

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CEMEL VE SİFFİN SAVAŞLARINDA
TARAFSIZ KALAN SAHABİLER**

Yusuf TUNÇ

Danışman
Prof. Dr. Rıza SAVAŞ

2009

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Cemel ve Sıffin Savaşları’nda Tarafsız Kalan Sahabîler ve Tarafsız Kalma Sebepleri**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

02/03/2009

Yusuf TUNÇ

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Yusuf TUNÇ
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Programı : Yüksek Lisans
Tez Konusu : Cemel ve Sıffin Savaşları'nda Tarafsız Kalan Sahabîler ve Tarafsız Kalma Sebepleri
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**
ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Cemel ve Siffin Savaşlarında Tarafsız Kalan Sahabîler
Yusuf TUNÇ
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Cemel ve Siffin Savaşları Hz. Ali (35-40/656-661)'nin hilafeti sırasında Müslümanlar arasında meydana gelen iki önemli savaştır. İslam Tarihinin dönüm noktası kabul edilen, binlerce Müslümanın hayatına mâl olan bu dönem, İslam Tarihinde “büyük fitne dönemi” olarak da bilinmektedir.

Bazı sahabîler bu savaşlarda hiçbir gruba katılmayıp tarafsız kalmışlardır. Bu sahabîlerden Sa'd b. Ebî Vakkas, Said b. Zeyd, Abdullah b. Ömer, Üsame b. Zeyd, Muhammed b. Mesleme, Ühban es-Sayfi, Selemetü'bnü Ekva, Zeyd b. Sabit, Ebu Bekre, İmrân b. Husayn ve Eymen b. Huraym ara buluculuk yapmadıkları ve başkalarını tarafsızlığa davet etmedikleri halde sadece kendileri uzlete çekilerek pasif bir tarafsızlık politikası izlerlerken, Ebu Musa el-Eş'arî, Ebu Mes'ud el-Bedrî, Abdullah b. Selâm, Ebu Hureyre, Said b. As ve Muğîre b. Şu'be kendileri savaşlara katılmadıkları gibi insanları da savaşlardan uzaklaştırmışlar, bununla da aktif bir tarafsızlık örneği sergilemişlerdir. Cemel Savaşı'nda bir kenara çekilip tarafsız kalan Abdullah b. Amr, Siffin Savaşı'nda babasının isteği üzerine Muaviye'nin yanında yer almış ama yine de savaşmamış, hatta yanındakilere de Müslümanlarla savaşmanın doğru olmadığını anlatmıştır. Diğer taraftan Huzeyme b. Sabit ve Malik b. Teyyihan gibi bazı sahabîler, Hz. Ali'nin yanında yer almalarına rağmen haklı ve haksız birbirinden ayırt edemedikleri için savaşıp savaşmama hususunda kararsız kalmışlar ancak Ammar b. Yasir'in şehit edilmesiyle karara vararak savaşa katılmışlar ve Muaviye'ye karşı savaşmışlardır.

İlk Mürcîler olarak da bilinen bu sahabilerin tarafsız kalmalarında, dinin etkisi olduğu kadar; siyasetin, asabiyetin hatta bazen psikolojik karakter yapısının da etkisi olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: 1) Cemel 2) Sıffin 3) Sahabî 4) Fitne 5) Tarafsız

ABSTRACT

Magister Thesis

Neutral Companions In the Battles of the Jamal and Siffin

Yusuf TUNÇ

Dokuz Eylul University

Institute of Social Sciences

Department of Islamic History and Arts

Jamal and Siffin Wars Hz. Ali's during the Hilafet (35-40/656-661) among the Muslims occur are two major wars. This period which was accepted turning point of Islamic History and this period have been accused death of thousands of Muslims and this period so-called "great sedition [fitna] era".

Some companions of Prophet Muhammad nothing attached to these wars and they became detached. This companions Sa'd b. Ebi Waqqas, Said b. Zayd, Abdallah b. Umar, Osame b. Zayd, Muhammad b. Maslama, Uhban as-Sayfi, Selemetü'bnü Ekva, Zayd b. Thabit, Abu Bakra, Umran b. Husayn and Ayman b. Huraym And others between not invited to neutrality in not only attracted to them as a passive neutrality policy üzlet would follow. Abu Musa al-Eş'arî, Mes'ud Abu al-Bedri, Abdullah b. Selam, Abu Hureyre, Said b. As and Mughira b. Shu'ba People like themselves do not participate in war also have out of the war, but have also demonstrated an active example of impartiality. Take a back seat and the remaining neutral in the war Cemel Abdullah b. Amr, upon the request of his father Siffin War took place near Muaviye'nin but not the war, not even the right to tell has to fight with the Muslims. On the other hand Huzeyme b. Thabit and Malik b. Teyyihan some companions, Hz. Ali's next, even though they take place to distinguish between just and unjust war can not but have been undecided about whether to fight Ammar b. Yasir The decision reached by martyr had joined the war and were fighting against Muawiya.

Also known as the first Mürcîler Sahabiye remain neutral on religion as well as the impact, politics, short temper and sometimes psychological character of the structure can be said to be influenced.

Key Words: 1) Cemel 2) Siffin 3) Companion 4) sedition 5) Neutral

CEMEL VE SİFFİN SAVAŞLARINDA TARAFSIZ KALAN SAHABİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Kaynakları.....	1
B. Araştırmalar.....	4
C. Araştırmanın Amacı ve Metodu.....	5
D. Hz. Osman'ın Şehit Edilişinin Ardından Meydana Gelen Siyasi Bölünmeler ve Tarafsız Sahabîler Hakkında Genel Bilgi.....	7
1. Pasif Tarafsızlar:.....	12
2. Aktif Tarafsızlar:.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

I- PASİF TARAFSIZLAR.....	16
A) SA'D B. EBÎ VAKKAS.....	16
1- KISA BİYOGRAFİSİ.....	16
2- HZ. OSMAN'IN ŞEHADETİNDEN SONRA SA'D B. EBÎ VAKKAS.....	17
3- SA'D B. EBÎ VAKKAS'IN TARAFSIZLIĞININ SEBEPLERİ.....	19
a) DİNÎ SEBEPLER.....	19
a.1) Hz. Peygamber'den İşitmiş Olduğu Hadisler Sebebiyle Savaşlara Katılmamıştır.....	19
a.2) Mümin ve Kafirin Ayırt Edilememesi Sebebiyle.....	24
a.3) Hz. Ali'nin Fazileti Sebebiyle.....	26
b) SİYASİ SEBEPLER.....	32

b.1) Hz. Osman Taraftarı Olması Sebebiyle	32
b.2) Halifenin Şûra Tarafından Seçilmemiş Olması Sebebiyle.....	33
c)KABİLECİLİK	36
d) EKONOMİK SEBEPLER	37
D- SAİD B. ZEYD	38
1-KISA BİYOGRAFİSİ	38
2- SAİD B. ZEYD'İN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ	41
a)DİNÎ SEBEPLER.....	41
b)PSİKOLOJİK SEBEPLER	43
C) ABDULLAH B. ÖMER.....	44
1- KISA BİYOGRAFİSİ	44
2- ABDULLAH B. ÖMER'İN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	46
a) DİNÎ SEBEPLER.....	46
a.1) Müslümanlarla Savaşmayı Yasaklayan Ayet ve Hadisler Sebebiyle	
a.2) Haklı ve Haksızın Ayırt Edilememesi Sebebiyle.....	53
a.3) Müslümanlar Arasında İttifak Olmaması Sebebiyle	54
a.4) Mülk ve Saltanat İçin Savaşmak İstememesi Sebebiyle	60
b)SİYASİ SEBEPLER	62
b.1) Hz. Osman'ın Telkini Sebebiyle.....	62
b.2) Hz. Ali'yi Hilafet Konusunda Hırslı Görmesi Sebebiyle.....	63
b.3) Hilafet Hususunda Kendisine Hak Tanınmaması Sebebiyle	64
c) PSİKOLOJİK SEBEPLER	68
c.1) Yapı İtibariyle (Karakteri Sebebiyle).....	68
c.2) Babası Hz. Ömer Sebebiyle.....	69
c.3) Hz. Ali'den Çekinmesi Sebebiyle	70
c.4) Hz. Ali'nin Ubeydullah'a Kısas Uygulamak İstemesi Sebebiyle	72
d)EKONOMİK SEBEPLER	73
D) ÜSAME B. ZEYD	75
1- KISA BİYOGRAFİSİ	75
2- HZ. OSMAN MUHASARA EDİLDİĞİ SIRADA ÜSAME B. ZEYD.....	76
3- ÜSAME B. ZEYD'İN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ	77

a) DİNÎ SEBEPLER.....	77
a.1) Fitneden Bahseden Ayet ve Hadisler Sebebiyle.....	77
a.2) “La İlahe İllallah” Diyen Birisiyle Savaşmayacağına Dair Söz Vermiş Olması Sebebiyle.....	78
b) SİYASÎ SEBEPLER.....	81
E) MUHAMMED B. MESLEME.....	84
1-KISA BİYOGRAFİSİ	84
2- MUHAMMED B. MESLEME’NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ	85
a) DİNÎ SEBEPLER.....	85
b) SİYASÎ SEBEPLER.....	88
c) EKONOMİK SEBEPLER	90
F) ÜHBAN ES-SAYFÎ.....	91
1-KISA BİYOGRAFİSİ	91
2- ÜHBAN ES-SAYFÎ’NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ	91
a) DİNÎ SEBEPLER.....	91
b) SİYASÎ SEBEPLER.....	95
G) SELEMETÜ’BN-Ü EKVA’	95
1-KISA BİYOGRAFİSİ	95
2- SELEMETÜ’BN-Ü EKVA’’IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ	96
c)DİNÎ SEBEPLER.....	96
a.1) Hz. Peygamber’in Uyarı ve Tenbihleri Sebebiyle.....	96
a.2) Hz. Peygamber’in Seleme’ye Verdiği Özel İzin Sebebiyle	96
H) ZEYD B. SABÎT	99
1-KISA BİYOGRAFİSİ	99
2- ZEYD B. SABÎT’İN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	101
a)DİNÎ SEBEPLER.....	101
a.1) Ayetler Sebebiyle	101
a.2) Saltanat İçin Savaşmak İstememesi Sebebiyle.....	103
a.3) Hz. Osman’ın Telkinleri sebebiyle.....	104
b) İKTİSADÎ SEBEPLER.....	105
I) EBU BEKRE	108

1-KISA BİYOGRAFİSİ	108
2- EBU BEKRE’NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	109
a)DİNÎ SEBEPLER.....	109
b) KABİLECİLİK	118
İ) İMRÂN B. HUSAYN (HUSEYN).....	119
1- KISA BİYOGRAFİSİ	119
2- İMRÂN B. HUSAYN’IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	120
a)DİNÎ SEBEPLER.....	120
a.1) Ayetler Sebebiyle	120
a.2) Hadisler Sebebiyle.....	122
J) EYMEN B. HURAYM.....	126
1-KISA BİYOGRAFİSİ	126
2- EYMEN B. HURAYN’IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	127
a) DİNÎ SEBEPLER.....	127
a.1) Babası ve Amcasına Verdiği Söz Sebebiyle	127
a.2) Saltanat İçin Bir Müslümanla Savaşmak İstememesi Sebebiyle.....	129

İKİNCİ BÖLÜM

II- AKTİF TARAFSIZLAR.....	131
A)EBU MUSA EL-EŞ’ARÎ	131
1- KISA BİYOGRAFİSİ	131
2- EBU MUSA EL- EŞ’ARÎ’NİN TARAFSIZLIĞI.....	132
3- EBU MUSA EL-EŞ’ARÎ’NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	134
a) DİNÎ SEBEPLER.....	134
a.1) Ayet ve Hadisler Sebebiyle	134
a.2) Haklı ve Haksızın Ayırt Edilememesi Sebebiyle.....	138
a.3) Halifenin Şûra Tarafından seçilmesi Gerektiğine İnanması Sebebiyle	138
b) SİYASÎ SEBEPLER.....	139
b.1) Hz. Osman’ın Katillerinin Cezalandırılmaması Sebebiyle	139
b.2) Hz. Ali Tarafından Valilikten Azledilmesi Sebebiyle	142

b.3) Sorumluluk Bilinci ve Barış Yanlısı Olması Sebebiyle.....	146
c)KABİLECİLİK	147
B) EBU MESUD EL-BEDRÎ.....	150
1-KISA BİYOGRAFİSİ	150
2- EBU MESUD EL-BEDRÎ’NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	151
a) DİNÎ SEBEPLER.....	151
a.1) Ebu Musa’nın Etkisi ve Hadisler Sebebiyle.....	151
a.2) “La İlahe İllallah” Diyen Birisiyle Savaşmayı Hoş Görmemesi Sebebiyle	154
a.3) Savaşın Sonunu Şer Görmesi Sebebiyle	155
C) EBU HUREYRE	156
1-KISA BİYOGRAFİSİ	156
2- EBU HUREYRE’NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ	158
a)DİNÎ SEBEPLER.....	158
a.1) Hadisler Sebebiyle.....	158
a.2) Hz. Osman’ın Telkinleri Sebebiyle	162
a.3) Müslümanlarla Savaşmayı Hoş Görmemesi Sebebiyle.....	163
b) SİYASÎ SEBEPLER	169
c) SOSYAL SEBEPLER.....	170
D) SAİD B. AS.....	171
1- KISA BİYOGRAFİSİ	171
2- SAİD B. AS’IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	173
a) DİNÎ SEBEPLER.....	173
b)SİYASÎ SEBEPLER	174
b.1) Said b. As’ın Görüşlerinin Kabul Görmemesi Sebebiyle	174
b.2) Emevî-Haşimî Mücadelesi ve Mülkiyet.....	178
b.3) Kûfeliler Sebebiyle.....	182
c) PSİKOLOJİK SEBEPLER	183
E) MUĞÎRE B. ŞU’BE	184
1- KISA BİYOGRAFİSİ	184
2- ASİLER HZ. OSMAN’I KUŞATTIĞI SIRADA MUĞÎRE B. ŞU’BE	185

3- MUĞİRE B. ŞU'BE'NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	187
a)SİYASÎ SEBEPLER.....	187
a.1) Tavsiyelerine Uyulmaması Sebebiyle.....	187
a.2) Yeni Halifenin Kim Olması Gerektiği Hakkındaki Görüş Farklılıkları Sebebiyle.....	192
J) ABDULLAH B. SELÂM.....	194
1-KISA BİYOGRAFİSİ.....	194
2- ABDULLAH B. SELÂM'IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	195
a) DİNÎ SEBEPLER.....	195
a.1) Hz. Osman'ın Telkini Sebebiyle.....	195
a.2) Hadisler Sebebiyle.....	197
F) ABDULLAH B. AMR B. ÂS.....	199
1- KISA BİYOGRAFİSİ.....	199
2-MUAVİYE'NİN AMR B. AS'I YANINA ÇEKME ÇABASI.....	200
3-ABDULLAH B. AMR B. AS'IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ.....	201
a) DİNÎ SEBEPLER.....	201
a.1) Dininin Fesada Uğramasından Korkması Sebebiyle.....	201
a.2) Hadisler Sebebiyle.....	202
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	205
BİBLİYOGRAFYA.....	212

KISALTMALAR

age.	:	Adı geçen eser
Ank.	:	Ankara
Ans.	:	Ansiklopedi
b.	:	ibn
Bkz.	:	Bakınız
bs.	:	baskı
b.y.y.	:	Basım yeri yok
c.	:	Cilt
çev.	:	çeviren
DİB.	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Edeb.	:	Edebiyat
h.	:	Hicrî
H. No	:	Hadis numarası
Hız.	:	Hazreti
İsl.	:	İslam
İst.	:	İstanbul
Kay.	:	Kayseri
rds.	:	redaksiyon
ra.	:	Radıyallâhü anhüm
s.	:	Sayfa
sav.	:	Sallallâhü aleyhi ve selem
şrh.	:	şerh
TDVİA:	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
t.y.	:	Basım tarihi yok
thr.	:	tahric
thk.	:	tahkik
trc.	:	tercüme eden
tsh.	:	tashih
Yay.	:	Yayıncılık

GİRİŞ

A. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamız, IV. Halife Hz. Ali zamanında Müslümanlar arasında yapılan Cemel ve Sıffin Savaşlarında Tarafsız Kalan Sahabîler ve Tarafsız Kalma Sebepleri hakkındadır.

Gerek mütekaddim gerek müteahhir İslam Tarihi eserlerinde bu savaşlar uzun uzun anlatılmıştır. Bununla birlikte tezimizin asıl konusu olan tarafsız sahabîler neredeyse hiçbir kaynakta müstakil olarak ele alınmamış, bu konuya kısaca değinen kaynaklarda ise tarafsız sahabîler sadece altı-yedi kişiden ibaret görülmüştür. Elbette ki; ashabın ihtiyarlayıp yerini gençlere bıraktığı, kılıçların çekildiği, fitne kazanının kaynadığı bir dönemde, insanların bir çoğu savaşa çıkamasalar bile bir gruba taraf olmuşlardır. Ancak dinî, siyasî vb. sebeplerle bilinçli bir şekilde savaşmayanlar da sadece altı kişiyle sınırlı kalmamış, ismen tespit ettiğimiz bu kişiler yaklaşık yirmi kişiye ulaşmıştır. Bununla birlikte tarafsız sahabîlerin çok daha fazla olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İslam ülkesinin sınırlarının genişliği ve ashabın bu topraklara dağılmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kalan sahabîleri tek tek tespit etmek zor olduğu kadar, katılan sahabîleri tespit etmenin de zor olduğu anlaşılacaktır. Bu sebeple tezimizde isimlerine yer verilen tarafsız sahabîler için, “toplumda bir nüfuz sahibi olduğu halde tarafsız kalan sahabîler” demek daha doğru olacaktır.

İncelemiş olduğumuz konu, kaynaklarda müstakil ve ayrıntılı olarak ele alınmamış olsa da İslam Tarihi kaynaklarının çokluğu ve konumuzun farklı İslamî ilimlerin ilgi alanında bulunan bir konu olması sebebiyle bazı satır arası ifadelerle bu kaynaklarda yer almıştır. Ancak satır arası ifadeler bile, bizim önemli bir malumata sahip olmamıza yardımcı olmuştur.

İbn Habîb’in “**Muhabber**” adlı eseri¹ çalışmamız açısından önemli bir başvuru kaynağıdır. İbn Habîb bu eserinde Sıffin’deki Ali ve Muaviye taraftarlarının

¹ İbn Habîb, (öl. 245), **Kitâbu’l Muhabber**, Beyrut, (t.y.).

isimlerine yer verilmişse de bu isimleri oldukça sınırlı tutmuştur. Dolayısıyla bu durum, mefhum-u muhaliften yola çıkılarak burada zikredilmeyenler savaşta tarafsız kalmışlardır dememize yetmemiştir. Hatta ileride geleceği üzere İbn Habib'in çeşitli gruplar içerisinde ele aldığı bu kişilerden bazıları, başka kaynaklarda tarafsız olarak zikredilmişlerdir.

Klasik İslam Tarihi kaynaklarından İbn İshak, “**Sîretü İbn İshak**”;² İbn Hişam, “**es-Sîretü'n-Nebeviyye**”;³ İbn Hıbban, “**Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l Hulefâ**”;⁴ Ebu Halife ed-Dineverî, “**el-Ahbâru't-Tivâl**”;⁵ Yakubî, “**Târîhu'l Yâkubî**”;⁶ Taberî, “**Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk**”;⁷ Mesudî, “**Mürücü'z-Zehab**”⁸ gibi eserler tezimize kaynaklık edebilecek farklı ifade ve olaylara yer vermişlerdir. Özellikle Taberî'nin tarihi farklı rivayetlere yer vermesi açısından önemlidir. Câhız'ın, “**Osmâniye**”si⁹ kısa bilgiler halinde de olsa, bazı sahabîlerin savaşlara katılmama sebeplerini bizzat kendi ağzlarından anlattığı için çalışmamız için ayrı bir yere sahiptir. Şerif Rady Muhammed b. Huseyn tarafından derlenen Ali b. Ebî Talib'in, “**Nechü'l Belaga**”sı,¹⁰ her ne kadar Şîliğe meyyal ifadelere fazlaca yer verse de konumuzun oluşumuna katkısı açısından önemli ve orijinal bir eserdir. İbn Esir'in, “**el-Kâmil fi't-Târih**”i¹¹ İbn Kesir'in, “**el-Bidâye ve'n-Nihâye**”si,¹² Minkarî'nin, “**Vak'at-ü Sıffîn**”i¹³ Seyf b. Ömer'in¹⁴ “**el-Fitnetü ve Vak'atü'l**

² İbn İshak, **Sîretü İbn İshak** (151/768), (Tahkik ve Ta'lik: Muhammed Hamîdullah), Hayra Hizmet Vakfı, 1981/1401.

³ İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik (218/833), **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, (thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el-Ebyarî, Abdülhafız eş-Şelebî), Beyrut, (t.y.).

⁴ İbn Hıbban, İbn Ahmed Ebu Hâtim Muhammed (354/965), **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l Hulefâ**, Müessesetü'l Kütübü's-Sekâfiyye, (Tek Cilt), bs. 1, Beyrut, 1407/1987.

⁵ Ebu Halife ed-Dineverî, **el-Ahbâru't-Tivâl**, Dâr-u İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Kâhire, 1960.

⁶ Ya'kûbî, **Târîhu'l Ya'kûbî**, I-II, Dâr-u Sâdır, Beyrut, (t.y.).

⁷ Taberî, **Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk**, I-X, Dâru'l Maârif, Kâhire, (t.y.).

⁸ Mesudî, **Mürücü'z-Zehab ve Medâinü'l Cevher**, I-IV, Dâru'l Endülüs, 1. Baskı, Beyrut, 1965/1385.

⁹ Câhız, **el-Osmâniyye**, (thk. ve şrh. Abdullah Muhammed Harun), Mısır, 1955/1374

¹⁰ Ali b. Ebî Talib, **Nechü'l Belaga**, (Derleyen: Şerif Rady Muhammed b. Huseyn, Mütercim: Abdülbaki Gölpinarlı), İran, (t.y.).

¹¹ İbnü'l Esir, **el-Kâmil fi't-Târih**, I-XII, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1979/1399.

¹² İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, I-XIV, Mektebetü'l Maârif, Beyrut, 1966.

¹³ Minkarî, **Vak'at-ü Sıffîn**, (thk. Abdü's-Selâm Muhammed Harun), I-II, Mektebetü'l Hancî, bs. 3, Mısır, 1981/ 1401.

¹⁴ Seyf b. Ömer ed-Dabbî Esedî, **el-Fitnetü ve Vak'atü'l Cemel**, bs. 7, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1413/1993

Cemel'i ve İbn İmâd'ın "**Şezerâtü'z-Zeheb**"i¹⁵ de kendinden önceki kaynakların ihtiva ettiği bir çok olaya detaylı bir şekilde yer vermeleri açısından başvuru kaynaklarımız olmuşlardır. Hişam Cuayt'ın, "**el-Fitne**"si¹⁶ bazı sahabîlerin tarafsız kalmalarında siyasetin etkisini göstererek konumuza ışık tutmuştur.

Şüphesiz ashab söz konusu olduğunda İbn Sa'd'ın "**Tabakâtu'l Kubrâ**"sı¹⁷ Halife b. el-Hayyât'ın "**Kitâbu't-Tabakât**"ı¹⁸ İbn Abdi'l-Berr'in, **el-İstîâb fî Ma'rifeti'l Ashâb**'i¹⁹ ve İbnü'l Esîr'in, "**Üsdü'l-Ğâbe**"si²⁰ vaz geçilmez kaynaklar olmuşlardır. Tezimize konu olan kişiler de ashabdan oldukları için bu kaynaklara sık sık atıfta bulunulmuş ve dipnot gösterilmiştir. Diğer taraftan Mizzî'nin, **Tehzîbü'l Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl**'i,²¹ Ebu Nuaym el-İsbahânî'nin, "**Hilyetü'l Evliyâ' ve Tabakâtü'l Asfiyâ**"sı,²² Zehebî'nin, "**Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**"sı,²³ Zirikli'nin, **A'lâm**'i²⁴ ve Safadî'nin, **Kitâbu'l Vâfi bi'l Vefâyât**'i²⁵ da araştırmamıza konu olan sahabîler hakkında bize önemli bilgiler veren diğer kaynak eserlerdir.

Ayrıca Tezimizde, bir çok sahabînin Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamalarına sebep gösterdikleri Hz. Peygamber'in fitne hakkındaki hadislerine yer verirken önemli hadis kaynaklarımızdan olan Buharî²⁶ ve Müslim'in²⁷ "**Sahîh**"lerinden; Tirmizî,²⁸ Nesaî,²⁹ Ebu Davud,³⁰ Beyhakî³¹ vb. "**Sünen**"lerinden;

¹⁵ İbn İmâd, **Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâr-i men Zeheb**, I-VIII, Merkezü'l Mevsûati'l Arabiyye, Beyrut, (t.y.)

¹⁶ Hişam Cuayt, **el-Fitnetü Cedeliyyetü'd-Dîn ve's-Siyase fî İslâmi'l-Mübekkir**, (Arapçaya çev. Halil Ahmed Halil), 2. baskı, Beyrut, 1993.

¹⁷ İbn Sa'd, **Tabakâtu'l Kubrâ**, I-VIII, Beyrut, 1998/1418.

¹⁸ Halife b. el-Hayyât, **Kitâbu't-Tabakât**, (thk. Süheyl Zekkâr), I-II, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1993;

¹⁹ İbn Abdi'l-Berr, **el-İstîâb fî Ma'rifeti'l Ashâb**, I-IV, bs. 2, Beyrut, 2002/1422.

²⁰ İbnü'l Esîr, **Üsdü'l-Ğâbe**, el-Mektebetü'l İslâmiyye, Mısır, 1286.

²¹ Mizzî, **Tehzîbü'l Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl**, Beyrut, 1. Baskı: 2002/1422.

²² Ebu Nuaym el-İsbahânî, **Hilyetü'l Evliyâ ve Tabakâtü'l Esfiyâ**, I-X, Dâru'l Kitâbi'l Arabiyye, bs. 2, Beyrut, 1967/1387.

²³ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, I-XXIII, Müessesetü'r-Risâle, bs. 4, Beyrut, 1986/1406.

²⁴ Zirikli, **A'lâm**, I-XI/II, bs. 3, (b.y.y.), Beyrut, 1969.

²⁵ Safadî, **Kitâbu'l Vâfi bi'l Vefâyât**, Dâr-u Sâdir, Beyrut, 1982/1402.

²⁶ Buharî, **el-Câmiü's-Sahîh**, (thk. eş-Şeyh Kâsım eş-Şemâi er-Rifâi), Dâru'l Kalem, Beyrut, bs.1, 1987/1407 ve Dâru'l Ulûmi'l İnsâniyye, Dimaşk, bs.2, 1993/1413.

²⁷ Müslim, **Sahîh-u Müslim**, el-Mektebetü'l İslâmiyye, İstanbul, (t.y.).

²⁸ Tirmizî, **Sünen-ü Tirmizî**, I-IV, Dâru'l Fikr, Beyrut, 20011/1421.

²⁹ Nesaî, **Sünenü'n-Nesaî**, bs. 2, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992/1413.

³⁰ Ebu Davud, **Sünen-ü Ebî Dâvud**, bs.1, Dâru'l Mâriye, Beyrut, 2001/1422.

³¹ Beyhakî, **es-Sünenü'l Kübrâ el-Cevherü'n-Nakî fî'r-Reddi ale'l Beyhakî**, Beyrut, 1344.

Ahmed b. Hanbel'in, **Müsned**'inden,³² Hâkim'in, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**'dan³³ ve daha başka hadis kaynaklarından da yararlandık. Hatta bazı hadislerin daha iyi anlaşılması ve bu hadislerin farklı yorumlarının görülebilmesi için İbn Hacer³⁴ ve Aynî'nin³⁵ Buhârî üzerine, Nevevî'nin³⁶ Müslim üzerine yazmış olduğu şerhlerdeki rivayet ve açıklamalara, ayrıca da Suyûtî'nin ve İmam Sindî'nin Nesaî üzerine yapmış olduğu şerh ve hâşiyelerdeki³⁷ bilgilere de yer verdik.

B. Araştırmalar

Tanzimat döneminin önemli fikir adamlarından olan Ahmed Cevdet Paşa'nın kaleme almış olduğu **Kısâs-ı Enbiyâ**,³⁸ Cemel ve Sıffin Savaşları'nda tarafsız kalan bazı meşhur sahabîlerin tespiti noktasında bize yardımcı olan önemli eserlerdendir.

Mevdudî'nin **Hilafet ve Saltanat** adlı eserinde³⁹ de tezimize katkı sağlayabilecek bazı özet bilgiler mevcuttur.

Kandehlevî'nin, **Hayâtü's-Sahâbe**,⁴⁰ İhsan Atasoy'un ve diğerlerinin yazmış olduğu **Sahabîler Ansiklopedisi**,⁴¹ Mustafa İslamoğlu'nun **İmamlar ve Sultanlar**,⁴² Ahmet Akbulut'un **Sahabe Dönemi İktidar Kavgası**⁴³ adlı eserleri de araştırmamıza konu olan bazı sahabîler hakkında bize önemli ip uçları vermektedir.

İbrahim Sarıçam'ın **Emevî-Hâşimî İlişkileri**,⁴⁴ İrfan Aycan ve İbrahim Sarıçam'ın **Emeviler**,⁴⁵ Ethem Ruhi Fığlalı'nın **İmam Ali**,⁴⁶ Hodgson'un **İslâm'ın**

³² Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü İmâm-ı Ahmed b. Hanbel**, (thk. eş-Şeyh Şuayb el-Arnaûd), bs. 2, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1999/1420.

³³ Hâkim, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, Dâru'l Fikr, Beyrut, bs.1, 2001/1421.

³⁴ İbn Hacer, **Fethu'l Bârî bi Şerhi Sahîhu'l Buhârî**, XIV, 539-540, Beyrut, bs.1, 2000/1420.

³⁵ Bedru'd-Dîn Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, (öl. h.855), **Umdetü'l Kârî Şerh-i Sahîh-i Buhârî**, Dâru'l Fikr, (y.y.), (t.y.).

³⁶ Nevevî, **el-Minhâc Şerh-u Sahîh-i Müslim bin Haccâc Müslim**, el-Mektebetü'l İslâmiyye, İstanbul, (t.y.).

³⁷ Suyûtî, **Celâleddîn es-Suyûtî Şerhi ve İmam Sindî Haşiyesiyle Sünenü'n-Nesaî**, Dâru'l Ma'rife, Beyrut, 2001/1422.

³⁸ Ahmed Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

³⁹ Ebu'l A'la el-Mevdudî, **Hilafet ve Saltanat**, (trc. Ali Genceli), Hilâl Yay., İstanbul, 1972.

⁴⁰ Muhammed Yusuf Kandehlevî, **Hayâtü's-Sahâbe**, I-IV, (trc. Sıtkı Gülle), Divan Yay., İst., 1991.

⁴¹ İhsan Atasoy ve diğerleri, **Sahabîler Ansiklopedisi**, I-II, Nesil Basım-Yayın, İstanbul, Ocak, 1997.

⁴² Mustafa İslamoğlu, **İmamlar ve Sultanlar**, bs.14, Denge Yayınları, İstanbul, Kasım 2003.

⁴³ Ahmet Akbulut, **Sahabe Dönemi İktidar Kavgası**, (t.y.), (b.y.y.).

⁴⁴ İbrahim Sarıçam, **Emevî-Hâşimî İlişkileri** (İslam Öncesinden Abbasilere Kadar), TDV Yayınları, Ank., 1997.

⁴⁵ İrfan Aycan, İbrahim Sarıçam, **Emeviler**, TDV Yay., Ank., 2005.

Serüveni⁴⁷ adlı kitapları vb. kaynaklarda konumuz hakkında özet bilgiler vermektedirler.

İbrahim Canan'ın "**Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi**"⁴⁸ adlı eserinde ve yine İbrahim Canan'ın "**Kütüb-i Sitte**" adıyla tercüme ve şerhini yaptığı İbn Deyba'nın "**Teysîru'l Vüsûl**" adlı eserinde⁴⁹ bizzat "Sahabenin Fitneye Girmeyişinin Sebebi" başlığı altında konumuzla ilgili kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Konunun sadece dinî sebepleri açıklanmış olmasına rağmen tezimizle doğrudan alakalı olması yönüyle bunlar da önemli bir eserlerdir. Câbirî'nin, "**İslâm'da Siyasal Akıl**" adlı eserinde⁵⁰ de tarafsız sahabîlerle ilgili birkaç sayfalık bir bilgi yer almaktadır. Bu konu başlığı altında yer alan bilgiler daha çok klasik kaynakların tekrarı niteliğindedir.

Ayrıca Mustafa Demirci'nin **Hiz. Osman Devri Fitne Olaylarının Sosyoekonomik Boyutları**,⁵¹ Ahmet Turan Yüksel'in **Dört Halife Dönemi Olayları Karşısında Abdullah b. Ömer**⁵² konulu makaleleri de bu konuda başvurulması gereken eserler arasında yer almaktadır.

C. Araştırmanın Amacı ve Metodu

Şüphesiz İslam Tarihinde, Müslümanlar arasındaki siyasi fikir ayrılıklarının fiili olarak başladığı dönem; Hiz. Osman'ın şehit edildiği, Cemel ve Siffin Savaşlarının yapıldığı fitne dönemidir. Dolayısıyla günümüz İslam dünyasındaki siyasi fikir ayrılıklarının sebebini anlamak, İslam'ın yumuşak karnı olan Şîf- Sünnî mücadelesini anlamlandırmak, hatta Haricîliği ve halen var olan haricî zihniyeti kavramak ancak bu savaşların sebeplerinin ve sonuçlarının özüne vâkıf olmakla mümkün olacaktır. Bunun olabilmesi için de savaşan gruplar incelenirken savaşlara

⁴⁶ Ethem Ruhi Fıçlalı, **İmam Ali**, TDV Yay., Ank., 1998.

⁴⁷ Marshall G. S. Hodgson, **İslâm'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih**, (rds. ve tsh. Metin Karabaşoğlu), İz Yay., İst., 1993.

⁴⁸ İbrahim Canan, **Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi**, İstanbul, 1982.

⁴⁹ İbn Deyba, **Teysîru'l Vüsûl ilâ Câmii'l Usûl**, (ter. İbrahim Canan, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**), I-XVIII, Akçağ Yay., (t.y.).

⁵⁰ Muhammed Âbid Câbirî, **İslâm'da Siyasal Akıl**, (çev. Vecdi Akyüz), İstanbul, 1997.

⁵¹ Mustafa Demirci, "Hiz. Osman Devri Fitne Olaylarının Sosyoekonomik Boyutları", **İslamiyat Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2004.

⁵² Ahmet Turan Yüksel, "Dört Halife Dönemi Olayları Karşısında Abdullah b. Ömer", **İstem İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 6, 2005.

katılmayıp tarafsız kalan sahabîlerin de tespit edilmesi ve bu savaşlara niçin katılmadıklarının bilinmesi gerekmektedir.

Yine yaşadıkları dönemde toplum hayatındaki nüfuzları, sonradan Mürcie ismiyle ortaya çıkan mezhebe fikirleri sebebiyle öncülük etmiş olmaları, Ehl-i sünnetin, özellikle Ebu Hanife'nin bu kişilerle paralellik arz eden görüşleri ve daha sonraki nesillere etkileri sebebiyle, günümüz Müslümanlarının fikrî yapısını anlamak için öncelikle İslam Tarihi'nin kırılma noktası olan bu dönemin kılıçsız ama etkili kahramanlarını anlamak gerektiğini düşünerek bu kişileri tespit etmeye çalıştık.

Daha önce müstakil bir konu olarak ele alınmamış olan bu çalışmamızı şekillendirirken öncelikle tezimize kaynaklık eden kişileri tespit ettik ve neden-nasilci bir tarih metodu ile bu kişilerin davranışlarının altında yatan sebepleri anlama yoluna gittik. Gerek dinî gerek siyasi gerek başka sebepleri irdelerken sahabeyi karalama mantığından uzak, gerçeklerin tüm çıplaklığıyla ortaya çıkması yönünde bir çaba içerisinde bulunduk. Sahabenin de bir insan olduğunu unutmadık ve unutturmadık. Yapmış olduğumuz yorumları okumuş olduğumuz kaynaklardan edindiğimiz bilgiler ile destekleyip sağlam bir temele oturtmaya çalıştık. Ancak sırf farklı şeyler söylüyor olmak için okuyucuyu yanıltacak ve meseleyi kendi istediğimiz yöne çekecek, desteksiz ve mesnetsiz yorumlardan mümkün olduğunca kaçındık. Tarafli-tarafsız kaynaklardan edindiğimiz gerekli bütün bilgileri tezimize aldık. Gerek duyduğumuz yerlerde kaynaklardaki zıt ifadeleri birbiri ardınca verdikten sonra siyasî ve dinî taassubu ağır basan yazarların mezheplerine yer verdik.

Tezimize kaynaklık eden eserleri ilk kullandığımızda yazarın adını soyadını, eserin tam adını, kaçınıcı baskı olduğunu, nerede ve kaç yılında basıldığını belirttik. Daha sonraki dipnotlarda ise, yazarın soyadı ve eserin kısa adını verdik. Karışıklığa sebebiyet vermemek için aynı sayfada aynı esere birkaç kez baş vurmuş olsak bile, “age.” (adı geçen eser) kısaltmasını kullanmayıp eserin adını tekrarladık. Eğer aynı eserin farklı yayınevi ve farklı baskılarından faydalanmışsak, vermiş olduğumuz her dipnotta basım yeri ve basım tarihini belirttik ve bibliyografyada her iki baskısına da yer verdik. Tezimizde yapmış olduğumuz gerekli kısaltmaları “Kısaltmalar” bölümünde tam ismiyle ele aldık. Bir kaynaktan aynen almış olduğumuz kısımları tırnak içinde verdik. Tez yazımı sırasında Türkçe yazım kurallarına mümkün mertebe

dikkat ettik ve bunu yaparken de Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu'nu⁵³ esas aldık. Ayrıca Tezimizi DEU'nun 2008 yılı Tez Yazım Kılavuzuna uygun bir şekilde kaleme almaya azamî gayret sarf ettik.

D. Hz. Osman'ın Şehit Edilişinin Ardından Meydana Gelen Siyasi Bölünmeler ve Tarafsız Sahabîler Hakkında Genel Bilgi

Hz. Peygamber döneminde birlik içerisinde yaşayan Müslümanlar, onun vefatıyla birlikte ilk halife Hz. Ebu Bekir zamanında bazı irtidat olaylarıyla karşılaşmış olsalar da bu problemleri kısa sürede ortadan kaldırmaya muvaffak olmuşlardı.⁵⁴ Hz. Ömer döneminde ise İslam devletinin sınırları daha da genişlemiş, içeride bir huzur ortamı oluşturulmuş ve devlet yapılanmasını tamamlamıştı. Hz. Osman'ın, Hz. Ömer'in belirlenmiş olduğu şûra üyeleri tarafından hilâfete getirilmesiyle Hz. Peygamber'in vefatından itibaren Hz. Ali'nin halife olmasını isteyen sahabîlerin ileri gelenlerinden küçük bir grup, Hz. Osman'ın başa geçmesiyle hilafetin üçüncü kez Hz. Ali'den alındığını düşünmekteydiler.⁵⁵ Hz. Ömer gibi bir halifeden sonra hilafete geçip halkı idare etmek de asla kolay değildi. Böylesine dirayetli, disiplinli ve düzenli bir idareciden sonra gelmiş olmak, hataların daha da büyütülmesine yol açmıştı.⁵⁶

Ayrıca “Hz. Osman (ra.) dönemi, aşırı fikirlerin Müslümanların arasına sızdığı bir dönemdi.”⁵⁷ Buna rağmen Hz. Osman'ın hilafetinin ilk altı yılında içindeki huzur devam etmişse de son altı yılında ortaya çıkan bazı kargaşaların önüne geçilememiş, Mısır, Basra ve Kûfe'den Medine'ye gelerek Hz. Osman'ı uzun bir süre muhasara eden isyancı grup, 18 Zilhicce 35 Cuma günü Hz. Osman'ı şehit etmişlerdi.⁵⁸ Halifenin ve onun bazı valilerinin birtakım uygulamalarından memnun olmayan isyancılar, halifenin ortadan kaldırılmasıyla her şeyin düzeleceğini zannetseler de, Hz. Osman'ın şehit edilmesi Müslümanları ardı arkası gelmeyen iç karışıklıklara sürükleyecekti. Böylesine aşırılıkların yaygınlaştığı, insanların halifeye isyan ettiği

⁵³ Şükrü Akalın ve diğerleri, **Türk Dil Kurumu Yazım Klavuzu**, bs. 24, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

⁵⁴ Taberî, **Tarihu'r-Rusul ve'l-Mulûk**, III, 301-316.

⁵⁵ Ali Sami en-Neşşâr, **İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu**, (çev. Osman Tunç), İst., 1999, I, 320.

⁵⁶ Akbulut, Ahmet, **Sahabe Dönemi İktidar Kavgası**, 178, bs. 2, (t.y.), (b.y.y.).

⁵⁷ en-Neşşâr, **İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu**, I, 320.

⁵⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 31.

ve halifenin kanını mübah sayıp onu şehit ettikleri bir ortamda Hz. Ali'nin başa geçmesi de onun için büyük bir dezavantaj idi.

Hz. Ali haklı olarak hükümetin bir an evvel kuvvetlenmesini, istikrar bulmasını istiyordu. Ortalık sükûnet bulmadan, hilafet makamı Medine ve vilayetlere tam manasıyla hâkim olmadan hiçbir iş görmeye imkan yoktu. Bütün valiler Emevîlerdendi. Onları değiştirerek kendine sadık valileri vilayetlere yerleştirmek lazımdı.⁵⁹ Ancak Muaviye ve diğer valiler henüz Hz. Ali'ye tam olarak biat etmiş değillerdi. Bu sebeple Hz. Ali'nin, öncelikle bu valilerin kendisine biat etmesini beklemesi yerinde olacaktı. Ancak onun buna da tahammülü yoktu.⁶⁰ Üstelik Hz. Osman'ı öldürenler hâlâ cezalandırılmış da değildi. Hal böyleyken Hz. Ali köklü bir reform daha yaparak taşra gelirleri üzerindeki hilafet kontrolünün merkezileşmesine karşı çıkıyor, Araplar arasında vergilerin ve ganimetlerin eşit dağıtılmasını tercih ediyor⁶¹ ve zaten kendisine pamuk ipliğiyle bağlı olan ümmetin büyüklerini küstürmüş oluyordu.

İslam'a ilk girenlerden biri olmanın yanı sıra Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve damadı olan Hz. Ali, iddiasını kişisel dindarlık ve Peygamber'e yakınlığa dayandırdı. O, on yıllarca Hz. Muhammed'e ve İslam'a bağlılık temeli üzerine hilafet talep etmişti ama şimdi Osman'ın suikastçılarının desteğiyle iktidara gelmekle kendi haklılığını tehlikeye atıyordu.⁶²

“Hz. Ali, İslami esaslara uygun hareket etmek ve yönetimde bulunmak için halife olmuş, gerek Hz. Peygamber'in hayatında gerekse selefleri olan üç halife devirlerinde bilgisi ve gücüyle İslam'a aktif biçimde hizmet etmişti. Bu seçkin sahabî üç halifenin dizinin dibinden ayrılmamış, onların danışmanı ve en büyük yardımcısı olmuştu. Aynı çabayı Hz. Osman'ın öldürülmesiyle ortaya çıkan olayları ortadan kaldırmak için de göstermişse de buna muvaffak olamamıştı.”⁶³ Farklı siyasi hesaplar ve hataya düşme endişesi gibi sebepler Hz. Ali'ye biati de geciktirmişti. Bütün

⁵⁹ Zuhûrî Danışman, **Büyük İslam Tarihi**, Tarih Yay., İstanbul, 1985, III, 211.

⁶⁰ İbn Hibban, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, 524-525.

⁶¹ Ira M. Lapidus, **İslam Toplulukları Tarihi Hz. Muhammed'den 19. Yüzyıla**, (çev. Yasin Aktay), İletişim Yay., bs. 2, İstanbul, 2003, I, 101.

⁶² Lapidus, **İslam Toplulukları Tarihi**, I, 102.

⁶³ Sabri Hizmetli, **İslam Tarihi**, bs. 4, Ank., 2001, s. 422.

bunlar Hz. Ali'nin otoritesini sarsıyor ve de ona karşı cephe alanların cesaretlenmesini sağlıyordu. Nitekim Hassan b. Sabit, Ka'b b. Malik, Mesleme b. Mahled, Ebu Said el-Hudrî, Numan b. Beşir, Zeyd b. Sabit, Rafî b. Hadîc, Fadâle b. Ubeyd ve Ka'b b. Ucre, Ühban b. Sayfî⁶⁴ Sa'd b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Ömer b. Hattab , Muhammed b. Mesleme ve Üsâme b. Zeyd,⁶⁵ Abdullah b. Selam,⁶⁶ Süheyb, Seleme b. Selâme b. Rakş,⁶⁷ Kudâme b. Maz'un ve Muğîre b. Şu'be,⁶⁸ Mervan b. Hakem, Velid b. Ukbe⁶⁹ gibi sayıları yirmiden fazla olan sahabî ile Suriye genel valisi ve Şamlılar, Hz. Ali'ye biat etmekten geri duranlardandı.⁷⁰ Ancak bunlar daha sonra biat etmişler ve bunlardan bazıları harbe katılmayı, Ehl-i Kible'ye kılıç çekmeyi reddeden siyasi bir tavır takınmışlardı. Bu şahıslar, Müslümanların birbirleriyle savaşmasını kabul etmeyip, İslam ümmetinin birliğini bozacak her türlü fitneden uzak durmayı din ve fazilet görmüşler ve her asırda iktidarı ele geçiren iktidarı tanımışlar, Ehl-i Kible'ye isyan edenle savaşmayı haram kılmışlardı. Şam, Mısır ve Basra'da da var olmakla beraber tarafsızlar grubunun yoğunlukta olduğu yer Mekke ve Medine idi. Onlar evlerine ve mescidlerine çekilmişler ve "Biz ilimle meşgul olacağız." demişlerdi. İşte fitneden uzak duran bu tarafsızlar grubu Hicrî 1. asırda Mürcie'nin ilk nüveleri olmuşlardı.⁷¹

Yukarıda adı geçen ve Hz. Ali'ye biat etmeyen bazıları tarafsız kalanlardandı. Ancak Hz. Ali'ye doğrudan cephe alanlar da vardı. Hz. Ali'nin siyasi hataları sebebiyle gün geçtikçe halife karşıtı gruplar güçlenirken, halife taraftarları zayıflıyordu. Hz. Ali'ye olan muhalefet ve husûmeti körükleyen, Cemel ve Sıffin Savaşlarının sebeplerinden bazıları şunlardı:

1. Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ı katleden asîleri cezalandırmaması⁷²

2. Hz. Osman'ın ardından oluşan otorite boşluğu

⁶⁴ Mesudî, **Mürûc**, II, 353; Taberî, **Tarih**, IV, 429-430; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 191; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 227.

⁶⁵ Dineverî, **el-Ahbâr**, s.130.

⁶⁶ Mesudî, **Mürûc**, II, 353; Taberî, **Tarih**, IV, 430; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 191.

⁶⁷ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 227.

⁶⁸ Mesudî, **Mürûc**, II, 353; Taberî, **Tarih**, IV, 430; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 227.

⁶⁹ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 227.

⁷⁰ Hizmetli, **İslam Tarihi**, 504.

⁷¹ Sönmez Kutlu ve diğerleri, **İslâm Düşünce Ekolleri Tarihi**, bs. 2, Ankara, 2007, s. 65.

⁷² Fırlalı, **İmam Ali**, 61-62; Akbulut, **Sahabe Dönemi İktidar Kavgası**, 174.

3. Talha ve Zübeyr'in valilik isteklerini geri çevirmesi⁷³
4. Henüz yeni halifeye tam bir biatin gerçekleşmemiş olması
5. Hz. Osman döneminde devletin sınırlarının en ileriye ulaşması⁷⁴ sebebiyle İslam fetihlerinin durması, halkın gelir kaynaklarının azalması, refah düzeyinin düşmesi ve büyük işsizler topluluğunun ortaya çıkması⁷⁵
6. Hz. Ali'nin etrafında sırf fitne körüklensin diye bir araya gelenlerin bulunması⁷⁶
7. Bir takım danışmanlarının ve yakınlarının tavsiyesinin tersine, Osman'ın valilerini ve âmillerini görevden almakta acele etmesi.⁷⁷
8. Emevî-Hâşimî Mücadelesi⁷⁸
9. Mülkiyet (Bazı Emevîlerin mülklerine el konulması)⁷⁹
10. Ümeyye oğullarından bir çok kişinin daha önceden Hz. Ali tarafından öldürülmesi⁸⁰
11. Hz. Ali hilafete çok istekli görünmesi ve ashabın büyükleriyle istişare edilmeden halife seçilmiş olması⁸¹
12. Hz. Ali halife seçilince yeni halife gelirleri hiç kimseyi ayırt etmeden herkes arasında eşit olarak dağıtmaya başlamasının gelirlerinden mahrum olan ehl-i Medine'yi memnun etmemiş olması.⁸²

İşte Hz. Ali zamanında bu sebepler sonucunda meydana gelen Cemal ve Sıffin Savaşlarının faturası gerçekten kabarık olmuş, İslam'ın başlangıcından o zamana

⁷³ Taberî, **Tarih**, IV, 429; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 191; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 227.

⁷⁴ Hizmetli, **İslam Tarihi**, 453.

⁷⁵ Hizmetli, **İslam Tarihi**, 505.

⁷⁶ en-Neşşâr, **İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu**, I, 321-322.

⁷⁷ Hizmetli, **İslam Tarihi**, 505.

⁷⁸ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 178-179; Mesudî, **Müruc**, II, 353-354; Sarıçam, **Emevî-Hâşimî İlişkileri**, 258.

⁷⁹ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 178-179; Mesudî, **Müruc**, II, 353-354; Sarıçam, **Emevî-Hâşimî İlişkileri**, 258.

⁸⁰ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 178-179; Mesudî, **Müruc**, II, 353-354; Sarıçam, **Emevî-Hâşimî İlişkileri**, 258.

⁸¹ İbn Hibban, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, 524-525.

⁸² Kemâlî'd-Dîn Şükrî, **İslam Tarihinde Nifak Ali**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1928, s. 58.

kadar yapılan savaşlarda ölen Müslümanların toplamından daha fazla kişi bu savaşlarda öldürülmüştü. Sonuç olarak da İslam toplumunda mezhep kavgaları ortaya çıkmış,⁸³ Asr-ı saadeti yaşamış bazı sahabîler, fitne dönemine de şahit olmuş hatta bazıları bu fitnede aktif rol oynamışlardı.

Tabi ki yaşananlar karşısında sessiz kalıp yapılanları sineye çekmek o kadar kolay olmasa da toplum içinde bunu başarabilmiş sağ duyu sahipleri de yok değildi. Cemel ashabı yola çıkarken ortamın bu denli gerileceğini hatta kan akacağını hiç düşünmemişti belki de. “Hz. Aişe, Hz. Ali’nin İfk hadisesinde tatlıkını (Hz. Peygamber’in onu boşamasını) ima etmesini hiçbir zaman unutmamıştı.”⁸⁴ Ancak bu konuda her ne kadar geçmişteki olayların etkisi olsa da, Hz. Aişe’yi muhalefete iten daha çok o andaki durumdu.⁸⁵ Ayrıca Hz. Aişe’nin, Hz. Osman’ın muhasara edildiği sırada hac bahanesiyle Medine’den ayrılması sebebiyle kendini suçlu hissetmesi ve bunu telafi etme çabası vb. sebepler artık telafisi mümkün olmayan bir süreci başlatmıştı. Bu iki gurubun (Cemel ashabı ve Ali taraftarlarının) birbirlerini kırmalarını bekleyen Muaviye ve taraftarları⁸⁶ ise Osman’ın oğulları dururken onun veliliğine soyunmuşlardı.

Bu dönemde zaten dağılmış durumda olan Müslümanlar arasındaki saflar iyice belirginleşmiş ve Müslümanlar;

1. Hz. Ali taraftarları
2. Talha, Zübeyr ve Aişe Taraftarları (Cemel Ashabı)
3. Muaviye Taraftarları (Şam Ashabı)
4. Tarafsız Sahabîler
5. (Tahkim olayı sonrasında siyasî bir grup olarak ortaya çıkan) Haricîler
olmak üzere 5 ayrı grup haline gelmişlerdir.

⁸³ Hizmetli, **İslam Tarihi**, 422.

⁸⁴ Ziya Nur Filibeli Ahmed Hilmi, **İslam Tarihi**, bs. 2, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1982, s. 254; Sarıçam, **Emevî-Haşimî İlişkileri**, 257 (Mehmet Hatiboğlu’ndan naklen).

⁸⁵ Rıza Savaş, **Râşid Halifeler Devrinde Kadın**, İzmir, 1996, s. 223.

⁸⁶ Sarıçam, **Emevî-Haşimî İlişkileri**, 263-264.

Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kalan sahabîlerden bazıları kaynaklarda ismen yer almaktadır. Bu kişilerden tespit edebildiğimiz kadarını “Pasif Tarafsızlar” ve “Aktif Tarafsızlar” adı altında iki ana bölüm başlığı altında ele aldık.

1. Pasif Tarafsızlar:

Pasif tarafsızlar; dinî, siyasi, sosyal, ekonomik, psikolojik vb. sebepler sonucunda Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmayıp evlerine kapanan ya da bulunduğu şehirden göç eden ve suskunluk üzerine kurulmuş bir tarafsızlık politikası izleyen sahabîlerdir. Fitne ortaya çıktığında bir kenara çekilip tarafsız kalan bu sahabilerden bazıları tek başlarına uzlete çekilmiş oldukları halde, bazıları ailelerinden ayrılmamışlardır. Sa’d b. Ebî Vakkas, Said b. Zeyd, Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Mesleme, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Selam, Üsame b. Zeyd, İmrân b. Husayn, Ühban es-Sayfî, Ebu Bekre, Selemetü’bnü Ekva’ ve Eymen b. Huraym bunlardandır. Bu kişiler her türlü sorumluluktan geri durmak gerektiğine inanmışlar, fitne döneminde suskun kalmışlar, arabuluculuk yapmamışlar, sadece kendilerine neden tarafsız kaldıkları sorulduğunda cevap vermişlerdir. Ebu Musa el-Eş’arî, Ebu Mesud el-Bedrî ve diğer aktif tarafsızlar gibi bir çok Müslümanı savaşmaktan men etmeyen bu sahabiler, bu özellikleri sebebiyle pasif tarafsızlardan sayılmışlardır. Pasif tarafsızların hepsi “Bu fitneyi kabul etmek caiz olmadığı gibi, ona dahil olmak da caiz değildir.” görüşünü savunmuşlardır.

Bu sahabîler genellikle halk arasında abidlik ve zahidlik yönünden ün yapmış kişilerdir. Burada adı geçen sahabîlerin pasif olarak isimlendirilmesi, kesinlikle onları küçümsemek maksadıyla değildir. Onların bu savaşlara katılmama sebeplerinin farklı olduğu düşünülse bile, yaptıkları şeyler, Hz. Peygamber’in fitne zamanında ne yapmaları gerektiği hususunda ashabına yapmış olduğu tavsiyelere uygunluk arz etmektedir. Hatta pasif tarafsızlar başlığı altında işlenen sahabîlerin ortak özelliklerinden biri de Hz. Peygamber’in hadislerinin bizzat zahiriyle amel ediyor olmalarıdır. Mesela, Sa’d b. Ebî Vakkas ve Selemetü’bn-ü Ekva gibi bazı sahabîler hadislerde geçtiği üzere çöle çekilirken, Muhammed b. Mesleme ve Ühban es-Sayfî gibi bazı pasif tarafsızlar da başka bir hadiste geçtiği üzere tahtadan bir kılıç edininip evlerine kapanmışlardır. Aktif tarafsızlar arasında saymış olduğumuz Abdullah b. Selam da bu hadisi delil almış ancak Hz. Ali’yi ve

etrafındakileri savaşa çıkmaktan engelleme çabası sebebiyle aktif tarafsızlar arasında zikredilmiştir. Öte yandan bir başka grup da başka bir hadisi delil alarak develerinin, davarlarının veya arazisinin başına gitmiş, onlarla meşgul olmuştur.

Bununla birlikte denilebilir ki, pasif tarafsızlar çöle de çekilseler, eve de kapansalar, dağa da çıksalar, ovaya da inseler yapmış oldukları şey i'tizâlî bir harekettir. Mekke, Medine, Basra, Kûfe vb. yerlerde inzivaya çekilen bazıları kendileri gibi düşünen başkaları da olduğu için insanlardan tamamen bağını kesmiş de değildirler. Onlar için i'tizâl, fitneden ayrı kalmaktır. Ancak diğer taraftan da her türlü sorumluluktan geri durmaktır.

2. Aktif Tarafsızlar:

Aktif tarafsızlar; dinî, siyasi, sosyal, ekonomik, psikolojik vb. sebepler sonucunda kendileri tarafsız kaldıkları gibi başkalarını da savaştan uzak tutmaya çalışan ve bunda da genellikle başarılı olan Cemel ve Siffin Savaşlarında yer almayan sahabîlerdir. Hz. Ali zamanında bir müddet valilik yapmış Ebu Musa el-Eş'arî ve onun yolunu takip eden Ebu Mesud el-Bedrî gibi bazı sahabiler aktif tarafsızlar bunlardandır. Bu kişiler sadece kendileri bir kenara çekilerek sorumluluk almaktan geri durmamışlar, Hz. Ali'nin Kûfe'ye göndermiş olduğu elçilerin aksine insanları bizzat Kûfe mescidinde tarafsız kalmaya davet ederek aktif bir tarafsızlık örneği sergilemişlerdir. Aktif tarafsızların yaptıkları iş, Abdullah b. Ömer'in yaptığından çok öte bir iştir. İbn Ömer sadece kız kardeşi Hafsa'yı savaşa çıkmaktan engelleme çalışırken aktif tarafsızlar kişileri değil kitleleri savaştan uzaklatırmak için gayret sarf etmişler ve bu girişimlerinde çoğunlukla başarı göstermişlerdir.

Aktif tarafsızlar sadece Hz. Ali'nin vekilliğini ve valiliğini yapmış kişiler değildir. Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kaldığı halde kabilesini de yanına alıp Hıms'a yerleşen ve Siffin Savaşı'nda her iki tarafın da bu savaştan uzak durması için telkinlerde bulunup arabuluculuk yapan Ebu Hureyre de, Devslileri fitne döneminde savaştan uzaklaştırdığı ve arabuluculuk yaptığı için aktif tarafsızlar içinde yer almaktadır.

Hz. Ali ve ona uyanların yolu üzerinde durup, onların Medine'den çıkmalarını engellemeye çalışan Abdullah b. Selam da pasif tarafsızlar gibi sessizce bir kenara çekilip beklemediği ve Müslümanları savaştan uzak tutmaya çalıştığı için aktif tarafsızlardan sayılmıştır.

Diğer taraftan başlangıçta Hz. Osman'ın kanını talep etmek niyetiyle savaşa çıktıkları halde savunmuş oldukları görüşlerinin kabul görmemesi sebebiyle tarafsız kalan ve kabilelerinden bir çok kişiyi yanlarına alıp onları da tarafsız kalmaya ikna eden Said b. As ve Muğîre b. Şu'be de görüş sahibi oldukları ve bir çok kişiyi savaştan uzaklaştırdıkları için aktif tarafsızlardan sayılmaktadır. Ayrıca taraf olan gruplardan biri içerisinde yer aldıkları halde hiç savaşmayan Abdullah b. Amr ile haklı haksızdan ayrılıncaya kadar fiilen savaşa müdahil olmasalar da savaş meydanında bulunan ve ancak Ammar b. Yasir şehit edildiğinde savaşa katılan tarafsızlar da aktif tarafsızlar içerisinde yer alır.

Aktif tarafsızların en meşhuru Ebu Musa el-Eş'arî'dir. Ebu Mesud da onun yolunda ilerlemesine rağmen Ebu Musa'nın gölgesinde kalmıştır.

Ebu Musa'nın yapmış olduğu şey çöle ve dağlara çekilmekten çok öte bir şeydir. Onun yaptığı Sa'd gibi suskunluk üzerine kurulmuş bir uzlet de değildir. Bilakis o sonuna kadar tarafsız kalmasına rağmen mücadeleye devam etmiş, kılıçların kınlarına sokulması, birlikteliğin sağlanması ve fitnenin izale edilmesi için onlara va'z-u nasihatte bulunmuştur. O, Müslümanların kendi aralarında husule gelen bu şerri aile içi bir harp olarak gördüğü için insanları bu şerden uzaklaştırmayı arzu etmiştir. Ona göre bu savaş mutlak bir şerdir ve bu şerrin tasavvuru imkansızdır. Eğer Kûfeliler Ebu Musa'yı yalnız bırakmış olsalardı, o bunların hepsinden vazgeçip bu işten tamamen el etek çekebilirdi. Ancak o bunu yapmadı.⁸⁷

Denilebilir ki, (Ebu Hureyre, Abdullah b. Selam, Ebu Mesud ve özellikle) Ebu Musa'ya göre, sahip olunan bir takım hedefler uğruna mutlak bir özgürlük ve hürriyet, her türlü sorumluluktan geri durmak, var olan duruma bir çözüm sağlamaz, kişiyi tarihi bir vakıayı ve her türlü gerçeği araştırmaktan uzaklaştırır. Toplumla bağını kesen kişi toplumla ilgili bir teşhis yapamaz ve çözüme

⁸⁷ Cuayt, **el-Fitne**, 160.

bir katkı sağlayamaz. Bu sebeple sadece kendine sorulduğunda değil, insanların ihtiyaç duyduğu her anda doğruları anlatmak ve onları bu savaşlardan uzak tutmak gerekir. Bu fitneyi kabul etmek caiz olmadığı gibi, ona dahil olmak da caiz değildir. Bununla birlikte ümmet tektir, kardeşlerden müteşekkil bir ümmettir. Savaşla parçalanmak, daha sonra ortadan kaldırılamaz bir hal alacaktır. Böyle bir tutum, ne gerçeğe uygun ne de siyasi bir tavidir ve bu tarafsızlık hali güzel bir ahlakî yapıya sahip olmayı gerektirir. Onlar her ne kadar toplumda bir fitne durumu söz konusu olsa bile savaşı ortadan kaldırıp, toplumda sağlıklı bireyler oluşturmanın yolunun gönülleri fethetmekten geçtiği kanaatine sahiplerdir. Dolayısıyla onlar için savaşmak asla çözüm değildir.⁸⁸

Ebu Musa ve Ebu Mesud'un Kûfe'de halka anlattıklarının benzerlerini Abdullah b. Amr da Şam'da Muaviye ve Amr b. As'a ve onların etrafında bulunan bazılarına anlatmıştır.

Abdullah b. Amr, babası Amr b. As ve kardeşi Muhammed b. Amr Cemel Savaşı'nda katılmayıp tarafsız kalmışlar, savaş sırasında Filistin yakınlarında bulunan arazilerinde ikamet etmişlerdir. Muaviye, Siffin Savaşı öncesinde Amr b. As'ı Hz. Ali'ye karşı yardıma çağırılmış ve uzun pazarlıklar sonucu yönetim Muaviye'nin elinde bulunduğu müddetçe, Mısır valiliğinin Amr'a ait olması şartıyla onunla anlaşmıştır. Amr b. As, oğlu Abdullah'ın da kendisiyle aynı safta bulunmasını istemiş, Abdullah b. Amr da Hz. Peygamber'in daha önceden söylemiş olduğu "Babana itaat et, onun sözünden çıkma" sözü sebebiyle Siffin'de babasının yanında bulunmuş ancak savaşmamıştır. İşte Siffin'de Muaviye taraftarları içinde bulunan Abdullah b. Amr, Müslümanlar arasında meydana gelen bu savaşa seyirci kalmamış Muaviye'ye, babasına ve diğer Müslümanlara, yaptıkları şeyin doğru olmadığını hatırlatmış ve Müslümanlarla savaşmamaları için onlara telkinlerde bulunmuştur. İşte bu durum onu aktif tarafsızlar içerisinde değerlendirmemize sebep olmuştur.⁸⁹

⁸⁸ Cuayt, **el-Fitne**, 160-161.

⁸⁹ Dineverî, **İslam Tarihi**, (çev. Nusrettin Bolelli, İbrahim Tüfekçi), bs. 1, İstanbul, 2007, s. 209.

BİRİNCİ BÖLÜM

I- PASİF TARAFSIZLAR

A) SA'D B. EBÎ VAKKAS

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Kureyş kabilesinin Zühre oğulları koluna mensup olan Sa'd b. Ebî Vakkas (ra.)'ın asıl adı Malik b. Üheyb (Vüheyb) b. Abdi Menaf b. Zühre b. Kilab b. Mürre, künyesi ise Ebu İshak'tır.⁹⁰ Sa'd'ın soyu, Kilab b. Mürre'de Rasulullah ile birleşir. Bu sebeple Hz. Peygamber yanındakilere Sa'd'ı işaret ederek: "Bu benim dayımdır." demiş⁹¹ ve ona iltifatta bulunmuştur. Annesi Hamne bint Ebî Süfyan b. Ümeyye,⁹² Ebu Süfyan'ın amcasının kızıdır.⁹³

Kısa boylu, sert mizaçlı ve kıvrıkcık saçlı olan Sa'd⁹⁴ Kur'an'ın "essabikune'l evvelun" (İslam'a girmede birinci dereceyi kazananlardan) diye nitelendirdiği insanlardandır.⁹⁵ On yedi yaşında Müslüman olmuştur. Onun, İslam'a giren 3, 5 veya 7. kişi olduğuna dair rivayetler mevcuttur.⁹⁶ Sa'd, Medine'ye Hz. Peygamber'den önce hicret etmiş,⁹⁷ Bedir, Uhud ve Hendek Savaşları da dahil olmak üzere Rasulullah'ın bulunduğu bütün savaşlara katılmış,⁹⁸ Hudeybiye'de hazır bulunmuştur.⁹⁹

⁹⁰ el-Hayyât, **et-Tabakât**, 45; Hatıb el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdad**, (dirâse ve thk. Mustafa Abdülkadir Atâ), bs. 1, Dâru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1997/1417, c. I, s. 154; Müslim b. Haccac en-Neysabûrî (h. 206-261), **et-Tabakat**, Suudî Arabistan, bs. 1, 1991/1411, c. I, s. 145; İbn Hacer (öl. h. 852), **Takrîbü't-Tehzîb**, Dâru'l Fikr, 1995, c. I, s. 201; Mizzî, **Tehzîbü'l Kemâl**, X, 309-310.

⁹¹ İbn Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, el-Mektebetü'l İslâmiyye, Mısır, 1286, II, 233; Ahmet Kurucan, Zühdü Mercan, **Cennetle Müjdelenen On Sahabi**, İstanbul, 2001, s. 311.

⁹² el-Hayyât, **et-Tabakât**, 45.

⁹³ Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülisî, **Ashâbü'l Fütyâ min es-Sahâbeti ve't Tâbiîn ve min Ba'dihim Alâ Merâtibihim fi Kesreti'l Fütyâ**, (thk. Seyyid Kesrevî Hasen), bs. 1, Beyrut, 1995/1415, H. No, 9, s.44-45; İbn Hacer, **el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe**, bs. 1, Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1995/1415, (el-İsâbe), c. III, s. 62.

⁹⁴ İbn Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, II, 232.

⁹⁵ Kurucan-Mercan, **Cennetle Müjdelenen On Sahabi**, s. 311.

⁹⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 139; İbn Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, II, 232.

⁹⁷ Mizzî, **Tehzîbü'l Kemâl**, X, 309-310.

⁹⁸ İbn Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, II, 232; Mizzî, **Tehzîbü'l Kemâl**, X, 309-310.

⁹⁹ İbn Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, II, 232.

Sa'd, Hz. Peygamber tarafından cennetle müjdelendiği rivayet edilen on kişiden biridir¹⁰⁰ ve bu on kişinin en son vefat edenidir.¹⁰¹ Hicretin 55. senesinde Medine'de vefat etmiş,¹⁰² Baki Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁰³

Buharî ve Müslim'de yer alan 15 hadis rivayet etmiştir.¹⁰⁴ Genel olarak hadis kitaplarında ondan rivayet edilen hadis sayısı ise 271 olarak ifade edilmektedir.¹⁰⁵

2- HZ. OSMAN'IN ŞEHADETİNDEN SONRA SA'D B. EBÎ VAKKAS

Sa'd b. Ebî Vakkas ümmetin önderlerindendi. Gerek Hz. Ömer gerekse Hz. Osman sonrasında hilafete geçmesi muhtemel halife adayları arasında onun da adı geçiyordu.¹⁰⁶ Hz. Osman'ı katleden asiler Sa'd'ı halife yapmak isteyerek ona bir elçi göndermişler ancak o bunu kabul etmemiştir.¹⁰⁷ Çünkü bu sırada İslam ülkesine bir kaos hakimdi ve kimse yarının ne getireceğini tahmin bile edemiyordu. Bu kaos ortamında Hz. Ali de dahil olmak üzere herkes temkinli davranıyordu. Diğer halife adayları da aynı tutum içerisine girince Hz. Ali halife olmaya ikna edilmişti.

Hz. Ali halife seçildiğinde, Talha ve Zübeyr ona biat etmiş ve onları diğerleri takip etmişti.¹⁰⁸ Ancak Sa'd b. Ebî Vakkas: "Vallahi senin halife olmanda bir beis görmüyorum ama insanlar(ın tamamı) sana biat etmedikçe ben de biat etmem" demiş, Hz. Ali de onu serbest bırakmıştı.¹⁰⁹ Ali'ye yapacağı biatı erteleyen Sa'd inzivaya çekilmiş, Hz. Ali'nin hilafeti döneminde Müslümanlar arasında gerçekleşen Cemel ve Sıffin Savaşları sona erip insanlar bir halife üzerinde karar kılincaya kadar halkın arasına karışmamış, münzevî bir hayat yaşamıştı.¹¹⁰ Tabi ki bunun bir takım sebepleri vardı. Öncelikle söylemek gerekirse Sa'd'ın Cemel ve Sıffin Savaşlarında pasif bir tarafsızlık politikası izleyerek hiçbir gruba dahil olmamasının nedenini korkaklıkla açıklamak mümkün değildi. Nitekim o, Hz.

¹⁰⁰ Taberânî, **el-Mu'cemü's-Sağîr**, Dâru't-Turâsî'l Arabî, Beyrut, (t.y.), H. No: 62, s. 42.

¹⁰¹ İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, I, 201; İbn Hacer, **el-İsâbe**, III, 62.

¹⁰² el-Hayyât, **et-Tabakât**, 45; İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, I, 201.

¹⁰³ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, Ankara, 1996, c. I, s. 490.

¹⁰⁴ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, I, 93-97.

¹⁰⁵ Zirikli, **A'lâm**, III, 138.

¹⁰⁶ Mesudî, **Murûc**, II, 398.

¹⁰⁷ İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 192.

¹⁰⁸ Şükrî, **İslâm Tarihi'nde Nifak Ali**, s. 44.

¹⁰⁹ Taberî, **Tarih**, IV, 428; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 191.

¹¹⁰ Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, I, 491.

Osman şehit edilinceye kadar bir çok gazve ve seriyyede yer almıştı ve daha önce hiç kimse onu korkaklıkla suçlamış da değildi. Zaten böyle bir iddiada bulunmak mümkün de gözüküyordu. Çünkü o, sert mizaçlı¹¹¹ bir İslam atlısı¹¹² ve kahraman bir sahabîydi. Çok iyi de ok atardı.¹¹³ “İslam’da ilk oku (Ubeyde b. Haris Seriyyesi’nde) o atmıştı.¹¹⁴ O gün okluğunda bulunan yirmi oktandan her birini bir canlıya isabet ettiren Sa’d”¹¹⁵ aynı zamanda Allah yolunda (İslam’da) ilk kanı akıtan kişi olmuştu.¹¹⁶ Bedir, Uhud ve Hendek Savaşları da dahil olmak üzere Rasulullah (as.)’in katılmış olduğu bütün savaşlara katılmış,¹¹⁷ Uhud Savaşı’nda harbin en şiddetli olduğu anda geri kaçmayıp sebat göstermiş ve Rasulullah’ın yanından ayrılmamıştı.¹¹⁸ Nitekim Uhud günü Hz. Peygamber ok kabındaki oklarını çıkarıp “At (Ya Sa’d)! Anam babam sana feda olsun” demiş ve bu sözü Sa’d’dan başka hiç kimseye söylememişti.¹¹⁹

Görüldüğü üzere bunca savaşa katılıp kahramanlığını ispat eden Sa’d b. Ebî Vakkas, “Biz fitne ortadan kalkıp din yalnız Allah’a ait oluncaya kadar savaştık” diyerek savaştan korkmadığını fakat Cemel ve Sıffin’de savaşmanın doğru olmadığını dile getiriyordu. Yine de onun bu çekimserliği, insanlar tarafından “savaştan korktuğu için savaşa çıkmıyor” şeklinde anlaşılabilir endişesiyle olsa gerek, Sa’d, “Ben asıl savaşılması gereken zamanda savaştım” diyor ve İslam’da ilk oku atan kişinin kendisi olduğunu söylüyordu.

En nihayetinde onun kahramanlıkları saymakla bitecek türden değildi. Onun tarafsızlığı suskunluk üzerine kurulmuş bir tarafsızlıktı. Peki o halde Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmayıp inzivaya çekilen Sa’d’ın tarafsızlığının sebepleri ne olabilirdi?

¹¹¹ İbn Esir, **Üsdü’l-Ğâbe**, II, 232.

¹¹² Zirikli, **A’lâm**, III, 138.

¹¹³ Belâzurî, **Fütûhu’l Büldân**, (çev. Mustafa Fayda), bs. 2, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 2002, s. 365.

¹¹⁴ Vâkıdî, **Kitâbü’l Meğâzî**, (thk. Marsden Cons), Âlemü’l Kütüb, bs. 3, Beyrut, 1984, c. I, s. 210; İbn Hişam, **es-Sîre**, c. I/II, s. 591; İbn Sa’d, **Tabakât**, III, 142.

¹¹⁵ Vâkıdî, **Meğâzî**, c. I, s. 10; İbn Sa’d, **Tabakât**, III, 142; Serdar Özdemir, **Hz. Peygamberin Seriyeleri**, Rağbet Yay., İstanbul, 2001, s. 24.

¹¹⁶ İbn Hacer, **İsâbe**, III, 62; İbn Esir, **Üsdü’l-Ğâbe**, II, 232.

¹¹⁷ İbn Esir, **Üsdü’l-Ğâbe**, II, 232.

¹¹⁸ Vâkıdî, **Meğâzî**, I, 240; Buhârî, **Sahîh**, V, 198, (Meğâzî, 133), Beyrut; İbn Sa’d, **Tabakât**, III, 142.

¹¹⁹ İbn Hişam, **es-Sîre**, c. III/IV, s. 82; İbn Sa’d, **Tabakât**, III, 141-142; Buhârî, **Sahîh**, V, 197-198, (Meğâzî, 133).

3- SA'D B. EBÎ VAKKAS'IN TARAFSIZLIĞININ SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

a.1) Hz. Peygamber'den İşitmiş Olduğu Hadisler Sebebiyle Savaşlara Katılmamıştır

Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan fitne hareketlerinden hiçbirine katılmamış ve uzlete çekilmişti.¹²⁰ Sa'd'ın uzlete çekilmesinde hadislerin etkisi oldukça büyüktü. Osman b. Affan fitnesi esnasında Sa'd b. Ebî Vakkas: Ben şahadet ederim ki Rasulullah (sav.) şöyle buyurdu diyerek “Muhakkak ki gelecekte bir takım fitneler çıkacaktır. O fitne anında oturan ayakta olandan, ayakta olan yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlıdır.”¹²¹ hadisini okuyor, Hz. Peygamber'in “Eğer biri evime girse ve beni öldürmek için elini kaldırsa ne dersin?” sorusuna “Adem'in (hayırlı) oğlu gibi ol” dediğini haber veriyordu.¹²²

Ebu Davud Sünen'inde aynı hadise şöyle bir ziyade ile yer veriyordu:

“Yakında bir fitne meydana gelecektir. O fitne zamanında yatan, oturandan; oturan ayakta durandan; ayakta duran, yürüyenden; yürüyen koşandan daha hayırlıdır. Ebu Bekre:

Ya Rasulullah, (eğer o zamana rastlarsam) bana ne yapmamı emredersin? Rasulullah (as.) :

Kimin devesi varsa onun yanına gitsin (onunla ilgilensin), kimin bir koyunu varsa onunla ilgilensin, kimin de bir arazisi varsa onun yanına gitsin (onu ekip biçsin).” Ebu Bekre:

Peki bunlardan hiç bir şeye sahip olmayan ne yapsın? Rasulullah :

Kılıcını alsın, onun keskin tarafını taşa vursun, gücünün

¹²⁰ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 173.

¹²¹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 56, H. No: 1446; Tirmizî, **Sünen**, IV, 83, (Fiten, 29/2201).

¹²² Tirmizî, **Sünen**, IV, 83, (Fiten, 29/2201).

yettiği kadar o fitneden korunsun” diyordu. (Bu sırada) Sa’d b. Ebî Vakkas:

Ya Rasulallah, ya evime girse ve beni öldürmek için elini kaldırırsa ne dersin? deyince Rasulallah (sav.) :

Adem’in oğlu gibi ol, demiş¹²³ ve Yezid:

And olsun ki sen, beni öldürmek için elini uzatsan (bile) ben, seni öldürmek için elimi uzatacak değilim ayetini okumuştum.”¹²⁴

Hz. Peygamber, Sa’d’ın: “Evime girse ve beni öldürmek için elini kaldırırsa ne dersin?” sorusuna Adem’in oğlu gibi ol diyerek kardeşi tarafından öldürülmek istenen Habil’in tavrını¹²⁵ ona örnek gösteriyor, Sa’d’ı savaştan ve bir Müslümanın kanına girmekten bu sözlerle men ediyordu. İşte bu sözler Sa’d’ın Hz. Osman’dan sonra hilafette adı geçmesine rağmen Müslümanların kendi aralarında yapmış oldukları savaşlardan uzak kalmasına sebep oluyordu. Tabi ki bu hadisleri Hz. Peygamber’den veya sahabîlerden duydukları halde kendini fitneden alıkoyamayanlar ve fitneye dalanlar da yok değildi.

Sa’d b. Ebî Vakkas, ne Ali’nin ne de Muaviye’nin yanında yer almış, çölde bulunan Benî Süleym suyunun başına yerleşerek (Müslümanların ittifakı ile seçilecek olan halifeye dair) gelecek haberlerin yolunu gözlüyordu. Sa’d, Kureyş kabilesinden sözü dinlenen, görüş sahibi bir kişiydi. Gerek Hz. Ali için gerekse Muaviye için arzu ve isteği yoktu. Oğlu Ömer b. Sa’d, babasının daha önceden haberini aldığı Sıffin Savaşı’nda olanlardan ve de Abdullah b. Kays ve Amr b. As’ın insanlar arasında hükmetmek üzere bir araya geldiğinden ve Kureyş’ten bir grup insanın da onların yanında toplandıklarından bahsetti ve Sen Rasulallah’ın ashabından, ehl-i şûradansın, Allah Rasulü’nün, bedduasından sakının dediği kişisin, bu ümmetin hoş görmediği şeye (Cemel ve Sıffin Savaşlarına) müdahil olmadın. Sen de Dümetü’l Cendel (Devmetü’l Cendel)’de hazır bulun. (Bugün yola çıksan) yarın orada olursun dedi. Sa’d, oğluna: Yavaş ol Ey Ömer! (Fitne zamanında benden baş olmamı mı istiyorsun?) Hayır, vallahi ben Rasulallah (as.)’tan işitmişim. O:

¹²³ Ebu Davud, **Sünen**, s. 131, (Fiten ve Melâhim, 2, 2/4257).

¹²⁴ Mâide Sûresi (5), 28.

¹²⁵ Taberî, **Tarih**, I, 138.

“Benden sonra bir fitne meydana gelecek. O fitne esnasında insanların en hayırlısı, ondan uzak durup (gizlenen) takvalı kişidir” demişti. Ben bu işin başına şahit olmadım, öyleyse sonuna da şahit olmayacağım,¹²⁶ şayet katılmış olsaydım, Hz. Ali ile birlikte olurum dedi. Daha sonra bir şiir okudu. Özetle şöyle diyordu:

Sen bugün babanı kavmin davet ettiği şeye davet ettin. Oysa onların beni davet ettiği şey apaçıktır. Onlar beni davet ettiklerinde onlara dedim ki: Ölüm, ateşi yudumlamaktan daha iyidir. Ya kardeşinizi (beni) bırakın yahut öldürün, dedi. Bunun üzerine onu bıraktılar. Sa’d bunu cehaletin süsü olarak görüyor, olaylar çok kapsamlıdır, çok vahimdir, diyordu ve onlar da işin vahametini anlıyorlardı. (Sa’d Hz. Peygamber’in emrine itaatsizlik etmeyi istemiyor ve): Ben dinim için bu savaflara katılmayıp kaçtım. Yeryüzünde geniş bir emniyet vardır. Önü sonu belli olmayan fitnenin şerrinden Allah’a sığınırım... Ey Ömer! Bu öğüdümle dön. Ben bu sene sabredeceğim, sabır daha güzeldir, diyordu.¹²⁷

Babası ile konuşan kişinin Ömer değil de Amir olduğuna dair rivayet de vardır.

Öyle anlaşılıyor ki, Ömer b. Sa’d, kardeşi Amir’den yardım isteyerek babalarının hakem olayında hazır bulunmasını istemişlerdi ki, belki insanları Muaviye ile Ali’den soğuturlar, Sa’d’ı halife tayin ederler. Ama Sa’d bundan şiddetle kaçınmış ve içinde bulunduğu gizlilik ve yeter derecedeki azılla kanaat etmişti. Nitekim Rasulullah (sav.): “Müslüman olup kendisine yeter derecede rızık verilen ve Allah’ın kendisine ihsan ettiği şeyle kanaat eden kimse kurtuluşa ermiştir.” buyurmuştu. Ömer b. Sa’d emirlik severdi. Onun emirlik tutkusu devam etti. Nihayet Hz. Ali’nin oğlu Hüseyin’i şehit eden müfrezenin komutanı oldu... Eğer o, babası gibi kanaatkar biri olsaydı bu hadiseler meydana gelmezdi.¹²⁸

Sa’d b. Ebî Vakkas tarafından rivayet olunan ve onun fitneden sakınmasına sebep olan hadislerden bir diğeri de şöyleydi:

¹²⁶ Minkarî, **Vak’at-ü Sıffîn**, 538-539; Zehebî, **Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ**, I, 119; Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 94; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 330; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 283.

¹²⁷ Minkarî, **Vak’atü Sıffîn**, 538-539.

¹²⁸ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 283.

Rasulullah (sav.) bir gün yayladan geldiği vakit Benî Muaviye mescidine uğramış ve orada iki rekat namaz kılmıştı. Biz de onunla beraber kıldık. Namazdan sonra Rabbine uzunca bir duada bulunmuş ve duasını tamamlayınca bize yönelip şöyle demişti: Rabbimden üç şey istedim, bunlardan ikisini bana verdi, birini ise reddetti. Ondan ümmetimi genel bir kıtlık sebebiyle helak etmemesini istedim, kabul etti. Suda boğmak suretiyle helak etmemesini istedim, bunu da kabul etti. Felaketlerini, kendi aralarında çıkacak ihtilaflar sebebiyle vermemesini istedim ancak bunu kabul etmedi.¹²⁹

Bu hadisi rivayet eden Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Peygamber'in, ümmeti için şer gördüğü üç felaketten ve ümmetinin bu felaketsizliğe maruz kalmaması için yaptığı duadan bahsediyordu. Sa'd, Hz. Peygamber'in kabul edilmeyen isteğinin de şu anda Müslümanların içinde bulunduğu fitne olduğunu düşünüyor ve bu sebeple fitneden uzak duruyordu.

Ayrıca Sa'd, Rasulullah (sav.)'ın "Müslümanların birbirleriyle savaşmaları küfür, birbirlerine dil uzatmaları ise zulümdür"¹³⁰ dediğini bildiriyor ve gerek küfürden gerekse zulümden uzak kalmak için var gücüyle gayret sarf ediyordu.

İşte bu vb. hadisler, özellikle Müslümanlar arasında vuku bulan savaşlara katılmayıp tarafsız kalmayı tercih eden sahabîler tarafından rivayet edilmiş ve bu savaşlara katılmamak gerektiğine delil gösterilmiştir. Ancak bu savaşlarda tarafsız kalan sahabîlerden kimi aktif bir tarafsızlık politikası güderken kimi de Sa'd b. Ebî

Vakkas gibi pasif bir tarafsızlık politikası gütmüştür. Sa'd, topluma yön verebilecek, kitleleri peşinden sürükleyebilecek bir kudrete sahip olmasına rağmen Hz. Peygamber'in hadisleri sebebiyle Medine'den uzaklaşmıştır. İşte o, insanlardan uzaklaşması, arabuluculuk yapmaması ve çölde bulunan Benî Süleym suyunun yanına çekilmesi sebebiyle pasif tarafsızlardan sayılmıştır.

¹²⁹ Müslim, **Sahîh**, IV, 2216, (Fiten, 5, 20-2890); Nevevî, **Minhac**, XVIII, 222-223, (Fiten, 20).

¹³⁰ Nesaî, **Sünen**, VII, 121, (Tahrim, 27); Suyutî, **Suyutî Şerhi ve İmam Sindî Haşiyesiyle Sünenü'n-Nesâî**, VII, 137.

Sa'd'ın durumu gerçekten zordu. Hilafete ehil biri olması sebebiyle, gerek ev halkı içinden gerek ev halkı dışından halife olması yönünde kendisine teklifler geliyor, ortaya çıkıp halktan biat alması isteniyordu. Bu teklifler yoğunlaştığında o, Hz. Peygamber'in tavsiyesi üzerine şehirden uzaklaşıyor ve insanlar bir halife üzerinde icma edinceye kadar da şehre dönmüyordu.

Hz. Peygamber, Müslüman kanı dökmeme ve fitneye bulaşmama hususunda birçok hadiste sabit olduğu üzere ashabını uyarıyordu. Fitneye uğramak, Müslümana kılıç çekmek demektir. Ayrıca ayetin ifade ettiği gibi, kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir.¹³¹ Dolayısıyla ashabdan hiç kimse bu fitneye bulaşmak istemese de kılıçların çekildiği bir ortamda birçoğu kendini fitneye dalmaktan kurtaramıyordu. Sa'd b. Ebî Vakkas gibi sahabiler, kaynayan bir fitne kazanında boğulmamak için bu kazandan uzak durmak gerektiğine inanmış kimselerdi.

Sa'd, salih bir adam ve duası makbul bir sahabiydi. Hz. Peygamber: "Allah'ım! Sa'd sana duâ ettiğinde onun duasını kabul et." Diye duada bulunmuştu.¹³²

Ayrıca Sa'd b. Ebî Vakkas'tan rivayet edildiğine göre Rasulullah (sav.) onlara:

-Allah'ım! Cimrilikten, korkaklıktan, bunaklıktan, dünya fitnesinden, kabir azabından sana sığınırım, şeklinde dua etmelerini emretmişti.¹³³ Allah Sa'd'ın duasını kabul etmiş ve Hz. Osman öldürüldüğünde meydana gelen olaylarda yer almayı önce evine kapanmış,¹³⁴ sonra şehirden ayrılmış ve fitneden uzak kalmayı başarmıştı.

Bu, Rasulullah'ın kendisinden korunulmasını istediği bir şerdi ve bu şer Sa'd'ı çok korkutuyordu. Nasıl ki kişi düşmanına en korktuğu şey üzere beddua ederse, (o dönemde Kûfe valisi) "Sa'd da Ömer'in Kûfe'ye gönderdiği heyete

¹³¹ Nisâ Sûresi (4), 93.

¹³² İbn Hacer, **İsâbe**, III, 63.

¹³³ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2210; (Kitâbü'd-Dâvet, 40).

¹³⁴ İbn Hacer, **İsâbe**, III, 63.

kendisini şikayet edip iftira atan Beni Abs kabilesinden Sa'de denilen kişiye:

- “Ey Allah’ım! Eğer o yalan söylemişse, ömrünü uzat, yoksulluğunu devam ettir, gözünü kör et ve onu fitneye uğrat.” diye beddua etmişti. Daha sonraki dönemlerde bu kişi kendisine, Sa’d’ın bedduasının isabet ettiğini ve fitneye battığını ifade etmişti.¹³⁵

Sa’d b. Ebî Vakkas’a bu savaflara katılmama nedenlerini bazen Kur’an’dan bir ayeti aktarmak suretiyle bazen Rasulullah’tan duyduğu bir hadisi rivayet etmek suretiyle açıklamıştır. Rasulullah özellikle bazı sahabîlere Müslüman kanı dökmenin haramlığını defalarca vurgulamış ve henüz testi kırılmadan bu kişilerin fitnelerden uzak durması sağlanmıştır.

a.2) Mümin ve Kafirin Ayırt Edilememesi Sebebiyle

Hz. Ali insanları tehzatlanmaya ve Irak’a sefere çıkmaya çağırduğında Sa’d b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Ömer ve Muhammed b. Mesleme Hz. Ali’nin yanına girmişler ve Hz. Ali onlara:

- “ Sizden bana, sizin için çirkin gördüğüm bir kusur ulaştı.” demişti. Sa’d b. Ebî Vakkas, Hz. Ali’ye:

-“Doğru söylemişler. Sana biat etmiyorum ve bana Müslümanları kafirlerden ayırt edecek bir kılıç verinceye kadar da seninle beraber savaşmayacağım.”¹³⁶ diyerek savafla katılmama sebebini mümin ve kafiri ayırt edememekten kaynaklanan şüphe olarak açıklamıştı.

Sa’d’ın bu siyaseti Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle başlamıştı. Hz. Osman şehit edildiğinde Sa’d b. Ebî Vakkas, İbn Mesud, İbn Ömer ve Ammar b. Yasir bir araya gelerek fitne hakkında konuştular. Sa’d b. Ebî Vakkas: Bundan böyle ben evimde oturacağım ve fitnede yer almayacağım, demişti. Ancak ona:

- “Sen şûra ehlinden olduğun ve hilafet hususunda başkalarından daha çok hak sahibi olduğun halde savaşmayacak mısın?” denildiğinde ise:

¹³⁵ Belâzurî, *Fütûhu’l Büldân*, 398-399.

¹³⁶ İbn Hibban, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 524; Dineverî, *el-Ahbâr*, 135.

- “Bana iki gözü, dili ve iki dudağı olan bir kılıç verilip de şu mümindir, şu da kafirdir deyinceye kadar savaşmayacağım.” diyerek bu iç savaşta yer almaktan uzak duracağını ifade ediyordu.¹³⁷ Burada Sa’d, yapılan bu iç savaşın kafire karşı yapılan cihaddan farklı olduğunu, bir müminle savaşmanın doğru olmadığını ve bu savaşta mümin ile kafiri ayırt etmenin mümkün olmayacağını vurguluyordu.

Sa’d b. Ebî Vakkas, Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle başlayan fitne hareketlerinden hiçbirine katılmamış ve uzlete çekilmişti. Ancak oğlu Ömer b. Sa’d ve kardeşinin oğlu Haşim b. Utbe, Sa’d’ın halife olmasını istiyorlardı. O ise (fitneye karışırım endişesiyle) ailesinden: İnsanlar bir kişi üzerinde karar kılıp onu halife seçinceye kadar ne olup bittiğini kendisine haber vermemelerini istiyordu.¹³⁸ Bu sırada Arabın dâhilerinden biri kabul edilen Muaviye¹³⁹ Sa’d b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Ömer ve Muhammed b. Mesleme’nin toplum içindeki nüfuz ve itibarlarından faydalanmak ve durumu kendi lehine çevirmek için Osman’ın kanını talep etme hususunda kendisine yardımcı olmalarını istiyor ve her birine ayrı ayrı mektuplar gönderiyordu. Ancak onlardan hiçbiri Muaviye’nin bu davetini kabul etmiyorlar ve onu talep etmekte olduğu hilafete layık da görmüyorlardı. Nitekim Sa’d b. Ebî Vakkas bu konudaki görüşünü, Muaviye’ye şu dizelerle haber veriyordu:

Ey Muaviye! Derdin müzmin bir hastalıktır,

Getireceğin şey (bilesin) devasızdır,

Ebu Hasan, Ali, beni çağırıyorken,

Onun isteğini ben (asla) geri çevirmem,

Dedim ki ona (bile), bana gören bir kılıç ver,

Ayırısın dostluk ve düşmanlığı hep birer birer,

Şerrin en küçüğü (ki o da) büyüktür,

¹³⁷ İbn Sa’d, **Tabakât**, III, 143-144; Zehebî, **Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ**, I, 118; Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 94.

¹³⁸ İbn Abdi’l-Berr, **İstîâb**, II, 173.

¹³⁹ Câhız, **el-Osmaniyye**, 95.

Akıtılan kanlar yüzünden şüphesiz beller büküktür,
Ali'yi aciz bırakan şeyde sen mi arzulusun,
Arzuladığın o şeye beni mi çağırıyorsun,
Onun bir günü senin ömründen daha hayırlıdır,
Sen ki ona feda olasın, ölünden de hayırlıdır,
Osman'ın işini bırak artık bir kenara,
Bu bela ki, görüşlerde değer bırakmamıştır.¹⁴⁰

Gerek Muaviye gerekse Hz. Ali, Sa'd'ı kendi saflarına katmak istemişlerdi ancak yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Sa'd, hak ile batılı birbirinden ayıramam endişesiyle bu hassas dönemde hiçbir grup içinde yer almamış,¹⁴¹ hatta çöle çekilerek pasif bir tarafsızlık politikası izlemişti. Nitekim her iki tarafta da Müslüman olduğunu söyleyen, namaz kılan, oruç tutan kişiler vardı. Sa'd; Ömer, Ali ve Zübeyr ile birlikte ashabin en kuvvetli dört adamından biri sayılmasına¹⁴² rağmen bu savaşlarda taraf olmaktan özenle kaçınıyor, kimsenin kanına girmek ve bu sebeple dininden olmak istemiyordu.

a.3) Hz. Ali'nin Fazileti Sebebiyle

Sa'd b. Ebî Vakkas yeni halifeyi belirleme konusunda Hz. Ali ile aynı düşünmese ve ona biat etmese de Hz. Ali'yi hem kendisinden hem de diğer ashab-ı kiramdan daha faziletli görmesi sebebiyle asiler içinde de yer almamış ve tarafsız kalmıştır. Hz. Ali'nin kendisinden daha faziletli olduğunu her fırsatta dile getiren Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Peygamber'in Tebük seferine çıkarken Hz. Ali'yi yerine vekil bırakmasını şöyle anlatmaktadır:

“Tebük Gazvesi'ne çıkarken Rasulullah (sav.), Ali b. Ebî Talib'i ailelerine bakmak için geri bıraktı ve orada kalmasını emretti. Bunun üzerine

¹⁴⁰ İbn Abdi'l-Berr, *İstîâb*, II, 173; İbn Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 234.

¹⁴¹ İbn Abdi'l-Berr, *İstîâb*, II, 173; İbn Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 234.

¹⁴² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 108.

münafıklar yalan haberler uydurdular. Dediler ki: Onu ağır gördüğünden ve korktuğundan geri bıraktı. Münafıklar bunu söyledikleri zaman Ali b. Ebî Talib silahını aldı ve yola çıktı. Rasulullah Cürf'e indiğinde ona yetişti ve:

- “Ya Nebiyyallah! Münafıklar iddia ettiler ki, sen ancak beni ağır bulduğundan ve korktuğundan dolayı geri bırakmışsın.” dedi. O da:

- “Yalan söylemişler. Ben seni, geride bıraktıklarım için geri bıraktım. Geri dön, ailem ve ailen için kal. Ey Ali, Harun'un Musa'ya kardeş olduğu gibi bana kardeş olmak istemez misin? Fakat benden sonra bir nebi daha gelmeyecektir.” dedi. Bunun üzerine Ali Medîne'ye geri döndü ve Rasulullah (sav.) seferine devam etti.”¹⁴³ Bu olay Sa'd için sadece rivayetten ibaret değildi. Nitekim aşağıda ifade edeceğimiz gibi bu ve benzeri olaylar, Hz. Ali'yi Sa'd'ın gözünde yücelten ve belki de hilafet meselesinde onun faziletini kabul edip onunla rekabet etmesine engel olan olaylardan biriydi.

Sa'd'ın gözünde Hz. Ali'nin değerini gösteren bir başka olay da şöyledir: (Hakem olayından sonra) “Sa'd b. Ebî Vakkas, Muaviye'nin yanına varmış ancak onun halifeliğinden razı olmadığı için ona Emîru'l Mü'minîn dememişti. Bunun üzerine Muaviye ona: Eğer dilersen bana bundan başka bir şey de söyleyebilirsin dediğinde Sa'd b. Ebî Vakkas: Biz Müminler seni emir tayin etmedik. Senin içinde bulunduğun durum şaşılacak bir durumdur (ki, bu vaziyeti bir tek sen beğeniyorsun). Vallahi ben senin bulunmuş olduğun konumda bulunmayı istemem, ben kanımı hacamat şişesine akıttım (senin akıttığın gibi akıtmak istemem), diyerek karşılık vermişti.”¹⁴⁴ Sa'd her ne kadar yukarıda saymış olduğumuz sebepler neticesinde Hz. Ali'nin yanında bizzat savaşa katılmamışsa da Muaviye ile onu asla kıyaslamamış, Muaviye'yi hilafet makamına layık görmemişti. Yani bir nevî Sa'd, Muaviye'ye: Sen kim oluyorsun da Mekke'nin fethiyle Müslüman olmuş ve canı bağışlanmış biri olarak kendinde bu hakkı buluyorsun, demek istemişti.

Bir başka rivayet de şöyledir:

Tahkim olayından sonra “Muaviye, hacca geldiği zaman Sa'd b. Ebî

¹⁴³ İbn Hişam, *es-Sîre*, c. III/IV, s. 519-520.

¹⁴⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 122.

Vakkas'ın elini tutup ona:

- Ey Ebu İshak, şu savaş bizi yordu. Haccımıza engel oldu. Öyle ki, haccın bazı sünnetlerini unutacak duruma geldik. Tavafta bize rehberlik et de seninle birlikte tavafımızı ifa edelim demişti.”

Tavaf sona erdikten sonra Muaviye, Sa'd'ı Darü'n-Nedve'ye götürdü. Onu kendi kanepesi üzerinde yanında oturttu. Sonra Ebu Talib oğlu Ali'den bahsetti. Onun aleyhinde konuştu. Sa'd, Muaviye'ye:

- “Beni evine soktun ve kanepenin üzerinde oturttun. Sonra da Ali'nin aleyhinde konuşmaya başlayıp ona sövdün.” dedi.¹⁴⁵ Bunun üzerine Muaviye, Sa'd'a:

- “Ebu Turab'a (Ali'ye) sövmene engel olan şey nedir?” dediğinde Sa'd şöyle söyledi:

- “Ben, Rasulullah (sav.)'ın söylediği şu üç şeyi hatırladığım için Ali'ye sövmüyorum. Ona bahşolunan bu üç şeyden birine sahip olmak benim için kırmızı tüylü davarlara sahip olmaktan daha hoştur. Zira ben, bir gazaya giderken aile efradının işlerini idare etmesi için kendi yerine vekil bıraktığı Ali'nin Rasulullah (sav.)'a:

- “Ya Rasulallah, beni geride kadınlar ve çocuklarla mı bırakacaksın?” dediğini işittim. Hz. Peygamber cevaben:

- “Sen, Musa nezdinde Harun'un sahip olduğu makam gibi bir makama benim nezdimde sahip olmaya razı değil misin? Yalnız şu var ki, benden sonra peygamber gelmeyecektir.” buyurdu. Hayber savaşında da Rasulullah (sav.)'ın: “Bayrağı, Allah ve Rasulünü seven, Allah ve Rasulünce de sevilen bir adama vereceğim.” dediğini işittim. Ben de ayaklarım üstüne dikilip boynumu ileriye doğru uzattım ve bayrağı kime vereceğine baktım. O esnada Rasulullah (sav.): “Bana Ali'yi çağırın.” diye emir verdi ve Ali onun yanına getirildi. Ali'nin gözleri ağrıyordu. Rasulullah (sav.), onun gözlerine üfledi ve bayrağı ona teslim etti. Cenâb-ı Allah da

¹⁴⁵ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 341.

fethi onun vasıtasıyla müyesser kıldı.¹⁴⁶ “...Keşke Ali gibi Rasulullah’ın damadı olsaydım da kızı bana çocuk doğursaydı. Onun kızının doğuracağı çocuk benim için güneşin üzerine doğduğu şeylerin tamamına sahip olmaktan daha kıymetliydi. Artık bu günden sonra senin yanına gelmeyeceğim.” Böyle dedikten sonra Sa’d b. Ebî Vakkas, yakasını silkeleyerek Muaviye’nin yanından çıkıp gitti.”¹⁴⁷

Yani Sa’d b. Ebî Vakkas Hz. Ali’nin kendisinden daha faziletli olduğunu kabul ediyor ve onunla savaşmak istemiyordu. Çünkü Hz. Ali, Âl-i İmran Suresi’nin 61. ayeti nazil olduğunda Rasulullah’ın: “Allah’ım, işte bunlar benim aile efradıdır.” dediği kimselerdendi. Yine Hz. Ali, Hz. Peygamber’in: “Ben kimin dostu isem Ali de onun dostudur.” dediği kişiydi.¹⁴⁸

Hz. Ali’nin bunca faziletine rağmen Muaviye henüz Mekke’nin fethinde Müslüman olmuştu. Bu vb. sebeplerle Sa’d, Muaviye’yi hilafet makamına layık da görmüyordu. Sa’d, başka sebeplerden dolayı Hz. Ali’ye biat etmemiş ve Hz. Ali’ye yardım için savaşa çıkanlarla birlikte savaşmayı hoş görmemişe de¹⁴⁹ Ali’nin faziletini daima dile getirmişti. Hatta Sa’d’ın tarafsızlık politikasını kendi lehine çevirmek isteyen Muaviye’nin yazmış olduğu mektuba Sa’d’ın vermiş olduğu cevap oldukça önemliydi.

Muaviye şunu çok iyi biliyordu ki, Ali’ye açmış olduğu savaştan zaferle çıkmanın yolu, ümmetin ileri gelenlerini yanına çekmekten geçiyordu. Bu sebeple “Muaviye, Sa’d b. Ebî Vakkas’a bir mektup yazmış ve: Muhakkak Hz. Osman’ın katillerini bulmaya yardım etmeye en layık olan, Kureyş’ten şûra ehli olanlardır. Onlar ki, hilafetin ona ait olduğunu ispat etmişler, Osman’ı diğer adaylara tercih etmişler, Talha ve Zübeyr ona yardım etmişlerdir. Onlar bu işte senin ortağın ve İslam’da sana eş değer insanlardır. Onların razı olduğu şeyi Aişe de kerih görmez, onların kabul ettiği şeyi de reddetmez, demişti. Bunun üzerine Sa’d, Muaviye’ye bir mektup yazarak: “Muhakkak Ömer, hilafete layık

¹⁴⁶ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 340; Mahmud Ebu Reyeye, **Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması**, (trc. Muharrem Tan, Yöneliş Yay., İstanbul, (t.y.), s. 236-237;

Sadi Baba, **Emir Muaviye Sahabe mi?**, İstanbul, Eylül 1996, s. 119-120.

¹⁴⁷ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 341.

¹⁴⁸ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 340; Ebu Reyeye, **Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması**, 236-237; Baba, **Emir Muaviye**, 119-120.

¹⁴⁹ Minkarî, **Vak’at-ü Sıffîn**, 65.

olmayan kişiyi şûraya katmamıştı. Biz bir kişi üzerinde fikir birliğine varmadığımız sürece bizden herhangi biri hilafete, arkadaşından daha çok hak sahibi olamaz. Ali'de bizde olan bir takım hasletler var olduğu gibi, bizde olmayan hasletler de mevcuttur. Talha ve Zübeyr'e gelince; eğer onlar evlerinden çıkmamış olsalardı bu onlar için daha hayırlı olurdu. Allah, müminlerin annesini de affetsin. Sen beni batıl bir yola davet ediyorsun. Ancak ben Ali ile asla muharebe etmem." demiş ve Müslümanlar arasında zuhur eden fitneden sakınmak maksadıyla inzivaya çekilmişti.¹⁵⁰

Muaviye ilm-i siyaseti iyi biliyor, herkesle anlayacağı dilden konuşuyordu. Örneğin Amr b. As'a valilik teklif ediyor, Ziyad b. Ebîhi'ye aynı babadan olduklarını bildirip mirasta ona hak tanıyor, Sa'd b. Ebî Vakkas'a ise halifeyi seçen şûra üyelerinden biri olduğunu hatırlatarak Muhakkak Hz. Osman'ın (katillerini bulmaya) yardım etmeye en layık olan, Kureyş'ten şûra ehli olanlardır, diyerek onun kendi saflarında yer almasını arzu ediyordu. Ancak Sa'd tarafsızlığını muhafaza ediyordu. Ki eğer Sa'd böyle bir durumda iki taraftan birinde yer alacak olsa Ali'nin üstünlüğünden bahseden ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bu yer onun yanı olurdu.

Ayrıca, Tahkim olayından sonra Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebu Musa'ya: "Sana yazıklar olsun Ey Ebu Musa! Amr'a ve onun hilelerine karşı ne kadar da zayıf düştün."¹⁵¹ demek suretiyle Muaviye'nin hilafete geçmesinden hoşnut olmadığını belirtiyor ve Hz. Ali'nin bu işe daha layık olduğunu dile getiriyordu.

Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Osman şehit edildiğinde savaşma hususunda kendini ikna etmeye çalışanlara: Hilafet gömleğini giymeye daha layık olduğumu iddia etmiyorum. Ben savaşılması gereken zamanda geri durmadım, savaştım ve savaşın ne demek olduğunu çok iyi bilirim. Ancak benden daha layık biri varken ben onu asla kendime mâl edip onun için kendimi heder etmem, diyordu.¹⁵² Bu konudaki farklı rivayetlerde ifade edildiği gibi Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Ali'yi bu işe ehil gördüğünden hilafet konusunda onunla savaşacak derecede tamahkâr olmamış, ahabın büyüklerinin görüşünü almadığı ve şûra kararıyla başa geçmediği için Ali'ye de razı olmamıştı. Bu sebeple Cemel ve Sıffin Savaşlarında da

¹⁵⁰ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 187.

¹⁵¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 257.

¹⁵² İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 143-144; Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, I, 118; Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 94.

tarafsız kalmayı tercih etmişti.

Aslında Sa'd b. Ebî Vakkas'ın halifeyi belirleme işini şûraya bırakma isteğinin altında yatan sebeplerden biri de yeni halife üzerinde Müslümanların ittifakını sağlamak ve belki de kendisi için hilafet yolunu açmaktı. Nitekim Sa'd b. Ebî Vakkas'tan Hz. Ali'ye biat etmesi istendiğinde henüz ümmet-i Muhammed'in çoğu ona biat etmiş değildi. Sa'd, Hz. Ali'ye: "Vallahi senin halife olmanda bir beis görmüyorum ama insanlar(ın tamamı) sana biat etmedikçe ben de biat etmem" demiş, Hz. Ali de onu serbest bırakmıştı.¹⁵³ Bu söz ve sûret-i harekette, belki halk tamamen biat etmez endişesi veya ümîdi saklıydı. Sa'd'ı müteâkip Abdullah b. Ömer de biatını ertelemiş, Ali'ye biat etmemiş¹⁵⁴ ve fitne döneminde yapılan savaşlara katılmamıştı.¹⁵⁵

Sa'd, fitne döneminde kendisini sürekli olayların içine sürüklemeye çalışan ve son olarak da Dümetü'l Cendel (Devmetü'l Cendel)'de Hakem olayına katılmasını isteyen oğlu Ömer b. Sa'd'a: "İllaki orada olmam gerekseydi Ali'ye tâbi olurum. Arzu istek daha sonra elde edilir. Lakin ben, dini hususunda cimri davranan, beni reddedip cimrilik eden birini terk ettim. Hind'in oğluna gelince, onun yüzünü toprak bürsün. Benim isteğim, arzum, onun arzusundan farklıdır. Ey Ömer! Bu öğüdümle dön. Ben bu sene sabredeceğim, sabır daha güzeldir." diyordu.¹⁵⁶ Bütün bu rivayetlere dayanarak diyebiliriz ki, Hz. Ali, hilafet konusunda arzulu olduğu ve kendisinden başka hiç kimseye şans tanımadığı için Sa'd ona biat etmemiş, onun yanında yer almamıştır. Cemal ashabını asi kabul etmiştir. Muaviye'yi bu işe layık görmemiştir. Dolayısıyla onun için en uygun yol tarafsızlık olmuştur.

¹⁵³ Taberî, **Tarih**, IV, 428; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 191.

¹⁵⁴ Şükrî, **İslâm Tarihi'nde Nifak**, 44.

¹⁵⁵ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, I, 171.

¹⁵⁶ Minkarî, **Vak'atü Siffîn**, 538-539.

b) SİYASİ SEBEPLER

b.1) Hz. Osman Taraftarı Olması Sebebiyle

Hz. Osman muhasara altına alındığında Hz. Ali'den asileri geri çevirmesini istemişti. Nitekim Hz. Ali ile beraber bulunan bir grup, asileri, geldikleri yerlere geri dönmeye çağırdı. Ammar, Hz. Osman'a kırgındı. Bu sebeple Hz. Osman, Hz. Ali'ye bu görevi Ammar ile birlikte yerine getirmesini tavsiye etmişti. Eğer Hz. Ali asilerin yanına Ammar ile birlikte giderse, halife ile aralarında bir problem olduğu bilinen kişi tarafından bile muhasaranın kaldırılması talebi, asiler üzerinde daha etkili olacaktı. Bu tavsiye üzerine Hz. Ali, Ammar b. Yasir'i bu göreve çağırmış ancak Ammar bunu kabul etmemişti. Bunun üzerine Hz. Osman, Ammar'ı bu göreve çağırması için Sa'd b. Ebî Vakkas'ı gönderdi. Sa'd, Ammar'dan asilerin dönmelerine yardımda bulunmasını istedi ancak Ammar bu isteği yine reddetti. Ammar, Abbas b. Utbe b. Ebî Leheb'e sövmüş ve aralarında çıkan kavgadan dolayı Hz. Osman kendini cezalandırmıştı. Hz. Osman'ın vermiş olduğu bu ceza Ammar'ın ona karşı öfke duymasına sebep olmuş hatta insanları ona karşı ayaklanmaya teşvik etmişti. Sa'd b. Ebî Vakkas onu bundan sakındırmaya çalışmış, bu düşmanlık sebebiyle onu levmetmiş ancak başarılı olamamıştı.¹⁵⁷ Hz. Osman, asileri geriye dönmeye teşvik noktasında Hz. Ali'ye itaat etmeyen Ammar'a Sa'd b. Ebî Vakkas'ı göndermesinin sebebi, Sa'd ve Ammar'ın Hz. Peygamber tarafından kardeş ilan edilmiş olmalarıydı.¹⁵⁸ Diğer taraftan Sa'd'ın Hz. Osman ile de bir akrabalığı vardı. Ancak Sa'd'ın bu çabaları bir sonuç vermemiş, Ammar, Hz. Osman'a karşı ayaklanan asileri geri çevirme çağrısına kulak vermemişti. Ammar şimdi Hz. Ali ile birlikteydi ve Hz. Osman'ın şehit edilmesi onu rahatsız da etmemişti. Hz. Osman'ın katillerini cezalandırma konusunda Hz. Ali de ağırdan alıyordu. Üstelik bu kişilerin çoğu Hz. Ali'nin ordusunda barınıyordu. Bu gibi durumlar Hz. Osman taraftarı olarak bilinen Sa'd'ı Hz. Ali'den uzaklaştırmıştı. Hz. Ali'ye karşı ayaklananlar ise asi konumundaydı. Halifeye karşı isyan etmek de doğru bir davranış değildi. O zaman yapılması gereken tek bir şey vardı. O da olayların dışında kalmaktı.

¹⁵⁷ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 170-171.

¹⁵⁸ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, I, 142.

Sa'd b. Ebî Vakkas Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan fitne hareketlerinden hiçbirine katılmamış ve uzlete çekilmişti.¹⁵⁹ Çünkü Sa'd, Hz. Osman'ın mazlum olarak öldürüldüğüne inanıyordu. Talha ve Zübeyr gibi Ali'ye karşı fiilî mücadeleye girişmese de Osman'ı en çok eleştirenlerden biri olan ve hilafet meselesini bir oldu bittiye getiren Hz. Ali'ye karşı "Osman taraftarından"¹⁶⁰ sayılıyordu. Dolayısıyla Sa'd, işlerin bu merhaleye gelmesinde Hz. Ali'nin bir payının olduğu düşüncesine sahip olduğu için Hz. Ali'nin yanında yer almamış, bununla birlikte yeni halifeye baş kaldıran asi grupla da bir olmak istememiş ve tarafsız kalarak uzlete çekilmiştir.

b.2) Halifenin Şûra Tarafından Seçilmemiş Olması Sebebiyle

Şûra üyelerinden biri olmasına ve toplum içerisinde büyük bir nüfuza sahip olmasına rağmen hilafet hususunda Sa'd b. Ebî Vakkas'a bir hak tanınmamış, bir oldu bitti ile Sa'd saf dışı bırakılmıştı. Halbuki o, eğer bir halife seçilecekse bu kişinin kim olacağına karar verecek olan merciin şûra olduğuna¹⁶¹ hatta şûra seçtikten sonra, kendisi de dahil olmak üzere şûra içerisinde herhangi birinin halife olabileceğine inanıyordu. Hz. Osman halife seçilirken oluşturulan şûra üyelerinden ve de halife adaylarından biri olması sebebiyle olayların çok da dışında kalmak istemiyordu. Hz. Ali'nin, Sa'd b. Ebî Vakkas, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Said b. Zeyd, Abdullah b. Ömer gibi bir önceki halifeyi seçmekte oy hakları olan ve hala yaşayan bu sahabîlerin görüşleri alınmadan, onlarla müzakere edilmeden üstelik Hz. Osman'ı öldüren asilerce halife seçilmesi, Sa'd ve ileri gelen diğer bazı sahabîler tarafından onaylanmamıştı. Başlangıçta yeni halifeye biat eden Talha ve Zübeyr'in sonradan kılıç zoruyla biat ettiklerini söylemeleri, Hz. Ali'ye karşı olan memnuniyetsizliğin göstergesiydi. Diğer taraftan Sa'd b. Ebî Vakkas her ne kadar Hz. Ali'yi bu işe ehil görse de onun dini hususunda cimri davrandığını, yani yeni halifeyi belirlerken ashabın büyüklerine danışmadığını ve bunun yeterince İslamî olmadığını düşünüyor, kendisini reddedip hilafette söz hakkı tanımadığı için Ali'yi terk ettiğini bildiriyordu.

¹⁵⁹ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 173.

¹⁶⁰ Mesudî, **Müruc**, II, 353.

¹⁶¹ Câhız, **el-Osmaniyye**, 173.

Hz. Ali'ye ters düşen Sa'd (ra.)'ın amel ve yeterlilik konusunda Hz. Ali ile muhayyer olması sebebiyle insanlardan hiç kimse Sa'd'ın arkasından veya yüzüne: Senin seçmenin ne kıymeti var ki Hz. Peygamber onu seçmiş de seni seçmemiştir, diyemiyordu.¹⁶²

Hz. Ali, gerçekten de ta başından beri hilafet konusunda çok istekliydi.¹⁶³ Henüz Hz. Peygamber ölüm döşğinde iken amcası Abbas, Hz. Ali'ye gelmiş ve kendinden sonra kimin halife olacağını Rasulullah'a sormasını istemişti. Ancak o: “Şayet Rasulullah'a bunu sorarsam ve bizi bu işten men ederse, vallahi insanlar ebedi olarak hilafeti bize vermezler, bunu asla sormayacağım.” demişti. Hz. Peygamber vefat ettiğinde Abbas yine Hz. Ali'ye biat etmek istemişse de Hz. Ali onu bu acelecilikten men etmiş¹⁶⁴ ve “Biz Rasulullah'ın ailesiyiz ve bu işe daha çok layığız.”¹⁶⁵ demişti. Hz. Ali bir başkasının halife olamayacağından bu kadar emindi. Ama bu iş düşündüğü gibi sonuçlanmamış, “Hz. Ebu Bekir'e biat edilmişti.”¹⁶⁶ Hz. Ebu Bekir vefat ederken yerine Hz. Ömer'i bırakmış, Ömer vefat ederken ise seçimi şûraya havale etmiş ve şûra üyelerini belirlediği sırada Hz. Ali'nin hilafet konusunda çok istekli olduğunu dile getirmişti.¹⁶⁷ Belirlenen şûra kararı sonucu halife Hz. Osman olmuştu. Hz. Osman vefat ettikten sonra Hz. Ali'nin ashabın büyükleriyle müşavere etmemesinin ve acele hareket etmesinin sebebi, kanaatimizce hilafetin tekrar başkasının eline geçmesinden endişe etmesiydi. Ancak onun bu tavrı ashabın önde gelenleri tarafından hoş karşılanmamıştı. Sa'd b. Ebî Vakkas da bunlardan biriydi. Diğer taraftan kendisine biat edildikten sonra hilafetten çekilmeyip asilerle savaşan Hz. Ali'nin tutumu; halifeliği korumak, o makamın değerini ve şerefini devam ettirmek istemesi sebebiyle idi. Bu tamamen Hz. Osman'ın kuşatılması sırasında benimsediği ve halifelikten çekilmeyi kabul etmediği tutumla alakalı idi. Eğer her halife ihtilaftan veya tehlikeden dolayı halifelikten vazgeçer de

¹⁶² Câhız, **el-Osmaniyye**, 275.

¹⁶³ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, s. 171.

¹⁶⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 245-246.

¹⁶⁵ Minkarî, **Vak'atü Siffîn**, 201.

¹⁶⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, II, 246.

¹⁶⁷ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, s. 171.

Müslümanların kendisini yetenekli gördüğü konuda onların güvenlerini yıkarsa, o zaman halifelik bozguncuların, isyancıların elinde bir oyuncak haline gelirdi.¹⁶⁸

İslamiyette halifenin illaki şûra tarafından seçileceğine dair bir kayıt yoksa da Sa'd b. Ebî Vakkas gibi bazı sahabîler oluşturulacak olan şûranın bu işi karara bağlaması gerektiği görüşünde ısrarcı idiler. İşte Sa'd b. Ebî Vakkas halife seçimindeki bu görüşü sebebiyle sonraki dönemlerde Mürcie ismiyle ünlenecek olan itikadî mezhebe fikir babalığı yapmış ve ilk mürcîlerden kabul edilmiştir. Nitekim Mürcienin, seçilecek halife veya valilerin meşruiyetini halktan alması ve “Müslümanlar tarafından seçilmesi” (Şûrâ beyne'l-Müslimîn) veya “Herkesin razı olacağı birisine biat edilmesi” (el-Bey'a li'r-Rızâ) şeklinde bir ilkeyi benimsediği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Mürcie İslam düşüncesinde teorik ve pratik olarak meşruiyetini halktan alan bir yönetim biçimini savunan ilk mezhep olarak görülebilir.¹⁶⁹

Sa'd, fitne döneminde kendisini sürekli olayların içine sürüklemeye çalışan ve son olarak da Devmetü'l (Dümetü'l) Cendel'de Hakem olayına katılmasını isteyen oğlu Ömer b. Sa'd'a: “İllaki orada olmam gerekseydi Ali'ye tâbi olurdum, diyordu. Arzu istek daha sonra elde edilir. Lakin ben, dini hususunda cimri davranan, beni reddedip, cimrilik eden birini terk ettim. Hind'in oğluna gelince, onun yüzünü toprak bürüsün. Benim isteğim, arzum, onun arzusundan farklıdır. Ey Ömer! Bu öğüdümle dön. Ben bu sene sabredeceğim, sabır daha güzeldir.” diyordu.¹⁷⁰

Sa'd b. Ebî Vakkas, şûra üyelerindendi. Bunun yanında hilafete layık olma yönünden diğer şûra üyelerine de denk bir sahabîydi. Yeni halifeye biat etmeyerek onu engellemişti. O; Halid, Ebu Süfyan ve Selman'dan daha açık ve net bir ifade kullanmış: Ben bu hilafet gömleğini giymeye kendimi Ali'den daha layık görmüyorum. Silahlı mücadeleye de asla yanaşmam, demişti. Hz. Ali'nin elçileri, Sa'd'ın biat etmesini talep ettiklerinde Sa'd: Beni doğurmayan anam ağlasın (el bana ağlasın)! Şüphesiz ben şûra üyelerinden biriyim. Bizim için yiyecek olarak beşam denen ağacın yaprakları vardır. Evs kabilesinin bedevîleri de gelmişler bana

¹⁶⁸ Ebu'l Hasen en-Nedvî, **Hz. Ali el-Murtezâ**, Risale Yay., İstanbul, Nisan 1995, s. 184.

¹⁶⁹ Sönmez Kutlu ve diğerleri, **İslâm Düşünce Ekolleri Tarihi**, bs. 2, Ankara, 2007, s. 71.

¹⁷⁰ Minkarî, **Vak'at-ü Sıffîn**, 538-539.

Allah'ın dinini öğretiyorlar, demişti.¹⁷¹

c) KABİLECİLİK

Cahiliye döneminde Araplar arasında oldukça yaygın olan kabilecilik anlayışı, İslamiyetin gelmesi ile eski değerini yitirmişse de tamamen ortadan kalkmış değildi. Hatta Hz. Peygamber'in vefatının hemen akabinde Benî Saîde gölgeliğinde yaşananlar bunu açıkça ortaya koymuştu. Kur'an'da müminlerin kardeş sayılması ve Hz. Peygamber'in soy birliğinden çok din birliğine vurgu yapması sayesinde Araplar arasında var olan asabiyet duyguları küllenmişti. Ancak Hz. Peygamber'in ardından çıkan küçük bir kıvılcım, küllenen bu duyguyu alevlendirmeye yetmişti. Hz. Peygamber'in dizinin dibinde yetişmiş, genç yaşından itibaren onun hizmetinde bulunmuş bir çok sahabî, şimdi ne yapacağını bilemez haldeydi. Elbette hiçbir şey sebepsiz değildi. Onların bu davranışlarının da birden fazla sebebi vardı. Hz. Ali Sa'd b. Ebî Vakkas'ın ailesinden bir çok kişiyi öldürmüştü ve ortada insan denen bir gerçek vardı. İnsanda var olan bu psikolojik gerçek, en hassas zamanlarda kendisini gösterebiliyordu. Nitekim Sa'd'ın akrabalarına karşı olan teveccühüne örnek olması açısından diyebiliriz ki, Sa'd III. halifenin tayini esnasında fazilet ve liyakat noktasından değil de soy ve nesep noktasından hareket etmiş ve amca oğullarından Abdurrahman'ın halife olması durumunda ona destek vereceğini bildirmişti. Ancak buna rağmen şûra görüşü olmadan Osman'ın tayinine de sıcak bakmamış ve Hz. Ömer'in tayin etmiş olduğu şûraya başkanlık eden Abdurrahman'a; "Osman sana biat ederse üçüncü biat eden ben olurum; fakat Osman'ı tayin edersen Ali tarafını tutarım demişti.¹⁷² Gerçi Sa'd, Hz. Ali'ye karşı bir tavır içerisine girmemiş ancak kendi kabilesinden olan Abdurrahman'ı diğerlerine tercih etmişti.

Hal böyleyken şu soruyla konuyu biraz daha açmak gerekirse Sa'd b. Ebî Vakkas'ın Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından halk tarafından halife seçilen Hz. Ali'ye biat etmeyip Cemel ve Siffin Savaşlarında tarafsız kalma sebebi, daha

¹⁷¹ Câhız, **el-Osmaniyye**, 173.

¹⁷² Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, 171-172.

önceki savaşlarda yakınlarından bir çok kişinin Hz. Ali tarafından öldürmesi ve bu sebeple ona olan kırgınlığı olabilir miydi?

Bilindiği üzere Hz. Ali oldukça cengaver bir sahabîydi. Ancak Hz. Ali'nin savaşlardaki cengaverliği, kabileciliğin oldukça yaygın olduğu Arap toplumunda, akrabaları Ali tarafından öldürülen kişilerin ona karşı büyük bir tepki duymalarına sebep olmuştu. Hatta bunu Hz. Ali'ye karşı açıkça dile getirenler de vardı.

Mesela, Said b. As, Mervan b. Hakem ve Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt halife olduktan sonra Hz. Ali'nin yanına vararak ta Bedir'de müşrik olarak öldürülen babalarının ve akrabalarının, onlara yapılan hakaretlerin, vurulan hadlerin hesabını sormuşlardı. Onlar, menfaatleri dışında onu halife kabul edemeyecek kadar Hz. Ali'ye düşmandılar.¹⁷³ Gerçi Hz. Ali'den hesap soranlar arasında Sa'd b. Ebî Vakkas yoktu. Bunu dile de getirmemişti. Ancak Nehcü'l Belağa'da Sa'd'ın Hz. Ali'ye karşı olan kırgınlığının sebebiyle ilgili söylenenler de göz ardı edilemezdi. Şöyle ki: "...Hz. Ömer'in tayin etmiş olduğu şûra üyelerinden biri olan ve şûraya başkanlık eden Abdurrahman'ın zevcesi ana tarafından Hz. Osman'ın kız kardeşiydi. Sa'd b. Ebî Vakkas, Abdurrahman'ın amca oğullarındandı, ikisi de Zühre oğulları boyundandı; ayrıca Hz. Ali ile de arası açıktı. Sa'd'ın anası, Süfyan b. Umeyye b. Abdü's-Şems'in kızıydı; Ali, bu boydan bir çoğunu savaşlarda öldürmüştü."¹⁷⁴

Bütün bunların neticesinde diyebiliriz ki, her ne kadar Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Ali'ye biat etmemesinin sebebini başka şeylere bağlamışsa da ve Sa'd, ashabin ileri gelenlerinden olsa da onun da bu duyguya kapılmış olması muhtemeldir.

d) EKONOMİK SEBEPLER

Sa'd b. Ebî Vakkas Hz. Osman zamanında maddi refaha ulaşmış zenginleşenlerdendi. Hz. Osman ve ondan önceki iki halife döneminde önceden Müslüman olup zorluklara katlanmış olan ashabin ileri gelenleri beytü'l mâl'den daha fazla hisse alırlarken "Hz. Ali başa geçtiğinde iş değişmiş, elde edilen mallar Arap ve mevali, erkek ve kadın ayırt edilmeksizin herkese eşit dağıtılmaya

¹⁷³ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 178; Ebu Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî (öl. 314/926), **el-Fütuh**, I-VIII, 250-251.

başlanmış, bu durum da Medine’de bulunan sahabîlerin Hz. Ali’ye güvenmesine sebep olmuştu.”¹⁷⁵

Mesela, Hz. Osman döneminde beytü’l mâl’den sorumlu (maliye bakanı) olan Zeyd b. Sabit¹⁷⁶ öldüğünde baltalarla parçalanabilen altın ve gümüş külçeleri ile yüz bin dinar bırakmıştı. Sa’d b. Ebî Vakkas’ın terekesi de hiç de ondan aşağı kalır değildi.¹⁷⁷ Ancak Hz. Osman döneminde elde edilen bu malların Hz. Ali döneminde elde edilmesi artık mümkün değildi. Bu durum da ashabın ileri gelenlerinin Hz. Ali’ye karşı bir tavır almalarının, ona yardımcı olmamalarının başlıca sebeplerindendi. Medine’de bulunan bazı sahabîler Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Aişe ile aynı düşünceler de Hz. Ali’den çekindikleri için onlara da katılmamışlar ve tarafsız kalmışlardı.

Sa’d b. Ebî Vakkas vefat edinceye kadar münzevî halini devam ettirmiş, onun bu fitnelere karışmaması Hz. Ali tarafından takdirle karşılanmıştır. Hz. Ali bu konuda Sa’d b. Ebî Vakkas ile Abdullah b. Ömer ne güzel hareket ettiler. Onların bu hareketi bir kusur ise, bu affedilecek bir kusurdur. İyilik ise, bu ne büyük, ne şayan-ı şükran bir iyiliktir.” diyerek takdirlerini ifade eder.¹⁷⁸

D- SAİD B. ZEYD

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Künyesi Ebu A’ver¹⁷⁹ ve Ebu Sear¹⁸⁰ olan Said b. Zeyd b. Amr (ra.), Kureyş kabilesinin Adiy koluna mensuptur. Annesi Huzaa kabilesinden Fatıma bint Ba’ce olan Said, Medine’ye ilk hicret edenlerden olup¹⁸¹ “İslam’ı Ömer b. Hattab’dan daha önce kabul etmiştir.”¹⁸² Bir rivayete göre o, İslam’a giren on

¹⁷⁵ Ali b. Ebî Talib, *Nehcü’l Belâğa*, 202; Abdulhalık Bakır, *Hz. Ali Dönemi*, Mehter Yay., bs. 1, Ank., 1991, s. 22.

¹⁷⁶ İbn Abdi’l-Berr, *İstîâb*, II, 113.

¹⁷⁷ Mesudî, *Müruc*, II, 333.

¹⁷⁸ Kurucan-Mercan, *Cennetle Müjdelenen On Sahabi*, 319; İbn Teymiyye, *Ashab-ı Kiram*, bs. 2, Tevhid Yay., İstanbul, 1998, s. 52.

¹⁷⁹ Neysabûrî, *et-Tabakat*, c. I, s. 145; İbn Abdi’l-Berr, *İstîâb*, II, 178; Mizzî, *Tehzîbü’l Kemâl*, X, 446.

¹⁸⁰ Mustafa Necati Bursalı, *Aşere-i Mübeşşere*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 245.

¹⁸¹ İbn Abdi’l-Berr, *İstîâb*, II, 178-179.

¹⁸² Ebu Nuaym, *Hilye*, I, 95.

beşinci kişidir.¹⁸³ Daha dünyada iken cennetle müjdelendiği rivayet edilen on sahabîden biri olan Said b. Zeyd, hem Hz. Ömer'in amca oğlu hem Hz. Ömer'in (kız kardeşi Fatıma'nın kocası olması sebebiyle) eniştesi hem de (kendi kız kardeşi Âtike bint Zeyd ile Ömer'in evli olması sebebiyle onun) kayınıdır.¹⁸⁴

Babası Zeyd b. Amr, Yahudi ve Hıristiyanları görmüş, onların dini üzerine düşünmüş ve en sonunda Hz. İbrahim'in dininde karar kılmış bir hanif idi. Zeyd hayatı boyunca putlara tapmamış, onlardan daima uzak kalmış ve putlar adına kesilen kurbanlardan asla yememiş, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmekten sakınmıştı. İbrahim'in Rabbine ibadet ederim diyerek kavminin ayıplarını göstermiş ve onlara açıktan tavır koymuştu. Hatta bu konuda Mekkelilere bir konuşma yapmış ve amcası Hattab tarafından eziyete maruz kalmıştı. Dini uğruna Mekke'den ayrılan Zeyd b. Amr, Rasulullah'a kavuşmayı ve ona iman etmeyi çok arzulamışsa da ömrü buna yetmemişti. Buna rağmen Hz. Peygamber, "Zeyd ahirette tek başına bir ümmet olarak diriltilecektir." sözleriyle onu müjdelemişti.¹⁸⁵

Zeyd b. Amr oğlu Said'i göremese de oğlu Said Hz. Peygamber'e yetişmiş, ona ilk iman edenler arasına dahil olmuş ve İslam'a büyük hizmetlerde bulunmuştu. Said'in Bedir Savaşı'na katılıp katılmadığı konusunda ihtilaf vardır. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber Bedir Savaşı için Medine'den çıkmadan önce Talha b. Ubeydullah ve Said b. Zeyd'i casusluk yapmak, haber toplamak amacıyla Şam yoluna göndermişti. Talha b. Ubeydullah ve Said b. Zeyd, Bedir Savaşı'nın olduğu gün Medine'ye dönmüşler (bu sebeple savaşa katılamamışlardı). Buna rağmen Hz. Peygamber onlara Zübeyr b. Avvam ile eşit oranda pay ayırdı. Ancak Said'in Bedir Savaşı'na bizzat katıldığını söyleyenler de vardır.¹⁸⁶ Said bundan başka Uhud, Hendek ve Hudeybiye'ye de katılmıştı.¹⁸⁷ Hz. Ömer'in hilafette bulunduğu dönemde Müslümanlar, kendilerine karşı Farslıların çok

¹⁸³ Kurucan-Mercan, **Cennetle Müjdelenen On Sahabi**, s. 367.

¹⁸⁴ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 178; Mizzî, **Tehzîbü'l Kemâl**, X, 446. "Said b. Zeyd'in kız kardeşi Âtike, Hz. Ömer ile, mescide gitmesine izin vermesi şartı ile evlenmişti." (Bkz. İbn Sa'd, **Tabakât**, VIII, 267.) "Âtike'nin bu tutumu, Hz. Peygamber (s.a.v.) kadınlarının mescide gitme isteklerinin gücünü gösteriyordu." (Bkz. Rıza Savaş, **Hız. Muhammed Devrinde Kadın**, bs. 1, İstanbul, 2004, s. 97.)

¹⁸⁵ İbn Hişam, **es-Sîre**, c. I/II, s. 226; Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, 126-135.

¹⁸⁶ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 178-179.

¹⁸⁷ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, 137-140.

sayıda kuvvet topladıklarını ve yardıma ihtiyaç duyduklarını bildirdiklerinde, Hz. Ömer'in savaşı idare için göndermeyi düşündüğü isimlerden biri Said b. Zeyd idi. Ancak daha sonra içine doğduğuna göre Sa'd b. Ebî Vakkas'ı göndermişti. Bir rivayete göre Said b. Zeyd o sırada Şam'da savaşmaktaydı.¹⁸⁸

Hicretin 51. senesinde 79 yaşında iken, Medine'nin bir bucağı olan Akik'te vefat eden, Sa'd b. Ebî Vakkas tarafından yıkanıp, Abdullah b. Ömer tarafından namazı kıldırılan Said,¹⁸⁹ Hz. Peygamber'den bir çok hadis rivayet etmişti. Onun Hz. Peygamber'den rivayet etmiş olduğu hadislerden 48'i hakkında hem Buharî hem Müslim ittifak etmiş, üç hadiste ise Buharî münferit kalmıştır.¹⁹⁰

Ebu A'ver hem Kureyş'in hem de muhacirlerin faziletliilerindendi. O, bu ümmetin dünya ve ahiret efendisiydi.¹⁹¹ "Hakkı açıkça ifade eden, malını bol bol infak eden, hevâ ve hevesine gem vurmasını bilip ona tâbi olmayan, kınayıcının kınamasından korkmayan, duası makbul bir sahabîydi."¹⁹² Said'in toplum nezdinde bir itibar ve değeri vardı. O kendisine itimat edilen, insanlar tarafından sevilip sayılan, örnek alınan bir şahsiyetti. Halife olmaya soyunan kişiler, ümmet-i Muhammed'in kendilerine biat etmesi için, Said b. Zeyd gibi ashabın ileri gelenlerinin olurlarını almak istiyorlardı. Sonraları "Muaviye, oğlu Yezid'e biat etmeleri için Medine valisi olan Mervan'a bir mektup göndermişti. (Bu mektup Mervan'a ulaştığında) Şam askerlerinden bir adam, Mervan'a:

- "Ey Mervan! Yezid'e biat etmekten seni engelleyen şey nedir?" dediğinde Mervan:

- "Benim şuana kadar beklemem, acaba Said b. Zeyd gelip ona biat eder mi diye düşünmem sebebiyledir. O, bu beldenin efendisidir. Eğer o biat ederse insanlar da biat ederler."¹⁹³

¹⁸⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 364-365.

¹⁸⁹ Bursalı, *Aşere-i Mübeşşere*, s. 256.

¹⁹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 143.

¹⁹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, ss. 137-140.

¹⁹² Ebu Nuaym, *Hilye*, I, 95.

¹⁹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 138-139.

Said hiçbir zaman dünya namına mücadele etmemiş, insanları zarara, kibre (tarafgirliğe) sürükleyen fitne ve şerden daima uzak durmuş, hayırlı işlerde ön saflarda yer almıştır.¹⁹⁴ Said, Müslümanlar için fitne ve şer olan Cemel-Sıffin Savaşlarına da katılmamış, inzivaya çekilmiştir. Tabi ki bunun bazı sebepleri vardır.

2- SAİD B. ZEYD'İN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNİ SEBEPLER

Hz. Peygamber (as.), ümmetin her an teyakkuz halinde olması için kendisinden sonra ortaya çıkacak bazı mühim hadiseleri haber vermiştir.¹⁹⁵ Bunlardan biri de kendisinden sonra Müslümanlar arasında vuku bulacak olan fitnedir. Hz. Peygamber'in, fitne esnasında savaşmamak gerektiğine dair ashabına olan telkinleri, Said b. Zeyd üzerinde de oldukça etkili olmuş, bu sebeple Said, büyük fitne olarak adlandırılan Cemel ve Sıffin Savaşlarında yer almayı tarafsız kalmış ve bu tarafsızlığına sebep olabilecek şu hadisi bizzat Hz. Peygamber'den rivayet etmiştir:

Biz Rasulullah (as.)'ın yanında idik. Efendimiz, fitneden ve onun büyük hallerinden bahsetti. Bunun üzerine:

- "Ya Rasulallah, eğer bu fitne bize yetişirse bizi mahveder." dedik veya dediler. Rasulullah:

- "Hayır, şüphesiz orada öldürülmek size yetecektir." buyurdu. Said:

- "Ben kardeşlerimi (hep) öldürülmüş gördüm." dedi.¹⁹⁶

Said b. Zeyd İslam'ın ilk zamanlarında bir çok savaşa katılmıştı. Ancak özellikle Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle ortaya çıkan fitneden uzak kalarak dinini koruma yoluna gitmişti. O bu dönemde herhangi bir grup içerisinde yer almanın, bir Müslümana kılıç çekmenin, onu öldürmenin ne kadar günah olduğunu bizzat Hz. Peygamber'den duymuştu. Said b. Zeyd için Cemel ve Sıffin Savaşlarının

¹⁹⁴ Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 95.

¹⁹⁵ Canan, **Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi**, 40.

¹⁹⁶ Ebu Davud, **Sünen**, s.139, (Fiten ve Melâhim, 7).

yapıldığı dönemde hayatta olan ve aşere-i mübeşşereden olduğu rivayet edilen sahabîlerden adı şaibeye karışmayan ya da en az karışan kişidir denilebilir.

Said her ne kadar bu savaşlarda fiilen herhangi bir gruba dahil olmamışsa da Hz. Ali'yi övüyor ve: “Rasulullah, ashabını hayırlı bir amele davet ettiğinde onun etrafında toplanan dört kişiden biri mutlaka Ali olurdu.”¹⁹⁷ diyor ve Hz. Ali'ye karşı tavrından dolayı “Talha'yı kınayarak: Bu, (sonunun ne olacağı belli olmayan) kör bir fitnedir ve ona fitne ehli dalar buyurmuştu. Bunun üzerine Talha da ona: Amca oğlun (Hz. Ömer) seni şûradan çıkarıp beni şûraya dahil ettiğinde beni senden daha iyi biliyordu. O sana ihanet etmiş beni ise emin görmüştür.”¹⁹⁸ diyerek cevap veriyordu.¹⁹⁹

Said, Hz. Ali'ye baş kaldırmayı uygun görmediğinden olsa gerek ona karşı çıkan Talha'yı eleştiriyor ancak fitne ehli olmamak için karşı tarafta yer almadığı gibi Hz. Ali'nin yanında da yer almıyordu. Ayrıca o, Hz. Ali'ye karşı aşırı sevgileri nedeniyle gözleri kör, kulakları sağır olan Rafizîlerin hilâfet konusundaki itikatlarını eleştirmekten de geri durmuyor ve: “Allah Rafizîleri rahmetinden uzaklaştırsın. Onlar ne kadar da sapıtmışlardır. Nasıl olur da onlar bir kişinin faziletini kabul ederken dokuz kişinin faziletini ihmal etmişlerdir. Hz. Ali'nin halife olduğuna dair nassı gizlediklerini iddia ederek onlara iftirada bulunmuşlardır. Vallahi böyle bir şey olmamıştır. Onlar iddia ediyorlar ki bu dokuz kişi Hz. Peygamber tarafından işaret edildiği üzere, Ali'nin hakkı olan hilafeti ondan alıp Benî Temim'den bir adama biat etmek suretiyle Nebilerine muhalefet etmişlerdir. Oysa onların iddia ettikleri gibi bir şey meydana gelmemiştir.”²⁰⁰ diyerek yanlışı doğrudan ayırmayı ihmal etmiyor ve Hz. Peygamber'in emrine muhalefet etmediklerini dile getiriyordu. Son olarak diyebiliriz ki, dindar bir sahabî olan Said'in Cemel ve Sıffin Savaşlarında tarafsız kalmasının en önemli sebebi, şüphesiz fitneden bahseden ayet ve hadislerdi.

¹⁹⁷ İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 221.

¹⁹⁸ Câhız, **el-Osmaniyye**, 175.

¹⁹⁹ Talha b. Ubeydullah gibi Said b. zeyd de şûra üyelerindendi. (Bkz. İbn Habîb, **Muhabber**, 66) Ancak Hz. Ömer oğlu Abdullah ve Zeyd'in halife olmasını engellemiştir. Bunun sebebi hilafetin saltanata dönmesini engellemek olduğu kadar, yapı itibarıyla onları bu göreve uygun görmemesinden de kaynaklanmış olabilir. Aynı zamanda aralarında yukarıdaki konuşma geçen Said ve Talha hicretten önce Hz. Peygamber tarafından kardeş ilan edilmişti. (Bkz. İbn Habîb, **Muhabber**, s. 71).

²⁰⁰ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, I, 140.

Onun gibi Rasulullah'ın terbiyesinde yetişmiş, Kur'an'ın "fitneyi katilden daha tehlikeli" kabul eden ayetlerini okumuş bir sahabînin fitnede yer almaması şaşılacak bir durum değildir.²⁰¹

b) PSİKOLOJİK SEBEPLER

Said, yapısı itibarıyla mal, mülk ve saltanat gibi şeylere meyilli değildi. Nitekim kendisine idarecilik teklif edilmiş ancak o bundan yüz çevirmişti. O, İslam'ı korumak için elinden gelen çabayı sarf etmişti. Dünya namına mücadele etmemiş, aksine uzlet hayatını tercih etmişti. O, idari işlerden ve dünya mertebelerinden uzak duran, ibadetle çokça meşgul olan, nefsinin isteklerine kayıtsız kalan biriydi. Ayrıca o, henüz dünyada iken cennetle müjdelendiğine inanılan on sahabîden biriydi.²⁰² "Osman'ın şehadetinden sonra yeni halifeyi seçecekler Bedir'de bulunan ashab olunca, halife seçilecek kişinin Mübeşşere'den olacağı tabiiydi. O zaman da Aşere-i mübeşşere'den olduğu rivayet edilenlerden hayatta olan Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Said b. Zeyd idi. Said esasen bir köşeye çekilmiş ve böyle bir dönemde milletin başına geçmekten sakınan bir adamdı."²⁰³ Bununla birlikte hilafet için gerekli olan atılganlığa sahip de değildi.

Nitekim "Hz. Ömer yaralanınca vefat edeceğini anlayıp yanındakilere yeni halifeyi seçmeleri için yedi kişinin adını vermiş, bunlardan Said b. Zeyd'i öbürlerinden ayırmıştı."²⁰⁴

Esasen Hz. Ömer'in bu tutumunun sebebi, Said'e ihanet etmek değil, kendi soyundan olduğu için meydana gelebilecek şaibeyi engellemek,²⁰⁵ belki de Said'i halkı yönetebilecek kabiliyette bulmamaktan kaynaklanıyordu. Halkla yeterince iç içe olamayan ve daha çok uzlet hayatı yaşayan bir adam halifelik yapamazdı.

Sonuç olarak denilebilir ki, Said'in Cemel ve Sıffin'den uzak durmasında onun hassas bir yüreğe sahip olmasının, insanların acılardan

²⁰¹ Kurucan-Mercan, **Cennetle Müjdelenen On Sahabi**, s. 372.

²⁰² Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 95.

²⁰³ Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 2.

²⁰⁴ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, 138; Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, s. 171.

²⁰⁵ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, 138; Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, s. 171; İhsan Süreyya Sırma, **Örnek Halifeler Dönemi**, İstanbul, 1993, s. 104.

muzdarip olmasının,²⁰⁶ siyasi bir polimiğe girmemeye özen göstermesinin ve kendisini toplumdan soyutlamış karakterinin etkisi oldukça büyüktü.

C) ABDULLAH B. ÖMER

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Künyesi Ebu Abdurrahman²⁰⁷ olan Abdullah b. Ömer (ra.)'in babası Hz. Ömer b. Hattab,²⁰⁸ annesi Osman b. Maz'ûn'un kız kardeşi²⁰⁹ Zeyneb b. Maz'ûn'dur.²¹⁰ İbn Ömer, müminlerin annesi Hafsa'nın ise anne baba bir (öz) kardeşidir.²¹¹

Miladi 612 yılında Mekke'de doğan İbn Ömer,²¹² henüz ergenlik çağına ulaşmadan anne-babasıyla beraber Müslüman olmuş ve onlarla beraber hicret etmiştir. Yaşının küçük olması sebebiyle Uhud Savaşı'na katılmasına izin verilmemiş ancak Hendek Savaşı'na ve Hz. Peygamber zamanında yapılan daha sonraki savaflara katılmıştır.²¹³ Hendek Savaşı yapıldığı sırada henüz 15 yaşında bir delikanlı olan İbn Ömer²¹⁴ Mekke'nin,²¹⁵ Mısır'ın ve Afrika'nın fethine de şahit olmuş²¹⁶ ve hicretin 74. yılında yine Mekke'de hayata gözlerini yummuştur.²¹⁷ Hicretin 73. yılında vefat ettiğine dair rivayetler de mevcut olan²¹⁸ Abdullah b. Ömer, Mekke'de en son vefat eden sahabîdir. "Muhasseb" denilen mezarlığa defnedilmiştir.²¹⁹ Vefat ettiği sırada 84 yaşındadır.²²⁰ Hz. Peygamber'den rivayet ettiği söylenen hadis sayısı, 2630'dur.²²¹

Abdullah b. Ömer (ra.), gerek Hz. Peygamber gerek Hulefâ-i râşidîn gerekse

²⁰⁶ Kurucan-Mercan, **Cennetle Müjdelenen On Sahabi**, s. 372.

²⁰⁷ el-Hayyât, **et-Tabakât**, 56.

²⁰⁸ Taberî, **Tarih**, IV, 195.

²⁰⁹ Mizzi, **Tehzîbü'l Kemâl**, XV, 332-333.

²¹⁰ el-Hayyât, **et-Tabakât**, s. 56; Hatib el-Bağdadî, **Târîhu Bağdad**, I, 182.

²¹¹ Zirikli, **A'lâm**, IV, 246.

²¹² Zirikli, **A'lâm**, IV, 246.

²¹³ Hatib el-Bağdadî, **Târîhu Bağdad**, I, 182.

²¹⁴ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, **el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'ân**, bs. 2, Dâru'l Hadis Kâhire, 1996/1416, s. 40.

²¹⁵ Zirikli, **A'lâm**, IV, 246.

²¹⁶ Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, I, 367.

²¹⁷ el-Hayyât, **et-Tabakât**, 56; İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 187.

²¹⁸ Hatib el-Bağdadî, **Târîhu Bağdad**, I, 184.

²¹⁹ Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, I, 367.

²²⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 187.

²²¹ Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, I, 367.

daha sonraki dönemde kendisine saygı duyulan, sözü dinlenen bir sahabîdir. Hz. Osman'dan sonra insanlar arasında her ne kadar Abdullah'ı halife seçerek babasının hatırasını yaşatma isteği olsa da, bu durum, sadece onun babasının insanlar tarafından sevilip sayılan biri olmasıyla alakalı değildir. Onun bu saygınlığı kazanmasında, farklı tariklerden haber verildiği üzere “mala tamah etmeyip, muhtaçların yardımına koşması,”²²² Müslümanların karşılaştıkları müşkül meseleleri halletmiş olması,²²³ tamamıyla İslam toplumunda, tamamıyla İslam terbiyesiyle yetişmiş olması,²²⁴ hal ve hareketleriyle Rasulullah'a çok benzemesi,²²⁵ muttaki bir hayat yaşaması,²²⁶ yumuşak huylu ve ağır başlı olması, olaylara temkinli yaklaşmasını bilip devlet kademesinde “sorumluluk gerektiren makamlarda resmî bir görev almaktan uzak durması,”²²⁷ Müslümanlar arasında meydana gelen savaşlara katılmaması etkili olmuştur.²²⁸

Abdullah b. Ömer, Hz. Ali Cemel Savaşı'na çıkmadan önce hac etmek bahanesiyle habersizce Mekke'ye gitmiş, kendisine neden tarafsız kaldığı sorulmadıkça söylememiş ve pasif bir tarafsızlık politikası izlemiştir. Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kalan sahabîlerin en önemlilerinden olan Abdullah b. Ömer'in bu savaşlarda hiçbir gruba dahil olmamasının dinî, siyasi, ekonomik ve psikolojik açıdan ele almak mümkündür.

2- ABDULLAH B. ÖMER'İN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

a.1) Müslümanlarla Savaşmayı Yasaklayan Ayet ve Hadisler Sebebiyle

²²² İbn Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 229.

²²³ Atasoy ve diğerleri, *Sahabîler Ans.*, I, 185-186.

²²⁴ Ahmed Ağırakça, “Abdullah b. Ömer”, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Şâmil Yayınevi, İstanbul, 1994, c. I, s. 18.

²²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, (trc. Mehmed Emin İhsanoğlu), İz Yay., İstanbul, 1993, II, 286.

²²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, II, 283.

²²⁷ Yüksel, “Dört Halife Dönemi Olayları Karşısında Abdullah b. Ömer”, *İstem Dergisi*, VI, 64.

²²⁸ Ebu Nuaym, *Hilye*, I, 294.

Tarafsız Kalmıştır:

“Peygamberimiz (as.) Abdullah’ı çok sever, zaman zaman ona bazı tavsiyelerde bulunurdu. Abdullah, Rasulullah’tan sonraki bütün hayatını bu tavsiyelerin ışığında yaşamıştı.”²²⁹ Abdullah’ın en bariz vasfı sünnete uymasıydı.²³⁰ Hz. Aişe onun için, “Ashab içerisinde Abdullah b. Ömer kadar Rasulullah’a benzeyen birini görmedim.”²³¹ derken, Tâvus da, İbn Ömer (ra.)’den daha muttaki kimse görmedim, demişti.²³²

Medine’ye hicret edildikten sonra, Hz. Peygamber’in ashab-ı kiram arasında muahede anlaşması yaptığı sırada Sa’d b. Ebî Vakkas ve Ammar’ı yanına çağırıp Ammar’a: “Seni, bâğî (azgın) bir kavim öldürecektir.” dediği ve onu Sa’d ile kardeş ilan ettiği, sonra da Abdullah b. Ömer’e bakarak: “İnsanları delaletten hidayete sevk eden Allah’a and olsun.” dediği rivayet edilmişti.²³³

Sa’d b. Ebi Vakkas, Hz. Osman şehit edildikten sonra İbn Ömer’in de içinde bulunduğu bir grup sahabî ile bir araya gelerek: “Ben şahadet ederim ki Rasulullah (sav.), “Muhakkak ki gelecekte bir takım fitneler çıkacaktır. O fitne anında; oturan, ayakta durandan; ayakta duran yürüyenden; yürüyen, koşandan daha hayırlıdır.”²³⁴ buyurdu.” diyerek fitne hakkında biraz konuştuktan sonra: “Bundan böyle ben evimde oturacağım ve o fitnede yer almayacağım”²³⁵ diyerek uzlete çekilmiş, onu İbn Ömer takip etmişti. Onların Ali’nin yanında savaşa girmemelerinin sebebi Hz. Ali’yi bu işe layık görmediklerinden değil, fitne döneminde savaşmak istememelerindendi. Abdullah b. Ömer’in, Hz. Ali’nin bu konuda kendisini ikna etmek için gönderdiği elçi olan Ammar b. Yasir’e vermiş olduğu şu cevap buna delildir:

“Ey Ebu Yakzan, babamın ölmeden önce oluşturduğu şûra arasında bu işe en layık olan Hz. Ali’dir. Ancak bu işe kılıç karıştı, ben bunu

²²⁹ Atasoy ve diğerleri, **Sahabîler Ansiklopedisi**, I, 185.

²³⁰ Atasoy ve diğerleri, **Sahabîler Ansiklopedisi**, I, 186.

²³¹ Ahmed b. Hanbel, **Kitâbü’z-Zühd**, II, 286.

²³² Ahmed b. Hanbel, **Kitâbü’z-Zühd**, II, 283-284.

²³³ Zehebî, **Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ**, I, 142.

²³⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, s. 56, (1446).

²³⁵ Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 94.

anlayamıyorum. Bu nedenle ben Hz. Ali'ye ne düşmanlık izhar eder, ne de gizlerim. Ben bu işe karışmam.” İfadelerden de anlaşılacağı üzere İbn Ömer ve ashabin büyüklerinden bazıları, Ali'ye karşı savaşmış değillerdir. Onlar, Muaviye'nin Hz. Osman'ın intikamını almak için kendisiyle birleşmeleri isteğine de olumsuz cevap vermişler,²³⁶ ayet ve hadislerin gereğine göre hareket ederek Müslümanlarla savaşmaktan uzak durmak istemişlerdi. Ancak İbn Ömer'in tarafsızlığı başkalarını da savaştan uzaklaştırma üzerine kurulmuş aktif bir tarafsızlık değildi. Onun savaştan alıkoyduğu tek kişi sadece kız kardeşi Hafsa idi. Bizim aktiflikten kastettiğimiz ise kitleleri savaştan uzaklaştırmaktır ya da savaş zamanında bu gruplara sürekli savaşmama konusunda telkinde bulunmaktır.

İbn Ömer fitneden çok korkuyordu. Fitnede savaşmak istemediği için hoş görmediği bazı durumları bile kabul edebiliyordu. Mesela Muaviye, hilafet meselesinde “kuvvet, re'y ve marifette üstün olanın, İslam'da öncelik, diyanet ve ibadet yönleriyle üstün olana takdim edilmesi gerekir.” görüşündeydi. İşte bu görüş gereğince kendisinin hilafete daha layık olduğunu ileri sürmüştü. İbn Ömer (ra.) ise aksi görüşte idi ve fitne korkusu olmadıkça mefdula biat edilmeyeceği kanaatini taşıyordu. İşte bu sebeple sonradan Muaviye'ye ve daha sonra da oğlu Yezid'e biat etti, çocuklarına da biatlarını bozmayı yasakladı. İbn Ömer'in, Yezid'den sonra da Abdülmelik b. Mervan'a da biat etmesi aynı düşünce ile idi.²³⁷ Çünkü İbn Ömer, fitne esnasında savaşmamaktan yanaydı.²³⁸ Bunun sebebi ise, Kur'an ve sünnettir.

Hac ibadetiyle ilgili yapılması gerekenlerin bir çoğu Abdullah b. Ömer kanalıyla günümüze ulaşmıştır. Hz. Peygamber'in yaptığı hacı dikkatle izleyen İbn Ömer, bu hac esnasında okunan Veda Hutbesi'ni de iyi dinlemiş olmalı ki, Hz. Peygamber'in: “Ben size dalalete düşmemeniz için Allah'ın kitabını ve Peygamberin sünnetini bırakıyorum”²³⁹ sözünün gereğine göre hareket etmiştir. Denilebilir ki, Allah'ın kitabı Kur'an'ın yüce ayetleri ve Hz. Peygamber'in sünneti seniyyesi Abdullah b. Ömer'in hayatına yön vermede iki önemli etkendi. Bu iki etken İbn Ömer'in Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmama kararında da etkili

²³⁶ Sönmez Kutlu, **Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, TDV Yay., Ankara, 2002, s. 54.

²³⁷ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 309-310.

²³⁸ İbn Hacer, **Fethu'l Bârî**, XIV, 547.

²³⁹ Mehmet Şeker, **İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, bs. 6, Ankara, 2003, s. 69.

olmuştu.

Sünnete uygun yaşayan ve bu sebeple Hz. Peygamber'e en çok benzeyen kişi olan Abdullah b. Ömer, onun savaşılmamasını emrettiği kişilerle savaşıyor, savaşılmamasını nehyettiği kişilerden de uzak duruyordu ve yine Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet ediyordu: "Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Rasulullah olduğuna şهادet, namazı ikame ve zekatı eda edinceye kadar insanlarla cenk etmekle emrolundum. Bunları yaptıkları zaman canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak İslam'ın haklarından bir hak karşılığı olursa o başka! (Batınî) hesapları da Allah'a kalmıştır."²⁴⁰

Abdullah, Müslümanlarla yapılacak olan savaşa asla sıcak bakmıyor ve kendisinden bunu isteyenlere de daima olumsuz yanıt veriyordu. Çünkü İbn Ömer Hz. Peygamber'in: "Sakın ola ki benden sonra birbirlerinizin boynunu vurmak suretiyle kafirlere dönüşmeyin." dediğini biliyor ve bunun gereğini yapıyordu.²⁴¹

Abdullah b. Ömer ümmetin önderlerinden biri olduğu için gerek Hz. Ali grubu gerek Cemel grubu gerek Muaviye grubu gerekse de Haricîler, Abdullah'ı kendi yanlarında görmek istiyorlardı. Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkas gibi şehir hayatından uzaklaşmasa da sorumluluk almaktan uzak duruyordu. Onun tarafsızlığı Ebu Musa gibi bir tarafsızlık değildi. Abdullah'ın dindar bir sahabî olduğunu bilen bu gruplara mensup kişiler, onu bu savaflara çekmek için ayet ve hadislerden deliller getirebiliyorlardı. Bu cümleden olarak bir Haricî genç Abdullah b. Ömer'e gelmiş ve:

- "Allah Teâlâ'nın Kur'an'da: "Müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltiniz. Şayet biri diğeri üzerine saldırırsa saldıranlarla Allah'ın emrine rucû edinceye kadar savaşınız."²⁴² buyurduğunu ve yine: "Fitne ortadan kalkıp, din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşınız."²⁴³ buyurduğunu duymadın mı, Allah'ın kitabında zikrettiği gibi savaşmaktan seni

²⁴⁰ Nevevî, **Minhâc**, c. I, s. 157.

²⁴¹ Buhârî, **Sahîh**, c. IV, s. 2360, (Diyet, 1), (Dımaşk, 1993); c. IV, s. 2433, (Fiten, 8); Nesâî, **Sünen**, VII, 126, (Tahrim, 29); Suyutî, **Suyutî Şerhi ve İmam Sindî Haşiyesi'yle Sünenü'n-Nesâî**, VII, 143, 4136.

²⁴² Hucurât Sûresi (49), 9.

²⁴³ Enfâl Sûresi (8), 39.

alı koyan nedir?” diye sormuştu. Abdullah b. Ömer bu soruya:

- “Ey kardeşimin oğlu! Okuduğun ayeti tevil etmektense bence pek büyük tehditleri ihtivâ eden şu ayetle istidlal etmek daha doğrudur. (Beni bu işten men eden şey, Allah Tealâ'nın): “Kim bir mümini kasten öldürürse cezası içinde temelli kalacağı cehennemdir.”²⁴⁴ (“Bu suretle Allah bana bir Müslümanın kanını haram kılmıştır.”²⁴⁵ diyerek cevap vermişti.) Bunun üzerine Haricî genç yine:

- “Allah Tealâ: “Fitne ortadan kalkıp, din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.”²⁴⁶ buyurmuştur.” deyince Abdullah b. Ömer:

- “Biz Hz. Peygamber zamanında bunu yaptık. O dönemde İslam'a girenler sayıca azdı, bir Müslüman dininden dönmesi için fitnelere (eziyete) maruz kalıyordu. Onu ya öldürüyorlar ya da bağlayıp işkence ediyorlardı. Ta ki İslam üstün geldi ve Müslümanlar çoğaldıktan sonra fitne falan kalmadı.” dedi.²⁴⁷

Yukarıda geçtiği üzere Haricî genç “Fitne zamanında savaşmanın meşru olduğuna dair Kur'an'dan delil getirmiş ve: “Bana göre fitne esnasında savaşmak meşrudur, peki bu konuda sen ne düşünüyorsun.” diye İbn Ömer'e sormuş, İbn Ömer de: “Anan sana ağlasın! oradaki savaş müminler için değil kafirler içindir.” cevabını vermişti. Bu ayet, “Ta ki fitne ortadan kalkıp, din yalnız İslam dini oluncaya kadar kafirlerle savaşma”²⁴⁸ hususunda müminlere bir emirdir. Bu sorunun aynısı Nâfi' b. Erzak ve bir cemaat tarafından, İmrân b. Husayn'a sorulmuş, o da İbn Ömer'in vermiş olduğu cevabın aynısını vermiştir. Görüldüğü gibi kafirlerin dinine girmek fitne addedilmiştir. İbn Ömer ve İmrân b. Husayn'a göre; Artık kafirler tarafından müminlerden birine fitne gelmesi durumu söz konusu değildir. Bu sebeple ayette geçen “Ta ki fitne ortadan kalkıp, din yalnız İslam dini oluncaya kadar kafirlerle savaşma” emri Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından Müslümanlar arasında meydana gelen savaş durumuyla ilgili değildir.²⁴⁹

²⁴⁴ Nisâ Sûresi (4), 93.

²⁴⁵ Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 292-293.

²⁴⁶ Enfâl Sûresi (8), 39.

²⁴⁷ Buharî, **Sahîh**, VI, 401, (Tefsîr, 337); Beyhakî, **es-Sünenü'l Kübrâ**, VIII, 192.

²⁴⁸ Enfâl Sûresi (8), 39.

²⁴⁹ İbn Hacer, **Fethu'l Bârî**, XIV, 547.

“İşte kafirlerin cezası budur.” şeklinde biten Bakara Suresi’nin 191. ayeti kerimesinde geçen fitne kelimesiyle kastedilen şey de İbn Ömer’in anladığı manaya daha uygun düşmektedir.

İbn Ömer kendisinin bu savaşta yer almasını isteyenlere cevap olarak “Biz fitne ortadan kalkıp, din yalnız Allah’a ait olana kadar savaştık. Ancak siz din Allah’tan gayrisına ait olup fitne tekrar geri dönsün diye savaşıyorsunuz.”²⁵⁰ diyerek hangi şartlarda, kiminle ve neden savaşacağını ortaya koymuş ve bu ayetin yanlış anlaşıldığını ifade ederek “Kim bir mümini kasten öldürürse cezası içinde temelli kalacağı cehennemdir.”²⁵¹ ayetinin gereğine uygun hareket etmenin daha doğru olacağını söylemiştir.

İbn Ömer Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamasında etkili olabilecek bir diğer sebep de onun Hz. Peygamber döneminde yaşadığı şu olaydı.

İbn Ömer’in bildirdiğine göre:

Hz. Peygamber Halid b. Velid’i 350 kişilik bir kuvvetle Cezîmeoğulları üzerine göndermiş ve Halid onları İslam’a çağırmıştı. Cezîmeoğulları “Eslemnâ” (Müslüman olduk) demesini beceremediler ve “Sâbe’nâ Sâbe’nâ” (şirkten çıktık şirkten çıktık) dediler. Halid, onların inatlarından dolayı açıktan açığa Müslüman olduk demediklerini düşünerek kimini öldürmeye, kimini de esir almaya başladı. Emri altında bulunan herkese payına düşen esiri verdi ve bir sabah kalkıp herkesin kendi esirini öldürmesini emretti. İbn Ömer Halid’e dönerek: “Vallahi ben esirimi öldürmem. Arkadaşlarımdan da hiçbiri esirlerini öldürmeyecektir” dedi ve Hz. Peygamber’in yanına döndüklerinde İbn Ömer ve yanındakiler Halid’in yaptıklarını anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber ellerini kaldırıp iki kez: “İlahi! Halid’in yaptıklarından sana sığınıyorum,” diye dua etti.²⁵²

Görüldüğü gibi İbn Ömer Hz. Peygamber’in tayin ettiği komutanına itaat etmeme pahasına bu emri yerine getirmemiş ve bu davranışında da haklı çıkmıştı. Hz. Peygamber’in bu olay üzerine söyledikleri, Hz. Peygamber’in

²⁵⁰ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 151.

²⁵¹ Nisâ Sûresi (4), 93.

²⁵² Kandehlevî, **Hayâtü’s-Sahâbe**, II, 420.

vefatından sonra İbn Ömer'in Müslümanların kendi arasında yapmış oldukları savaşlarda hiçbir şekilde yer almamasında etkili olmuş, tarafsızlık fikrini perçinlemiş ve o, fitneden sorumlu tutulmamıştı.

Musa b. Talha bu konuda: “Allah, Abdullah b. Ömer’e rahmet etsin. Vallahi ben onu, Rasulullah zamanında yaşamış kabul ediyorum. Çünkü o, Rasulullah’tan sonra fitneden sorumlu tutulmadı ve Rasulullah’tan sonra değişmedi de. Vallahi Kureyş’in birinci fitnesi onu şaşkırtmadı”²⁵³ diyerek onun için Allah’tan rahmet dilemiş, onu hayırla yâd etmişti.

İbn Ömer’i Kureyş’in rekabetinden men eden etkenlerin başında Rasulullah’tan duymuş olduğu fitne ile ilgili hadisler gelmekteydi. Yukarıda bahsi geçen hadisler dışında İbn Ömer’in fitne hakkında rivayet ettiği bazı hadisler şöyleydi:

Biz Rasulullah (as.)’ın yanında oturuyorduk. Rasulullah bize, uzun uzadıya fitneleri anlattı ve Ehlâs fitnesinden bahsetti. Bir adam:

- “Ey Allah’ın Rasulü Ehlâs fitnesi nedir?” diye sordu. Efendimiz:

- “O, insanların birbirinden kaçması ve haksız yere malların alınmasıdır. Sonra Serrâ (bolluk) fitnesi vardır. Bu fitne, benim ailemden olmadığı halde, ailemden olduğunu iddia eden bir adamın ayakları altından yayılacaktır. Benim dostlarım ancak muttaki olanlardır. Sonra insanlar, kaburga üzerindeki oturak gibi (kürek kemiği oturak gibi olan) bir adam üzerinde anlaşacaklardır. Daha sonra Düheyme (karanlık) fitnesi çıkacak ve ümmetten ulaşmadık kimse bırakmayacak. Bitti denildiğinde devam edecek. O fitne esnasında kişi, mümin olarak sabahlayacak akşama kafir olarak çıkacak. İnsanlar iki çadırda (gurutpa) olacaklar. Onlardan biri içinde asla nifakın olmadığı iman çadırı, diğeri ise imanın olmadığı nifak çadırıdır. O güne ulaştığımızda o gün veya ertesi gün Deccal’i bekleyiniz.” dedi.²⁵⁴

²⁵³ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 146.

²⁵⁴ Ebu Davud, **Sünen**, III, 125-126, (Fiten ve Melahim, 3/4242); Hâkim, **Müstedrek**, V, 377, (Fiten ve Melahim, 8614).

Yine İbn Ömer tarafından rivayet edilen ve onun tarafsızlık politikasının sebeplerinden olan “Her kim bize karşı silah taşır (çekerse) o kimse bizden değildir.” hadis-i şerifi²⁵⁵ Cemel ve Sıffin Savaşları’nda İbn Ömer’in aksine aktif bir tarafsızlık örneği sergileyen Ebu Musa ve Ebu Hureyre tarafından da rivayet edilmişti.²⁵⁶

İbn Ömer, bir kişi kendisini öldürmek için gelse, yine de o kişiye kılıç çekmenin doğru olmadığını düşünüyordu. Onun bu düşüncesinin kaynağı da Rasulullah’tan duyduğu, “Kim ümmetinden bir adamı öldürmeye giderse, öldürmek istenen kişi, öldürmek isteyen: “Katil cehennemde maktül ise cennette olacaktır” desin.”²⁵⁷ ve (boynunu uzatsın) hadisine dayanıyordu.

İbn Ömer, ne Hz. Ali’nin ne Hz. Aişe’nin ne Muaviye’nin ne de kendisini halife seçmek isteyen kalabalık grupların çağrılarını kulak asmamış, pasif bir tarafsızlık politikası güderek Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamıştı. Ancak sonraları Hz. Ali’nin, Hüseyin b. Ali’nin, Abdullah b. Zübeyr’in ve daha binlerce sahabînin katline varan, ayakların baş, başların ayak olduğu herç günlerini görünce, düşüncesi değişmiş ve ölüm döşeğinde iken, “Ali ile beraber fitnetü’l bâliğa ile savaşmamam dışında dünyada yaptığım hiçbir şeyden pişman olmadım.”²⁵⁸ diyerek Hz. Ali’ye yardım etmediğinden dolayı duymuş olduğu derin üzüntüyü dile getirmiş ve “Hz. Ali’yi desteklememesi sebebiyle ölmeden önce tevbe istiğfarda bulunmuştur.”²⁵⁹

a.2) Haklı ve Haksızın Ayırt Edilememesi Sebebiyle

İbn Ömer ne yapacağını bilemez bir durumda idi. Fitne ortadan kalkıncaya kadar Müslüman bir grup içerisinde yer alıp bir başka Müslüman

²⁵⁵ Abdullah b. Ömer, **Müsnedü Abdillâh b. Ömer**, (thr. Ebî Ümeyye Muhammed b. İbrahim, thk. Ahmed Râtîb Armuş), bs. 1, Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 1973/1393, H. No: 63, ss. 39,75; Buhârî, **Sahîh**, IV, 2431, (Fiten, 7); IV, 2362, (Diyet, 1), (Dimaşk, 1993); Nevevî, **Minhâc**, c. II, s. 290; Celâlü’l-Dîn b. Ebî Bekr es-Suyûtî, **el-Câmiü’s-Sagîr fî ehâdisi’l-Beşîri’n-Nezîr**, bs. 2, Dâru’l Kitâbi’l İlmiye, Beyrut, 2004/1425, c. II, s. 524, H. No: 8647; Nevevî, **Minhâc**, c. II, s. 290-291.

²⁵⁶ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2431-2432.

²⁵⁷ Ebu Davud, **Sünen**, III, 132, (Fiten ve Melâhim, 5/4260).

²⁵⁸ İbn Abdi’l-Berr, **İstîâb**, I, 171-172; İbn Esir, **Üsdü’l-Ğâbe**, III, 229.

²⁵⁹ İbn Abdi’l-Berr, **İstîâb**, I, 171-172.

grupla savaşacak mıydı, yoksa fitne katilden daha büyük bir günahdır diyerek bu savaşlardan uzak mı duracaktı?

Nitekim Hz. Ali insanları techizatlanmaya ve Irak'a sefere çıkmaya çağırdığı zaman Abdullah b. Ömer b. Hattab, Hz. Ali'ye: "Senden Allah adına bilmediğim bir şey üzerine bana tahammül etmeni istiyorum." demişti.²⁶⁰ İşte İbn Ömer belki de fikrinin net olmaması sebebiyle aktif bir tarafsızlık politikası gütmemiş, sadece kendisine sorulduğunda o an için kendince doğru olduğuna inandığı kararını bildirmiş fakat yukarıda geçtiği üzere ölüm döşeğindeyken Hz. Ali'ye yardım etmediğinden dolayı pişmanlığını dile getirmişti.

Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, din işlerinde çok takva sahibi idi ve ihtiyatlı davranırdı. Bir fetva istenince çok düşünür, yanılmaktan pek çok sakınırdı. Bundan dolayı fıkıh ilmindeki şöhreti, hadis ilmindeki şöhreti kadar değildi. İşte onun Cemel ve Siffin Savaşlarında tarafsız durmasının sebeplerinden biri de yanılmaktan sakınmasıydı.²⁶¹

İbn Ömer, fitne döneminde savaşanlarla tedbirli olup savaşmayanların halini şöyle betimliyordu:

"Bu fitne zamanında ümmetin hali, bildiği bir yol üzerinde yürüyen kavme benzer ki, onlar bu haldeyken üzerlerini bir bulut ve karanlık kaplar. Böylece bazıları sağa bazıları sola yönelir ve yolunu kaybeder. Ancak (bu fitneden uzak duran) bizler, yolu kaybettiğimizi anlayıp yol bize görünene kadar orada bekleriz. Ta ki ne zaman Allah bize ilkin yürümekte olduğumuz yolu gösterir, işte o zaman o yolu bilip ve onda yürümeye devam ederiz..."²⁶²

Abdullah b. Ömer, Allah'ın emirlerine ve yasaklarına uymak için azami çaba sarf eden, buna muhalif hareket ederim endişesiyle Allah'tan korkan, takva sahibi bir sahabîydi. Haklının ve haksızın kim olduğunun belli olmaması, onun Cemel ve Siffin Savaşlarından uzak kalma sebeplerindendi.

²⁶⁰ İbn Hibban, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, 524; Dineverî, **el-Ahbâr**, 135.

²⁶¹ Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiya**, III, 82.

²⁶² İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 171-172; Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 309-310.

İbn Ömer'in azadlı kölesi Nâfi' anlattığına göre İbn Ömer bir keresinde Kâbe'ye girmiş ve secde ederken: "Muhakkak sen bu dünya üzerine Kureyş'in rekabetinden beni men eden şeyi bilirsin ki, o ancak senin korkundur." demişti.²⁶³

İbn Ömer, ilk İslam fetihlerinde yer aldığı gibi mürtedlerle yapılan mücadelelerde de yer almıştır.²⁶⁴ İbn Kesir'in Bidâye adlı eserinde ise "Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, Rasulullah (as.)'ın vefatından sonra, Hz. Osman'ın muhasara edildiği gün ve Necretü'l-Harûri vak'ası dışında silah kuşanmış değildir." şeklinde bir rivayet vardır.²⁶⁵

Onun fitne döneminde yapılan savaflara katılmamasının sebebi savaştan korkması değildir. Eğer Abdullah b. Ömer hiç bir savafla katılmamış olsaydı, ölüm korkusuyla savafla katılmamış olabileceği akla gelebilirdi. Ancak onun bu savaflara katılmayıp tarafsız kalması, Cemel Savaşı'nda her iki tarafta da cennetle müjdelendiği rivayet edilen kişilerin olması,²⁶⁶ her bir grup içinde de ashabın önde gelen simalarının bulunması, hangi tarafın haklı olduğunun belli olmaması sebebiyle idi.

O, Rasulullah'ın da tavsiye ettiği gibi, daima şüpheli şeylerden uzak dururdu.²⁶⁷ İşte İbn Ömer hangi tarafın haklı hangi tarafın haksız olduğunu bilmediği bu savaflarda kılıcını her iki tarafa eşit tutmuş ve taraf olmamıştı.

a.3) Müslümanlar Arasında İttifak Olmaması Sebebiyle

Asiler, Osman'ın katli konusunda görüş birliğine vardıkları halde hilafete geçecek kişi hakkında ihtilaf ediyorlardı. Aralarındaki müzakereler sonucunda nihayet Sa'd b. Ebî Vakkas'ı halife yapmak isteyerek ona bir elçi gönderdiler. Sa'd ise: Ben ve İbn Ömer'e bu konuda ihtiyaç yoktur, dedi. Ancak onlar yine de İbn Ömer'e gittiler ve halifeliği ona da teklif ettiler. O da kabul

²⁶³ Ebu Nuaym, *Hilye*, I, 292.

²⁶⁴ Yüksel, "Dört Halife Dönemi Olayları Karşısında Abdullah b. Ömer", *İstem Dergisi*, VI, 86.

²⁶⁵ İbn Kesir, *Bidâye*, VII, 182.

²⁶⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, s. 42, H. No: 62.

²⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, II, 284.

etmeyince şaşırıp kaldılar.²⁶⁸ Elbette gözünü dünya hırsı bürümüş asiler, onların böyle bir saltanatı nasıl olup da reddettiklerini anlayamazlardı.

Bu grup tekrar Ali'ye yönelip ilkinde halife olmayı kabul etmeyen Hz. Ali'den ısrarla halife olmasını istemişler, nihayet o da bunu kabul etmişti.²⁶⁹ Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm: “Ya Ali! Elini uzat.” diyerek ona biat ettiler.²⁷⁰ Uhud savaşında Rasulullah (sav.)'ı düşmana karşı korurken çolak kalan Talha biat ettiğinde, Habib b. Züeyb ona bakmış ve: “Biata ilk başlayan kişi çolaktır, bu iş asla tamam olmayacaktır.” demişti. Daha sonra Hz. Ali oradan ayrılıp mescide gitti. Üzerinde bir entari, kemer ve ipek bir sarık olduğu halde ayakkabılarını eline alarak minbere çıktı ve bir yaya dayandı. İnsanlar ona biat ettiler. Sonra Sa'd b. Ebî Vakkas'ı getirdiler. Hz. Ali ondan biat etmesini istedi. Sa'd: “Vallahi senin halife olmanda bir beis görmüyorum ama insanlar sana biat etmedikçe ben de biat etmem” deyince Hz. Ali onu serbest bırakın, dedi. Sonra Abdullah b. Ömer'i getirdiler. Hz. Ali ondan da biat etmesini istedi. İbn Ömer de insanlar biat etmedikçe biat etmeyeceğini söyledi. Ali: “Şu halde bana bir kefil getir” deyince, İbn Ömer: “Ben herhangi bir kefil göremiyorum” diye cevap verdi. Bunun üzerine Eşter: “Onu bana bırakın da boynunu vurayım” dedi ancak Hz. Ali: “Onu serbest bırakın ben onun kefiliyim.” dedi (ve Eşter'e dönerek) ona da: “Seni bildim bileli, küçüklüğünde de olgunluğunda huyun kötüdür.” demişti²⁷¹ ve İbn Ömer'i affederek büyük bir alicenaplık göstermişti.

Ashab arasında ayrı bir yere ve nüfuza sahip olan Sa'd ve Abdullah b. Ömer'i gören diğer bir kısım ashab da Hz. Ali'ye biat etmemişlerdi.²⁷² Ancak Sa'd ve İbn Ömer bu kişilere, “Siz de biat etmeyin.” demiş değillerdi. İşte bu sorumluluğu almaktan uzak durmaları sebebiyle onlar pasif tarafsızlardan kabul edilmişlerdi.

“Hz. Ali, Cemel ayaklanmasını bastırmak için Medinelilerden yardım istediğinde Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkas,

²⁶⁸ İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 192; Ramazan Hurç, **İslam Tarihinde Dört Halife Dönemi**, Elazığ, 2003, s. 237-238.

²⁶⁹ Taberî, **Tarih**, IV, 427-428; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 190.

²⁷⁰ Taberî, **Tarih**, IV, 428.

²⁷¹ Taberî, **Tarih**, IV, 428; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 191.

²⁷² Şükrî, **İslâm Tarihi'nde Nifak**, 44-45.

Muhammed b. Mesleme sonradan ona biat etmelerine rağmen birlikte harbe katılma talebini reddetmişlerdir. Onların böyle bir talebi geri çevirme sebeplerinin başında, İslam ümmetinin birliğini bozacak her çeşit fitneden uzak durma çabası gelmekteydi.²⁷³ Kendisine karşı bir ayaklanma olsa da Hz. Osman Müslümanların ittifakla devlet başkanı kabul ettiği bir kişiydi. Ancak Hz. Ali'ye hâlâ biat etmeyen gruplar mevcuttu. Ayrıca Talha ve Zübeyr gibi önde gelen bazı sahabîler bir takım kişilerce Hz. Ali'ye biat etmedikleri takdirde öldürülmekle tehdit edilmişlerdi. Bütün bunlara ek olarak Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle ortam gerilmiş, gruplaşmalar meydana gelmiş ve ittifak bir türlü sağlanamamıştı. İşte bütün bu dağılımlık İbn Ömer'i tarafsızlığa itmisti. Muhammed'den gelen bir rivayete göre adamın biri bu gerçeği: "Fitne bizden her bir kişiye ulaşmıştır. Ben istesem onlar hakkında konuşurum (onların hepsine bir kulp takarım) ancak İbn Ömer hakkında konuşmam."²⁷⁴ diyerek dile getirmişti.

Halbuki her grup onu kendi safında görmek istiyordu. Mesela, Hz. Ali, Muaviye ile yazışmaları bir sonuç vermeyince²⁷⁵ Şam üzerine yürümek için hazırlıklara başlamıştı. Ancak Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr'in durumlarından haberdar olunca Şam için yaptığı hazırlıklarla Cemel ashabı üzerine yürümeye karar vermiş,²⁷⁶ Medinelilere bir elçi gönderip kendisiyle birlikte savaşa çıkmalarını istemiş ama onlar onun bu isteği yerine getirmekten kaçınmışlardı. Hz. Ali, sözü dinlenen örnek bir şahsiyet olmasının yanında babası Hz. Ömer'in ümmet-i Muhammed'e hatırası olan Abdullah'ın desteğini almak, Şam seferine onunla beraber çıkmak istiyordu. (Belki de onun sebebiyle Medinelilerin de kendilerine katılabileceğini düşünüyordu.) Ancak Abdullah b. Ömer Hz. Ali'ye: "Ben de Medinelilerden biriyim. Eğer onlar seninle birlikte çıkarlarsa; çağrına kulak verir, emrine itaat ederim. Ama bu sene savaşa çıkmayacağım." dedikten sonra hazırlığını yapıp Mekke'ye gitti.²⁷⁷ Ertesi sabah bazıları Hz. Ali'ye gelip: "Bu gece Aişe, Talha ve Zübeyr topluluğundan daha fena bir iş olmuş. Ömer'in oğlu Abdullah Şam'a gitmiş." diye ortalığı telaşa vermişler fakat Hz. Ali'nin kızı ve Hz. Ömer'in zevcesi

²⁷³ Kutlu, **Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, 54.

²⁷⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 144.

²⁷⁵ Taberî, **Tarih**, IV, 443-444; Câbirî, **İslâm'da Siyasal Akıl**, s. 473-474.

²⁷⁶ Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 18-19.

²⁷⁷ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 231.

olan Ümmü Gülsüm babasının yanına giderek Abdullah'ın, Mü'minlerin emirine itaatte devam ettiğini, ancak Beytullah'ı ziyaret için Mekke'ye gitmiş olduğunu haber vermişti. Hakikatte de Ömer'in oğlu Abdullah Mekke'ye vardığı sırada ayaklanan kalabalık Hz. Aişe ordusu ile Mekke'den çıkarken birlikte gitmek üzere Abdullah'ı çağırdıklarında, 'Ben Medine ahalisindenim, onlar ne yaparlarsa ben onlara uyarım.' diye cevap vermişti.²⁷⁸ Görüldüğü gibi Abdullah b. Ömer bu dönemde hiçbir şekilde savaş yanlısı olmamış, onu kendi grubuna dahil olmaya çağıran herkese "Ben Medine ahalisindenim, onlar ne yaparlarsa ben onlara uyarım." diye cevap vermişti. Onun bu sözü bize göstermektedir ki, Medine ahalisi de savaşa çıkmayıp tarafsız kalanlardandı. Eğer öyle olmamış olsaydı, bu sözün bir manası olmazdı. Ağır başlı, sakin bir yapıya sahip olan İbn Ömer, böylece kendisi gibi düşünenlerle bu fitne döneminde kan dökmekten uzak durmuş ve bu sorunun ancak Müslümanlar arasında gerçekleşecek bir ittifakla çözüleceğini haber vermişti.²⁷⁹ Hatta Hz. Ali'ye biat etme konusunda bile aynı tavrı sergileyerek toplu olarak hareket etmek gerektiğini vurgulamış ve daima ittifaktan yana olmuştu. Biatten ve savaştan geri duran İbn Ömer, Medinelilere çağrı yapmış ve onları savaştan uzaklaştırmış değildi. İşte bu sebeple o, tezimizde pasif tarafsızlar arasında sayılmıştır.

Diğer taraftan Cemel Savaşı'ndan sonra Muaviye Sıffin'e yürümek istediğinde Amr b. As'a, Mekke ve Medine ehline Hz. Osman'ın durumunu hatırlatacak bir mektup göndermeyi arzu ettiğini bildirerek onunla birlikte Abdullah b. Ömer'e bir mektup yazıp göndermişti. Bu mektupta, Hz. Ali'nin Osman'ı öldürdüğünden ve Hz. Osman'ın düşmanlarının Ali'nin yanındaki konumundan, bu katillerin yakalanıp cezalandırılması gerektiğinden ve Hz. Ali'nin onları kendilerine teslim ettiği takdirde onu bırakıp, bu katilleri daha önce Hz. Ömer'in yapmış olduğu gibi bir şûra oluşturup yargılayacaklarından, hilafeti talep etmediklerinden bahsediyorlar ve şüphesiz bizim gücümüzle sizin gücünüz bir konuda birleşirse Hz. Ali'nin bizden çekinir, diyerek İbn Ömer'den yardım istemişti. Ancak Abdullah b. Ömer onlara: "Hayatım üzere yemin ederim ki, siz bu konuda hatalı bir tespitte buldunuz, sizin bu konuyu değerlendirmeniz çok uzaktır. Siz bize bu konuda bir

²⁷⁸ Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 18-19.

²⁷⁹ Minkarî, **Vak'at-ü Sıffin**, 62.

kanaat vermek istiyorsunuz ancak bu sizin işinizi daha da şüpheli hale getirdi. Ey Muaviye! Sana gelince, sen canı bağışlanmış bir adamsın. Amr ise güvenilir biri değildir. Durumunuza dikkat edin ve kendinizi benden uzak tutun. Ne benim size bir yardımım dokunur ne de sizin bana bir yardımınız dokunur” diyerek²⁸⁰ hiçbir gruba dahil olmamış ve ittifaktan yana olduğunu dile getirmişti.

Fitne döneminde savaşlara katılmadığı için Abdullah b. Ömer’i takdir edenler olduğu gibi, onu bu konuda eleştirenler hatta Müslümanlar arasında kan dökülmesinin sebebi olarak görenler de vardı.

İşte bu bağlamda bir adam İbn Ömer’e gelip:

- “Muhammed ümmetine senden daha fazla kötülük yapan yoktur.” demiş, İbn Ömer ise:

- “Niçin öyle söylüyorsun? Vallahi ben onların ne kanlarını döktüm ne cemaatlerinin arasını ayırdım ne de onlara isyan edip birliklerini bozdum.” demişti. Adam:

- “Eğer sen halife olmayı isteseydin, iki kişi dahi senin hakkında ihtilafa düşmezdi.” dediğinde ise İbn Ömer:

- “Bir adamın evet, öbür adamın hayır dediği hilafetin bana verilmesini istemem.” diyerek karşılık verdi.²⁸¹

İbn Ömer, Hz. Ali ve Muaviye yerine hilafete aday gösterilmesine rağmen²⁸² ümmetin ittifakı olmadığı için hilafet gömleğini giymek istemiyordu.

Cabir b. Abdullah bu durumu: “Bizden, Ömer ve oğlu Abdullah dışında dünyaya meyiletmeyen kimse yoktu.” diyerek özetliyordu. Nitekim “Mervan b. Hakem, hilafet hususunda Abdullah ibn Ömer’e: “Şam ehli halife olarak seni görmek istiyor.” dediğinde İbn Ömer:

- “İraklılar’a ne yapacağım?” diye soruyordu.

²⁸⁰ Minkarî, **Vak’at-ü Sıffîn**, 62-63.

²⁸¹ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 151.

²⁸² Ya’kûbî, **Tarih**, II, 190.

- “Onlarla savaşırısın.” dediğinde ise:

- “Vallahi insanların hepsi bana biat etse sadece Fedek ehli muhalefet etse, ben onlarla savaşsam ve onlardan bir kişi öldürülse, halifeliği bırakırım.”²⁸³ diyerek Müslümanlarla savaşmama konusundaki kararlılığını gösteriyordu.

Yine bu dönemde insanlardan bazıları Abdullah b. Ömer’e gelerek: “Sen insanların efendisi ve onların efendisinin oğlusun. Ayrıca onlar senden razıdır, ortaya çık da sana biat edelim” dediklerinde Abdullah b. Ömer: “Hayır! Vallahi ruh bedenden ayrılmadıkça benim yüzümden bir şişe kan dökülsün istemem” diyordu. “Ya ortaya çıkıp halife olduğunu söylersin yahut da seni yatağında öldürürüz.” diye tehdit ediyorlar, yine de o aynı karşılığı vererek²⁸⁴ ayrılıkçı bir fırkanın başını çekmek istemiyordu.

Halid b. Sümeyr’den gelen bir rivayette bir grup adam Abdullah b. Ömer’e gelerek:

- “Şayet sen ortaya çıksan ve halkın bu hilafet işini üstlensen, insanların tamamı senden razı olurlar.” demişlerdi. İbn Ömer:

- “Peki, ya doğuda bir adam buna karşı çıksa ne dersiniz?” diye sormuş. Onlar ise:

- “O adam öldürülür. Ümmetin selameti için biri öldürülürse ne çıkar?” demişlerdi. Bunu duyan İbn Ömer:

- Muhammed ümmetinin tamamı benim için mızrağın sapına yapışsa ve miğferlerini taksa da tek bir Müslüman muhalif kalsa, dünya ve içindekiler benim olsa, onun kanının akıtılmasını istemem! dedi.²⁸⁵ İbn Ömer’in niyeti halis, itikadı tamdı ve o, daima ittifaktan yanaydı. Ancak kılıçların çekildiği, halifenin güpe gündüz evine girilip göz göre göre şehit edildiği, münafıkların bu olayları körüklediği bir ortamda tam bir ittifak asla mümkün değildi.

²⁸³ İbn Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, III, 229.

²⁸⁴ Ebu Nuaym, *Hilye*, I, 293.

²⁸⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, IV, 151.

Abdullah b. Zübeyr zamanında ortaya çıkan fitne de İbn Ömer'e: "Keşke kardeşin Abdullah b. Zübeyr'e biat etseydin de onlarla beraber hareket etseydin dediklerinde: "Şüphesiz ki benim kardeşim gücünü ayrılıktan yana kullanmıştır. Ancak ben cemaatten elimi çekip de ayrılıkçı bir fırkaya elimi koyacak, onlara destek verecek değilim." demişti.²⁸⁶ Hatta İbn Ömer'e: "Mekkeliler, Medineliler, Yemenliler, Iraklılar ve hatta Şamlıların birçoğu Abdullah b. Zübeyr'e biat ettiği halde sen neden biat etmiyorsun." dediklerinde: "Vallahi kılıçlarımız omuzlarınızda Müslümanların kanlarını akıttığı sürece sizlerle biatlaşmam." demiş²⁸⁷ ve ayrılıkçı bir fırkaya biat etmeyeceğini Müslümanların kanlarının akıtılmasını istemediğini, ittifakın sağlanması gerektiğini dile getirmişti.

Birinci fitne ortaya çıktığında, bazıları İbn Ömer'e gelerek:

- "Ortaya çıkıp savaşmayacak mısınız?" dediklerinde İbn Ömer:

- "Ben Kâbe'nin rüknü ile kapısı arasında putlar varken savaştım. Allah da Arap topraklarından putçuluğu söküp attı. Ben 'La ilahe illallah' diyen kişilerle savaşmayı hoş görmüyorum" dedi. Onlar:

- "Vallahi senin asıl niyetin bu değildir..." deyince İbn Ömer:

- "Vallahi benim başka bir niyetim yoktur. Eğer siz bana 'haydi namaza!' demiş olsaydınız size icabet ederdim. 'haydi felaha!' demiş olsaydınız yine size icabet ederdim. Ancak siz parçalanıp bölünürseniz size icabet etmem. Bir araya gelip birleştiğinizde ise sizden ayrılmam."²⁸⁸ diyerek Müslümanların birlik olmasından başka bir niyetinin ve hesabının olmadığını dile getiriyordu.

a.4) Mülk ve Saltanat İçin Savaşmak İstememesi Sebebiyle

İbn Ömer; mal, mülk ve saltanat için savaşmanın doğru olmadığını bildiriyor ve, "Fitne döneminde savaşanlar yolunu kaybetmişlerdir. Onlar sultanlık ve dünya uğruna savaşan Kureyş gençleridir. Vallahi bunların uğruna savaşmış oldukları

²⁸⁶ Câhız, *el-Osmaniyye*, 175.

²⁸⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l Kübrâ*, VIII, 192.

²⁸⁸ Ebu Nuaym, *Hilye*, I, 294.

şeyin benim yanımda ayakkabılarım kadar değeri yoktur.” diyordu.²⁸⁹

Aşağıda yer verdiğimiz şu rivayet de onun dünya menfaati için savaşmayı doğru bulmadığını gösteriyordu. Said b. Cübeyr anlatıyor: Bir defasında İbn Ömer bize uğramıştı. Bir adam ona yaklaştı ve:

- “Ya Eba Abdurrahman! Bize fitnedeki kıtalden bahset .” dedi. O da:

- “Sen fitnenin ne olduğunu bilir misin? Anan seni kaybetsin. Muhammed (as.), müşriklerle savaşırdı. İşte onlarla harp etmesinin sebebi, fitneyi ortadan kaldırmak içindi. Sizin savaşınız gibi mülk (saltanat) için değildi.” dedi.²⁹⁰

Fethu'l Bârî'de geçtiği üzere Haricî gencin kıtal ile kastettiği şey Hz. Osman ve Hz. Ali zamanında meydana gelen savaşlardı. İbn Ömer bu soruya: “Onların savaşı sizin savaşınız gibi mülk (saltanat) talebi sebebiyle değildi.” diyerek karşılık vermişti.²⁹¹ İfadelerden de anlaşılacağı üzere İbn Ömer bu kişilerin yapmış oldukları savaşları saltanat savaşı görüyordu. Bu durum da diğer sebeplerle birlikte onun bu savaşlarda tarafsız kalmasına sebep oluyordu.

Bir keresinde Muaviye b. Amr b. As, savaşmak isteyip istemediğine dair görüşünü öğrenmek niyetiyle İbn Ömer'in yanına gelip:

- “Ey Ebî Abdurrahman! Ortaya çıkıp halifeliğini ilan etmeden seni engelleyen nedir? Sen Rasulullah'ın ashabındansın, Emîru'l Mü'minîn'nin oğlusun, insanlar arasında bu işe senden daha layık kim vardır.” dediğinde İbn Ömer:

- “İnsanların hepsi bu konuda icma ettiler mi?” dedi. Muaviye b. Amr:

- “Çok küçük bir grup haricinde evet.” deyince İbn Ömer:

- “İnsanların tamamı bana biat etseler sadece Hecer'den üç kaba adam buna muhalefet etse, yine de (ben bunu kabul etmem).” demiş, Muaviye b. Amr bu cevaptan sonra onun savaşmak istemediğini anlamış ve İbn Ömer'e:

²⁸⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 171-172; Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 309-310.

²⁹⁰ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2438, (Fiten, 16).

²⁹¹ İbn Hacer, **Fethu'l Bârî**, XIV, 547.

- “Diğer ülkelerden sana yazıp, bundan sonra ne senin ne de evlatlarının sıkıntı çekmeyeceği kadar sana mal, mülk verseler, neredeyse insanların tamamının kendisine biat edeceği birine sen de biat eder misin?” dediğinde İbn Ömer:

- (Bu muhabbetten sıkılmış bir vaziyette) “Öf artık sana, yanımdan çık git ve bir daha da buraya gelme. Yazıklar olsun sana! Benim dinim sizin dinar ve dirhemlerinize (karşılık satılık) değildir. Ben bu dünyadan elim pak ve temiz olarak ayrılmayı istiyorum (yani mal, mülk karşılığında hilafete ehil olmayan birine biat ederek manevî anlamda elimi kirletmek istemiyorum).” diye karşılık vermişti.²⁹²

İbn Ömer, İnsanların hepsi bu konuda icma ettiler mi? sorusuyla üzerinde herkesin ittifak ettiği bir halifelîği kabul edeceğinin sinyalini veriyordu ancak o, her ne sebeple olursa olsun mülk ve saltanat için savaşmasının mümkün olmadığını da bildiriyordu.

b) SİYASİ SEBEPLER

Kılıçların çekildiği, halifenin katlinin mübah görüldüğü, fitnenin ayyuka çıktığı, ashabın büyüklerinin birbirlerine savaş açtığı bir dönemde olayı tamamen dinî sebeplere bağlamak elbette doğru olmayacaktır. Dolayısıyla olayların daha iyi anlaşılması ve bilimsel bir çalışmanın objektifliği açısından İbn Ömer’in tavrını belirlemede önemli olan din dışı etkenleri; siyasi, psikolojik ve ekonomik sebepler başlığı altında ele alabiliriz. İnsan unsurunun bulunduğu her yerde, bu faktörler karakter üzerinde etkili olmuştur. Unutulmamalıdır ki, araştırmamıza konu olan sahabîler de öncelikle bir insandır. Dolayısıyla insanların duyguları, hedefleri ve beklentileri onların alacağı kararlarda daima etkili olmuştur. O halde öncelikle İbn Ömer’in bu savaşlarda yer almamasının siyasi sebepleri için şunları söyleyebiliriz.

b.1) Hz. Osman’ın Telkini Sebebiyle

İbn Ömer, Hz. Osman şehit edilip fitne ortaya çıkıncaya kadar bir çok gazaya katılmış ve asilerle savaşmak için hazır bulunmuştur. Nitekim Müminlerin Emiri Hz. Osman kuşatma altına alındığında, şehit edilmesinden bir gün

²⁹² İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 164.

önce Zilhicce ayının on yedisi perşembe günü, sayıları 700'e varan, aralarında Abdullah b. Zübeyr, Hasan, Hüseyin, Mervan, Ebu Hureyre ve Osman'ın bazı kölelerinin bulunduğu muhacir ve ensar grubu içinde yer almış, Hz. Osman'ı asilere karşı korumak istemiştir. Ancak Osman bunu kabul etmemiş ve:

- “Üzerinde hakkım olan herkese yemin verdiriyorum, kalkıp evine gitsin.” demiştir.²⁹³

Bu bağlamda İbn Kesir'in Bidâye adlı eserinde geçtiği üzere “Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, Rasulullah (as.)'ın vefatından sonra, Hz. Osman'ın muhasara edildiği gün ve Necretü'l-Harûri vak'ası dışında silah kuşanmış değildir.” şeklinde bir rivayet vardır.²⁹⁴

b.2) Hz. Ali'yi Hilafet Konusunda Hırslı Görmesi Sebebiyle

İbn Ömer Hz. Osman'ı hem onu pervasızca eleştirenlerin haksız eleştirilerine karşı sözlü olarak savunmuş²⁹⁵ hem de muhasara edildiği zaman, babalarının emriyle gelen Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr'in de içerisinde bulunduğu bir grup ile onu korumak için kılıç kuşanıp binlerce kişinin karşısına çıkmıştı.²⁹⁶ Ancak Hz. Osman'ın ardından hilafete geçen Hz. Ali zamanında yapılan savaşlarda yer almayıp “tarafsız kalmış”,²⁹⁷ “sadece iki kişi hariç Ümmet-i Muhammed'in tamamı Ali'nin yanında yer alsın (ben de Ali tarafında yer alıp) o iki kişiyle savaşmam,”²⁹⁸ demiştir. Elbetteki bunun bir sebebi olmalıdır. Bunun dinî sebepleri yukarıda zikredildi. Diğer sebepler hakkında şunlar söylenebilir:

İbn Ömer, Ali ile beraber olup fiilen savaşmasa da onun faziletini kabul ediyor, ona karşı cephe açanlar arasında da yer almıyordu. Onun bu faziletini de şu sözlerle dile getiriyordu:

“Biz, Rasulullah (sav.) zamanında şöyle derdik: İnsanların en hayırlısı

²⁹³ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 181.

²⁹⁴ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 182.

²⁹⁵ Buhârî, **el-Câmiü's-Sahîh**, V, 199-200, (Meğâzî, 134), (Beyrut, 1987); VI, 401, (Tefsîr, 337); Mehmed Sofuoğlu, **Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987, c. VIII, s. 3805-3806, (Meğâzî, 19).

²⁹⁶ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 176.

²⁹⁷ Ağırakça, “Abdullah b. Ömer”, **Şâmil İslâm Ansiklopedisi**, I, 18.

²⁹⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 150.

Ebu Bekir, ondan sonra Ömer'dir. Ali b. Ebî Talib'e de üç şey verilmiştir: Bu üç şeyin bana verilmesi benim için kırmızı tüylü davarlara sahip olmaktan daha hoştur."²⁹⁹ diyerek Sa'd b. Ebî Vakkas bölümünde de değinilen bu özelliklerin her birini ayrı ayrı açıklamıştır.

Ancak İbn Ömer, Hz. Osman'ın haklı olduğunu düşünüp ona yardım ederken Hz. Ali'yi hilafet hususunda hırslı görüyor ve: "Bu işe kılıç karıştı, ben bunu anlayamıyorum. Bu nedenle ben Hz. Ali'ye ne düşmanlık izhar eder, ne de gizlerim. Ben bu işe karışmam."³⁰⁰ diyerek onun da Hz. Osman gibi kimseyle savaşmamasını istiyor, bunun aksine hareket ettiği için de ona yardım etmeyip tarafsız kalmayı tercih ediyordu.

b.3) Hilafet Hususunda Kendisine Hak Tanınmaması Sebebiyle

İbn Ömer her ne kadar silahlı mücadeleye girişmemiş, Ali'nin üstünlüğünü kabul etmiş olsa da İbn Ömer halife olmak istemezdi demek doğru olmaz. Nitekim Hz. Ali, biat etmeyenlerden kefil istememesine rağmen, belki de halife olma isteğini sezdiğinden olsa gerek, "İnsanlar biat etmedikçe ben de biat etmeyeceğim." diyen İbn Ömer'den kefil getirmesini istiyordu. Ancak İbn Ömer buna: "Ben herhangi bir kefil göremiyorum." diye cevap veriyordu.³⁰¹

Fitne döneminde savaşlara katılmadığı için Abdullah b. Ömer'i takdir edenler olduğu gibi, onu bu konuda eleştirenler hatta Müslümanlar arasında kan dökülmesinin sebebi olarak görenler de vardı. Ayrıca bazıları onun bu durumunu hilafeti ele geçirmek için bir senaryo olarak da görüyorlardı.³⁰²

Amr, Muaviye ile Mısır valiliğini kendisine vermesi şartıyla anlaştıktan sonra bir yandan Muaviye'ye Osman'ın kanlı gömleğinin mescitte teşhir etmesini ve Hz. Osman'ı Ali'nin öldürttüğüne halkı inandırmasını tavsiye etti. Diğer yandan da Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ı, Sa'd b. Ebî Vakkas'ı, Muhammed b. Seleme'yi isyana teşvik etmeye başladı. Ancak Medineliler Muaviye'ye, tulekâdan

²⁹⁹ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 342.

³⁰⁰ Kutlu, **Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, 54.

³⁰¹ Taberî, **Tarih**, IV, 428; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 191.

³⁰² Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 294.

yani Mekke'nin fethinde bağışlanıp azad edilenlerden olması sebebiyle hilafete layık olmadığını bildirmek suretiyle cevap verdiler.³⁰³

Abdullah b. Ömer hilafette kendisinin de hak sahibi olduğuna inanıyor ancak bunun gerçekleşmesi için ittifakın şart olduğunu bildiriyordu. Ayrıca o, hilafet konusunda kendisine hiç şans tanımadıkları için Hz. Ali'nin, Talha ve Zübeyr'in ve de Muaviye'nin yanında yer almak istemiyordu. Diğer taraftan zaten Muaviye'yi tükâdan olması sebebiyle hilafete layık da görmüyordu.³⁰⁴ Geriye tek bir seçenek kalıyordu. O da tarafsızlıktı.

İddia edildiğine göre İbn Ömer'in Ali'ye biat etmekte gecikmiş olmasının altında yatan nedenlerden biri de Hz. Ali üzerinde ittifak edemeyen ümmetin kendisine biat etme ümidi ve isteğidir. Ayrıca kız kardeşi Hafsa ile aralarında geçen şu diyalog da, onun hilafet hususunda istekli olduğunu göstermektedir.

İbn Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Sıffin vak'ası sonrasında Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın yanına girdim, saç örgülerinden su damlıyordu. Ona: "Ali ile Muaviye arasındaki hükümet davası sebebiyle görüyorsun halk ne hale geldi. Şimdi Haremeyn ve başka yerde hayatta kalan sahabîleri toplayıp fikirlerini almak istiyorlar, bu hilafet ve emirlik meselesinde bana hiçbir hak tanımadılar. Benim bu işle bir ilgim yoktur o yüzden müzakerelere gitmeyeceğim)," dedim. Hafsa:

- "Haydi sen de gidecek heyete katıl. İnsanlar seni bekliyorlardır. Onlardan geri durmanı, muhalefet saymalarından korkarım!" dedi ve Abdullah, oraya gidinceye kadar onu bırakmadı. Bunun üzerine Abdullah heyetle birlikte oraya gitti. Hakemlerin hüküm vermesinden sonra Muaviye bir hutbe irat etti ve (Abdullah'la babası Ömer'i kastederek):

- "Kim bu hilafet meselesi hakkında konuşmak istiyorsa kendini bize gösterebilir (meydana çıksın). Şurası muhakkak ki biz, halifelğe ondan da babasından da daha layıktır." dedi. Ravî Habib b. Mesleme, Abdullah'a: "Ona cevap vermedin mi?" dedi. Abdullah: ("O güne kadar dünyada kendim için bir şey yapmaya karar vermemiştim. Ancak o gün Muaviye, "Kim bu işe bizden daha layıktır?" diye

³⁰³ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, 221.

³⁰⁴ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, 221.

sorunca, ‘Bu işe senden daha çok layık olan kişi sana ve babana İslam’ı zorla kabul ettiren (Ali ra.)’dır, demeye niyetlendim.³⁰⁵’) Fakat, ağızından bir kelime çıkar da insanlar bölünüp birbirlerine düşerler, yeniden kan akar ve istemediğim bir manaya çekilir diye korktum. O anda Allah’ın cennetlerde sabreden kullarına hazırladığı mükafatları da hatırlayarak (Muaviye’ye) karşılık vermekten vazgeçtim” dedi. Habib b. Mesleme “bu tavrı takdir ederek: “Sen Allah tarafından bu fitneden korunup muhafaza olunmuşsun!” dedim” der.³⁰⁶

Görüldüğü üzere “Abdullah b. Ömer, Sıffin Savaşı’nda ihtilafın çözümü Hakemeyn’e yani biri Hz. Ali, diğeri de Muaviye tarafından seçilecek iki hakemin tespit edeceği ortak görüşe havale edildikten sonra, hayatta kalan sahabîlerin fikirlerini almak üzere yapılan bir davete icabet edip-etmeme hususunda Rasulullah’ın zevcelerinden ve aynı zamanda kız kardeşi olan Hafsa ile istişare etmiştir. Kendisi kırgın bir hava taşımakta, bu sebeple de davete icabet etmemeyi istemekte ancak Hz. Hafsa, katılmasını tavsiye etmektedir.”³⁰⁷

“Abdullah katılır. Muaviye’nin kulağına Abdullah’tan bir şeyler ulaşmış olmalı ki, ilk hutbesinde ta’rizkâr ve hatta tehditkâr bir üslupla Abdullah’a laf atar. Abdullah, Hz. Ali lehine konuşup, bidayetden beri İslam için çalıştığını, Muaviye ve babası Ebu Süfyan’a karşı Uhud’da, Hendek’te İslam’ı korumak için savaş verdiğini, bu sebeplerle onun hilafete kendisinden layık olduğunu söylemeyi düşünür. Fakat, fitne çıkmasını diye sükut eder. Said b. Mansur’un kaydettiği munkatı bir rivayette Abdullah, Muaviye’ye şöyle söylemek istemiştir: ‘Hilafete, İslam adına sana ve babana karşı savaşmış olanlar daha layıktır.’ Ancak kan dökülmesi ve sözünün yanlış anlaşılması korkusuyla susmayı tercih eder.”³⁰⁸

³⁰⁵ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 182; İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 308.

³⁰⁶ Buhârî, **Sahîh**, V, 214-215, (Meğâzî, 146), (Beyrut, 1987); İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 308; Zebîdî, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi**, (Mütercim: Ahmed Nâim), X, 216, DİB Yay., Ankara, 1970.

³⁰⁷ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 309.

³⁰⁸ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 309.

Bir başka rivayette Abdullah bin Ömer: “Benim hakkımda bende olmayan bir şeyin varolduğunu zannetmesinden korktuğum için bunu söylemekten vazgeçtim” demiştir.³⁰⁹

Muaviye'nin İbn Ömer ve babası Hz.Ömer'e bu derece saldırmasının sebebi, Zehebî'nin beyanına göre, o gün bütün fikirlerin Abdullah b. Ömer'in seçilmesi üzerinde toplanmış olmasıdır. Fakat İbn Ömer bunu kabul etmemiştir.³¹⁰ Çünkü o, sadece Muaviye taraftarlarınca biat edilen bir halife olmak istememektedir.

Ancak diğer taraftan şu da akla gelebilir: Muaviye başlangıçta hilafet için kendine hiç şans tanımazken şimdi adı hilafette Ali ile birlikte anılmaya başlamış ve bu sebeple herhangi birinin hilafet iddiasıyla ortaya çıkmasını engellemek için, orada bulunanlara böyle bir soru yöneltmiştir. Aslında bu soru her ne kadar orada bulunanların tamamına yöneltilmiş bir soru ise de, özelde bu iş için ehliyet sahibi olan Abdullah b. Ömer'i hedef alıyordu. Çünkü hilafete layık olan birkaç kişi içerisinde İbn Ömer de vardı. “Hatta bir çok kişi ona gelip biat etmek istemişti.”³¹¹ İbn Ömer buna bütün ümmetin karar vermesini istiyordu. Hz. Ali ve Muaviye'nin ona da hak tanması gerektiğini düşünüyordu. Bunu yapmayı kan döktükleri için de onların yanında yer almıyordu.

Her ne kadar İbn Ömer: Ben ‘La ilahe illallah’ diyen kişilerle savaşmayı hoş görmediğim için Cemel ve Sıffin Savaşları'na katılmıyorum, dese de onun daha başka hesaplar güttüğünü ileri sürenler vardı. Bu düşünceye sahip olanlardan biri ona gelerek savaşmama sebebini sormuş ve yine bu cevabı almıştı. Ancak bundan tatmin olmayan adam:

- “Vallahi senin asıl niyetin bu değildir. Sen Rasulullah'ın ashabının birbirlerini yok etmesini senden başka kimse kalmayınca da, Abdullah b. Ömer'e gelerek onun halifeliğine biat edin! denilmesini istediğin için böyle yapıyorsun.” demiş ancak İbn Ömer bu adama:

³⁰⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 182.

³¹⁰ Sofuoğlu, Mehmed, **Sahîh-i Buharî ve Tercemesi**, c. VIII, s. 3847, (Meğâzî, 31, 179. Dipnot), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987.

³¹¹ Zirikli, **A'lâm**, IV, 246.

- “Vallahi benim böyle bir niyetim yoktur.” diyerek karşılık vermişti.³¹² Ancak dikkat edilirse Cemel ve Sıffin Savaşlarında tarafsız kalan İbn Ömer, kendisine soru soranlara bunun nedenini anlattığı halde kız kardeşi Hafsa haricinde hiç kimseden tarafsız kalmasını istememiştir. İşte toplumun karşısına çıkıp, toplumu bu savaşlardan uzak tutmak için onlara telkinlerde bulunmaması sebebiyle İbn Ömer, pasif tarafsızlardan sayılmıştır.

c) PSİKOLOJİK SEBEPLER

c.1) Yapı İtibariyle (Karakteri Sebebiyle)

İbn Ömer, Mekke ve Medine’de nüfuz sahibi biri olmasının yanında yapı itibariyle tarafsızlığa ve ara buluculuğa meyilli bir kişiydi. Müslümanların karşılaştıkları bir çok müşkül meseleyi o hallederdi.³¹³ Tamamıyla İslam toplumunda ve İslam terbiyesiyle yetişmiş olması,³¹⁴ hal ve hareketleriyle Hz. Peygamber’e çok benzemesi³¹⁵ sebebiyle herkes tarafından da sevilen bir şahsiyetti.

Nitekim Hz. Osman’ın evi asiler tarafından muhasara altına alındığında İbn Ömer bu müşkülâtın çözümünde ona da yardımcı olmak istemişti.³¹⁶ Müttaki bir hayat yaşayan,³¹⁷ yumuşak huylu ve ağır başlı olan, olaylara temkinli yaklaşmasını bilip devlet kademesinde “sorumluluk gerektiren makamlarda resmî bir görev almaktan uzak duran,³¹⁸ mesuliyeti büyük olaylara karışmayı uygun bulmayan İbn Ömer, Müslümanlar arasında meydana gelen savaşlara da katılmamıştır.³¹⁹ Kendisine sorulmadıkça görüş bildirmeyen ve Ebu Musa gibi aktif bir tarafsızlık politikası izlemeyen, bununla birlikte çöle de çekilmeyen İbn Ömer, toplum içinde normal hayatına devam etmiş, cemaatle namaz kılmaktan, insanlarla olan sosyal ilişkilerinden ödün vermemiş ve durumunu: “Galip gelenlerin ardında namaz kılarım ancak fitne döneminde kimseyle savaşmam.”³²⁰ sözleriyle özetlemiştir.

³¹² Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 294.

³¹³ Atasoy ve diğerleri, **İslam Ans.**, I, 185-186.

³¹⁴ Ağırakça, “Abdullah b. Ömer”, **Şâmil İslâm Ansiklopedisi**, I, 18.

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, **Kitâbü’z-Zühd**, II, 286.

³¹⁶ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü’l Belaga**, 181.

³¹⁷ Ahmed b. Hanbel, **Kitâbü’z-Zühd**, II, 283.

³¹⁸ Yüksel, “Dört Halife Dönemi Olayları Karşısında Abdullah bin Ömer”, **İstem Dergisi**, VI, 64.

³¹⁹ Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 294.

³²⁰ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 149.

Yani o, tarafsız kalmakla aynı zamanda kendi karakterine de uygun olanı seçmişti.

c.2) Babası Hz. Ömer Sebebiyle

Fitne döneminde İbn Ömer'i halife seçmek isteyenler olduğu halde o kendisi sebbiyle savaş çıksın istememiş ve tam bir ittifak olmadığı sürece de bu teklifleri kabul etmemişti. İbn Ömer'in halife olmayı kabul etmemesinde, babasının şu sözlerinin etkili olmuş olması muhtemeldir. Nitekim Hz. Ömer ölüm döşeğindeyken kendisine, "Abdullah'ın halife olması hakkında ne dersin." diyen bir adama Hz. Ömer, "Kesinlikle sen bunu Allah'ın rızasını kazanmak için söylemedin."³²¹ "Allah senin canını alsın, sen benden böyle bir şeyi nasıl isteyebilirsin. Eyvahlar olsun sana, ben karısını boşamaktan âciz bir adamı nasıl halife seçebilirim!" sözleriyle Ömer ailesinden birinin hilafete geçmesini istemediğini dile getirmişti.³²² Hz. Ömer, hilafet yükünü Ömer ailesinden bir kişinin omzlamasını yeterli görüyor ve kendisinden sonraki halifeyi seçecek heyette oğlunun sadece müşavir sıfatıyla bulunup halifelige talip olmaması konusunda tavsiyede bulunuyor, İbn Ömer de babasının bu tavsiyesine uyuyordu. Esasen oğlunun uysal karakterini iyi bilen Hz. Ömer, onu hilafet gibi ağır bir sorumluluğu gerektiren görevi taşıyacak güce sahip de görmüyordu.³²³ "Dolayısıyla buradan hareketle İbn Ömer'in sorumluluk gerektiren bir makamda bulunabilecek bir konumda olmadığı sonucu çıkartılabileceği gibi, Hz. Ömer'in istihdam politikası gereği bunu ayrıca bir gerekçe ve mazeret olarak kullanmış olduğu da düşünülebilirdi. Zîra Hz. Ömer devlet idaresinde zafiyete sebep olabilecek bütün yolları kesmek arzusundaydı. Bu anlamda Hz. Ömer, koyduğu bir yasağa öncelikle kendi aile mensuplarının uymasına özellikle dikkat etmişti."³²⁴

Abdullah b. Ömer için, tamamen hilafetten uzak durmaya çalışan, onu elinin tersiyle iten biridir, diyemeyiz. Ancak o her zamanki olaylar karşısındaki temkinli yaklaşımını Osman'dan sonra da sürdürmüş ve Müslümanların farklı gruplara ayrıldığı bir ortamda halife olmanın uygun olmayacağını düşünmüştür. Ayrıca Hz. Ömer'in hilafet yükünü Ömer ailesinden bir kişinin omzlamasını yeterli görmesi ve belki de hilafeti saltanata çevirmek istememesi

³²¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 343.

³²² Taberî, **Tarih**, IV, 228; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 65.

³²³ İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 65-66.

³²⁴ Yüksel, "Dört Halife Dönemi Olayları Karşısında Abdullah b. Ömer", **İstem Dergisi**, VI, 64.

sebebiyle kendinden sonraki halifeyi seçerken oğlu Abdullah'ı şûraya farklı bir konumla dahil etmiş ve yine halife olmamasını açık ve net bir lisanla dile getirmişti.³²⁵ İşte Abdullah daha sonraları da babasının sözünden çıkmamış ve onu hilafete layık görenler olduğu halde saltanat için savaflara katılmamıştı.

Bir başka rivayet geçtiği üzere Hz. Osman döneminde de fetihlere katılan İbn Ömer, resmî olarak kadılık görevini üstlenmeyi kabul etmemiştir. Hz. Ömer'in halifelik konusundaki tavsiyesini, bir anlamda devlet kademesinde vazife almamak olarak da değerlendirmiş olması muhtemel olan İbn Ömer bundan sonraki dönemlerde de aynı şekilde davranmıştır.³²⁶

c.3) Hz. Ali'den Çekinmesi Sebebiyle

Mekke'de kendisine şahsi kin güden bir çok kişinin toplandığı haberini alan Hz. Ali, Mekke'nin aldığı bu tehditkâr durum karşısında, Şam seferinden daha önce bir Mekke seferi yapmak gerektiğini anladı. Fakat Medineliler kısmen Talha ve Zübeyr tarafında olduğu ve aynı zamanda Ali'den de korktukları için, yeni halifenin Mekke üzerine yürüyüş teklifini tereddütle karşıladılar ve savafla iştirak etmemeye karar verir gibi oldular. Ali, Ömer'in oğlu ve kendi torunu olan Abdullah b. Ömer'i çağırdı. Ancak İbn Ömer, Aişe, Talha ve Zübeyr üzerine yapılacak olan bu sefere katılmaktan geri durarak:

- "Ben ehl-i Medine ile beraber sana biat ettim. Eğer Medineliler sefere iştirak ederlerse ben de ederim." cevabını verdi. Ali'nin, İbn Ömer'i beraber gitmeye teşvik etmeye çalışması, onun Medineliler üzerindeki nüfuzunu bildiği içindi. Halbuki şimdi Abdullah da bu sefere iştiraktan geri duruyordu."³²⁷ Talha ve Zübeyr Basra'ya yürüdükleri sırada İbn Ömer'le onlar da karşılaşmışlar ve onlar da onu kendilerine katılmaya davet etmişlerdi. Ancak İbn Ömer onlara da aynı cevabı verdi³²⁸ ve bu savaflarda hiçbir gruba dahil olmak istemedi. İfade edildiği üzere, şayet İbn Ömer savafla katılsaydı, Medineliler üzerindeki nüfuzu sebebiyle onu bir çok kişi takip ederdi. Ancak İbn Ömer savaşmak istemiyor ve Medineliler savaflarsa

³²⁵ Yüksel, "Dört Halife Dönemi Olayları Karşısında Abdullah b. Ömer", **İstem Dergisi**, VI, 71.

³²⁶ Yüksel, "Dört Halife Dönemi Olayları Karşısında Abdullah b. Ömer", **İstem Dergisi**, VI, 77.

³²⁷ Şükrî, **İslâm Tarihi'nde Nifak**, 58-59.

³²⁸ Esedî, **el-Fitnetü ve Vak'atü'l Cemel**, 118.

ben de savaşırm diyordu fakat biliyordu ki, kendisi savaşa çıkmadığı müddetçe ehl-i Medine de savaşa çıkmayacaktı.

İbn Ömer'in toplum nezdinde ayrı bir yeri vardı. O da Talha ve Zübeyr ile aynı görüşleri paylaşıyordu.³²⁹ Ancak İbn Ömer yine de diğer Medineliler gibi Hz. Ali'den çekindiği için isyancı gruba da dahil olmak istemiyordu.³³⁰ Hatta "Hz. Peygamber ile evlenmek suretiyle, Peygamber (sav.) ile Hz. Ömer arasındaki yakınlığı artırır,"³³¹ Mü'minlerin annesi Hafsa bint Ömer, "İslam'ı (ilk olarak) kabul eden birkaç kişiden biri olan ve bu uğurda malıyla canıyla çalışan Hz. Ebu Bekir'le Hz. Peygamber (sav.) arasındaki dostluk ve yakınlığı artırır"³³² Hz. Aişe'ye, Basra'ya gitme hususunda muvafakat etmek istemişse de kardeşi Abdullah, onu da bundan men etmişti.³³³ Hz. Hafsa durumu Hz. Aişe'ye bildirince Aişe: Allah Abdullah'ı affetsin demekle yetindi.³³⁴ Cemel ashabı Abdullah b. Ömer'in de kendileriyle birlikte hareket etmelerini istiyorlardı. Ancak o, kardeşi Hafsa'yı bundan men ettiği gibi kendisi de bu gruba katılmamıştı.³³⁵ Aslında başına bir şey gelir endişesiyle kız kardeşi Hafsa'yı da savaşmaktan alıkoyan İbn Ömer'in endişelendiği kadar vardı. Nitekim bu savaşa katılan Hz. Peygamber'in diğer bir eşi Hz. Aişe'nin hevdeci gözü dönmüş asiler tarafından oklanmış ve Aişe canını zor kurtarmıştı.

İşte Abdullah'ın bu duruma düşmek istememesi, onu ve kardeşi Hafsa'yı Cemel ve Sıffin Savaşlarından uzak tutmuştu. Abdullah b. Ömer Hz. Ali'yi iyi tanıyordu. O aradan on iki yıl geçtikten sonra bile kardeşi Ubeydullah'tan Hürmüzan'ın hesabını sorabilen birisiydi. Eğer bu zaferi Hz. Ali kazanır ve tam bir hakimiyet sağlanırsa, bu fitnede başı çekenler ceza görebileceklerdi. Ayrıca Hz. Ali'nin fedailerini vardı. Onlar İbn Ömer'i savaşta da savaştan sonra da arayıp bulurlardı. Nitekim Eşter daha biat sırasında İbn Ömer'in başını vurmak istemişti.³³⁶

³²⁹ Ali b. Ebî Talib, *Nehcü'l Belaga*, 202.

³³⁰ Şükrî, *İslâm Tarihi'nde Nifak*, 58-59.

³³¹ Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, 164; Rıza Savaş, *İlk Dönem İslâm Toplumunda Kadının Konumu*, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2004, s. 71.

³³² Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, 164; Savaş, *İlk Dönem İslâm Toplumunda Kadının Konumu*, 71.

³³³ Esedî, *el-Fitnetü ve Vak'atü'l Cemel*, 114; İbn Kesir, *Bidâye*, VII, 231.

³³⁴ Esedî, *el-Fitnetü ve Vak'atü'l Cemel*, 114;

³³⁵ İbn İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, I, 42.

³³⁶ Taberî, *Tarih*, IV, 428; İbn Esir, *el-Kâmil*, III, 191.

c.4) Hz. Ali'nin Ubeydullah'a Kısas Uygulamak İstemesi Sebebiyle

Onun tarafsız kalmasında etkili olan bir diğer sebep de şu olabilir:

Abdullah'ın kardeşi Ubeydullah Ali karşıtı olanlar arasındaydı. Hz. Ömer şehit edildiğinde, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın kardeşi Ubeydullah, babasının öldürülmesinde parmağı bulunduğu düşüncesiyle Cüfeyne'yi, Hürmüzan'ı ve Ebû Lülü'nün kızını sorgusuz sualsiz öldürmüştü. Hz. Osman'ın halife olduktan sonra kısas uygulanmasını isteyenlere, "Ömer'den sonra İbn Ömer'in de mi öldürülmesini istiyorsunuz." demiş ve kısası reddetmişti.³³⁷ Ancak Hz. Ali hilafete geçince daha kontrolü tam olarak ele alamamış olmasına rağmen on iki yıl önceki bu meseleyi tekrar gündeme getirmişti.

Sıffin Savaşı öncesinde Ubeydullah b. Ömer b. Hattab gelmiş ve Hz. Ali'nin huzuruna girmek için izin istemişti. Kendisine izin verilince oraya girdi. Hz. Ali ona: "Hürmüzan'ı zulmederek öldürdün mü? Halbuki o, amcam Abbas'ın sayesinde Müslüman olmuştu. Baban ona iki binlik maaş vermeyi gerekli kılmıştı. (Şimdi sen de kalktın, bu adamı öldürdün) ve benden kurtulmayı umuyorsun öyle mi?..." dedi.

Bunun üzerine Ubeydullah: "Seni benden Hürmüzan'ın kanını isteyen biri haline getiren Allah'a hamd olsun. Ben ise senden Müminlerin Emiri Osman'ın kanını istiyorum." demişti.

Hz. Ali ona: "Bizi savaş bir araya getirecek ve sen bunu biliyorsun." dedi. Hz. Ali'nin bu tutumu Abdullah'ın kardeşi Ubeydullah'ın Ali karşıtı olanlar arasında olmasında etkili olmuştu.³³⁸ Abdullah b. Ömer'in Hz. Ali'nin faziletini kabul ettiği halde onun yanında yer almamasının sebeplerinden birinin de kardeşi Ubeydullah'ın karşı tarafta yer alması ve Ali'nin Ubeydullah'a karşı takındığı tavır olduğu düşünülebilir.

³³⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 356.

³³⁸ Dineverî, **İslam Tarihi**, 222,

d)EKONOMİK SEBEPLER

Hz. Ali, kendisine biat edilince beytü'l mâle Ammar'ı memur etti ve hiçbir kimsenin başka bir kimseden üstün olmadığını bildirip herkese üç dinar vermesini emretti, bana da üç dinar getir buyurdu. Ammar, beytü'l mâle, Ebu'l-Heysem ve bir kaç kişiyle gitti. Beytü'l mâlde üç yüz bin dinar bulundu; yüz bin kişiye dağıtıldı; hiçbir kimsenin öbüründen üstün tutulmaması bazılarına ağır geldi. Hatta Sehl b. Huneyf bile: "Ey Mü'minlerin Emîri, bu dün benim kölemdi, onu bugün azad ettim; ona ne verdiysen bana da onu verdin." dedi. Hz. Ali, "Evet, sana ne kadar verdiysem ona da o kadar verdim." dedi. Talha, Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Said b. As ve Mervan'la Kureyş'ten bazı kimseler de buna razı olmadılar; Velid b. Utbe de bunlardandı. "Osman'ın verdiği gibi vermezsen, seni bırakır, Şam'a gider, Muaviye'ye katılırız." dedi. Talha, Zübeyr ve Abdullah memurlara bunu siz mi yapıyorsunuz Emiru'l-Mü'minin mi diye sordular. Memurlar, biz onun emri olmadan bir şey yapamayız, dediler.³³⁹

Bunun üzerine Ali'yi aradılar. Güneş altında, tuttuğu bir işçiyle çalışmakta olduğunu gördüler. "Hava çok sıcak, şuraya gidelim." dediler, bir gölgeliği gösterdiler. Ali, peki dedi; gölgeliğe sığındılar; konuşmaya başladılar. "Bizim Rasulullah'a yakınlığımız var, savaşlarda bulunduk; ne Ömer böyle verirdi ne Osman. Sen bizi herkesle bir tutuyorsun." dediler. Hz. Ali, "Benden önce mi Müslüman oldunuz?" diye sordu. "Hayır dediler, sen ilk Müslüman olansın." "(Rasulullah'a) benden daha mı yakınsınız." dedi. "Hayır dediler. onun senden daha yakını yok fakat biz de ona uyduk, müşriklerle savaştık." "Benim kadar mı savaştınız." dedi. "Hayır dediler, senin gibi savaşıyor yoktur." Bunun üzerine, "And olsun Allah'a dedi Ali, benimle işçim arasında bile bir fark gözetmem ben." Ertesi günü Talha'yla Zübeyr, mescitte bir bucağa oturdular; yanlarına Said b. As ve Zübeyr'in oğlu Abdullah da geldi; Ali'yi kınamaya koyuldular; bunlar, kendilerine verilen parayı da almamışlardı. Ammar, yanlarına gidip öğüt vermek istedi. Zübeyr'in oğlu Abdullah, Ammar'a ağır sözler söyledi. Ammar, "Ali'ye karşı bütün insanlar birleşseler, ben gene elimi ona veririm; şehadet ederim ki, Peygamber'in, Allah'ın emriyle gönderildiği günden beri, ondan üstün tuttuğu kimseyi

³³⁹ Ali b. Ebî Talib, *Nehcü'l Belaga*, 202-203.

bilmiyorum.” dedi. Bunu duyan Ali, hutbeyi minberde okudu; inip iki rekat namaz kıldı. Ammar’la Zübeyr’i ve Talha’yı çağırttı. Konuştular; her ikisi de, bizimle danışmadan bu işi yaptın dediler; bunun üzerine onlara bu sözleri söyledi; sonra da “Yenbu’da malım var, isterseniz size onları vereyim.” dedi. Onu da kabul etmediler, Kûfe ve Basra valiliklerini istediler. Ali, reyinize başvurmam gerekebilir; benimle kalmanız daha doğru buyurdu. Bu söz üzerine umre etmek üzere Mekke’ye gideceklerini söylediler; Hz. Ali, “Siz umre yapmayı değil hıyanette bulunmayı istiyorsunuz, biatten dönmeyin, Müslümanların birliğini bozmayın.” dedi. İkisi de dönmeyeceklerine dair söz verip yanından ayrıldılar.”³⁴⁰ Ancak daha sonra yanlarına aldıkları adamlarla birlikte Hz. Ali’ye karşı ayaklandılar.

Abdullah İbn Ömer, Hz. Ali’nin Beytü’l mâl’den alınan paylar konusunda yaptığı değişikliklere karşı Talha ve Zübeyr ile aynı görüşte karar kılmıştı.³⁴¹ Artık ahabın ileri gelenleri kendi köleleriyle ya da İslam’la çok geç devirlerde müşerref olmuş, herhangi bir sıkıntıya maruz kalmamış kişilerle aynı maaşı alıyorlardı. Bu sebeple Hz. Ali’ye itiraz edenler vardı. Hz. Ali bunun sebebini de şöyle açıklamıştı:

“Herkesine eşit verişime, kimseyi kimseden üstün saymayışıma gelince; Bu, kendi reyimle, kendi hükmümle yaptığım bir iş, kendi dileğime uyup verdiğim bir hüküm değil ki. Ben de, siz de, Allah’ın salâtı ona ve soyuna olsun, Rasulullah’ın verdiği hükme uyuyoruz; Rasulullah’ın verdiği bir hükümdür, şeriatın hükümüdür ki artık tamamlanmıştır; değişmesi mümkün değil. Allah’ın verdiği hükümde de size ihtiyacım olamaz. Bu hususta vahye ne benim ne de sizin bir takdiriniz olabilir. Allah’ın emrine karşı sizin hatırınızı ele almaya kalkışmam. Buna ne benim gücüm yeter ne de siz razı olursunuz. Allah bizim de gönüllerimizi gerçeğe razı etsin, sizin de gönüllerinizi; bize de sabır ilham etsin, size de. Sonra dedi ki: Allah rahmet etsin o kişiye ki, hakkı görür, ona yardım eder; cevri görür, onu reddeder; cevredene, zulmedene karşı da hakka yardımcı olur.”³⁴²

Abdullah b. Ömer, Hz. Ali’nin beytü’l mâl’den herkese eşit pay ayırması konusunda Talha ve Zübeyr ile aynı düşünceleri paylaştığı halde onların

³⁴⁰ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü’l Belaga**, 203.

³⁴¹ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü’l Belaga**, 202.

³⁴² Ali b. Ebî Talib, **Nehcü’l Belaga**, 202.

yanında yer alarak isyancı gruba dahil olmak istememiş ve tarafsız kalmıştı. Ancak o, tarafsız kaldığı halde Sa'd b. Ebî Vakkas gibi çöle çekilmemiş, insanlarla bir arada yaşamaya devam ederek fitneye bulaşmama hususunda onları uyarmış ve bu sebeple aktif bir tarafsızlık örneği sergilemiştir.

D) ÜSAME B. ZEYD

1- KISA BİYOĞRAFİSİ

Üsame b. Zeyd b. Harise b. Şerâhil el-Kelbî (ra.)'nin künyesi Ebu Zeyd³⁴³ ve Ebu Muhammed'dir.³⁴⁴ Beyaz tenli olan babası Zeyd b. Hârise'nin aksine esmer tenli, göbekli³⁴⁵ ve basık burunlu olan³⁴⁶ Üsame'nin annesi, Hz. Peygamber'in bakıcısı³⁴⁷ Ümmü Eymen'di.³⁴⁸ Üsame Mekke'de doğmuş ve orada yetişmişti. Allah'ın dini İslam'dan başka bir din tanımamış, zamanı geldiğinde o da Medine'ye hicret etmişti.³⁴⁹

Hz. Peygamber Üsame'yi, kendi ailesinden biri gibi görür, onu kendi torunlarından ayırmaz, Hz. Hasan'ı bir dizine, Üsame'yi diğer dizine alır ve "Allahım! ikisini de çok seviyorum." derdi. Bazen de yine onları yanına alır ve "Allahım! ikisine de merhamet et." diye dua ederdi.³⁵⁰ Rasulullah (sav.) Üsame'ye çok değer verirdi. Hatta bir keresinde Üsame'nin gecikmesi sebebiyle, Rasulullah yanındakilerle beraber onu beklemiş ve onun için Arafat dönüşünü bile geciktirmişti.³⁵¹ Rasulullah gazvelere çıkmadığında silahını ya Hz. Ali'ye yahut da Hz. Üsame'ye verirdi.³⁵²

³⁴³ Ebu'l Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer Şihâbü'd-Dîn el-Askalânî, (h.773-852), **Tehzîbü't-Tehzîb**, bs. 1, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001/1421, c. I, s. 107.

³⁴⁴ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 61.

³⁴⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 63.

³⁴⁶ İbn Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, I, 93.

³⁴⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 61; Mevlana Niyaz, **Kadın Sahabiler**, (trc. Ali Genceli), Bilmen Basımevi, bs. 1, İstanbul, 1971, s. 297-300.

³⁴⁸ el-Hayyât, **et-Tabakât**, 32; İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 61.

³⁴⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 61.

³⁵⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 61-62.

³⁵¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 63.

³⁵² Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, II, 504.

Hz. Peygamber vefat ettiğinde Üsame, bir rivayete göre 18, diğer bir rivayete göre de 20 yaşında idi.³⁵³ Ne zaman vefat ettiği hususunda ihtilaf vardır. Rivayetlere göre hicrî 43, 45, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57 yılında Medine’de vefat etmiştir.³⁵⁴ Hatta hicrî 58 veya 59 yılında Medine’ye üç mil uzaklıkta³⁵⁵ Cürf denilen yerde Muaviye’nin hilafetinin son günlerinde öldüğü ve cenazesinin Medine’ye taşındığı şeklinde rivayetler de mevcuttur.³⁵⁶

2- HZ. OSMAN MUHASARA EDİLDİĞİ SIRADA ÜSAME B. ZEYD

Üsame b. Zeyd’in Hz. Osman ile sıkı bir dostluğu vardı. Ebu Vail (Şakik b. Seleme)’den gelen bir rivayete göre Hz. Osman muhasara altına alındığında da Üsame’ye:

- “Dışarıdaki bu durumu Osman’a anlatmayacak mısınız?” denildi.

Üsame:

- “Ben bu konuları onunla daha önce konuştum. Şimdi o kapıyı ilk açan kişi ben olmak istemem. Ben Rasulullah’tan şu sözü işittikten sonra, iki kişi üzerine emir olmuş birine “Sen hayırlısın” diyecek değilim.” Ki o, şöyle buyurmuştu: “(Kıyamet günü) bir adam getirilip cehenneme atılır. Cehennem, değirmen eşeğinin değirmen taşlarıyla tahılı öğütmesi gibi onu öğütür. Bunun üzerine cehennem ehli onun başına toplanır ve ona:

- “Ey Fûlan! Sen iyiliği emredip, kötülükten alıkoymuyor muydun?” derler. O da:

- “Evet ben iyiliği emreder ama emrettiğim şeyi kendim yapmazdım. Kötülükten nehyederdim fakat nehyettiğim şeyden uzak durmazdım.”³⁵⁷

Üsame b. Zeyd’in Hz. Osman ile sıkı bir dostluğu vardı. Bu sebeple bu durumu ona Üsame’nin anlatması isteniyordu. Ancak Üsame o kapıyı açarsam asilerin eve girmelerine imkan tanımış olurum düşüncesiyle bunu yapmayı reddediyordu. Ancak rivayet ettiği hadise bakılırsa işlerin bu hale gelmesinde Hz.

³⁵³ İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, I, 107-108.

³⁵⁴ İbn Abdi’l-Berr, **İstîâb**, II, 113; İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, I, 107-108.

³⁵⁵ İbn Esir, **Üsdü’l-Ğâbe**, I, 93.

³⁵⁶ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 72; İbn Esir, **el-Kâmil**, I, 93.

³⁵⁷ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2440, (Fiten, 17).

Osman'da da bir hata görüyordu.

Hz. Osman şehit edilince yeni halife Hz. Ali olmuştu. Üsame'nin Hz. Ali'ye biat ettiğini söyleyenler³⁵⁸ olduğu gibi, etmediğini söyleyenler³⁵⁹ de vardır. Hakkında ihtilaf söz konusu olan bu konunun aksine fitne döneminde yapılan savaşlara katılmadığı hususunda ittifak vardır. Onun Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamasının sebepleri için şunlar söylenebilir.

3- ÜSAME B. ZEYD'İN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

a.1) Fitneden Bahseden Ayet ve Hadisler Sebebiyle

Kur'an'ı Kerim'de geçen "Fitne katilden daha kötüdür." gibi ayetler Müslümanları fitneye karşı uyarıyordu. Hz. Peygamber'in hadisleri de bu ayetleri destekliyor ve çok yakında Müslümanların birlik halinde yaşadıkları, Hz. Peygamber'in mescidinin ve kabrinin bulunduğu başkent Medine'de yaşanacak bir fitneyi haber veriyor ve farklı hadislerde ashabını bu fitneye karşı uyarıyordu. İşte onun Hz. Peygamber'den rivayet etmiş olduğu şu fitne hadisi de onun bu kararını perçinlemekte şüphesiz etkili olmuştu.

Üsame b. Zeyd'den rivayet edildiğine göre: "Rasulullah (as.), Medine'nin yüksek binalarından bir binaya yaklaştı ve:

- "Benim gördüklerimi siz de görüyor musunuz?" dedi. Yanında bulunanlar:
- "Hayır" dediler. Bunun üzerine Rasulullah (as.):
- "Muhakkak ki ben, evlerinizin arasında yağmur yerleri gibi olan bir kısım fitnelerin yerlerini görüyorum." dedi."³⁶⁰

Bu hadiste niye özellikle Medine'den bahsedilmiştir diye soracak olursak şöyle

³⁵⁸ İbn Hibban, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 524.

³⁵⁹ Dineverî, *el-Ahbâr*, 130.

³⁶⁰ Buhârî, *Sahîh*, IV, 2429-2430, (Fiten, 4); Müslim, *Sahîh*, IV, (Fiten, 9); Nevevî *Minhâc*, XVIII, 216.

cevap verilebilir. Çünkü Hz. Osman orada şehit edilmiştir ve fitne çeşitli memleketlere oradan yayılmıştır. Hz. Osman'ın katli bahane edilerek daha sonraki Cemel ve Sıffin Savaşları meydana gelmiştir. Ayrıca Sıffin'deki Tahkim olayı sonucu Nehrevan Savaşı meydana gelmiştir. Yani ondan sonra meydana gelen savaşlar ya bizzat Hz. Osman'ın katlinden kaynaklanmıştır, yahut da bu olay sonucunda meydana gelen bir hadiseden kaynaklanmıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesi onun atamış olduğu valilere bir tepkinin sonucudur. İlk olay maşrik tarafında olan Irak'ta meydana gelmiştir. "Fitne doğu tarafından çıkacaktır." hadisi ile Medine'deki fitne yerlerinden bahseden yukarıdaki hadis arasında bir tezat yoktur. Çünkü ilk olay doğu tarafından zuhur etse de bu Hz. Osman'ın atadığı valiler sebebiyledir ki sonuç olarak bu fitne yine Medine'ye sızramıştır. Fitnenin yağmura benzetilmesinin sebebi ta'mim (genelleştirmek) içindir. Yani bu, fitnenin herkese ulaşacağına bir alamettir. Çünkü yağmur sadece bir yere yağsa bile gerek sel sularıyla gerek rüzgar sebebiyle bir şekilde etrafını da etkiler. İşte bunu ifade etmek için fitne yağmura benzetilmiştir.³⁶¹

Bu hadislerin de etkisiyle olsa gerek Osman'ın şehadetinden sonra Üsâme b. Zeyd halifeye biat ve yardım hususunda çağırıldığında: Eğer ben böyle bir şey yaparsam, fitneye dahil olmuş olurum diyerek³⁶² Cemel ve Sıffin Savaşlarında hiçbir gruba katılmamış ve tarafsız kalmıştı.

a.2) "La İlahe İllallah" Diyen Birisiyle Savaşmayacağına Dair Söz Vermiş Olması Sebebiyle

Hz. Ali, insanları techizatlanmaya ve Irak'a sefere çıkmaya davet ettiğinde Üsâme'yi çağırılmış ve biat etmesini istemiş, bunun üzerine Üsâme: "Ben sana biat ediyorum, seni çok seviyorum ve seni insanların önde gelenlerine tercih ediyorum." demiştir.³⁶³ Fakat savaşa gelince, "Ben Rasulullah huzurunda "La ilahe illallah" diyen bir adamla savaşmayacağıma dair Allah'a yemin ettim."³⁶⁴ diyerek savaşmayı reddetmiş, Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamayı tercih etmişti.

³⁶¹ İbn Hacer, **Fethu'l Bârî**, Dâru'l Fikr, bs. 1, Beyrut, 2000/1420, XIV, 504.

³⁶² Câhız, **el-Osmaniyye**, 175.

³⁶³ İbn Hibban, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, 524.

³⁶⁴ Dineverî, **el-Ahbâr**, 135; İbn Hibban, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, 524.

Üsame, Hz. Ali'nin yapmış olduğu hiçbir harbe katılmasa da: “Eğer sen elini bir ejderhanın ağzına soksan, ben de seninle birlikte sokarım (ben seninle beraber her türlü tehlikeliye atılırım). Ancak ‘La ilahe illallah’ diyen bir adamı öldürdüğümde Rasulullah’ın bana ne söylediğini sen de işittin.”³⁶⁵ Ben bu olaydan sonra gerek Rasulullah hayatta iken gerek Rasulullah öldükten sonra ‘La ilahe illallah diyen birini öldürmeyeceğime dair Allah’a söz vermişken nasıl olur da bu sözümden cayarım diyerek savaşa katılmamasına makul bir gerekçe gösteriyordu. Bununla birlikte Üsame’nin ifadelerinden, onun Ali’ye duymuş olduğu sevgi ve muhabbeti anlamak zor değildir. Ancak Rasulullah (sav.), Üsame’yi bir ordu üzerine gönderdiği sırada Üsame’nin bir savaşta denendiği ilk vakiada³⁶⁶ yaşamış olduğu acı olay ve sonrasında kendisini çok seven Rasulullah’ın ısrarcı soruları, “Keşke İslam’a bu günden önce girmiş olmasaydım” dedirtecek kadar onu derinden sarsmıştır. Üsame b. Zeyd’in anlattığına göre olay şöyle cereyan etmiştir:

Rasulullah (sav.), bizi Cüheyne’den Huraka üzerine göndermişti. Sabahleyin onlara baskın yaptık. Onlardan öyle bir adam vardı ki, kavim üzerimize geldiğinde onlar arasında bize karşı en şiddetli savaşan o idi. Halk arkasını dönüp bizden uzaklaşırken onları korurdu. Ben ve ensardan bir mücahit, Mirdas b. Amr ve İbn Nehîk el-Fedekî denilen bu adamı yakaladık.³⁶⁷ Üzerine vardığımızda:

- La ilahe illallah. dedi. Bunun üzerine Ensarî arkadaşım ondan el çekti. Fakat ben mızrağımı ona sapladım ve onu öldürdüm. Ta ki Medine’ye dönüp bu haber Rasulullah’a ulaştınca Rasulullah bana:

- “Ya Üsame, sen bir adamı “La ilahe illallah” dedikten sonra öldürdün mü?” dedi. Ben de:

- “Ama o bu sözü ölmekten korktuğu için söyledi.” dedim.³⁶⁸

Rasulullah:

³⁶⁵ İbn Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 92.

³⁶⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, IV, 69.

³⁶⁷ Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatib el-Bağdâdî, (öl: h. 463), *Kitâbü'l Esmâi'l Mübheme fi'l Enbâi'l Muhkeme*, (thk. İzzü'd-Dîn Ali es-Seyyid), Mektebetü'l Hancî, bs. 2, Kâhire, 1992/1413, s. 457-458; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 505; İbn Kesir, *Bidâye*, IV, 222.

³⁶⁸ Buhârî, *Sahîh*, IV, 2361, (Diyet, 1), (Dımaşk, 1993); Buhârî, *Sahîh*, V, 259, (Meğâzî, 162), Beyrut; Müslim, *Sahîh*, c. II, s. 287, (İman, 5/159); Hatib el-Bağdâdî, *Kitâbü'l Esmâi'l Mübheme*, s. 457-458; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 505.

- “Bari kalbini yarıp da bu sözü korkudan dolayı söyleyip söylemediğine bir baksaydın ya!” buyurdu ve bu sözü bana o kadar çok tekrarladı ki, keşke bu gün Müslüman olsaydım (bu günden önce İslam’a girmiş olmasaydım) diye temenni ettim.”³⁶⁹ “Rasulullah, bakalım kıyamet günü La ilahe illallah diyen kişinin seninle durumu ne olacak diye ekledi.”³⁷⁰ Ben ise, Rasulullah’ın bu sözünü duyduktan sonra “La ilahe illallah” diyen birisi ile asla savaşmam diyerek³⁷¹ Allah’a ant içtim. Bunun üzerine Rasulullah:

- Ya benden sonra Ey Üsame, dedi. Ben de:

- Senden sonra da (Ya Rasulallah), dedim.³⁷²

Yani Üsame, henüz Müslüman olup olmadığı kesin olmayan birini bile öldürmenin ne denli kötü ve affedilmez bir iş olduğunu Rasulullah’ın bu ısrarcı sorusuyla idrak etmiş, Allah’a ve Rasulüne iman ve itaat hususunda kendilerinden asla şüphe etmediği, hatta içlerinde cennetle müjdelendiği rivayet edilen bazı sahabîleri bulunduran iki ayrı gruptan herhangi birinin yanında yer alarak diğerine karşı savaşmayı asla uygun görmedi ve La ilahe illallah diyen birisi ile asla savaşmayacağı, dedi. Bunun üzerine (orada bulunan) Sa’d b. Malik de: “Vallahi şişko yani Üsame savaşmadıkça, ben de La ilahe illallah diyen birisi ile asla savaşmayacağım.” deyince bir adam: “Allah, ‘Fitne kalmayınca ve din tamamıyla Allah’ın oluncaya kadar onlarla muharebe edin!’³⁷³ buyurmadı mı?” dedi. Sa’d ise: “Biz fitneyi tamamen ortadan kaldırmak için savaşık, sen ve arkadaşların ise fitne tekrar ortaya çıksın diye savaşmak istiyorsunuz!” diyerek karşılık verdi.³⁷⁴

Nihayet savaştan sonra Üsame Hz. Ali’ye, kendisiyle beraber savaşlara katılmadığı için özür beyan etmek, bildiği üzere onun kendisine insanların en sevimlilerinden biri olduğunu söylemek ve de gerek bollukta gerekse darlıkta kendisiyle beraber olmayı istediği halde Müslümanlarla savaşma işini hoş

³⁶⁹ Vâkıdî, **Meğâzî**, 725; Müslim, **Sahîh**, II, 286, (İman, 4/158).

³⁷⁰ Ebu Bekir Ahmed b. Huseyn Beyhakî, (öl: h. 458), **Kitâbü’s-Süneni’s-Sağîr**, Dâru’l Fikr, Beyrut, 1993/1414, c. II, s. 224.

³⁷¹ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 69.

³⁷² İbn Kesir, **Bidâye**, IV, 222.

³⁷³ Enfâl Sûresi (8), 39.

³⁷⁴ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 69; Müslim, **Sahîh**, II, 286, (İman, 4/158).

görmediğini haber vermek üzere bir elçi gönderdi ve Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmama sebebini, “La ilahe illallah” diyen bir adamı öldürdüğü için Hz. Peygamber’in kendisini levmetmesi (eleştirmesi) ve kendisinin de asla bir Müslümanı öldürmeyeceğine dair Allah’a söz vermesi olarak açıklamıştır.³⁷⁵

b) SİYASİ SEBEPLER

Rasulullah (sav.) Üsame’yi çok severdi.³⁷⁶ Hz. Peygamber son demlerinde sahabîlerin ileri gelenlerini de Üsame’nin emrine verip, onun komutasında Bizans’a bir ordu göndermek arzusundaydı. Hz. Peygamber’in vefatından sonra Ebu Bekir: “Yırtıcı bir kuşun beni alıp götürmesi, benim bir işi Hz. Peygamber’in emrinin önüne geçirmemden daha hayırlıdır.” diyerek daha önceden emir verildiği üzere Üsame’yi, Hz. Peygamber’in vefatıyla Müslümanların dağılmadığını göstermek, düşmanlara korku salıp otoriteyi sağlamlaştırmak amacıyla şiddetli bir şekilde çarpışmak üzere Âbil’e sefere göndermişti.³⁷⁷ Hz. Peygamber’in ömrünün son deminde böylesine önemli bir sefere baş komutan olarak Üsame’yi tayin etmekle ve Hz. Ömer gibi ashabın ileri gelenlerini onun emrine vermekle daha önceden “La ilahe illallah” diyen birini öldürmek suretiyle yapmış olduğu hataya rağmen ona ne kadar güvendiğini göstermiş, âhir ömründe onu böylesine önemli bir görev vererek taltif etmişti.

Hz. Peygamber’in çok sevdiği ve kendi ailesinden ayırmadığı Üsame’nin değeri Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında da devam etmiş, Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber’in vefatından önce hayata geçirmek istediği şeyi gerçekleştirmiş ve Üsame’den razı olmayan kişilere rağmen onu baş komutan olarak Âbil’e göndermişti.

Ayrıca Hz. Ömer hilafette olduğu sırada meydana gelen bir savaş sonrasında ganimet taksim ederken Zeyd b. Harise’nin oğlu Üsame’ye beş binlik, kendi oğlu Abdullah’a da iki binlik pay vermişti.³⁷⁸ Bunu gören bir adam Abdullah’a gelerek:

³⁷⁵ İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 572-573.

³⁷⁶ Neysabûrî, **et-Tabakât**, I, 145; İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 72.

³⁷⁷ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 67-68.

³⁷⁸ İbn Esir, **el-Kâmil**, I, 92.

- “Müminlerin Emîri, gerek yaşça, gerek hicret bakımından senden üstünlüğü olmayan ve bir takım olaylara sen şahit olduğun halde o şahit olmayan bir adamı sana üstün tutup ona senden daha çok ganimet verdi.” dedi. Bunun üzerine Abdullah babasına giderek:

- “Ey Müminlerin Emîri gerek yaşça, gerekse hicret bakımından benden üstünlüğü olmayan ve bir takım olaylara ben şahit olduğum halde o şahit olmayan birini bana önceleyip benden daha fazla ganimet verdin.” dedi. Ömer:

- “Kimdir bu adam.” dedi. Abdullah:

- “Üsame b. Zeyd” diye karşılık verince Hz. Ömer:

- “Allah’ın vermiş olduğu ömre yemin olsun ki doğru söyledin, ben bunu yaptım. Çünkü Zeyd b. Harise Allah Rasulü’ne Ömer’den daha sevimlidir ve Üsame b. Zeyd de Abdullah b. Ömer’den Allah Rasulü’ne daha sevimlidir, onu senden üstün tutmamın sebebi işte budur.”³⁷⁹ diyerek Hz. Peygamber’den sonra da onu sahipsiz bırakmamış, Hz. Peygamber’in çok sevdiği bu kişiyi o da çok sevmiştir.

Hz. Osman da ona daima sevgi beslemiş kendine dost edinmiş ve hilafeti döneminde ona bir iktâ vermiş, o da bunu satmıştı.³⁸⁰ Bu uygulama yeni bir uygulama idi. Hz. Osman, Hz. Peygamber ve ilk iki halifeden farklı olarak “ümmeğin feyi” anlayışından “devletin feyi” anlayışına geçilmiş, Hz. Osman, tarihe, “ilk iktâ veren kişi” olarak geçmişti. Üsame, Hz. Osman zamanında ortaya çıkan bu yeni uygulamadan faydalanan ayrıcalıklı birkaç kişi içerisindeydi.

Hz. Ali de Üsame’yi çok severdi. Ancak Hz. Ali’nin başa geçmesiyle ayrıcalıklar ortadan kalkmış, iktâlar kesilmiş, Üsame gibi Allah’ın dini İslam’dan başka bir din tanımamış sahabîler³⁸¹ İslam’la çok geç devirlerde müşerref olmuş, herhangi bir sıkıntıya maruz kalmamış kişilerle Beytü’l mâl’den eşit hisse alır olmuşlardı. Talha, Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Said b. As, Velid b. Utbe ve

³⁷⁹ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 70.

³⁸⁰ Belâzurî, **Fütûhu’l Büldân**, 391.

³⁸¹ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 61.

Mervan'la Kureyş'ten bazı kimseler de buna razı olmamışlardı.³⁸² Üsame'nin bunu açıkça dile getirdiğine dair bir rivayet yoksa da o, bu değişiklikten en çok etkilenenlerdendi. Hz. Ömer zamanında beş binlik pay alan Üsame'ye,³⁸³ Hz. Ali zamanında üç dinar verilir olmuştu.³⁸⁴ Hz. Ömer'in Üsame'ye vermiş olduğu beş binlik, dinar değil de dirhem olabilir. Dirhem'in ağırlığı da bölgelere ve dönemlere göre büyük farklılıklar gösterir. İlk İslam dirhemleri Hz. Ömer zamanında VII. yy.'ın ilk yarısında basılmıştı ve o dönemde kullanılan dirhem, dinarın 1/14'ü kadardı.³⁸⁵ Bu açıdan bakıldığı zaman bile Hz. Ali'den 3 dinar alan Üsame Hz. Ömer'den 357,14... dinar alıyordu ve Üsame'nin Hz. Ömer zamanında aldığı pay, Hz. Ali zamanında aldığından yaklaşık 119 katıydı. Ayrıca artık Hz. Osman zamanındaki gibi ikta yoktu. Hal böyle olunca Ayrılkçı gruplara dahil olup asi olmak istemeyen Üsame'nin Hz. Ali'nin yanında da yer almamasının ekonomik sebeplerle ilgisinin olması ihtimal dahilindedir. Üstelik Üsame ihtiyaç sahibi olmayan biri de değildir.

Nitekim savaştan sonra şöyle bir olay meydana gelmişti. Üsame'nin azatlısı Harmele anlatıyor:

- Üsame beni bir şey almam için Ali'ye gönderdi ve Ali şimdi sana "Üsame neden savaştan geri kaldı." diye soracak. Ona benim namıma şöyle söyle:

- Eğer sen aslanın ağzında olsan bile seninle olmak isterdim. Fakat ben bu işi doğru bulmuyorum. Harmela dedi ki: (Ali'ye gittim ve onun sorusuna Üsame'nin cevabıyla karşılık verdim) Bu nedenle bana hiçbir şey vermedi. Hemen Hasan ve Hüseyin ve İbn Cafer'e gittim. Onlar beni binek deveme varıncaya kadar yüklediler.³⁸⁶

İbn Tîn diyor ki:

- Ali, Üsame kendisiyle beraber savaşa katılmadığı için, Allah'ın malından (beytü'l mâl'den) bir şey isteyebilir düşüncesiyle onun elçisine istediğini vermemişti. Ancak Hasan, Hüseyin ve Abdullah bin Cafer ona istediğini vermişlerdi.

³⁸² Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, 202-203.

³⁸³ İbn Esir, **el-Kâmil**, I, 92.

³⁸⁴ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, 202-203.

³⁸⁵ Oya Adalı ve diğerleri, **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, İstanbul, 1986, VI, 3211.

³⁸⁶ Buhârî, **Sahîh**, c. IV, s. 2442-2443, (Fiten, 19); İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 71.

Çünkü onlar, Hz. Peygamber'in Üsame'yi bir dizine Hasan'ı öbür dizine alıp: 'Allah'ım ben bu ikisini çok seviyorum' demesi sebebiyle onu kendilerinden biri olarak görüyorlardı.³⁸⁷

Görüldüğü gibi Hz. Ali ne savaştan önce ne de sonra Üsame'ye müsamaha göstermemiş, ona artı bir şey vermemişti. Üsame b. Zeyd Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamasına "La ilahe illallah" diyen birisiyle savaşmayacağına dair Allah'a yemin etmesini sebep gösterse de onun bu kararında Hz. Ali'nin ekonomi alanında yapmış olduğu değişikliklerin etkisinin olması da mümkün gözükmemektedir.

E) MUHAMMED B. MESLEME

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Künyesi Ebu Abdullah, Ebu Abdurrahman ve Ebu'l-Ensarî olan³⁸⁸ Muhammed b. Mesleme el-Ensarî el-Eşhelî'nin annesi, Hazrecli bir kadın olan Huleyde'dir. Muhammed b. Mesleme, Hz. Peygamber tarafından Medine'ye öğretmen ve sözcü olarak gönderilen Mus'ab b. Umeyr vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber ashabı birbiriyle kardeş yaparken Muhammed b. Mesleme'yi de Ebu Ubeyde b. Cerrah ile kardeş yapmıştır. Muhammed b. Mesleme Tebuk Savaşı hariç Bedir, Uhud, Hendek ve bunların dışında Hz. Peygamber'in katıldığı bütün savaşlara katılmıştır. Tebuk Savaşı'na katılmaması, Hz. Peygamber'in onu kendi yerine Medine'ye vekil bırakması sebebiyledir. Mısır'ın fethine şahit olan Muhammed,³⁸⁹ Hz. Peygamber ve Müslümanlar aleyhine şiirler yazan ve bu sebeple hakkında ölüm fermanı çıkarılan Ka'b b. Eşref'i öldürenler arasında da yer almıştır.³⁹⁰

Valilerinden biri hakkında şikayet söz konusu olduğunda Hz. Ömer konuyu incelemek üzere Muhammed b. Mesleme'yi gönderirdi. Ayrıca Hz. Ömer, onu Cüheyne'ye zekat memuru olarak da görevlendirmiştir.³⁹¹ Muhammed b. Mesleme, hicrî 42 ya da 43 yılında Rebeze'de vefat etmiş ve Ebu Zer'in yanına defnedilmiştir.

³⁸⁷ İbn Hacer, **Fethu'l Bârî**, XIV, 573.

³⁸⁸ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, II, 369.

³⁸⁹ Mesudî, **Mürûc**, II, 334.

³⁹⁰ İbn İshak, **Sîre**, 297-298.

³⁹¹ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, II, 370.

Ancak onun Medine’de vefat ettiğine dair rivayetler de vardır.³⁹² Öldüğünde 77 yaşındadır.³⁹³

Ashabın faziletliyelerinden olan Muhammed b. Mesleme, fitneden uzak durup Cemel ve Sıffin Savaşlarında hiçbir grup içerisinde yer almamış olanların en meşhurlarındandır. Pasif tarafsızlar arasında saydığımız Muhammed b. Mesleme fitne ortaya çıktığı zaman Rebeze’ye göç etmiş ve oradaki evinde uzlete çekilmiştir.

Nitekim Ali b. Haşram, Lukey’e “Fitneye karışmayanlar kimlerdir?” diye sorduğunda o, Rasulullah’ın ashabından bilinenler dört kişidir: “Sa’d b. Malik (Sa’d b. Ebî Vakkas), Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Mesleme ve Üsame b. Zeyd.” diyerek cevap vermiş, bunların dışında savaşa katılmayan kişilerin kimler olduğunu tam olarak bilememiştir. Tabîilerden ise, “Rabiî b. Huseym, Mesruk b. Edda’, Esved b. Yezid ve Ebu Abdurrahman es-Sülemî’dir.” demiş ancak bunlar hakkında gerekli bir bilgi vermemiştir.³⁹⁴

Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmaya dair ittifak olan Muhammed b. Mesleme’nin tarafsızlığı dinî, siyasi ve ekonomik sebeplere bağlanabilir.

2- MUHAMMED B. MESLEME’NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

Hz. Peygamber, ashabını daima fitneden sakındırmıştı. Hatta ashabdan bazılarında bu konuda özel vasiyetlerde bulunmuştu. Muhammed b. Mesleme de bunlardan biriydi. Nitekim Hz. Peygamber ona bir kılıç vermiş ve o kılıçla müşriklere karşı savaşmasını ta ki Müslümanların birbirlerini öldürdüğünü gördüğünde artık savaşı bırakmasını ve Uhud dağına giderek parçalayınca kadar o kılıcı Uhud’un taşlarına vurmasını sonra da evine kapanıp, günahkâr bir el kendisine gelinceye kadar beklemesini veya ölümü arzu etmesini istemişti.³⁹⁵ İşte Muhammed

³⁹² Safadî, **Vefâyât**, V, 30.

³⁹³ İbn Abdi’l-Berr, **İstiâb**, I, 171.

³⁹⁴ İbn Abdi’l-Berr, **İstiâb**, I, 171.

³⁹⁵ İbn Hibban, **es-Sîretü’n-Nebeviyye**; Safadî, **Vefâyât**, V, 30.

b. Mesleme, 77 yaşındayken bir asi tarafından evinde öldürülmüştü.³⁹⁶

“Fitne çıktığı zaman dağa çekilmek, eve kapanmak ve silah edinmemek gibi emirler, aslında bozulmuş olan içtimai durumun daha da kötüye gitmesini önlemek içindir. Fitne ateşinin yandığı yerde sönmesi, onun üzerine gitmemeye bağlıdır. Söndürmeye gücü yetmeyenlerin, önemli şahısların buna bulaşmaları onu daha da artıracaktır. İslam’ın bu konudaki görüşünün özü budur. Hz. Peygamber (as.), fitneye bulaşmamanın ehemmiyetini vurgulayabilmek, tebarüz ettirebilmek, ami, cahil herkese duyurabilmek için “Fitne sırasında, seni öldürmeye gelseler bile karşılık verme, öldürmektense ölümü tercih et.” mealindeki beyanlarda, emirlerde bulunmuştur. Eve çekilmeyi emretmekle alakalı rivayetlerin devamında ise umumiyetle şu sual sorulmaktadır: “Fitneciler eve de gelirse ne yapalım?” Bu sual Hz. Peygamber (as.)’in fitnede takınılacak tavırla alakalı emir ve tavsiyelerinin mantıki silsilesi içerisinde mukadder, kaçınılmaz bir sualdir. Suale verilen cevap, fitneye karışmamak için yapılması gereken gayret ve gösterilmesi gereken fedakârlıkların neler olabileceğini ifade eder, hiçbir hal ve şartta fitneye bulaşmanın meşru olmayacağını, dinin buna cevaz vermeyeceğini gösterir. Sual mükerrer olarak sorulmuştur. Hz. Peygamber (as.) de her seferinde aynı cevabı vermiştir. Cevap kısaca şu mealdedir: “Fitnede öldürülmeye razı ol, fakat öldürme.” Hz. Peygamber (as.), tebliğ ettiği her mühim meselede olduğu gibi bunu da tebliğ ederken, şartlara, muhataplara göre değişik üsluplara yer vermiştir...”³⁹⁷

Muhammed b. Mesleme de diğerleri gibi Rasulullah’ın kendisine söylemiş olduğu ile amel etmiş kılıcını kırıp, evine kapanmıştır. Muhammed b. Mesleme’ye göre: “Fitneden uzak durmak şarttır. Öyle ki, biri gelip kendisini öldürmek istese, ona karşı müdafa-i nefis de yapılmaz.”³⁹⁸ Bu sebeple “Muhammed b. Mesleme, fitne ortaya çıkınca kendisini yardıma çağıranlara karşı çıkmış ve kılıcını kırarak: Kendisiyle kafirlerin boynunu vurduğum bir kılıçla şimdi Müslümanlarla mı savaşıcağım!?” demişti.³⁹⁹

³⁹⁶ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, I, 171.

³⁹⁷ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 194-195.

³⁹⁸ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 197.

³⁹⁹ Câhız, **el-Osmaniyye**, 174.

Huzeyfe b. Yeman, fitneye bulaşma hususunda Muhammed b. Mesleme'den yana bir korkusunun olmadığını, çünkü Hz. Peygamber'in onun hakkında: "Fitne ona zarar vermez." dediğini rivayet etmişti.⁴⁰⁰ Onun bu savaşlarda herhangi bir grup içerisinde yer almamasının diğer bir sebebi de Hz. Peygamber'in namaz ehli ile asla savaşmamasını emretmesiydi.⁴⁰¹

Muhammed b. Mesleme ta baştan beri kendisini fitneden sakındırmış, Hz. Peygamber'in tavsiyeleri doğrultusunda hareket etmişti. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanacak olan olayların başlamasıyla artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını fark etmişti.

Hz. Ali halife olduğunda, insanlar Ali'ye biat etmek üzere kelebekler gibi başına üşüşmüşler, hatta izdihamdan dolayı Hz. Ali'nin ayakkabısı ayağından fırlamış, ridâsı yere düşmüştü. Ne Hz. Ali ne de yanında bulunanlardan hiç kimse Osman'dan bahsetmemişti. Daha sonra yaşanan olayların ardından Hz. Ali insanları silahlanmaya ve Irak'a sefere çıkmaya çağırdığında, Muhammed b. Mesleme, Sa'd b. Malik (Sa'd b. Ebî Vakkas) ve Abdullah b. Ömer ile birlikte Hz. Ali'nin huzuruna çıkmıştı. Hz. Ali onlara:

- "Sizden bana, sizin için çirkin gördüğüm bir kusur ulaştı." dedi.
Muhammed b. Mesleme:

- "Muhakkak ki Allah Rasulü bana, müşriklerle savaşıldığı müddetçe kılıcımla savaşmamı, namaz ehli ile savaşıldığında ise kırılıncaya kadar o kılıcı Uhud kayalıklarına vurmamı emretti. Ben onu dün kırdım." dedi. Sonra hep beraber oradan ayrıldılar.⁴⁰² Hz. Ali de bu konuda hiç kimseyi zorlamadı.⁴⁰³

Bu haberler Eşter'e ulaştığında, hemen Ali'nin yanına vardı ve: "Ey Müminlerin Emiri biz ne muhacir ne de ensardanız, biz ancak iyilik yaparak onlara tabî olanlarıdır. Bu topluluk bizden önce gelmekle (önceden yaptıkları şeyler sebebiyle) bizden evla olsalar da, kendileriyle ortak olduğumuz bu konu

⁴⁰⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 372-273.

⁴⁰¹ Dineverî, *el-Ahbâr*, 135; İbn Hibban, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 524.

⁴⁰² Dineverî, *el-Ahbâr*, 135; İbn Hibban, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 524.

⁴⁰³ Minkarî, *Vak'at-ü Sıffîn*, 65.

hakkında böyle değildirlir. Bu biat umumdur. Bunun dışına çıkan (biriniz) kınayıcı olup (diğerinizi) razı etmek isteyendir. Seninle beraber gelmek istemeyen bu kişileri dilinle teşvik et. Buna yanaşmazlarsa onları hapisle cezalandır.” dedi. Hz.Ali: “Hayır, bilakis onları taşıdıkları fikir üzere bırakacağım.” dedi.⁴⁰⁴

İşte fitneden uzak kalmak isteyen Muhammed b. Mesleme, Sa’d b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Ömer, Üsame b. Zeyd ve diğer bazı kişilerin de dahil olduğu bir grup sahabî, ne Osman’ın kanını talep etmek için savaşa çıkanlarla ne de Hz. Ali taraftarlarıyla bir olmuşlardı. Onlar ümmet arasında yapılan Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamışlar ve tarafsız kalmışlardı.⁴⁰⁵

b) SİYASÎ SEBEPLER

Hz. Ali’ye karşı oluşan öfkenin ve kırgınlığın ardında yatan sebep, Hz. Ali’nin bir şahsiyet elde etme ve idareyi ele geçirme hususundaki açık olan isteğiydi. Bunun dışında ensar ve muhacirin büyükleriyle istişare etmemesi, ona karşı oluşan öfke ve kırgınlığın diğer bir sebebiydi. İşte bütün bunlar ahlaki ve manevi birtakım krizler meydana getirebilecek durumlardı. Var olan bu siyasi kriz ilk dönemlerde zuhur etmemişti ancak kesin bir şekilde söyleyebiliriz ki meydana gelecek bu krizin Hz. Osman’ın öldürülmesinin büyük bir rezalet, büyük bir çirkinlik olduğu düşüncesiyle doğrudan bir bağlantısı vardı. Hz. Osman’ın katli, ümmetin samimiyetine vurulmuş büyük bir darbe idi. Hz. Ali’nin başlangıçta kendinde var olan idareyi ele geçirme isteğini ortaya çıkarması imkan dahilinde değildi. O başlangıçta gerçekleştirmek istediği hedefleri ortaya koyamazdı. Ancak Hz. Ali sonraki dönemlerde kendisine böyle bir imkan hazırlayacaktı. İşte bu durum Hz. Ali’ye karşı bazı muhaliflerin ortaya çıkmasına ve ona biat etmemelerine yol açacaktı. Nitekim Muhammed b. Mesleme’den başka Talha, Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Sa’d b. Ebî Vakkas, Üsame b. Zeyd, Zeyd b. Sabit ve diğer büyük sahabîler bu hal üzere idiler. Bu durum, Talha ve Zübeyr’in bir zorlama sonucu biat ettiklerine kanıt idi. Hz. Ali’ye biat etmekten geri duran sahabîler bu davranışlarıyla i’tizali bir akım meydana getiriyorlardı. Yani onlar orada biat etmemekle savaşan gruplardan ayrılıp farklı bir grup oluşturmuşlardı. Onların bu tutumu Hz. Ali’ye olan

⁴⁰⁴ Dineverî, *el-Ahbâr*, 136; Dineverî, *İslam Tarihi*, 195.

⁴⁰⁵ İbn İmâd, *Şezerâtü’z-Zehab*, I, 45.

düşmanlıkları ve şahsi tamahları sebebiyle olmasa da, var olan mevcut krizin zamanla başkaları tarafından kendi arzu ve tamahları doğrultusunda Hz. Osman'ın kanını isteme bahanesiyle bu düşüncede hiç de samimi olmayan kişilerin güce (saltanata) göz koymalarına yol açacaktı.⁴⁰⁶

Bütün bunlara ek olarak denilebilir ki, bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'de yönetimle doğrudan ilgili iki ayet bu prensibi düzenlemektedir. “Onlara devlet yönetiminde danış” ve “Onların yönetim şekli şûra ile dir.” Bu prensibin Hz. Peygamber döneminde titizlikle hayata geçirildiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in gerek askerî gerek idarî ve hatta vahyin söz konusu olmadığı durumlarda bazen dinî işlerde dahi ashabına danışır, onların fikrini dikkate alırdı. Onların ekseriyet teşkil ettiği durumlarda kararını bağlayıcı kabul ettiğinin örnekleri de vardır. Mesela Uhud harbinde kendi istememesine rağmen çoğunluğun isteğine ve ısrarına uyarak Medine dışına çıkmayı ve bir meydan muharebesini kabullenmeyi göze almıştır. Bu Hulefâ-i raşidîn döneminde de devam etmiştir.⁴⁰⁷ Ancak şu var ki; Hz. Ali'nin ilim ve irfan sahibi olmasına rağmen siyaseti iyi bilmemesi, onun bazı kararları kimseye bir şey söylemeden kendi başına almasına sebep oluyordu. Bazen ona nasihatte bulunanlar olsa bile o yine bildiği gibi hareket ediyor sanki başkalarının görüşünü çok da ciddiye almıyordu. Elbette ki hakkında ayet ve hadis olan bir mevzuda başkasından fetva istemesine gerek yoktu. Ancak böyle bile olsa ashabın büyükleriyle birlikte hareket etmesi, yaptığı işleri ayet ve hadisler ışığında ele aldığını bildirmesi, hem bu hadisi duymayanlara duyurma, hem söz konusu ayeti hatırlamayanlara hatırlatma açısından, ilm-i siyaset açısından ve yaptığı işleri yanındakilerin desteği birlikte yapması açısından önemli idi.

İşte Hz. Ali'nin şahsiyet elde etme ve idareyi ele geçirme hususunda onun açık olan isteği ve bazı konuları şûraya havale etmemesi, onu hilafete layık görmelerine rağmen hem ona hem de düşmanlarına eşit mesafede duran muhalif bir grubun doğmasına sebep olmuştur.

⁴⁰⁶ Cuayt, **el- Fitne**, 142-143.

⁴⁰⁷ Mehmet Akif Aydın, “Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi İslam Devlet Yönetimi”, **İslam ve Demokrasi Kutlu Doğum Sempozyumu-1998**, TDV Yay., (Yayına Hazırlayan: Ömer Turan), bs. 2, 1999, s. 25.

c) EKONOMİK SEBEPLER

Hz. Osman zamanında mühim memuriyetlerde bulunmuş olan Muhammed b. Mesleme, Zeyd b. Sabit, Ka'b b. Malik, Hasan b. Sabit ve diğer sahabîlerden bir çoğu biatta en sona kalmışlardı. Tabi ki Emevî mensupları bu merasimde bulunmuyorlardı. Ashabdan sonra ensar, muhacir ve halk yeni halifeye biat emrini tamamladılar. Ancak halk arasında Hz. Ali'ye ilk biat eden Talha b. Ubeydullah'ın elinin sakat olması sebebiyle "Bu biat sakat biattir." diye bir dedi kodu başladı.⁴⁰⁸

Hz. Ali adaletli bir zattı. Ancak onun henüz hakimiyeti tam olarak ele almadan yapmış olduğu değişiklikler ve yine bu bağlamda seleflerinin hilafına herkese eşit taksimatta bulunması, Hz. Osman zamanında önemli görevlerde bulunup refah içerisinde yaşayan ve taksimattan büyük pay alan ümmetin büyüklerinin de tepkisine yol açmış ve bazıları ona karşı oluşan cephede bulunmasalar bile onun yanında da yer almamışlar ve bu dönemde tarafsız kalmışlardı. Bununla birlikte Hz. Ali'nin eşit taksimatta bulunması çoğunlukla sonradan Müslüman olanların ona taraftar olmasını da sağlamıştı. Örneğin, Hicaz bölgesinde yaşayan ve zenci bir kadın olan Darimiyye el-Hacuniyye Hz. Ali'yi Muaviye'nin huzurunda savunurken "Hz. Ali'yi idaresi altındakilere adil davranması ve eşit taksimatta bulunması sebebiyle sevdim. Sana da, hilafete senden daha layık olan biriyle savaştığın ve hakkın olmayan bir şeyi istediğin için kızdım..."⁴⁰⁹ diyerek Hz. Ali'nin yanında yer almasının sebebini bu olaya bağlamıştır. Diğer taraftan Hz. Ali'nin bu siyasetinden en çok etkilenenler Muhammed b. Mesleme gibi ashabin ileri gelenleri olmuştur. Muhtemeldir ki bu durum onu Hz. Ali'den uzaklaştırmıştı. Muhammed b. Mesleme'nin de bir çok Medineli gibi, Talha ve Zübeyr'le aynı şeyleri düşünmesi, Hz. Ali'den çekinmesi sebebiyle isyan eden gruplar içerisinde de yer almamış ve tarafsız kalmış olması muhtemeldir.

⁴⁰⁸ Şükrî, *İslâm Tarihi'nde Nifak*, 45.

⁴⁰⁹ Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, 188.

F) ÜHBAN ES-SAYFÎ

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Benî Haram b. Ğıfar'dan olan Ühban b. Sayfî (ra.)'ye Vühban da denilmektedir.⁴¹⁰ Ashab-ı kiram arasında Ebu Müslim künyesiyle de tanınan Ühban, Basra'da ikamet etmiş ve yine orada vefat etmiştir.⁴¹¹

Ühban b. Sayfî de Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle ortaya çıkan fitne hareketlerinde yer almamış, o da Hz. Peygamber'in tavsiyesine uyarak tıpkı Muhammed b. Mesleme gibi hareket etmiştir. Ühban ve Muhammed b. Mesleme gibilerin tarafsızlık politikası, pasif bir tarafsızlıktır. Yani onlar, bu dönemde suya sabuna dokunmayan ve bir kenara çekilip uzlete dalarak kendilerini fitneden koruyan kişilerdir. Onun bu tarafsızlığında, ifade edilen dinî sebeplerin yanında siyasi sebepler de etkili olabilir.

2- ÜHBAN ES-SAYFÎ'NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

Hz. Ali Cemel Savaşı ve sonrasında yapılan Sıffin Savaşı için hazırlıklara başlamış, ashabin önde gelenlerini de kendi yanında yer almaya davet etmişti. Onun kendi saflarında görmeyi istediği kişilerden biri de Ebu Müslim idi. Ancak ashabdan Ebu Müslim künyesiyle meşhur olan Ühban b. Sayfî, Hz. Peygamber'den fitne zamanında savaşı terk etme hususunda bir hadis rivayet etmiş,⁴¹² Cemel ve Sıffin Savaşları'ndan uzak kalmasına da bu hadisi gerekçe göstermişti.

Ebu Müslim'in kızı Udeyse, Hz. Ali ile babası arasındaki diyoloğu şöyle anlatmaktadır:

Ali b. Ebî Talib (Basra'ya girdiğinde) babamın evine geldi ve kapıda durarak:

- Ebu Müslim burada mıdır? Diye sordu. Biz de:

⁴¹⁰ Hayyat, *et-Tabakat*, 72; İbn Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 191; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, III, 385.

⁴¹¹ Neysabûrî, *et-Tabakat*, I, 183; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 61; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 192.

⁴¹² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 192.

- Evet dedik. Ali:

- “Ey Ebu Müslim! Bu konuda üzerine düşen görevi yerine getirmekten seni engelleyen nedir?” diyerek⁴¹³ babamı kendisiyle beraber aynı safta savaşmaya çağırdı. Babam ona:

- Şüphesiz benim dostum ve senin amca oğlun, beni, insanlar ihtilafa düşüklerinde tahtadan bir kılıç edinmekle mükellef kıldı ve ben bu kılıcı edinmiş bulunuyorum. Dilersen onu alıp seninle bir savaşa çıkayım, dedi.⁴¹⁴

İşte ahabdan bir çok kişinin ne yapacağını şaşırıldığı bir dönemde Ühban, Hz. Peygamber’in kendisine yapmış olduğu tavsiyeye uyuyor ve Hz. Ali’ye:

- “Rasulullah beni tahtadan bir kılıç edinme ve evimde oturmaya alışmakla mükellef kıldı (benden bu konuda söz aldı). Ben şu anda tahtadan bir kılıç edindim ve evimden çıkmıyorum diyordu. Bunun üzerine Ali, kardeşime ve amcamın oğlu Rasulullah’a itaat et diyerek oradan ayrıldı.”⁴¹⁵

Görüldüğü gibi “Hz. Peygamber (as.), fitneyi önleyici, şumulünü azaltıcı tedbirler meyanında “fitne sırasında silah satışını yasaklamakla” kalmaz, elde herhangi bir silah bulundurulmasını kesinlikle yasaklar. Rivayetlerde bu yasak “mevcutların kırılması”, “taşa çalınması”, “tahtadan kılıç kuşanılması” şeklinde ifade edilir.⁴¹⁶

Şu noktayı bilhassa belirtmeliyiz: Silah edinmeme emri, hassaten evinde kalanlara yapılmaktadır... Fitneye karışmamak için ilk tavsiye edilen husus deve, koyun gibi hayvanlarını alarak dağlara çekilmek veya ekim arazisinin başına geçmek, meskun mahalden uzaklaşmaktır. Bu imkanlardan mahrum kişiye de evine kapanması emredilir. İşte bu sonuncu durumda olan kimsenin peşi takip

⁴¹³ İbn Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, I, 191.

⁴¹⁴ Tirmizî, **Sünen**, IV, 86, (Fiten, 33).

⁴¹⁵ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, I, 205.

⁴¹⁶ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 203.

edilebilir, fitneye düşürülebilir. Hz. Peygamber (as.), bu ihtimali asgariye düşürebilmek için bu durumdaki kimselere silah edinmemeyi emretmektedir.⁴¹⁷

Söylenen bu hususu Ebu Bekre hadisinin devamında görmekteyiz: “...Fitne vaki olduğu zaman devesi olan devesine, davarı olan da davarına iltihak etsin, kimin de arazisi varsa, arazisine gitsin. “Bir adam sordu: “Ey Allah’ın Rasulü! Ne devesi, ne davarı ve ne de arazisi olmayan kimse ne yapacak?” Cevaben: “Kılıcına gitsin, keskin tarafını taşa vursun, sonra da gücü yettiğince fitneden kaçsın” dedi.”⁴¹⁸

Hz. Peygamber (as.), bu emrin ehemmiyetini vicdanlarda tesbit için: “Ey Allahım, tebliğ vazifemi yaptım mı, ey Allahım, tebliğ vazifemi yaptım mı, ey Allahım “tebliğ vazifemi yaptım mı?” diye üç kere tekrar eder. Hadisin bir başka veçhinde: “Kılıcını alsın, keskin tarafını kara taşa vursun” denir. Muhammed b. Mesleme’ye de: “Kılıcını al, Uhud dağına git, kırılıncaya kadar dağa vur” demiştir.⁴¹⁹

Nevevî: “Kılıcını taşa çalsın” emri ile hakikaten kılıcın kırılması mı, yoksa bununla mecaz mı kastedildiği hususunu ele alarak bazı alimlerin: “Hadisin zahirine göre, kişinin kendisine fitne kapısını kapaması için gerçekten kılıcı kırması gerekir” derken, bazılarının da: “Bu mecazdır, asıl maksat kıtalin terkidir” dediğini belirtir. Ancak birinci görüşün muteber görüş olduğunu kaydeder. Bu görüş başka alimlerce de paylaşılmıştır.⁴²⁰

Fitne çıktığı zaman kırılması gereken silah sadece kılıç değil, silahın her çeşididir. Nitekim bir başka rivayette, fitne hakkında gerekli bilgi verildikten sonra: “Yaylarınızı kırın, kırımlerinizi parça parça edin, kılıçlarınızı taşa vurun (ve evlerinizin içine girin). Buna rağmen sizden birinizin (öldürmek için) evine girilirse, Hz. Adem’in iki oğlundan hayırlısı (Habil) gibi olun” buyurur.⁴²¹

⁴¹⁷ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 203.

⁴¹⁸ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 203.

⁴¹⁹ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 203-204.

⁴²⁰ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 204.

⁴²¹ Ebu Davud, **Sünen**, s. 132, (Fiten. ve Melahim, Bab2, 4/4259; Tirmizî, **Sünen**, IV, (Fiten, 33/2211); Dineverî, **el-Ahbâr**, 137; Mesudî, **Müruc**, II, 359; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236-237; Beyhakî, **es-Sünenü'l Kübrâ**, VIII, 191.

Yayın kırılmasından sonra kirişin bir işe yaramayacağı bedihi olduğu halde, kirişin de parçalanmasının emredilmesinde, bazı alimler, yasaktaki mübalağanın vurgulanma gayesini görmüşlerdir. Fakat başkasının istifade etmesini önleme gayesine de matuf olduğu söylenmiştir. Birçok durumlarda Hz. Peygamber (as.)'in ashabına: “Müslümanlar arasında fitne çıktığı vakit tahtadan bir kılıç edinin” diyerek öldürücü silah bulundurma yasağını dile getirdiğini görmekteyiz. Hadis kitapları, bu yasağa da harfiyyen uyup tahtadan kılıç taşıyanların örneklerini zikreder. Bunlardan biri Ebu Müslim'dir, bir diğeri Ühban bin Sayfi'dir. Ebu Müslim ile alakalı rivayet aynen şöyle: “Hz. Ali, Muaviye ile olan mücadelesi sırasında hazırlık yapmak üzere Basra'ya gelir ve Ebu Müslim'e uğrayarak: “Bana yardım et” der. Ebu Müslim “hayır” diye kestirip atmaktansa lisan-ı hal ile bunu ifade etmeyi tercih ederek kılıcını getirir. Kınından bir karış kadar sıyrır. Hz. Ali (r.a.)'ye bunun tahtadan olduğunu gösterdikten sonra şu açıklamayı yapar: “Can dostum ve senin amca oğlun (as.) benden, “Müslümanlar arasında fitne çıktığı zaman tahta kılıç edinmem” hususunda söz aldı (ve ben de yaptım. Buna rağmen) seninle harbe çıkmamı istersen yine de çıkarım. “Hz. Ali şu cevabı verir: “Ne sana, ne de kılıcına ihtiyacım yok.”⁴²²

Yeri gelmişken ifade etmekte fayda görüyorum, yukarına İbrahim Canan dan almış olduğumuz paragrafta tahtadan kılıç taşıyanların örnekleri zikredilirken Ebu Müslim ve Ühban b. Sayfi ayrı iki şahıs gibi zikredilmiştir. Halbuki Ebu Müslim, Ühban b. Sayfi'nin künyesidir. Yukarıda da yer verdiğimiz gibi aynı olay hem İbn Esir'in Üsdü'l-Ğâbe'sinde hem de İbn Abdi'l-Berr'in el-İstîâb'ında geçmektedir. Bu kaynaklar ele alınıp incelendiği zaman olayda adı geçen Ebu Müslim'in Ühban es-Sayfi olduğu anlaşılacaktır.

Anlaşıldığı üzere sahabîleri bu dâhilî hadiselerle girmekten alıkoyan şey, genellikle Hz. Peygamber (as.)'in bu husustaki uyarı ve tenbihleri idi. Birçok ısrar ve teşebbüslere rağmen bu harplere katılmama hususunda sistemli direniş göstermekle meşhur olan sahabîlerden biri de Ühban b. Sayfi'dir.⁴²³

Kısaca ifade etmek gerekirse Ühban es-Sayfi'nin Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kalmasında Hz. Peygamber'in telkinlerinin etkisi

⁴²² İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 204.

⁴²³ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 336.

büyüktür.

b) SİYASİ SEBEPLER

Hz. Ali'ye biat etmeyenlerden Sa'd b. Ebû Vakkas, Abdullah b. Ömer b. Hattab, Kudâme b. Maz'un, Ühban b. Sayfî, Abdullah b. Selam, Muğîre b. Şu'be, Ka'b b. Malik, Hassan b. Sabit, Ebu Said el-Hudrî, Muhammed b. Mesleme, Yezid (Zeyd) b. Sabit, Rafî b. Hadîc, Numan b. Beşir, Fadâle b. Ubeyd, Ka'b b. Ucre, Mesleme b. Halid (Mahled) Hz. Osman taraftarı idiler.⁴²⁴

Bu sahabîler Hz. Osman'ın haksız yere öldürüldüğüne inanıyorlar, katillerinin bir an önce yakalanıp cezalandırılmasını istiyorlardı. Ancak Hz. Ali'nin karşısında Osman'ı öldüren belirli bir şahıs yoktu. Buna karşın onun evini muhasara eden, onun öldürülmesine yardım ve yataklık eden, sayısı binlerle ifade edilen büyük bir asiler güruhu vardı. Üstelik bu asiler Hz. Ali'nin ordusu içinde yer alıyordu ve Hz. Ali Osman'ın kanına girmiş olan bu asiler tarafından hilafete getirilmişti. Hz. Osman taraftarlarından bir kısmı halifenin Hz. Osman'ın iki oğlundan biri olması gerektiğini dile getirirken diğer bir kısmı şûra olmaksızın halife seçmenin doğru olmadığına inanıyorlardı. İçlerinde halifeliğe Hz. Ali'yi layık görenler varsa da onlar da buna şûranın karar vermesi gerektiğini düşünüyorlar ve Hz. Ali'yi hilafet konusunda hırslı görerek onunla birlikte hareket etmekten geri duruyorlardı. Hz. Osman taraftarlarından olan Ühban es-Sayfî de Hz. Osman'ın katillerinin bir an önce cezalandırılması gerektiğine inanıyor ve bu kargaşada yer almayı uygun bulmadığı için tarafsız kalıyordu.

G) SELEMETÜ'BN-Ü EKVA'

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Eslem kabilesine mensup olan Seleme (ra.)'nin tam adı,⁴²⁵ Selemetü'bnü Amr b. Sinan (el-Ekva')'dır. Künyesi Ebu Müslim, Ebu İyas ve Ebu Âmir el-Eslemî'dir.⁴²⁶ Rasulullah ile ilk olarak Hudeybiye'de bir arada bulunan

⁴²⁴ Mesudî, **Müruc**, II, 353.

⁴²⁵ Neysabûrî, **et-Tabakat**, I, 152; el-Hayyât, **et-Tabakât**, 186.

⁴²⁶ İbn Hazm **Ashâbü'l Fütÿâ**, (thk. Seyyid Kesrevî Hasen), Beyrut, 1.Baskı, 1995/1415, s. 103 (115).

Seleme, ölene kadar onunla savaşmak üzere Rasulullah'a biat etmiştir. Hicrî 63 veya 64 yılında vefat ettiği yönünde bir rivayet varsa da doğru olan hicrî 74'te vefat ettiği görüşüdür.⁴²⁷

Selemetü'bnü Ekva' da Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kalanlardır.

2- SELEMETÜ'BN-Ü EKVA''IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

c) DİNÎ SEBEPLER

a.1) Hz. Peygamber'in Uyarı ve Tenbihleri Sebebiyle

Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından fitne korkusuyla seleften bir çoğu terk-i diyar etmişlerdir. Selemetü'bnü Ekva' da Ebu'd-Derdâ gibi fitneye bulaşmak korkusuyla terk-i diyar edenlerdendir.⁴²⁸

Hz. Peygamber (as.)'in sahabîlere yapmış olduğu uyarı ve tenbihler, onları bu dâhilî hadiselerle girmekten alıkoymuştur. Birçok ısrar ve teşebbüslere rağmen bu harplere katılmama hususunda sistemli direniş gösterenlerden Selemetü'bnü'l- Ekva', Sa'd b. Ebî Vakkas, Muhammed b. Mesleme, Abdullah b. Ömer, Ebu Bekre, Ühban b. Sayfî meşhurdur.⁴²⁹

a.2) Hz. Peygamber'in Seleme'ye Verdiği Özel İzin Sebebiyle

Yezid b. Ubeyd'in bildirdiğine göre, Hz. Osman öldürülünce Seleme b. Ekva' (Medine'den) çıkıp Rebeze'ye gitmişti. Sonra burada evlendi ve çocukları oldu. Ölümünden birkaç gece önce de tekrar Medine'ye döndü.⁴³⁰

Selemetü'bnü Ekva' (Rebeze'den döndüğünde) Haccac'ın huzuruna vardı. Haccac ona:

- "Ey İbn Ekva'! sen ayaklarının iki ökçesine basarak gerisin geriye çöl bedevilerinin yanına mı döndün?" dedi. İbn Ekva'

⁴²⁷ İbn Hazm, *Ashâbü'l Fütyâ*, s. 103, (115); İbn Hacer, *İsâbe*, III, 127.

⁴²⁸ İbn Deyba, *Kütüb-i Sitte*, XIII, 192.

⁴²⁹ İbn Deyba, *Kütüb-i Sitte*, XIII, 336.

⁴³⁰ Buhârî, *Sahîh*, IV, 2437, (Fiten, 14); İbn Hazm, *Ashâbü'l Fütyâ*, s. 103, (115).

- “Hayır, bilakis badiyede oturmam için bana Rasulullah izin vermiştir.” dedi.⁴³¹

Şâriin bu konuda izin vermesi hariç hicret ettikten sonra tekrar bedeviliğe dönmek haramdır. Ancak bunun fitne ile kayıtlanması, fitne anında arabîleşme konusunda bir izin olması sebebiyledir.⁴³²

Meşhur Emir İbn Yusuf es-Sakaffi (Haccac), Hicaz emirliğini üslendiğinde, İbn Zübeyr’in öldürülmesinden sonra Mekke’den Medine’ye geçti. İşte bu olaydan sonra Selemetü’bnü Ekva’ hicrî 74’te Haccac’ın huzuruna vardı. Haccac, Seleme’ye: “Sen hicret ettikten sonra gerisin geriye çöl bedevilerinin yanına mı döndün?” dedi. Seleme henüz özrünü beyan etmeden Haccac onu acımasızca eleştirmişti. Hicret ettikten sonra özürsüz olarak kendi eski konumuna dönen kişi büyük günah işlemiş olur ve mürted gibi kabul edilirdi. Bu sebeple Haccac’ın Seleme’yi öldürmek için kendince bir suç (bahane) aradığı da söylenmekteydi. Hatta Seleme için ‘Haccac’ın zulmünden kaçmıştır’ yorumunu yapanlar da olmuştu. Ancak o, fitneden korunmak için Rebeze’ye göç etmişti. Onun göç ettiği sırada Haccac henüz Hicaz valisi olmamıştı. Onun içinde olduğu bu durum özel bir durumdu ve Hz. Peygamber bu konuda, aynı zamanda Taberânî’nin tahrir etmiş olduğu Cabir b. Seleme’den gelen bir rivayette: ‘Allah, hicret ettikten sonra bedevi hayatına dönen kişiye lanet etmiştir. Ancak fitne zamanı bundan hariç tutulmuştur. Bedevileşmek, fitne içerisinde ikamet etmekten daha hayırlıdır.’⁴³³ buyurmuştu.

Ayrıca Seleme, bedevileşme (çöl hayatına dönme) hususunda Hz. Peygamber’den izin talebinde bulunmuş, o da bu konuda Seleme’ye izin vermiştir. İsmail kanalıyla Seleme’den rivayet edilen hadiste bizzat “Nebi’den izin istedim.” ibaresi vardır. Seleme’ye bu soruyu soran Haccac’dan başkaları da mevcuttu. Nihayet Seleme Medine’ye geldiğinde Büreyde onunla karşılaşmış ve “Sen hicret ettikten sonra gerisin geriye döndün mü?” diye sormuştu. Seleme: “(Bundan) Allah’a sığınırım. Ben Hz. Peygamber’den duymuş olduğum ‘Ey Eslem kabilesi bedevileşin (çöle dönün).’ izni sebebiyle hicretten sora bedevi hayatına geri döndüm” dedi. Seleme, Ebu Berze ve zikri geçen Büreyde de o kabiledendi. Onlardan bazıları

⁴³¹ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2437, (Fiten, 14); İbn Hazm, **Ashâbü’l Fütyâ**, s. 103, (115).

⁴³² İbn Hacer, **Fethu’l Bâri**, XIV, 539.

⁴³³ İbn Hacer, **Fethu’l Bâri**, XIV, 539-540.

(Rasulullah'a): "Biz hicret ettikten sonra geriye dönmemizin bizim üzerimizde olumsuz bir etki yaratacağından endişe ediyoruz" dediler. O da: "Siz nerede olursanız olun muhacirlersiniz." dedi. Amr b. Abdurrahman b. Cürhüd'den gelen bir rivayet de bunun şahididir. Cürhüd dedi ki: "Bir adamın Cabir'e, 'Rasulullah'ın ashabından kimler kalmıştır.' diye sorduğunu işittim." Cabir: "Enes b. Malik ve Seleme b. Ekva'dır." dedi. Adam: "(Sen Seleme'yi nasıl sahabeden sayarsın!) O hicret ettikten sonra geri dönmüştür." deyince, Cabir: "Böyle değildir. Ben Rasulallah'ın Eslem kabilesi'ne 'bedevileşin' dediğini duydum." Onlar: "Biz, hicret ettikten sonra (geri dönersek muhacirlik sevabımız ortadan kalkar endişesiyle) geri dönmekten korkuyoruz." dediler. Rasulallah: "Siz nerede olursanız olun muhacirlersiniz." dedi.⁴³⁴

Fitne sırasında inzivayı teşvik eden hadisler vardır. Bu hadislerden biri de taarrüb ile alakalı rivayettir. Göçebe Araplara katılarak onlar arasında ikamet manasına gelen taarrüb daha ziyade, hicret ederek Medine'ye yerleştikten sonra, geldiği kabileye geri dönerek tekrar göçebeleşenler için kullanılan bir tabirdir. Hz. Peygamber (as.), göçebe hayattan sonra şehirlileşen bu kimselerin tekrar eski hayata dönmelerini kesinlikle yasaklamış, ancak fitne anında müsaade etmiştir: "Hicret ettikten sonra tekrar bedeviyete (eski göçebe hayata) dönen kimseye Allah lanet etsin, fitne zamanında dönenler bundan hariçtir. Zîra göçebelik (bedeviyet), fitne bulunan yerde ikametten hayırlıdır." Hz. Peygamber'den bu maksatla izin alanlar meyanında Selemetü'bnü Ekva'nın ismi geçer.⁴³⁵

Bu sebeple Seleme, Hz. Osman şehid edildikten sonra, Mekke ve Medine arasındaki bir çölde bulunan Rebeze'ye gitmiştir. Buradan Seleme'nin badiyede ne kadar kaldığı da anlaşılmaktadır. O, Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından hicri 35 senesinin zilhicce ayında Medine'den ayrılmış ve hicrî 74 yılında (Medine'ye döndükten kısa bir süre sonra) vefat etmiştir.⁴³⁶

İmam Azam tarafından da fitneye karışmayıp eve çekilme gereği hususunda te'yid edilen hükme Bedayi'de Kâsânî tarafından şu ihtirazi kayıt konmaktadır: "Bu

⁴³⁴ İbn Hacer, **Fethu'l Bârî**, XIV, 539-540. (Bu her iki hadisin senedi de hasen tarikle ulaşmıştır.)

⁴³⁵ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 191.

⁴³⁶ İbn Hacer, **Fethu'l Bârî**, XIV, 539-540.

hüküm hususi bir vakitle alakalıdır. Bu da fitnecilerle savaşa çağıran imamın bulunmadığı vakittir. Böyle bir imam varsa ve (cihada) çağırıyorsa icabet etmek farzdır.”⁴³⁷ İşte Seleme de bu hususi vakitte Hz. Peygamber’in iznine binaen, Hz. Osman’ın şehit edilmesinin ardından Rebeze’ye gitmiş,⁴³⁸ yapılan Cemel ve Sıffin Savaşlarına ve daha sonraki savaşlara katılmayıp pasif bir tarafsızlık örneği sergilemiş ve inzivaya çekilmiştir.

H) ZEYD B. SABİT

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Ebu Said künyesiyle meşhur olan Zeyd b. Sabit (ra.)⁴³⁹ ayrıca Ebu Hârice el-Medenî⁴⁴⁰ ve Ebu Abdurrahman künyeleriyle de tanınmaktadır.⁴⁴¹ Medine’de doğmuş, Mekke’de büyümüş olan Zeyd’in⁴⁴² annesi, Neccar kabilesinden Nevvar bint Malik’tir.⁴⁴³ Zeyd’in annesinin mensup olduğu Benî Adiy b. Neccar kabilesi⁴⁴⁴ ile Hz. Peygamber arasında soy yakınlığı mevcuttur. Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmuttalib’in annesi Selma bint Amr, bu kabiledendir. Dolayısıyla bu kabile mensupları Abdülmuttalib’in dayılarıdır.⁴⁴⁵ Zeyd’in babası Sabit ise Hazrec kabilesine mensup olup Zeyd henüz 6 yaşındayken (Evs ve Hazrec kabileleri arasında meydana gelen savaşların sonuncusu olan) Buas Savaşı’nda öldürülmüştür. Rasulullah (sav.) Medine’ye geldiğinde o henüz on bir yaşında bir çocuktur. Küçük olduğu için Rasulullah onun Bedir Savaşı’na katılmasına izin vermemiştir. Uhud Savaşı’na katılıp katılmadığı da ihtilaflıdır. Ancak Hendek Savaşı’na katıldığı ve hendek kazımı esnasında toprak taşımak suretiyle yardımcı olduğu kesin olarak bilinmektedir.⁴⁴⁶

⁴³⁷ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 191.

⁴³⁸ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2437, (Fiten, 14); İbn Hazm, **Ashâbü’l Fütüyâ**, s. 103 (115).

⁴³⁹ el-Hayyât, **et-Tabakât**, 158.

⁴⁴⁰ Mizzî, **Tehzîbü’l Kemâl**, X, 24-25; İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, I, 659; Zehebi, **Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ**, II, 428.

⁴⁴¹ İbn Esir, **Üsdü’l-Ğâbe**, I, 137.

⁴⁴² Zirikli, **A’lâm**, 95.

⁴⁴³ İbn Esir, **Üsdü’l-Ğâbe**, I, 137.

⁴⁴⁴ İbn Habîb, **Muhabber**, 429.

⁴⁴⁵ İbrâhim Sarıçam, “Neccâr (Benî Neccâr)”, **TDVİA**, İSAM, İstanbul, 2006, c. 32, s. 480-481.

⁴⁴⁶ İbn Esir, **Üsdü’l-Ğâbe**, I, 137.

Rasulullah'ın vahiy katiplerinden biri olan Zeyd,⁴⁴⁷ genç, zeki ve becerikliydı.⁴⁴⁸ Kıraat, ferâiz ve fıkıh alanında söz sahibiydi.⁴⁴⁹ Hatta Hz. Peygamber, ümmetimden ferâizi en iyi bilen kişi Zeyd b. Sabit'tir diyordu.⁴⁵⁰ Merhum Ömer Nasuhi Bilmen "Hukuk-ı İslamiyye Kamusu" adlı eserinde bu hadisi: "Sizin farzları en çok bileniniz Zeyd'dir." şeklinde tercüme etmiştir.⁴⁵¹

Hz. Peygamber yazışmalarında Yahudilere güvenmemesi sebebiyle Zeyd b. Sabit'e İbraniceyi öğrenmesini emretmiş, Zeyd de, yarım ay geçmeden onu iyice öğrenmişti. Rasulullah (as.) bir mektup yazmak istediği zaman o yazıveriyor, kendisine bir mektup yazıldığı zaman da o okuyuveriyordu.⁴⁵²

Rasulullah, Süryanilerle olan yazışmalarda yardımcı olması için Zeyd'i Süryaniceyi öğrenmekle de görevlendirmiş ve Zeyd bunun gereği olarak Süryaniceyi de 17 günde öğrenmişti. Sadece Rasulullah'a değil onun vefatından sonra Ebu Bekir ve Ömer'in yazışmalarına da o tercümanlık etmiş,⁴⁵³ hatta Hz. Ömer hac için Medine'den ayrıldığında o kadar sahabî içinde, yerine halef olarak Zeyd b. Sabit'i bırakmıştı. O, Ebu Bekir zamanında Mushaf'ın iki kapak arasına alınmasında ve Hz. Osman zamanında İslam ülkesinin çeşitli valiliklerine göndermek için çoğaltılmasında aktif olarak görev almış (bu kurula başkanlık etmişti).⁴⁵⁴

Zeyd b. Sabit hicretin 45. yılında İslam üzere vefat etmiştir.⁴⁵⁵ Hicretin 54. yılında Medine-i Münevvere'de vefat ettiğine dair rivayet de vardır.⁴⁵⁶ Zeyd kabre indirildiğinde İbn Abbas onun hakkında: "İlmin yok olduğunu bilmek kimi sevindirir? İşte ilmin yok olup gidişi böyle bir şeydir. Vallahi bugün (Zeyd ile birlikte) birçok ilim de defnedilmiştir" derken, Ebu Hureyre de: "Bugün ümmetin âlimi vefat etmiştir. Umulur ki Allah Teâlâ İbn Abbas'ı Zeyd'e halef

⁴⁴⁷ İbn Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, I, 137.

⁴⁴⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'r-Risâle*, I, 37.

⁴⁴⁹ İbn Habîb, *Muhabber*, 377.

⁴⁵⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 432.

⁴⁵¹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, I, 512.

⁴⁵² Ebu Davud, *Sünen*, 2/3645, s. 429; Mustafa el-A'zamî, "Asr-ı Saadette Yazı ve Vahiy Kâtipleri", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, (I-IV), Ensar Neşriyat, (Editör: Vecdi Akyüz), bs. 2, İstanbul, Eylül 2007, c. I, s. 182-183.

⁴⁵³ İbn Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, I, 137; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, I, 512; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, I-XVIII, Şamil Yayınevi, İstanbul, (t.y.), VIII, 182.

⁴⁵⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 37-38; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, I, 512.

⁴⁵⁵ Hâyât, *Tabakât*, 158; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 38.

⁴⁵⁶ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, I, 512.

kılar⁴⁵⁷ diyerek onun vefatının ümmet için büyük bir kayıp olduğunu dile getirmiştir. Kendisinden 92 hadis rivayet edilmiştir.⁴⁵⁸

Zeyd b. Sabit de Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kalanlardandır. Bu savaşlar esnasında pasif bir tarafsızlık politikası güden Zeyd b. Sabit'in bu tutumunun elbette bazı sebepleri vardır.

2- ZEYD B. SABİT'İN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNİ SEBEPLER

a.1) Ayetler Sebebiyle

Zeyd b. Sabit, kıraat, fetva ve hakimlik yönüyle dinde fakihleşmiş biri olmasının yanında toplamış olduğu Kur'an'ı Hz. Peygamber'e arz etmesi yönüyle de ashab içinde ayrıcalıklı bir yere sahipti.⁴⁵⁹ Yine Zeyd, Ebu Bekir zamanında Mushaf'ın iki kapak arasına alınmasında ve Hz. Osman zamanında İslam ülkesinin çeşitli valiliklerine göndermek için çoğaltılmasında kurul başkanlığı yapmıştı.⁴⁶⁰ Kur'an-ı Kerim ve onun nüzülü hakkında otorite sahabilerden biri olan Zeyd b. Sabit'in fitne döneminde savaşlara katılmamasının ve Müslümanlarla savaşmamasının sebeplerinden biri "Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir."⁴⁶¹ ayet-i kerimesi idi.

"...Zeyd b. Sabit: 'Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir' ayet-i kerimesi Furkan Suresi'ndeki 'Onlar, Allah ile beraber (tuttukları) başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar...' ⁴⁶² manasına gelen ayetten altı ay sonra indirildi."⁴⁶³ diyordu.

Yani Zeyd bu konuda son inen ayetin "Bir mümini kasten öldürüren kişinin cezası ebedi cehennemdir." ayeti olduğunu ve bu ayetin diğer ayeti

⁴⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 660.

⁴⁵⁸ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, I, 512.

⁴⁵⁹ Zirikli, *A'lâm*, 95-96.

⁴⁶⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 37-38.

⁴⁶¹ Nisâ Sûresi (4), 93.

⁴⁶² Furkan Sûresi (25), 68.

⁴⁶³ Ebu Davud, *Sünen*, s. 137, (Fiten ve Melâhim, 6); Nesaî, *Sünen*, VII, 87, (Tahrim, 2/4004); Suyutî, *Suyutî Şerhi ve İmam Sindî Haşiyesi'yle Sünenü'n-Nesaî*, VII, 100-101.

neshettiğini bildiriyordu.⁴⁶⁴ İşte kasten bir müminin canına kıyan kişiye ebedî cehennemî müjdeleyen bu ayet, alim ve fakih olan Zeyd b. Sabit'i Müslümanlarla savaşmaktan uzak tutmuştu.

Hz. Osman muhasara altına alındığı sırada yaşananlar da Zeyd'in ayetler sebebiyle fitneden uzak durduğunun kanıtı mahiyetindedir.

Hz. Osman, bir cuma günü halka namaz kıldırdıktan sonra yine onlara hutbe irad etmiş ve:

- “Ey yabancılar! Allah'tan korkun Allah'tan! Allah'a yemin ederim ki, Medine halkı sizin Muhammed (sav.)'in dili ile lanetlenmiş olduğunuzu bilmektedir. Hatanızı doğru şeylerle giderin.” demişti. Bunun üzerine Muhammed b. Mesleme, kalkıp:

- “Ben buna şahadet ederim.” dedi. Böyle demesi üzerine Hakim b. Cebele, onu tutup oturttu. Sonra Zeyd b. Sabit:

- “Doğrusu bu kitapta mevcuttur.” dedi. Başka bir taraftan Muhammed b. Ebî Müreyre kalkıp onu oturttu ve ona:

- “Ey avurdunu şişirerek konuşan adam!” deyince, orada bulunan herkes ayaklandı. Cemaati taşladılar. Onları mescitten kovdular. Hz. Osman'ı da taşladılar. O, minberden düşüp bayıldı, yakınları onu alıp evine götürdüler.⁴⁶⁵

Zeyd b. Sabit: “Doğrusu bu kitapta mevcuttur.” demek suretiyle fitnecilerden uzak olmasının sebebini Kur'an'a bağlıyordu.

Zeyd b. Sabit, Sa'd b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Ömer, Üsâme b. Zeyd, Muhammed b. Mesleme ve Ebu Musa el-Eş'arî gibi bazı ashab, ‘Eğer kafirlerle muharebe olursa gideriz. Fakat ehl-i kible ile cenk etmeyiz’ diyorlar ve evvel ahir köşeye çekilmeyi uygun buluyorlardı. Fakat Hz. Ali'nin üstünlüğünü de itiraf ediyorlar, onun gayretini güdüyorlardı.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Nesaî, **Sünen**, VII, 87, (Tahrim, 2/4004); Suyutî, **Suyutî Şerhi ve İmam Sindî Haşiyesiyle Sünenü'n-Nesaî**, VII, 98.

⁴⁶⁵ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 176.

⁴⁶⁶ Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 79.

a.2) Saltanat İçin Savaşmak İstememesi Sebebiyle

Zeyd b. Sabit, Hz. Osman'ı muhasara altına alanları, şûra tarafından seçilen ve halkın tamamı tarafından kendisine biat edilen halifeye karşı asi bir topluluk olarak görüyordu. Ashabın büyüklerinden muhasaraya bil fiil katılan pek kimse yoktu. Bu asi grubunun çoğunluğunu yabancılar oluşturuyordu ve Hz. Osman'ın korunmaya ihtiyacı vardı. Bu sebeple Zeyd b. Sabit Hz. Osman'a yardım etmenin uygun olduğu düşüncesindeydi. Ancak Cemel ve Sıffin Savaşlarında saf tutup savaşmak üzere olan bir kısım ashab tamamen asi olarak değerlendirilemezdi. Çünkü Hz. Ali'ye henüz ümmetin tamamı tarafından biat edilmemişti. Üstelik Ali'ye biat etmeyenlerden biri de Zeyd b. Sabit'ti.⁴⁶⁷ Bunun bir sebebi ashabın önde gelenleriyle müşavere edilmemesiydi. Zeyd b. Sabit de önde gelenlerdendi. Nitekim Hz. Ömer'den sonra Medine'de insanların imamı Zeyd b. Sabit'tir, diye düşünenler vardı⁴⁶⁸ ve Zeyd, Medine kadısı idi.⁴⁶⁹ Hal böyleyken diğer ashab gibi onun da görüşü alınmamış, yeni halife üzerinde ümmetin ittifakı gerçekleşmemiştir. Acelece alınan bu karar ile sanki Hz. Osman'ın ardından meydana gelen kargaşa ortamı Hz. Ali tarafından fırsata çevrilmişti. Ümmetin birliği bozulup Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr, Hz. Ali aleyhine birleşince de, Hz. Osman muhasara altına alındığında Zeyd'e Allah'ın hükmü gelinceye kadar silahlarını çekmemelerini, sakin olmalarını söyleyen ve bu hususta onlara yemin verdiren Hz. Ali⁴⁷⁰ şimdi Zeyd'i savaşa davet eder olmuştu. Belki Hz. Ali, Hz. Osman şehit edildikten sonra Allah'ın hükmünün geldiğine inanıyordu ama bu sefer de savaştığı kişiler Hz. Osman'a isyan eden asiler değil, kendisine isyan eden diğer Cemel ehliydi. Üstelik asiler de Ali ordusu içerisindeydi.

Zeyd b. Sabit Hz. Ali'yi üstün görür, ona sevgi beslerdi."⁴⁷¹ Ancak Hz. Osman'a karşı gelenlerle sayıları çok olduğu için savaşmayan Hz. Ali, şimdi sayıları onlardan daha çok olan Cemel ashabıyla savaşmak istiyordu. Eğer Cemel ashabı asi idiye Hz. Osman'a karşı ayaklananlar da asiydi. Peki ne değişmişti

⁴⁶⁷ Taberî, **Tarih**, IV, 429-430; Mesudî, **Mürûc**, II, 353; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 191; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 227.

⁴⁶⁸ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 112.

⁴⁶⁹ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, II, 426-427; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 228.

⁴⁷⁰ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 176.

⁴⁷¹ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 113; İbn Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, I, 138.

de Hz. Osman'a ayaklanan Mısırlı asilere karşı, aralarında Zeyd b. Sabit, Ebu Hureyre ve İbn Ömer'in de bulunduğu sahabî topluluğuna savaşmayın diyen Hz. Ali,⁴⁷² şimdi kendisine karşı ayaklanmış olan Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr'e karşı savaşın demişti? İşte bu durum Hz. Osman taraftarı olan Zeyd tarafından farklı algılanmıştı. Nitekim Hz. Ali (Cemel ve Sıffin Savaşları için) kendini yardıma çağırduğunda: Sen bir aslanın ağzına girsen, kolumu o aslana feda ederdim ancak seni feda etmezdim. Ancak kılıcımla vuruşmaya ve senin saltanatını desteklemeye gelince bunu yapamam demişti.⁴⁷³

Yani Zeyd b. Sabit Hz. Ali'nin saltanat için savaştığını düşünüyor, onu sevip saydığı halde ne onun yanında yer alıyor ne de karşıt gruplara dahil oluyordu.⁴⁷⁴

a.3) Hz. Osman'ın Telkinleri sebebiyle

Hz. Peygamber (as.)'in sahabîlere yapmış olduğu uyarı ve tenbihler, onları bu dâhilî hadiselerden girmekten alıkoymuştu. Bu sahabîlerden bir kısmı: Fitnelere karışmamak gerekir. Öyle ki, birisi öldürmek niyetiyle gelecek olsa, müdafa-i nefis de yapılamaz, demiştir. Bu görüş sahiplerinden biri olan Hz. Osman,⁴⁷⁵ Müslümanlar arasında silahlı bir mücadele olsun istemediği için kendisine yardım teklifinde bulunanları sükûnete davet etmişti. Onun bu dönemde sükûnete davet ettiği kişilerden biri de Zeyd b. Sabit'ti.

Zeyd, (Hz. Osman muhasara edildiğinde) ona gelerek:

- “Şu kapıda gördüğün ensardır. Dilerse, Allah için halifeye ikinci defa yardımcı olalım diyorlar” demiş, Hz. Osman ise:

- “Savaş mı! Kesinlikle hayır,⁴⁷⁶ senin evin dışında bulunman benim için daha hayırlıdır” demiş, Zeyd de dışarı çıkarak ensarı oradan uzaklaştırmıştı.⁴⁷⁷

Hz. Osman taraftarından olan Zeyd b. Sabit Hz. Osman'ın

⁴⁷² İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 176.

⁴⁷³ Câhız, **el-Osmaniyye**, 175.

⁴⁷⁴ İbn Abdi'l-Berr, **İstîfâb**, II, 113; İbn Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, I, 138.

⁴⁷⁵ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 336.

⁴⁷⁶ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 70.

⁴⁷⁷ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, II, 435.

ondan istediğini yerine getiriyor ve Osman'ın evinden ayrıldıktan sonra fitne dönemde yapılan hiçbir savaşa katılmıyordu.

b) İKTİSADİ SEBEPLER

Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarına doğru devletin sınırlarının en ileri seviyeye ulaşması⁴⁷⁸ sebebiyle İslam fetihleri durmuş ve halkın gelir kaynakları azalmış, refah düzeyi düşmüş ve büyük işsizler topluluğu ortaya çıkmıştı.⁴⁷⁹ “Hz. Osman'a karşı ayaklanan isyancıların çoğu, fetihleri gerçekleştiren ve onun iktisadî imkanlarıyla geçinen kabilelerden müteşekkil ordu mensuplarıydı.”⁴⁸⁰ Hz. Osman döneminde yapılan akınlar ve fetihler çeşitli yönlerde idi. Ancak bu fetihler sonucunda göç eden kabile mensupları sayıca artıyor, buna mukabil elde edilen ganimetler azalıyordu. Asıl fetihler İran'ın dağlık bölgelerinde yapılmıştı. (Neticede bu bölgeler ganimet yönünden bir değer taşıymıyordu.)⁴⁸¹ Sonuçta halkın gelir kaynaklarının azalması, refah düzeyinin düşmesi, büyük bir işsizler topluluğunun ortaya çıkması, dedikoduların artmasında ve bir çok kanlı olayların çıkmasında önemli ölçüde etkili olmuş, (Osman'ın yapmış olduğu bazı değişiklikler, bu kişiler tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştı.)⁴⁸² Hz. Osman'ın uyguladığı siyaset bu sosyal ve iktisadi yapı üzerinde köklü değişimlere yol açtı. Bunların başında fey toprak ve gelirlerinin satılmasına izin vermesi gelir. Ayrıca zamanla fetihleri gerçekleştiren gazilerin gelir kaynakları kurutulmuş fakat bazı fırsatları değerlendirenler kısa zamanda zengin olmuştu. Hz. Osman'ın bazı uygulamaları bütün taşların yerinden oynamasına yol açmış, toprağın kıymetini fark edemeyen ve ticari tecrübesi olmayan bedevilere karşı, Hz. Ömer'in Medine'den çıkmasını yasakladığı Kureyş bu fırsatı iyi değerlendirerek yaydan fırlamış ok gibi fethedilen bölgelerdeki verimli arazilere yatırım yapmaya başlamış, bu durum hem iktisadi hem de siyasi gücün Kureyş'in tekeline geçmesini sağlamıştır.⁴⁸³ Bir başka gerilim de, Medine'deki sahabîlerin siyasi kadrolaşma ve iktisadi tekelleşmelerine

⁴⁷⁸ Hizmetli, **İslam Tarihi**, 453.

⁴⁷⁹ Hizmetli, **İslam Tarihi**, 505.

⁴⁸⁰ Demirci, “Hz. Osman Devri Fitne Olaylarının Sosyoekonomik Boyutları”, **İslamiyat Dergisi**, c. 7 s. 170.

⁴⁸¹ Hodgson, Marshall G. S., **İslâm'ın Serüveni**, I, 153.

⁴⁸² Hizmetli, **İslam Tarihi**, 505.

⁴⁸³ Demirci, “Hz. Osman Devri Fitne Olaylarının Sosyoekonomik Boyutları”, **İslamiyat Dergisi**, c. 7, s. 165-166.

karşı; adalet, eşitlik, liyakat gibi İslami değerler adına merkezî idarecilerle yaşamaktaydı. Tartışmaların merkezinde yine ‘fey’ meselesi bulunmaktaydı. Bu tartışma etrafında, derinlerde üç farklı eğilimin çatıştığı dikkat çekmekteydi: Hz. Osman’ın yönetici kadrolarının temsil ettiği ‘asabiyetçi’ eğilim; ordugah şehirlerindeki kabile reislerinin önderlik ettiği ‘kabileci-ganimetçi’ eğilim ve Medine’deki ashabın çoğunluğunun öncülük ettiği ‘eşitlikçi-İslami’ eğilim. Devleti yönetmekte olan asabiyetçi eğilim, fey mallarını devlet malı olarak anlayıp, üzerinde tasarruf etmeye başlamasıyla, bu malları savaş ganimeti olarak gören kabileci-ganimetçi eğilimin temsilcileri tarafından haklarının gaspı olarak algılanırken, Medine’deki eşitlikçi-İslami eğilim taraftarlarınca ise, ümmetin feylerinin bir grubun tekeline geçmesi olarak yorumlanmıştı. Siyasal kavramlar üzerinde bir uzlaşma yoktur. Gerçekte ise asabiyetçi eğilimin kendi anlayışına uygun olarak feyler devletleştirilmiş, daha sonra da devlet başkanı tarafından yakınlarına dağıtılmıştı. Hz. Ömer’in koyduğu sınırlamaların Hz. Osman tarafından kaldırılmasıyla İslam toplumunda hızlı bir sosyal değişim meydana gelmiş, merkezî yönetime yakın olanlar, bu değişimden en kârlı çıkarken; çevreyi oluşturan kabileler, kaybetmişlik duygusu içinde merkezi yönetimin başında bulunan halifenin üzerine yürümüşlerdi.⁴⁸⁴

İşte Zeyd b. Sabit gibi Hz. Osman döneminde servetlerine servet katan zenginler, bu durumu tersine çevirmeye çalışan yeni halifeyi elde etmiş oldukları olanakları korumak için desteklememiş olabilirler.

Nitekim Osman zamanında mühim memuriyetlerde bulunmuş olan Zeyd b. Sabit, Muhammed b. Mesleme, Ka’b b. Malik, Hasan b. Sabit ve diğer sahabilerden bir çoğu Hz. Ali’ye biatta da en sona kalmışlardı.⁴⁸⁵

Hz. Osman döneminde beytü’l mâl’den sorumlu (mâliye bakanı olan) Zeyd b. Sabit⁴⁸⁶ öldüğünde baltalarla parçalanabilen altın ve gümüş külçeleri ve bunun dışında 100 bin dinar bırakmıştı.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Demirci, “Hz. Osman Devri Fitne Olaylarının Sosyoekonomik Boyutları”, **İslamiyat Dergisi**, c. 7 s. 170.

⁴⁸⁵ Şükrî, **İslâm Tarihi’nde Nifak Ali**, 45.

⁴⁸⁶ İbn Abdi’l-Berr, **İstîâb**, II, 113.

Hz. Osman, Zeyd'i çok severdi. Zeyd de Osman taraftarlarından idi.⁴⁸⁸ Hz. Osman'ın sosyal ve siyasi yapıda köklü değişiklikler yapıp fey toprak ve gelirlerinin satılmasına izin vermesi ve buna karşın fetihleri gerçekleştiren bedevîlerin kaynaklarını kurutması toplum içinde bir takım huzursuzluklara yol açmış, bu da zengin ile fakir arasındaki ekonomik farkı bir uçuruma dönüştürmüştü. Zeyd b. Sabit de Hz. Osman'ın bu politikalarından kârlı çıkan ve bu dönemde refah içerisinde yaşayan zengin sahabîlerdendi. Nitekim "Hz. Ali başa geçtiğinde iş değişmiş, elde edilen mallar, Arap ve mevali, erkek ve kadın ayırt edilmeksizin eşit dağıtılmaya başlanmış, bu durum da Medine'de bulunan sahabenin Hz. Ali'ye güvenmesine sebep olmuştu."⁴⁸⁹ Bu gibi maddi sebepler Hz. Ali'ye karşı açıktan bir baş kaldırışa sebep olmamışsa da Cemel ve Siffin Savaşları'nda bu durumdaki kişilerin ona yardımda bulunmamasına, bu savaşlarda Hz. Ali yanında yer almamasına sebep olmuştu.

Kanaatimizce bu durum Zeyd bin Sabit'i daha çok etkilemişti. Çünkü Hz. Ali Zeyd'e herkesle eşit miktarda maaş vermekle kalmamış, aynı zamanda onun yerine beytu'lmâle Ammar'ı atamıştı.⁴⁹⁰ Bu da Hz. Ali'ye biat etmemesine ve ona yardım etmemesine sebep olabilmışti.

Sonuç olarak denilebilir ki, bütün bu anlattıklarımız onun Hz. Ali'nin yanında yer almamasının sebeplerinden sayılabilir. O zaman Zeyd'in Hz. Ali'ye karşı olan diğer gruplar içerisinde yer alması gerekmez miydi? Muaviye'yi Hz. Ali'ye denk görmemesi sebebiyle Şam ehline katılmasa da, Talha, Zübeyr ve Aişe'nin başını çektiği Cemel ashabına dahil olması gerekmez miydi? Sorusu akla gelebilir. Diyebiliriz ki, Hz. Ali'nin yanında yer almayan, kısmen Talha ve Zübeyr taraftarı olan, Hz. Ali'den korktukları için onun Talha ve Zübeyr üzerine yürüyüş teklifini tereddütle karşılayıp, savaşa çıkmayan bazı Medineliler vardı.⁴⁹¹ Zeyd de bunlardan olabilirdi. Diğer taraftan Zeyd b. Sabit'in bu konudaki fikri de çok net değildi. Sonuçta herkes tarafından biat edilmemiş olsa bile hali hazırda ümmetin çoğunun biat ettiği bir halife vardı. Ona baş kaldırmak doğru değildi. Üstelik Zeyd,

⁴⁸⁷ Mesudî, **Müruc**, II, 333.

⁴⁸⁸ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 113.

⁴⁸⁹ Bakır, **Hz. Ali Dönemi**, 22.

⁴⁹⁰ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, 202.

⁴⁹¹ Şükrî, **İslam Tarihinde Nifak**, 58.

Hız. Ali'yi üstün görür, ona da sevgi beslerdi.⁴⁹² Diğer taraftan Müslümanlarla savaşmanın doğru olmadığı düşüncesi, onu sadece Hız. Ali taraftarı olmaktan değil, aynı zamanda Cemel ashabı ve Muaviye taraftarı olmaktan da uzaklaştırmış ve onun bu savaşlarda tarafsız kalmasına sebep olmuştu.

D) EBU BEKRE

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Daima ibadetle meşgul olan, Arapların hekimi sayılan⁴⁹³ ve Sakîf kabilesine mensup olan Ebu Bekre'nin⁴⁹⁴ asıl adı Nüfey' b. Mesrûh'tur. Annesi Sümeyye, Hâris b. Kelede'nin cariyesidir. Sümeyye, Ziyad b. Ebî Süfyan'ın da annesi olması hasebiyle Ebu Bekre ve Ziyad anne bir kardeşler. Daha önce köle olan Ebu Bekre, Taif Kalesi'nin muhasara edildiği sırada kalede bulunan diğer bazı kölelerle beraber kaçıp Rasulullah'a sığınmış ve Rasulullah tarafından azat edilmiştir. Ebu Bekre Taif Kalesi'nden ayakkabısının bağcığını kale duvarına bağlayıp, aşağı sarkıtmak sûretiyle kaçtığı için Rasulullah tarafından (ayakkabı bağcığı anlamına gelen "bekre"ye nispetle) Ebu Bekre künyesiyle künyelendirilmiştir. Ebu Bekre'ye kim olduğu sorulduğunda: "Ben Rasulullah'ın azadlı kölesiyim" veya "Sizin din kardeşinizim" derdi. O, ashabın ileri gelenleri arasındaydı.⁴⁹⁵

Hız. Ömer zamanında Ebu Bekre'nin de aralarında olduğu toplam üç kişi (zina ettiği gerekçesiyle) Muğîre b. Şu'be'nin aleyhinde şahitlikte bulunmuşlar ancak şahitlik dörde tamamlanmadığı için Hız. Ömer tarafından bu üç kişi celde cezasına çarptırılmıştır. Hız. Ömer ona tövbe etmesi durumunda şahitliğinin kabul edileceğini söylese de, Ebu Bekre, hayatı boyunca şahitliğinin kabul edilmemesi pahasına beyanından vaz geçip tövbe etmemiştir. Ancak anne bir kardeşi Ziyad b. Ebîhi ve üçüncü şahıs tövbe etmişler, bu sebeple onların şahitliklerine izin verilmiştir. Sonradan Basra'ya gelip yerleşen Ebu Bekre için Hasan Basrî ve Muhammed b. Sîrin: "Sahabeden, İmrân b. Husayn ve Ebu Bekre'den daha faziletli

⁴⁹² İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 113; İbn Esir, **Üsdü'l-Ğâbe**, I, 138.

⁴⁹³ Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, I, 391.

⁴⁹⁴ el-Hayyât, **et-Tabakât**, 235; Abdurrahman Çetin, **Örneklerle Peygamberimiz**, İstanbul, 2006, s. 291.

⁴⁹⁵ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 178-179; III, 285; Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, III, 6.

biri Basra'ya gelip yerleşmiş değildir” demişlerdir. Ebu Bekre hicretin 52. yılında Basra'da vefat etmiş, vasiyeti üzerine namazını Ebu Berze el-Eslemî kıldırıştır.⁴⁹⁶ Hz. Peygamber'den 132 hadis rivayet ettiği söylenmiştir.⁴⁹⁷

Ebu Bekre fitne zamanında Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kalmıştır.

2- EBU BEKRE’NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

Ebu Bekre'nin Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamasının en önemli sebebi, bu konuda Hz. Peygamber'den işitmiş olduğu hadislerdir ve Ebu Bekre'nin tarafsızlığı pasif bir tarafsızlıktır. Bununla birlikte Hz. Aişe'nin kendisine katılmasını istediği Ahnef b. Kays'ı⁴⁹⁸ yol üzerinde gören Ebu Bekre, Hz. Peygamber'den duymuş olduğu fitne hadisini ona aktarmış, böylece onun bu savaşıardan uzak kalmasına sebep olmuştur.

Ahnef b. Kays, ashabdan olmamakla birlikte⁴⁹⁹ Cemel Savaşı'na girmeyerek tarafsız kalması ve 10 000 silahlı askeri savaştan uzak tutması⁵⁰⁰ sebebiyle önemli bir şahsiyettir. “Hz. Aişe, Cemel Savaşı öncesinde (kendi saflarına çekme niyetiyle) Ahnef b. Kays'a bir mektup yazmıştı.”⁵⁰¹ Prof. Dr. Rıza Savaş, İlk Dönem İslam Topluluklarında Kadının Yeri adlı kitabında bu olayı şu şekilde yorumlamaktadır: “Temim kabilesine mensup olan Ahnef b. Kays'ın, Hz. Ali tarafından Basra valiliğinden azledilen ve Hz. Aişe'nin yanında yer alan Abdullah b. Amir'in güvenini kazanan birisi olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Aişe'nin bu şahsa mektup yazmasının sebebi, kanaatimize göre budur.”⁵⁰² Nitekim, Hz. Osman'ın hilafeti sırasında Basra valisi olan, İran ve Horosan'ın fethini tamamlayan Abdullah b. Amir, 4000 kişilik bir ordu ile Merv'e yürüdüğü sırada Ahnef b. Kays'ı yerine

⁴⁹⁶ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 178-179; III, 285; Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, III, 6.

⁴⁹⁷ Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, I, 391.

⁴⁹⁸ Savaş, **İlk Dönem İslam Topluluklarında Kadının Konumu**, 112.

⁴⁹⁹ Dineverî, **el-Ahbâr**, 177.

⁵⁰⁰ İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 238; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 240.

⁵⁰¹ Taberî, **Tarih**, IV, 461.

⁵⁰² Savaş, **İlk Dönem İslam Topluluklarında Kadının Yeri**, 112.

halef bırakmıştı.⁵⁰³ İşte bu olay, Abdullah b. Amir'in Ahnef'e olan güvenini göstermekteydi. Nüfuz sahibi ve güvenilir biri olan Ahnef b. Kays, Ebu Bekre'nin kendisine bildirdiği bir hadis sebebiyle savaşmaktan vazgeçip (Cemel Savaşı'nda) tarafsız kalmıştı.

Ahnef b. Kays anlatıyor:

“Bir fitne gecesinde silahımı kuşanıp savaşmak için çıkmıştım. Ebu Bekre (ra.) ile karşılaştım. Bana:

- “Nereye gidiyorsun?” dedi.

- “Rasulullah'ın amca oğlunun (Hz. Ali'nin) yardımına gidiyorum.” dedim. O ise:

- “Geri dön, Muhakkak ben, Rasulullah (as.)'ın: “İki Müslüman kılıçları ile karşı karşıya geldiklerinde, öldüren de ölen de ateştedir.” dediğini işittim.” diyerek cevap verdi. Birisi:

- “Ya Rasulallah, bu katildir (ve cehennemdedir), peki öldürülen ne sebeple cehennemdedir?” deyince Rasulullah:

- “O da karşısındakini öldürmek istemişti.” buyurdu.”⁵⁰⁴

Burada kastedilen vakıa Hz. Ali ve taraftarları ile Hz. Aişe ve taraftarları arasında cereyan eden Cemel vakıasıdır.⁵⁰⁵ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ahnef, (Ebu Bekre sebebiyle) Cemel Savaşı'na müdahil olmayıp tarafsız kalmıştır.⁵⁰⁶

Bundan başka onların bu savaşta tarafsız kalmasına sebep olan şeyin şu rivayet olduğunu söyleyenler de vardır.

⁵⁰³ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 46.

⁵⁰⁴ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2362, (Diyet, 1), (Dimaşk, 1993); Buhârî, **Sahîh**, IV, 2434-2435, (Fiten, 10); Müslim, **Sahîh**, c. IV, s. 2213-2214, (Fiten, 14); Ebu Davud, **Sünen**, s. 135-136, (Fiten, 5); Nevevî, **Minhâc**, XVIII, 219; Nesaî, **Sünen**, VII, 125, (Tahrim, 29); Suyutî, **Suyutî Şerhi ve İmam Sindî Haşiyesi'yle Sünenü'n-Nesaî**, VII, 141.

⁵⁰⁵ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 285-286.

⁵⁰⁶ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 246.

Buhârî’de geçtiği üzere Ebu Bekre kendisinin Cemel savaşına katılmama sebebini şöyle dile getirir: “Yemin olsun ki, Allah Cemel Savaşı günlerinde beni bir kelime ile menfaatlendirmiştir. Şöyle ki: ‘Farşlıların, Kisrâ’nın kızını kendilerine melik seçtikleri haberi Rasulullah’a ulaşınca Rasulullah: “İşlerini bir kadına bırakan kavim, asla felah bulmaz.’ buyurmuştur.”⁵⁰⁷ der ve savaş meydanından uzaklaşır. Ahnef de bu hadisi duyunca 6000 okçusuyla beraber Hz. Ali saflarına katıldığında Hz. Ali’ye: “İstersen seninle beraber olup savaşırım, istersen 10000 kılıçlı adamı savaş alanından uzaklaştırırım.” dedi. Hz. Ali ondan 10000 kılıçlı adamı savaş alanından uzaklaştırmasını istedi.⁵⁰⁸ Bu rivayete göre Ahnef’in Cemel Savaşı’ndan uzak kalmasının sebebi Hz. Ali’dir.

Hz.Aişe’nin bir kadın olarak Cemel Savaşı’ndaki etkin rolü, çevresindekilerin ona teveccühü ve savaştaki liderliği, Hz. Peygamber’in Kisra’nın kızı için söylediklerini akla getirmiş ve bazılarının bu savaştan uzaklaşmasına ve tarafsız kalmasına, karşı tarafın da kendilerini haklı görmelerine sebep olmuştur.

Müslümanın Müslümana kanının haram olduğuna dair Ebu Bekre’nin rivayet ettiği, fitne döneminde savaşmamasına neden olabilecek bir başka hadis de şöyledir:

Rasulullah (as.) Mina’da Kurban gününde insanlara bir hutbe okudu ve:

- “Bu hangi gündür, biliyor musunuz?” dedi. Sahabîler:

- “Allah ve Rasulu daha iyi bilir.” dediler.

(Biz zannettik ki Rasulullah bu günü eski adından başka bir adla adlandıracak.) Rasulullah ise:

- “Bu Kurban günü değil midir?” buyurdu. Biz:

- “Evet Ya Rasulallah, Kurban günüdür.” dedik. Rasulullah:

- “Bu içinde bulunduğunuz belde hangi beldedir? Burası Mekke değil midir?” buyurdu. Bizler:

⁵⁰⁷ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2440, (Fiten, 17), (Dımaşk, 1993).

⁵⁰⁸ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 240.

- “Evet Ya Rasulallah.” dedik. Rasulallah:

- “Şu halde iyi biliniz ki bu ayınızda ve bu beldenizde bu gününüzün haram olduğu gibi kanlarınız, mallarınız, namuslarınız ve bedenleriniz birbirimize haramdır. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?” dedi. Bizler :

- “Evet,” dedik. Rasulallah:

- “Allahım şahit ol.” dedi ve daha sonra:

- “Bu anlattıklarımı burada bulunanlar bulunmayanlara tebliğ etsin. Çünkü nice kendisine tebliğ edilen kişi vardır ki, tebliğ edilen şeyi kendisine tebliğ edenden daha iyi kavrayabilir.” dedi ve sözlerine:

- “Benden sonra birbirinizin boyunlarını vuracak kafirlere dönmeyin.” diyerek devam etti.⁵⁰⁹

Yukarıda bahsedilen ve Ebu Bekre tarafından rivayet edilen Mina’daki Kurban hutbesinde Hz. Peygamber’in soru sorarak dinleyiciyi asıl anlatılmak istenen meseleye hazırladığını görmekteyiz. Hz. Peygamber hangi günde ve hangi belde bulduklarını bildiği halde orada bulunanlara bu soruları yöneltiyor ve orada bulunanların dikkatini celbediyor ve mesajı almaya hazır hale geldiklerinde asıl söylemek istediği şeyi söylüyordu. Nitekim bu yöntem ashap üzerinde oldukça etkili oluyor, Hz. Peygamber’in vefatının üstünden on yıllar geçtiği halde, onun anlattıklarını hatırlıyorlardı. Hz. Peygamber’in buradaki asıl mesajı: “Şu halde iyi biliniz ki bu ayınızda ve bu beldenizde bu gününüzün haram olduğu gibi kanlarınız, mallarınız, namuslarınız ve bedenleriniz birbirimize haramdır” sözüdür. O bunu söyledikten sonra “Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?” diye soruyor, Evet cevabını aldıktan sonra da, “Allah’ım şahit ol,” diyerek onlara bunu tebliğ etmekle vazifelenildiğini ve bu işin ne kadar ciddi bir iş olduğunu hatırlatıyordu. Ayrıca “Bu anlattıklarımı burada bulunanlar bulunmayanlara tebliğ etsin. Çünkü nice kendisine tebliğ edilen kişi vardır ki, tebliğ edilen şeyi kendisine tebliğ edenden daha iyi kavrayabilir.” demek suretiyle bu mesajın önemli bir mesaj olduğu hissini

⁵⁰⁹ Buhârî, **Sahih**, IV, 2433, (Fiten, 8); Rudânî, **Büyük Hadis Külliyyatı Cem’u’l-Fevâid**, (I-V), İz Yay., İstanbul, 2003, (İman, 100.).

veriyor ve daha fazla kişiye ulaşmasını sağlıyordu. Nihayet onun bu mesajı, râvî sahabî Ebu Bekre tarafından bildiriliyordu. Kullanılan bu metod Ebu Bekre üzerinde oldukça etkili olmuş olmalı ki, o, Cemel vakıasında Hz. Aişe taraftarı iken Hz. Peygamber'den duyduğu bir hadisi hatırlayarak geri çekiliyor ve aynı gerekçe ile Sıffin Savaşı'na da katılmıyordu.⁵¹⁰

Buharî ve Rudanî'de yukarıdaki hadisin devamında Ebu Bekre'den şöyle bir olay nakledilir:

- Cariye b. Kudame, el-Hadramî'yi yaktığında, Cariye kendi eşrafına:

- "Ebu Bekre'ye bakın. (O teslim olmuş mu?)" dedi. Eşrafı ona:

- "İşte Ebu Bekre senin Hadramî'ye yaptığını görmektedir" dediler.

Ebu Bekre ise : "Eğer onlar evime girmiş olsalardı bir kamış değneğini de uzanıp tutmazdım.(Yani onlara karşı kendimi savunmazdım.)" dedi.⁵¹¹

Câriye b. Kudâme'ye bazen silahla bazen sözlü olarak karşı çıkan İbn Hadramî yakılırken Cârîye b. Kudâme, harp edenle itaat edenin farkının ne olduğunu anlasınlar ve ibret alsınlar diye insanları ve Ebu Bekre'yi bu olayı seyretmeye çağırdı. Müslümanların öldürülmesini hoş görmeyen ve bu savaşlara katılmayıp tarafsız kalan Ebu Bekre o sırada yüksek bir tepede olup biteni seyrediyordu. Söylenenleri duyduğunda: "Şayet benim evime girmiş olsalardı elimi silahıma uzatmaz (onlara karşı kendimi müdafaa etmezdim). Çünkü ben Müslümanların öldürmesini hoş görmüyorum. Ki başka birinin bir Müslümanı öldürmesine karşıyken ben onlara nasıl silah çekerim" diyordu. İbn Abbas tahkim olayından sonra Muaviye ile savaşmak için Hz. Ali'nin emriyle Basra ehlini örgütlemişti. Haricîlerin ortaya çıkmasıyla Muaviye ile savaşmaktan vazgeçip Hz. Ali'ye yardım için Nehrevan'a gitti. Hz. Ali'nin olmadığı bir sırada Abdü'l Kaysoğulları'ndan bazıları, Basra'da Osman'ın kanını talep eden bir gurup insanın bulunduğunu haber vererek Muaviye'nin bu konudaki fikrini sordular. Muaviye de onlara Hadramî'yi gönderdi. Cârîye b. Kudâme, Hadramî'yi ortadan kaldırdıktan sonra Hz. Ali'nin emriyle insanları örgütleyip onların başına geçti. Bütün bu olaylar

⁵¹⁰ Asri Çubukçu, "Ebu Bekre", **TDVİA**, İstanbul, 1994, X, 114.

⁵¹¹ Buhârî, **Sahih**, IV, 2433, (Fiten, 8); Rudânî, **Büyük Hadis Külliyyati**, (İman, 100).

yaşanırken Ebu Bekre bu savaflara iştirak etmeyerek pasif bir tarafsızlık politikası gütmekte idi. İnsanların Cârîye’ye özellikle Ebu Bekre’yi göstermelerinin sebebi, onu savaşa katılmaya mecbur bırakmak istemeleriydi. Ancak Ebu Bekre onlara yukarıdaki: “Şayet benim evime girmiş olsalardı onlara karşı kendimi müdafaa etmezdim. Çünkü ben Müslümanların öldürülmesini hoş görmüyorum. Ki başka birinin bir Müslümanı öldürmesine karşı iken ben onlara nasıl silah çekerim.” sözünü tekrarladı.⁵¹²

Ebu Bekre Müslümanlar arasında yapılan savaflara katılmadığı gibi başkalarını da bu savaşlardan uzak tutmaya çalışıyordu. Yani aktif bir tarafsızlık örneği sergiliyordu. Ancak o sadece savaşmamakla kalmıyor, kendini öldürmek isteyeneye de tepkisiz kalmak gerektiğine inanıyordu.

Bir kavim başka bir kavimle savaş etme konusunda acele edildiği zaman “Beheşe’l kavmü ba’dahüm ilâ ba’dın” ifadesi kullanılırdı. Ebu Bekre’nin kabul ettiği bu mana, İbn Mesud’un fitne konusunda rivayet ettiği hadise de uygun düşmekteydi. İbn Mesud şöyle diyordu:

- “Ey Allah’ın Rasulü! Ben bu fitneye ulaştığımda bana ne emredersiniz?” dedim. Bana:

- “Elini ve dilini fitnedenden uzak tut ve kendi bölgene kapan.” dedi.

- “Ya oraya girerse?” dedim.

- “O zaman evine gir.” dedi.

- “Peki evime girdiğinde ne yapayım?” dediğimdeyse

- Mescidine gir... Ta ki bu hal üzere ölünceye kadar ‘Benim Rabbim Allah’tır’ de buyurdu.⁵¹³

Müslim’in rivayet etmiş olduğu Ebu Bekre hadisi’nde şöyle bir ziyade mevcuttur: Bir adam, Ya Rasulallah! Ben istemediğim halde iki guruptan biri beni

⁵¹² İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 523.

⁵¹³ İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 524.

savaşa götürse ve bana bir ok isabet etse yada bir adam kılıcıyla beni öldürse ne buyurursunuz dedi? Rasulullah (sav.): ‘O adam (seni öldürse de sen ona karşılık verme) böylece hem senin günahını hem de kendi günahını yüklenmiş olur’ dedi.⁵¹⁴

“Rasulullah (as.)’ın, fitne esnasında öldürmektense, ölmeyi tercih edecek kadar fitneden uzak durma hususundaki tavsiyelerine harfî harfine uymayı kendilerine şiar edinerek Hz. Osman (ra.)’ın şehadetiyle teselsül eden fitnelerde Hz. Ali’nin haklı olduğunu, muhaliflerinin haksız olduğunu kabul etmesine rağmen, Hz. Ali safında yer almaktan kaçınan Sa’d b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Mesleme, Ebu Bekre ve diğerleri şu kanaati izhar etmişlerdir: “Fitneden uzak durmak şarttır. Öyle ki, biri gelip kendisini öldürmek istese, ona karşı müdafa-i nefis de yapılmaz”⁵¹⁵ Çünkü onu öldürmek isteyen düşman (kafir değil) mütevvildir (ayetleri inkar etmiyor, tevil ederek herkesçe benimsenmeyen bir mânayı benimsiyor) demişlerdir.⁵¹⁶ Ebu Bekre’nin bu görüşü benimsemesinin sebebi de yukarıda bahsi geçen hadistir.

Müslümanlar arasında kopan bu fitnelere karışmaktan çekinen ve birbirleriyle savaşan iki Müslüman gruptan hangisinin hak üzere olduğunu araştırmayan Ebu Bekre gibi sahabîler⁵¹⁷ ilk Mürcîlerden kabul edilir. Uzlaşmacı fikirleriyle tanınan siyasi ve itikadî bir fırka olan⁵¹⁸ “Mürcie fırkasının ilk tohumları Hz. Osman’ın son devirlerinde ekilmiştir. Zira Hz. Osman’ın hakimiyeti, valilerin hükmü hakkında sözler çoğalıp İslam âleminin her tarafında dedikodular artıp nihayet Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle İslam’da bir yara açılınca, ashabdan bir kısmı bu hususta sükûtu ihtiyar ettiler ve Müslümanları birbirine tutuşturan bu fitneye katılmaktan çekinerek bir köşeye çekildiler. Bu hususta Ebu Bekre’nin Hz. Peygamberden rivayet ettiği şu hadis-i şerifi kendilerine delil tuttular.⁵¹⁹ “İleride bir takım fitneler meydana gelecektir. Dikkat edin! O fitne zamanında yatan, oturandan; oturan ayakta durandan; ayakta duran, yürüyenden; yürüyen koşandan daha hayırlıdır. Ebu Bekre:

⁵¹⁴ İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 524.

⁵¹⁵ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 197.

⁵¹⁶ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 198-199.

⁵¹⁷ Muhammed Ebu Zehra, **Ebu Hanife**, (çev. Osman Keskiöğlü), bs. 2, Ankara, 1997, s. 161.

⁵¹⁸ Sönmez Kutlu ve diğerleri, **İslâm Düşünce Ekolleri Tarihi**, 63.

⁵¹⁹ Ebu Zehra, **Ebu Hanife**, 161.

- “Ya Rasulallah, (eğer o zamana rastlarsam) bana ne yapmamı emredersin?” dedi. Rasulallah (sav.) :

- “Kimin devesi varsa onun yanına gitsin (onunla ilgilensin), kimin bir koyunu varsa onunla ilgilensin, kimin de bir arazisi varsa onun yanına gitsin (Yani onlarla meşgul olsun, fitneye karışmasın.)” buyurdu. Ebu Bekre:

- “Peki bunlardan hiç bir şeye sahip olmayan ne yapsın?” deyince Rasulallah :

- “Kılıcını alsın, onun keskin tarafını taş vursun, gücünün yettiği kadar o fitneden korunsun dedi.”⁵²⁰ (Bunu söyledikten sonra) Allah’ım! Tebliğ ettim mi, Allah’ım! Tebliğ ettim mi?’ dedi. Bir adam:

- “Ya Rasulallah! mecbur edilir de iki saftan birine yahut iki fırkadan birine götürülürsem ve beni bir adam kılıcı ile vurur, yahut bir ok gelerek beni öldürürse ne buyurursun?” dedi. Rasulallah ise:

- “Hem kendi günahını hem de senin günahını yüklenir ve cehennemliklerden olur” buyurdular.⁵²¹

Bunun için bazıları, Müslümanlar arasında kopan bu fitnelere karışmaktan çekindiler, birbirleriyle çarpışan iki Müslüman grubundan hangisinin hak üzere olduğunu araştırmadılar. Sa’d b. Ebî Vakkas, yukarıdaki hadisin râvisi Ebu Bekre, Abdullah b. Ömer, İmrân b. Husayn vesaire bunlardandır. Bunlar hangi tâifenin haklı olduğu hususunda hükmü Allah’a bıraktılar, kendileri de karara varmaktan çekindiler.⁵²²

Yukarıda geçen hadis-i şerifte fitneden sakınma ve fitneye girmekten sakındırmaya yönelik bir teşvik vardır. Çünkü o fitnenin şerri, fitneye tutunma nispetince olur. Fitneden murad, mülk talep etmede ihtilaftan kaynaklanan şeydir. Çünkü haklı haksızdan ayırt edilemez. Taberi şöyle der: Selef bu konuda

⁵²⁰ Müslim, **Sahîh**, IV, 2212-2213, (Fiten, 13); Ebu Davud, **Sünen**, s. 131, (Fiten ve Melâhim, 2, 1/4256); Nevevî, **Minhâc**, XVIII, 218; (Başka bir tarikle) Hâkim, **el-Müstedrek**, V, 354, (Fiten ve Melâhim, 8532), Daru’l Fikr, 1. Baskı, Beyrut, 2001/1421.

⁵²¹ Müslim, **Sahîh**, IV, 2212-2213, (Fiten, 13); Nevevî, **Minhâc**, XVIII, 218; (Başka bir tarikle) Hâkim, **el-Müstedrek**, V, 354, (Fiten ve Melâhim, 8532), Daru’l Fikr, 1. Baskı, Beyrut, 2001/1421.

⁵²² Ebu Zehra, **Ebu Hanife**, 161.

ihtilaf etmiştir ki bazıları bu ihtilafı umuma hamletmiştir. Onlar mutlak olarak Müslümanlar arasında meydana gelen savaşa girmekten vazgeçmişlerdir. Sa'd, İbn Ömer, Muhammed b. Mesleme ve Ebu Bekre gibi. Bunlar mezkur rivayetlerin ve başka şeylerin zâhirlerine tutundular.⁵²³

Fitneye karışmamak için tedbir olmak gerekir. Fitnenin dışında kalabilmek için hadislerde ifade edilen bir tedbir de dağa çekilmektir. Fitneye karışmamaya teşvik hususunda beyan edilen: "...Fitne sırasında yatan oturandan; oturan ayakta durandan... daha hayırlıdır..." hadisinin Ebu Bekre tarafından rivayet edilen veçhinde, bir adam Rasulullah (as.)'a sorar: "Ey Allah'ın Rasulü, bu durumda ne yapmamızı emredersin?" Hz. Peygamber (as.)'in ona verdiği cevap şudur: "Kimin dağda develeri varsa onların peşine düşsün, kimin de davarı varsa, davarlarının yanına gitsin. Kimin de (ekim) arazisi varsa o da çiftinin başına çekilsin...."⁵²⁴

Buharî ve Müslim tarafından kaydedilen bir rivayette "dağa çekilme" keyfiyeti teyit edilir ve: 'Müslüman kimseye, en hayırlı malın davar olacağı zaman yakındır. fitnelerden kaçarak, dinini kurtarmak için dağların yağmur düşen otlak yerlerini takip etmek üzere peşine takıldığı davar onun en hayırlı malıdır.' denir. Müslim'de Ebu Bekre'den gelen rivayette daha vazih olarak: '...Haberiniz olsun, fitne iner veya vukua gelecek olursa, devesi olan, devesine; davarı olan davarına; arazisi olan arazisine iltihak etsin...' denir.⁵²⁵ İşte bu hadisler sebebiyle Ebu Bekre fitne döneminde savaşmaktan uzak kalmış ve asla savaşmamıştır.

Ayrıca Ebu Bekre'nin rivayet etmiş olduğu, Cemel ve Siffin Savaşlarında tarafsız kalmasına sebep olabilecek bir başka hadiste Rasulullah şöyle buyurmuştur:

- "Sakın ola ki benden sonra birbirlerinizin boynunu vurmak suretiyle dalalete (sapıklığa) dönmeyin."⁵²⁶ Ebu Bekre'nin rivayet ettiği bu hadis Taberânî'de,

⁵²³ İbn Hacer, **Fethu'l Bârî**, XIV, 526.

⁵²⁴ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 190-191.

⁵²⁵ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 191.

⁵²⁶ Nesaî, **Sünen**, VII, 127, (Tahrim, 29); Suyutî, **Suyutî Şerhi ve İmam Sindî Haşiyesiyle Sünenü'n-Nesaî**, VII, 145.

“kafirlerle dönüşmeyin” şeklindedir.⁵²⁷ Bütün bu hadisleri ashabın ileri gelenleri farklı farklı yorumlamışlardır.

b) KABİLECİLİK

Ebu Bekre Sakif kabilesine mensuptur. Sakiflilerin geneli ise Cemel ve Siffin’e katılmamışlar ve tarafsız bir politika izlemişlerdir. Ebu Bekre de kabilesinin bu politikasına aykırı hareket etmemiştir.

Hz. Ali Cemel Savaşı’ndan sonraki pazartesi günü Basra’ya girmiş, yaralılar ve kendilerine eman verilenler de dahil olmak üzere Basralıların tamamı Hz. Ali’ye biat etmişlerdi. Daha sonra Sakif kabilesine mensup Abdurrahman b. Ebî Bekre selam vererek Hz. Ali’nin huzuruna girdi ve o da Ali’ye biat etti. Hz. Ali, Abdurrahman’a: Savaşa katılmayarak oturup bekleyen ve bana biat etmeyen amcan (Ziyad b. Ebîhi) nerede diye sordu. Abdurrahman: Ey Müminlerin Emiri, o sizi çok seviyor sağlığınıza duacıdır,⁵²⁸ yalnız şuanda hasta olduğu için size daha sonra gelecek diyerek Hz. Ali soruncaya kadar onun yerini gizledi. Bunun üzerine Hz. Ali Abdurrahman b. Ebî Bekre’den kendisini ona götürmesini istedi. Beraberce Ziyad’a gittiler. Hz. Ali elini Ziyad’ın göğsüne koydu ve bu açık bir rahatsızlıktır, dedi. Hz. Ali kendisine özür beyan eden Ziyad’ın özrünü kabul etti ve Basra valiliği hususunu onunla istişare etti ve Ziyad’ı Basra’ya vali tayin etmek istedi.⁵²⁹ Başka bir rivayette ise Ebu Bekre’yi Basra’ya vali tayin etmek istedi ancak o bu teklifi kabul etmeyip:

- Hayır, senin adamlarından veya akrabalarından birisi olsun. Çünkü halk, sizden birinin vali olmasına daha sıcak bakar, dedi. Nihayet Hz. Ali ve Ebu Bekre, İbn Abbas’ın Basra valisi olması hususunda görüş birliğine vararak ayrıldılar. Ayrıca Hz. Ali, (Ebu Bekre’nin anne bir kardeşi) Basra’nın haracına ve Beytü’l mâl’in başkanlığına Ziyad b. Ebîhi’yi getirdi. İbn Abbas’a da Ziyad’a itaat etmesini

⁵²⁷ Taberânî, **el-Mu’cemu’s-Sağîr**, H. No: 428, s. 182.

⁵²⁸ Taberî, **Tarih**, IV, 543; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 246.

⁵²⁹ Taberî, **Tarih**, IV, 543.

ve sözünü dinlemesini emretti. Ziyad da bu savaşta tarafsız kalanlardandı.⁵³⁰

Rasulullah'ı görmeyen ve Ebu Bekir zamanında Müslüman olan (Muhadramundan) Ziyad'ın⁵³¹ Cemel Savaşı'na katılmayıp bir köşeye saklanmasının, onun babasız büyümesinden kaynaklandığını söyleyenler vardır. Oysa bu tutum, sadece Ziyad'a mahsus bir hareket olmayıp, onun da mensubu bulunduğu tüm Sakîf kabilesi fertlerinin, özellikle fitne döneminde izlemiş oldukları tarafsızlık politikasının bir tezahürüdür. Sakif kabilesinin bu siyaseti, Hz. Ali'nin valileri azli konusunda yine bu kabile mensubu Muğîre b. Şu'be'den gelen görüşü reddetmesi ile başlar, Muaviye'nin Şam'da devlet kuracağı güne kadar devam eder.⁵³²

Reddedilen görüş şudur: Muğîre b. Şu'be, Hz. Ali halife seçildiğinde ona valileri azletme hususunda aceleci olmamasını özellikle Muaviye'yi yerinde bırakmasını nasihat etmiş ancak Hz. Ali buna karşı çıkmıştı.⁵³³ Sakîf kabilesine mensup olan Muğîre b. Şu'be, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ali'ye biat konusunda da gevşek davranmıştı.⁵³⁴ Hatta Muğîre, Cemel Savaşı öncesinde (kendi kabilesi olan Sakîf'le birlikte Taif'te yaşayan) Hevâzinlileri de kendine tâbi olmaya davet etmiş, kendisine katılanlarla birlikte Cemel ve Siffin Savaşları bitinceye kadar Taif'e kapanmış ve oradan ayrılmamıştı.⁵³⁵ Sakîf'in bu genel siyasetinde Ebu Bekre ve Ziyad da kendileriyle aynı kabilede olan Muğîre gibi tarafsızlardı. Ancak Ebu Bekre de Muğîre gibi sadece kendisi tarafsız kalmamış, beraberinde bulunan bazı Müslümanların da tarafsız kalmasına vesile olmuştur. Bu sebeple denilebilir ki, bazı sahabîlerin bu savaşlara katılmamalarında kavmiyetçiliğin de büyük bir rolü vardır.

İ) İMRÂN B. HUSAYN (HUSEYN)

1- KISA BİYOGRAFİSİ

⁵³⁰ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 246.

⁵³¹ Zirikli, **A'lâm**, III, 89.

⁵³² Bakır, **Hiz. Ali Dönemi**, 69.

⁵³³ Dineverî, **el-Ahbâr**, 135; Taberî, **Tarih**, IV, 438-442; İbn Esir, **el-Kamil**, III, 197-198; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 229.

⁵³⁴ Mesudî, **Müruc**, II, 353.

⁵³⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 34-35.

Rasulullah'ın ashabından olan İmrân b. Husayn, örnek bir önder,⁵³⁶ duası kabul gören fakih bir zattır.⁵³⁷ Ebu Nüceyd (Necîd) el-Huzaî olarak da tanınan İmrân b. Husayn, Ebu Hureyre ile birlikte⁵³⁸ Hayber'in fethedildiği yıl Müslüman olmuştur. Babası ve kız kardeşi de İmrân ile birlikte Müslüman olanlardandı. Hz. Peygamber ile birlikte gazvelere katılan İmrân, Hz. Ömer zamanında halife tarafından dinlerini öğretmek üzere Basralılara gönderildi. İmrân daha sonra da Abdullah b. Âmir veya Ziyad tarafından Basra'ya kadı tayin edilmişti. Ancak o daha sonra bu görevinden istifa etmiş⁵³⁹ ve hicrî 52. yılda Basra'da vefat etmiştir.⁵⁴⁰ Kendisinden rivayet edildiği söylenen 180 hadisi şerif vardır.⁵⁴¹

İmrân, fitne döneminde hiçbir savaşa katılmamış ve tarafsız kalmıştır.⁵⁴² Halkın karşısına çıkıp onları tarafsızlığa sevk etmek için çaba sarf etmediği halde tek başına evine kapanıp uzlete çekilmesi sebebiyle, ona pasif tarafsızlar arasında yer verilmiştir.

2- İMRÂN B. HUSAYN'IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

a.1) Ayetler Sebebiyle

Sahabe ve Tabiinin büyük çoğunluğu ve İslam âlimlerinin tamamı, “fitnede haklı tarafa yardım etmek ve onlarla birlik olarak asilere karşı mukatele etmek gerekir” demişlerdir. Nitekim ayet-i kerimede de: “Eğer müminlerden iki zümre birbiriyle dövüşürlerse aralarını (bulup) barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecavüz ediyorsa, siz, o tecavüz edenle, Allah'ın emrine dönüncüye kadar savaşın...”⁵⁴³ denir. Bu mevzuda sahih olan budur.”⁵⁴⁴ Ancak İmrân b. Husayn ve İbn Ömer gibi bazı sahabîler bu ayeti tevil ediyorlardı. Bu konuda onların düşünceleri net değildi. Ki bir haricî İbn Ömer'e gelip bu ayeti

⁵³⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 508.

⁵³⁷ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, I, 462.

⁵³⁸ İbn Abdi'l-Berr, *İstîâb*, III, 284; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 508.

⁵³⁹ İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 585.

⁵⁴⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 450.

⁵⁴¹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, I, 462.

⁵⁴² İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 586.

⁵⁴³ Hucurat Sûresi (49), 9.

⁵⁴⁴ İbn Deyba, *Kütüb-i Sitte*, XIII, 199.

okuyarak:

- “Allah’ın kitabında zikrettiği gibi savaşmaktan seni alıkoyan nedir?” diye sordu. Abdullah b. Ömer ise:

- “Ey kardeşimin oğlu! Okuduğun ayeti tevil etmektense bence pek büyük tehditleri ihtiva eden şu ayetle istidlal etmek daha doğrudur. (Beni bu işten men eden şey, Allah Teâlâ’nın): ‘Kim bir mü’mini kasten öldürürse cezası içinde temelli kalacağı cehennemdir.’⁵⁴⁵ ayetinden başka bir şey değildir.”⁵⁴⁶ “Bu suretle Allah bana bir Müslümanın kanını haram kılmıştır” demişti.⁵⁴⁷ Bunun üzerine Haricî genç yine:

- “Fitne zamanında savaşmanın meşru olduğuna dair ayet-i kerimeden delil getirmiş ve bana göre fitne esnasında savaşmak meşrudur, peki bu konuda sen ne düşünüyorsun.” diye İbn Ömer’e sormuş, İbn Ömer de:

- “Anan sana ağlasın. Oradaki savaş müminler için değil kafirler içindir cevabını vermiştir. Bu ayet, ‘Ta ki fitne ortadan kalkıp, din yalnız İslam dini oluncaya kadar kafirlerle savaşma’ hususunda müminlere bir emirdir.” demişti.⁵⁴⁸

Bu sorunun aynısı Nâfi’ b. Erzak ve bir cemaat tarafından, İmrân b. Husayn’a sorulmuş, o da İbn Ömer’in vermiş olduğu cevabın aynısını vermiştir.

Yani burada fitne addedilen şey dinden dönmek ve müşriklerin dinine girmektir. Bir kimse dininden döndüğünde ya onu öldürürler ya da İslam çoğalıp fitne ortadan kalkıncaya kadar ona güvence verirlerdi. Ancak artık kafirlerden biri tarafından müminlerden birine fitne gelmesi durumu söz konusu değildir.⁵⁴⁹ İşte bu sebeple İmrân b. Husayn ve onun gibi düşünen diğerlerine göre fitneyi tekrar hortlatmamak için Müslümanlar arasında yapılan, haklı ve haksızın kim olduğu belli olmayan bu savaşlarda yer almamak, onlardan mümkün olduğunca uzak durmak gerekir.

⁵⁴⁵ Nisâ Sûresi (4), 93.

⁵⁴⁶ Buharî, **Sahîh**, VI, 401, (Tefsîr, 337); Beyhakî, **es-Sünenü’l Kübrâ**, VIII, 192; Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 292-293.

⁵⁴⁷ Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 292-293.

⁵⁴⁸ İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 547.

⁵⁴⁹ İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 547.

İşte bu sebeplerle İmrân b. Husayn, Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebu Bekre vesaire Müslümanlar arasında kopan fitnelere karışmak istememişler, birbiriyle çarpışan iki Müslüman gruptan hangisinin hak üzere olduğunu araştırmayıp hükmü Allah'a bırakmışlar, kendileri de karara varmaktan çekinmişlerdi.⁵⁵⁰ Onların bu tavrı, daha sonrakiler tarafından da takdir edilmişti. Nitekim "Hasan Basrî ve Muhammed b. Sîrin: "Basra'da yaşayan sahabe içerisinde İmrân b. Husayn ve Ebu Bekre'den daha faziletli bir kimse yoktu."⁵⁵¹ diyerek Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kalan bu iki sahabîyi övmüşlerdi.

a.2) Hadisler Sebebiyle

Cemel Savaşı sırasında Basra ahalisi üç fırka olup bir fırka Hz. Ali'ye bağlı, bir fırka Cemel ashabı ile beraberdi. Ahnef b. Kays ve İmrân b. Husayn gibi bir fırka da tarafsızdı.⁵⁵²

İmrân b. Husayn'ın fitne esnasında meydana gelen olaylar karşısındaki tutumunu şöyle özetleyebiliriz:

Cemel ashabı Basra'ya doğru yola çıkmıştı. Basra'ya yaklaştıklarında Hz. Aişe, Ahnef b. Kays ve diğer kabile reislerine bir mektup gönderdi ve Basra'ya geldiğini haber verdi. Bu haberi alan Osman b. Hanif, İmrân b. Husayn ile Ebu Esved ed-Düelf'i geliştirmek üzere Hz. Aişe'ye gönderdi. İmrân b. Husayn ile Ebu Esved, Hz. Aişe'nin yanına geldiklerinde selam verdiler ve Aişe'ye ne sebeple geldiğini sordular. O da Osman'ın intikamını almak için geldiğini, onun haram ayda, haram beldede haksız yere öldürüldüğünü söyledi ve Allah Teala'nın şu ayetini okudu.⁵⁵³

"Onların fısıldaşmalarının (gizli toplantılarının) çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi yahut iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi isteyen kimseler(in gizli toplantıları) müstesna. Kim Allah'ın rızasını

⁵⁵⁰ Ebu Zehra, **Ebu Hanife**, 161.

⁵⁵¹ Ahmed b. Hanbel, **Kitâbü'z-Zühd**, I, 217; İbn Abdî'l-Berr, **İstîâb**, IV, 178-179; III, 285; İbn Hacer, **İsâbe**, IV, 585.

⁵⁵² Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 45.

⁵⁵³ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 232; Esedî, **el-Fitnetü ve Vak'atü'l Cemel**, 122-123.

kazanmak için bunu yaparsa, biz ona yakında büyük bir ecir vereceğiz.”⁵⁵⁴

Bunun üzerine İmrân b. Husayn ile Ebu Esved ed-Düelî buradan ayrılıp Talha'nın yanına geldiler ve ne sebeple geldiğini ona da sordular.

Talha:

- “Osman’ın intikamını almak için geldim.” dedi. Onlar:

- “Sen Ali’ye biat etmemiş miydin?” deyince de

- “Evet, kılıç boynumun üzerinde iken (istemediğim halde) ona biat ettim. Eğer bizi Osman’ın katilleriyle baş başa bırakmazsa, onu halife kabul etmeyeceğim.” dedi. Daha sonra Zübeyr’in yanına gittiler. O da buna benzer şeyler söyledi. İmrân ile Ebu Esved ed-Düelî, Osman b. Hanîf (Huneyf)’in yanına döndüler.

Ebu Esved, ona:

- “Ey Ahnef oğlu, madem ki sana gelindi, o zaman sen de savaşa çık, mızrakla vuruş, kılıçla dövüş ve diren, zırhını giyerek nikabını takarak paçanı sıvayarak onların karşısına çık.” dedi. Bunun üzerine Osman:

- “İnnâ lillah ve innâ ileyhi raciun. Kabe’nin Rabbine and olsun ki İslam’ın değirmeni tersine dönmeye başlamıştır. Bundan sonra ne gibi bozukluklar meydana gelecek görün.” dedi. İmrân:

- “Evet! Vallahi uzun bir savaşa girişeceksiniz.” dedi. Onlar bu sözlerle İbn Mesud’un merfu olarak rivayet etmiş olduğu: “Otuz beşinci senede İslam değirmeni ters dönecektir.” mealindeki hadisi kastediyorlardı. Sonra Osman b. Hanîf, İmrân b. Husayn’a:

- “Bana bir tavsiyede bulunur musun?” diye sorunca İmrân şöyle dedi:

- “Bir kenara çekil. Ben de evimde veya devemin başında oturacağım.” demiştir.

İmrân böyle dedikten sonra oradan ayrıldı ve evine gitti. Osman da: “Hayır, Müminlerin Emîri gelinceye kadar onları alıkoyacağım.” demiş ve insanlara çağrıda bulunarak silahlarını kuşanmalarını ve mescitte toplanmalarını istemişti.⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ Nisa Sûresi (4), 114.

⁵⁵⁵ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 232; Esedî, **el-Fitnetü ve Vak’atü’l Cemel**, 122-123.

İbn Haldun'un Kitâbu'l İber'de anlattığı üzere İmrân b. Husayn'ın, Osman b. Hanîf (Huneyf)'e savaflara katılmamayı ve Emîru'l Müminin gelinceye kadar da insanları bundan men etmeyi tavsiye etmesi,⁵⁵⁶ tedbir sebebiyle de olabilir. Çünkü bir tarafta yer alıp diğere düşman olmak onları asi durumuna düşürebilir ve sorumluluk altına itebilirdi.

Bununla birlikte onun Katade'ye tavsiyesi, Hz. Peygamber'in ümmetine yaptığı tavsiye ile paralellik arz etmektedir ve bu da İmrân'ın Cemel ve Siffin Savaşlarında hiçbir gruba katılmayıp tarafsız kalmasında hadislerin de etkili olduğunu göstermektedir. Buna binaen İmrân b. Husayn fitne sorumluluk almak istemiyor, Allah'a hesap vermekten çok korkuyordu. Bunu da: "rüzgarın savurduğu kum parçası olmayı ne kadar isterdim"⁵⁵⁷ sözleriyle dile getiriyordu.

İmrân b. Husayn ve onun gibi düşünener, hiçbir Müslümanın kanı aksın istemiyorlardı. Aslında bunu Hz. Ali de istemiyordu ancak tıpkı Ebu Bekir'in Ridde olaylarında meydana gelen isyanların önünü almak ve bozulan devlet otoritesini sağlamlaştırmak için asilerle savaştığı gibi Ali de savaşıyordu. Ancak Ali döneminde Hz. Ebu Bekir'in yanında bulunan ashabın büyüklerinden bir çoğu hayatta değil, yahut "bütün ümmeti idare edemeyecek derecede ihtiyarlamış ve bir kısmı inzivaya çekilmiş"⁵⁵⁸ bulunuyordu. Ashabın bir çoğu ne yapacağını bilemez haldeydi. Fitne zamanında Müslümanlarla savaşmanın caiz olmadığı görüşünde olan bazı sahabîler, fitneye karışmadığın halde biri evine girer ve canına kastederse ne yapmak gerekir sorusunun cevabında ihtilafa düşmüşlerdi. Ashabdan Ebu Bekre ve diğere bazıları Müslümanlar arasında yapılan savafla katılmak caiz değildir. Hatta eve giren kişiye karşı müdafa-yı nefiste bulunmak da caiz değildir. Zîra eve gelen düşman (kafir değil) mütevvildir (ayetleri inkar etmiyor, tevil ederek herkesçe benimsenmeyen bir manayı benimsiyor.) derler. İmrân b. Husayn ve diğere bazıları ise, fitneye karışılmaz ancak ölüm tehlikesi karşısında nefis müdafaası yapılır, görüşüne sahiptirler.⁵⁵⁹ Bir kenara çekilerek

⁵⁵⁶ İbn Haldun, **Kitâbu'l-İber ve Dîvânü'l Mübtedei ve'l Haber fi Eyyâmi'l Arab ve'l Acem ve'l Berber ve Men Âsârahüm min zevi's-Sultâni'l Ekber (Tarihu İbn-i Haldun)**, (I-VII), Beyrut, 1391/1971, c. II, s. 155.

⁵⁵⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 287.

⁵⁵⁸ Hayâti Ülkü, **Muhtasar İslâm Tarihi**, Şelâle Yay., İstanbul, 1972, s. 424.

⁵⁵⁹ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 198-199.

Cemel ve Sıffin Savaşlarında tarafsız kalan İmrân b. Husayn, bu savaşların yaşandığı sırada “Ebu Katade’ye: Mescidine gir ve oradan asla ayrılma.” demişti. Ebu Katade:

- “Ya o da mescide girerse?” dedi. İmrân:

- “O zaman evine kapan ve oradan çıkma.” dedi.

- “Ya evime girilirse?” diye sorduğunda ise İmrân:

- “Eğer biri beni öldürmek ve malımı gasbetmek amacıyla evime girerse, o zaman ben onu öldürmeyi helal görüyorum.” diyerek cevap verdi.”⁵⁶⁰

İmrân b. Husayn’ın Cemel ve Sıffin Savaşlarındaki tarafsızlığı da daha çok pasif bir tarafsızlıktı. Onun eve giren kişiye karşı nefsi müdafaa yapılması gerekir görüşünün temelini şu hadislerin oluşturması muhtemeldir.

“...Hz. Peygamber (as.) şöyle buyurur: “Kim malı(nı) korumak için dövüşürken öldürülürse (manevî) şehittir. Kim ehli(nin korunması) için dövüşürken öldürülürse (manevî) şehittir. Kim dini(nin korunması) için dövüşürken öldürülürse o şehittir. Kim kanı(nı, canını malını korumak) için dövüşür ve öldürülürse o da (manevî) şehittir.”⁵⁶¹

Diğer bir rivayette, bir adam gelerek Hz. Peygamber (as.)’e, malına tecavüz eden kimseye nasıl davranması gerektiğini sorar. Aralarında geçen konuşma mal ve can müdafaasının meşruiyetine ve İmrân b. Husayn’ın görüşüne bir delil niteliğindedir:

“Ey Allah’ın Rasulü, bir adam gelerek malıma saldırırsa ne yapmamı tavsiye edersin?”

“Ona Allah’ı hatırlat.” Müteakip hadiste: “Allah’ı üç kere hatırlat” denir.

“Allah’tan korkmazsa?”

“Etrafındaki Müslümanlardan ona karşı yardım iste.”

⁵⁶⁰ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 288; Zehebî, **Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ**, II, 509-510.

⁵⁶¹ Nesaî, **Sünen**, VII, 116, (Tahrir, 24); İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 198.

“Yanımda Müslümanlardan kimse yoksa?”

“Ona karşı sultandan yardım iste.”

“Sultan beden uzaksa?”

“Ahiret şehitlerinden biri oluncaya veya malını koruyuncaya kadar onunla dövüş.”⁵⁶²

Rivayetin bir başka veçhinde: “...Dövüş. Öldürülürsen cennetliksin, öldürürsen öbürü cehennemliktir” denir.⁵⁶³ İşte İmrân b. Husayn’ı Cemel ve Sıffin Savaşlarından uzak tutan şeyler bu konudan bahseden ayet ve hadislerdir. İmrân b. Husayn’ın Cemel ve Sıffin Savaşları öncesinde Osman b. Huneyf’in, “Bana bir tavsiyede bulunur musun?” sorusuna, “Bir kenara çekil. Ben de evimde veya develerimin başında oturacağım.”⁵⁶⁴ diyerek yanından ayrılmasından da anlaşılacağı gibi onun tarafsızlığı pasif bir tarafsızlıktır.

J) EYMEN B. HURAYM

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Eymen b. Huraym’ın sahabî olup olmadığı hakkında ihtilaf vardır.⁵⁶⁵ Ebu Sabit olarak künyesiyle meşhur olan Eymen’in babası için de Sabit künyesini kullananlar olmuştur.⁵⁶⁶ Önceleri Dımaşk’ta oturduğu halde daha sonraları Kûfe’ye taşınmıştır.⁵⁶⁷

Eymen henüz genç yaşta iken Fetih günü Müslüman olmuştur. Her ne kadar babası hakkında da Eymen ile beraber Fetih gününde Müslüman olmuştur diyenler varsa da esah olan görüş, babasının Bedir Savaşı’ndan önce Müslüman olduğu yönündedir. Nitekim babası ve amcası Bedir Savaşı’na

⁵⁶² Nesaî, **Sünen**, VII, 113-114, (Tahrim, 21); İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 198.

⁵⁶³ Nesaî, **Sünen**, VII, 114, (Tahrim, 21); İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 198.

⁵⁶⁴ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 232.

⁵⁶⁵ Mizzî, **Tehzîbü’l-Kemâl**, III, 443; İbn Hacer, **Takrîbü’t-Tehzîb**, I, 63; İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, I, 198.

⁵⁶⁶ Neysabûrî, **et-Tabakat**, II, 949.

⁵⁶⁷ Safedî, **Vefâyât**, X, 30.

katılanlar arasında yer almaktadır.⁵⁶⁸

Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmayıp pasif bir tarafsızlık örneği sergileyenlerden biri de Eymen b. Huraym'dır. Onun bu savaşlara katılmama sebepleri hakkında şunları söyleyebiliriz.

2- EYMEN B. HURAYN'IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

a.1) Babası ve Amcasına Verdiği Söz Sebebiyle

Babası ve amcası henüz ölmeden önce, “La ilahe illallah Muhammedü'r-Rasulullah” diyen bir kişiyle savaşmayacağına dair Eymen b. Huraym'dan söz almışlardı. Bu sebeple Eymen, normal zamanda olduğu gibi fitne zamanında da verdiği bu söze vefa göstermiş ve asla Müslümanların birbirleriyle olan mücadelelerinde yer almamıştı.

“Mervan b. Hakem, Dahhak b. Kays ile savaştığı Merç günü, Eymen b. Huraym'a:

- Bizimle aynı safta savaşmanı istiyoruz.⁵⁶⁹ İçinde bulunduğumuz durumda bize tâbi olmaz mısın? diye (sormak için) bir elçi gönderip (yanına çağırttı).⁵⁷⁰ Eymen:

- Muhakkak babam ve amcam Bedir gününde şehit olmuşlar ve La ilahe illallah Muhammedü'r-Rasulullah sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem diyen bir kişiyle savaşmama hususunda benden söz almışlardır,⁵⁷¹ diyerek savaştan geri durmuştu.

Peki, o halde babasının ve amcasının Eymen b. Huraym'dan böyle bir söz almalarının sebebi neydi?

Ebu Bekre'nin rivayet ettiğine göre bir keresinde Rasulullah (as.):

- “Yakında bir fitne meydana gelecektir. O fitne zamanında yatan,

⁵⁶⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, VI, 38; İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, I, 217.

⁵⁶⁹ İbn Esir, **Üsdü'l-Gâbe**, I, 223; Safedî, **Vefâyât**, X, 30-31.

⁵⁷⁰ İbn Hacer, **İsâbe**, I, 316; İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, I, 217.

⁵⁷¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, VI, 39; İbn Esir, **el-Kâmil**, I, 223; Safedî, **Vefâyât**, X, 30-31.

oturandan; oturan ayakta durandan; ayakta duran, yürüyenden; yürüyen koşandan daha hayırlıdır.” dedi. Ebu Bekre:

- “Ya Rasulullah, (eğer o zamana rastlarsam) bana ne yapmamı emredersin?” dedi. Rasulullah (as.) :

- “Kimin devesi varsa onun yanına gitsin (onunla ilgilensin), kimin bir koyunu varsa onunla ilgilensin, kimin de bir arazisi varsa onun yanına gitsin (onu ekip, biçsin).” buyurdu. Ebu Bekre:

- “Peki bunlardan hiç bir şeye sahip olmayan ne yapsın?” deyince Rasulullah:

- “Kılıcını alsın, onun keskin tarafını taşa vursun, gücünün yettiği kadar o fitneden korunsun.”⁵⁷² buyurdu.

İbn Mesud (ra.) da Rasulullah (as.)’ın şöyle söylediğini işittim diyerek,

(yukarıda geçen) Ebu Bekre hadisi’nin bir kısmını zikredip ekledi:

- “Fitnede öldürülenlerin tümü cehennemdedir.” Vâbisa, İbn Mesud’a:

- “Bu ne zaman olacak Ey İbn Mesud?” diye sorunca İbn Mesud:

- “İnsanın birlikte oturduğu kişiden emin olmadığı, katl günlerinde” dedi.

- “O zamana yetişirsem bana ne yapmamı emredersin?” deyince

- “Elini ve dilini fitneden uzak tutarsın. Evinin sergilerinden bir sergi olursun” (Yani evinden hiç ayrılmazsın) dedi.⁵⁷³

Vâbisa diyor ki: Hz. Osman şehit edildiğinde gönlüm bir tarafa gitmek istedi. Bir hayvana binip Dımeşk’e geldim. Huraym b. Fâtik’e uğrayıp olup biteni ona anlattım. Huraym b. Fâtik, İbn Mes’ud’un bana anlattıkları gibi Rasulullah’tan kendisinin de duyduğuna, kendisinden başka ilâh olmayan Allah’a

⁵⁷² Ebu Davud, **Sünen**, s. 131, (Fiten ve Melahim, 2).

⁵⁷³ Ebu Davud, **Sünen**, (Fiten ve Melâhim, 2).

yemin etti.⁵⁷⁴ Yani aynı hadisi Hz. Peygamber'den Huraym b. Fâtik de rivayet etmiştir.

Denilebilir ki, Huraym b. Fâtik'in Rasulullah'tan duyduğu bu hadisler, oğlu Eymen b. Huraym'dan bu konuda söz almasına, bu da Eymen'in ahde vefa göstermesine ve tarafsız kalmasına sebep olmuştu. Bizzat Eymen'in de ifade ettiği gibi babası ve amcası “La ilahe illallah Muhammedü'r-Rasulullah sallallahü aleyhi ve âlihi ve selem” diyen bir kişiyle savaşmama hususunda ondan söz almışlardı.⁵⁷⁵

O, bir Müslümanı öldürmenin kişiye asla yarar sağlamayacağı kanaatindeydi. Dolayısıyla o, Hz. Osman öldürüldüğünde de: “Beyinsizce Hz. Osman'ın öldürülmesini üstlenenler, bir hüsrân ve günahla karşılaşmışlar, hayatta kâr etmemişlerdir.”⁵⁷⁶ demişti.

a.2) Saltanat İçin Bir Müslümanla Savaşmak İstememesi Sebebiyle

Eymen b. Huraym, bir Müslümanı öldürmenin kendine fayda sağlamayacağından bilakis saltanatı başkaları sürerken kendisi ceza çekeceğinden dolayı Cemel, Sıffin ve sonrasında yapılan diğer savaşlara katılmamıştı.

“Mervan b. Hakem, Dahhak b. Kays ile savaştığı Merç günü, Eymen b. Huraym'a:

- “Bizimle aynı safta savaşmanı istiyoruz...”⁵⁷⁷ dediğinde Eymen:

- “Eğer sen ateşten kurtulacağıma dair bana beraat getirirsen, seninle beraber bu savaşa katılırım.” dedi. Bunun üzerine Mervan:

- “Senin yardımına ihtiyacımız yok (diyerek onu yanından kovdu).”

Eymen, Mervan'ın huzurundan ayrıldı⁵⁷⁸ ve şerefli bir kahraman edasıyla şu şiiri okudu.⁵⁷⁹

Kureyş'ten bir başkası sultan olsun diye,

⁵⁷⁴ Ebu Davud, **Sünen**, s. 131, (Fiten ve Melâhim, 2).

⁵⁷⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, VI, 39; İbn Esir, **Üsdü'l-Gâbe**, I, 223; Safedî, **Vefâyât**, X, 30-31.

⁵⁷⁶ İbn Hacer, **İsâbe**, I, 316.

⁵⁷⁷ İbn Esir, **Üsdü'l-Gâbe**, I, 223; Safedî, **Vefâyât**, X, 30-31.

⁵⁷⁸ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, I, 217; Safedî, **Vefâyât**, X, 31.

⁵⁷⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, VI, 39.

Savaşmam asla namaz kılan bir kişiyle,
Saltanatı ona iken, günahım bana,
Cehalet ve aptallıktan sığınırım Allahım'a,
Günahsız bir Müslümanı öldürmek öyle mi?
Yaşadığım müddetçe, fayda etmez bu bana.⁵⁸⁰

Dineverî'de geçtiğine göre ise Muaviye, Eymen b. Huraym'ı kendisine biat etmesi karşılığında Filistin'in bir bölgesine vali tayin etmek istemiş ancak Eymen bunu kabul etmemiş ve yukarıdaki beyti okumuştur.⁵⁸¹

Eymen b. Huraym, Muaviye'ye yazmış olduğu bir mektupta özetle, verdiği vaadi yerine getirmemekle rüşde erdin ve seni seçenlere ölümü gösterdin, diyordu. Bunun aksine Hakem olayı ile ilgili:

Eğer bilseydi millet , hükümden sonrayı,
Huzurunuzda hakem yapardı İbn Abbas'ı,
Lakin verdiler Yemenli bir şeyhe hakemliği,
Bir fikri yoktur ki nasıl çözsün bu meseleyi⁵⁸²

diyerek Hz. Ali'nin başlangıçta hakem tayin ettiği kişinin yani İbn Abbas'ın hakem olması gerektiğini savunarak Hz. Ali ile aynı düşüncede olduğunu ifade ediyordu. Ancak babası ve amcasına verdiği sözü çiğnemiyor, ne Hz. Ali'nin ne de diğerlerinin yanında yer alıyordu.

⁵⁸⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, VI, 39; Dineverî, **el-Ahbâr**, 177; İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, I, 217; İbn Esir, **el-Kâmil**, I, 223; Safedî, **Vefâyat**, X, 31.

⁵⁸¹ Dineverî, **el-Ahbâr**, 177.

⁵⁸² Dineverî, **el-Ahbâr**, 177; Mesudî, **Müruc**, II, 399.

İKİNCİ BÖLÜM

II- AKTİF TARAFSIZLAR

A) EBU MUSA EL-EŞ'ARÎ

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Asıl ismi Abdullah b. Kays olan Ebu Musa (ra.), Yemen bölgesinde yer alan Zebid'de doğmuş, İslam dini ortaya çıktığı sıralarda Mekke'ye gelmiş ve Müslüman olmuştur. Zayıf ve kısa boylu olan Ebu Musa için Hz. Peygamber, süvarilerin efendisi demiştir.⁵⁸³

Zahit ve faziletli bir zat olan Ebu Musa,⁵⁸⁴ ashab içerisinde kadılık yapan (hüküm veren) altı kişiden biridir. Geri kalan beş kişi ise: Ömer, Ali, İbn Mesud, Übey ve Zeyd'dir.⁵⁸⁵ O, Kur'an'ı ve sair ilimleri hıfz etmiştir.⁵⁸⁶ Davudî bir sese sahip olan Ebu Musa'nın, Kur'an'ı çok güzel okuduğu rivayet edilmektedir. "Hz. Peygamber bir keresinde mescidde bir adamı Kur'an okurken duymuş ve onun kim olduğunu sormuştu. Abdullah b. Kays cevabını alınca: "Ona Davud'un nefesinden bir nefes verilmiştir." demiştir.⁵⁸⁷ Hatta sahabe içerisinde ondan daha güzel sesli birinin olmadığına dair bir rivayet de vardır. Bununla birlikte Ebu Musa sadece Kur'an okumakla kalmamış, aynı zamanda insanlara Kur'an öğretmiştir.⁵⁸⁸

⁵⁸³ Zirikli, *A'lâm*, IV, 254.

⁵⁸⁴ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, I, 395.

⁵⁸⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 388-389.

⁵⁸⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l Kurrâil Kibâr alâ't-Tabakât-i ve'l A'sâr*, bs. 1, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, (t.y.), I, 39.

⁵⁸⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 107; Zehebî, *Ma'rifetü'l Kurrâ*, I, 39; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 387.

⁵⁸⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 383-390.

Habeşistan'a hicret edenler arasında Ebu Musa'nın ismi de yer almaktadır.⁵⁸⁹ Ancak Muhammed b. Ömer'in haber verdiğine göre: Ebu Musa Mekke'de Müslüman olduktan sonra kendi kavmine ve memleketine geri dönmüş, orada bir müddet ikamet etmiş ve sonra Eş'arîlerden bazı insanlarla birlikte Rasulullah (as.)'a gelmiştir. Nitekim Ebu Musa'nın Eş'arîlerle Rasulullah'a dönüşü ile Habeşistan'dan gelen Cafer b. Tayyar ve yanındakilerin dönüşü aynı zamana denk gelmiş bu sebeple: "Habeşistan'dan dönenlerle beraber Ebu Musa geldi" denilmiş ve Hz. Peygamber ile hep beraber Hayber'de buluşulmuştur. Yani bazı rivayetlerde bildirildiği gibi Ebu Musa Habeşistan'a hicret etmemiş sadece Ebu Musa ve Habeşistan'dan dönenler aynı anda Rasulullah'a ulaşmışlardır.⁵⁹⁰

Hz. Ömer, hicretin 20. yılında Muğîre'yi -aleyhinde şahitlik yapılması sonucu- Basra valiliğinden azledip yerine Ebu Musa el-Eş'arî'yi vali olarak atamıştı.⁵⁹¹ Ancak onun, Basra valiliğine hicretin 17. yılında atandığı da söylenmektedir.⁵⁹² Bu dönemde Ehvaz'ı⁵⁹³ ve Isbahan'ı fetheden Ebu Musa,⁵⁹⁴ Hz. Osman'ın hilafetinin başında da valilik görevine devam etmişti. Daha sonra Hz. Osman onu azledip yerine Said b. As'ı atamak istediye de, Said Kûfeliler tarafından şehre alınmayıp kovuldu ve Osman'dan Ebu Musa el-Eş'arî'yi vali tayin etmesi istendi. Hz. Osman da bunu kabul etti⁵⁹⁵ ve Hz. Osman şehit edildiği sırada Kûfe valisi hâlâ Ebu Musa idi.⁵⁹⁶

Hz. Ali döneminde Tahkim olayında Ebu Musa'dan kaynaklanan bazı olaylar meydana gelmişti. Böylece Tahkim dönüşünde Ebu Musa Mekke'ye kaçmış ve orada vefat etmişti. Onun Kûfe'de, mescidin yanındaki evinde öldüğü de söylenir. Ölüm tarihinin hicri 42, 44, 50, 52. yıl olduğu hakkında ihtilaflar

⁵⁸⁹ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 327.

⁵⁹⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 105-106.

⁵⁹¹ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 327.

⁵⁹² Zirikli, **A'lâm**, IV, 254; Zehebî, **Siyer-i A'lâmü'n-Nübelâ**, II, 390.

⁵⁹³ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 327.

⁵⁹⁴ Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâ**, I, 40; Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, II, 383-390; Zirikli, **A'lâm**, IV, 254.

⁵⁹⁵ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 327.

⁵⁹⁶ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 228.

vardır.⁵⁹⁷ Ebu Musa tarafından Hz. Peygamber'den rivayet edildiği söylenen 355 tane,⁵⁹⁸ bir başka rivayette 360 tane de hadis mevcuttur.⁵⁹⁹

2- EBU MUSA EL- EŞ'ARÎ'NİN TARAFSIZLIĞI

Ebu Musa, Kûfeliler tarafından sevilip sayılan birisiydi. Nitekim Kûfeliler valilerini değiştirmek isteyen Hz. Osman ile restleşmeleri sonucunda h. 34. yılda onu kendilerine vali seçmişlerdi. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Kûfeliler, Hz. Ali'nin kendilerine gönderdiği yeni validen ziyade Ebu Musa etrafında toplansalar da yine de Hz. Ali'ye biat etmişlerdi.⁶⁰⁰

Bu çalkantılı dönemde, birbiriyle çelişen maslahatlara rağmen insanlarda Arapların eski gücüne tekrar kavuşacağı fikri hakimdi. Yükselen fitne seslerinin tekrar alçalacağı ve insanlar arasındaki barışın yeniden tesis edileceği fikri hakimdi. Gerçekten de bu dönemde Ebu Musa adeta i'tizâlî (tarafsızlığı) aktif hale getirip, somutlaştırıyor, bunun önderliğini yapıyordu. Ebu Musa, üslenmiş olduğu misyonu Kûfe'de yayma gücüne de sahip bir insandı. İ'tizâlî durum başlı başına bir barış hareketi değildi. Ancak böyle olsa bile, onun fitneyi engelleme gibi bir fonksiyonu vardı. Çünkü bu i'tizâl fitneden ayrı kalmaktı. Sahip olunan bir takım hedefler uğruna mutlak bir özgürlük ve hürriyet, her türlü sorumluluktan geri durmak, var olan duruma bir çözüm sağlamaz, kişiyi; tarihi bir vakıayı ve her türlü gerçeği araştırmaktan uzaklaştırır. Toplumla bağıni kesen kişi toplumla ilgili bir teşhis yapamaz ve çözüme bir katkı sağlayamaz. Bu fitneyi kabul etmek caiz olmadığı gibi, ona dahil olmak da caiz değildir. Bununla birlikte ümmet tektir, kardeşlerden müteşekkil bir ümmettir. Savaşla parçalanmak, daha sonra ortadan kaldırılamaz bir hal alacaktır. Böyle bir tutum, ne gerçeğe uygun ne de siyasi bir tavidir. Aynı zamanda bu tarafsızlık hali güzel bir ahlakî yapıya sahip olmayı gerektiriyordu. Onlar şu anda her ne kadar toplumda bir fitne durumu söz konusu olsa bile savaşı ortadan kaldırıp, toplumda sağlıklı bireyler oluşturmanın yolunun gönülleri fethetmekten geçtiği kanaatine sahiplerdi. Dolayısıyla onlar için savaşmak asla çözüm değildi. İşte Ebu Musa, Kûfe savaşçılarının gönüllerine bu duyguyu, bu

⁵⁹⁷ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 327.

⁵⁹⁸ Zirikli, **A'lâm**, IV, 255.

⁵⁹⁹ Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, I, 395.

⁶⁰⁰ Cuayt, **el-Fitne**, 144.

şüpheyi ekmişti. Şunu da kabul etmek gerekir ki, Kûfe ehlinin çoğunluğu, Ebu Musa'nın hararetle savunmuş olduğu bu davaya icabet etmişti. Çünkü Hz. Ali Kûfelilerin ancak dördte birini, devamında da az bir kısmını silah altına alma imkanına sahip olmuştu. Demek ki insanların bir çoğu savaşa katılmamış, bu durum onların kafasını daha da karıştırmıştı. Bir de Ebu Musa, insanların kalplerinde barış tohumlarının tekrar yeşermesi konusunda başarılı olacak ve bu sonradan ortaya çıkacaktır. Bu yönelim esaslı bir yönelimdir ve bu Hz. Ali'nin içine girmiş olduğu bir takım çelişkilere karşı bir hareket olarak gelişecektir. Fitnenin başlamasından itibaren Ebu Musa, Kûfeliler için merkezî bir şahsiyet konumundadır. İşte bu durumda Ebu Musa, onları etkisi altına alıp gölgelemekten, onların gönüllerine hitap etmekten asla geri durmayacaktır.⁶⁰¹

Ebu Musa bu dönemde tamamen “aktif bir tarafsızlık” örneği sergilemiştir. Nitekim Hz. Ali, Rebeze'den kızıl tüylü dişi bir deveye binmiş bir şekilde, peşinden de doru bir atı çekerek hareket etti.⁶⁰² Yefid'e gelince Esed ve Tay kabilelerinden bir topluluk Ali'ye geldi ve ona katılıp yardım etme talebinde bulundular. Hz. Ali: “Yanımda yeteri kadar adam var.” diyerek bu teklifi reddetti. Kûfelilerden Âmir b. Matar eş-Şeybanî de yanına geldi. Hz. Ali ona: “Kûfe'den ne haberler getirdin?” diye sordu. O da olanları anlattı. Hz. Ali, ona Ebu Musa'yı sordu. Adam da şu cevabı verdi:

- “Eğer sen barış istiyorsan Ebu Musa barış adamıdır. Eğer savaşmak istiyorsan o, savaşmaya taraftar değildir.”

- “Vallahi ben barıştan başka birşey istemiyorum. Bize karşı isyan edenlerle barış istiyorum.” dedi. Bu konuşmadan sonra Hz. Ali yoluna devam etti.⁶⁰³

3- EBU MUSA EL-EŞ'ARÎ'NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

a.1) Ayet ve Hadisler Sebebiyle

⁶⁰¹ Cuayt, *el-Fitne*, 160-161.

⁶⁰² Doru: 1. Siyahla kırmızı arası renk, at rengi. 2. Yelesi ve kuyruğu siyah, diğer tarafları kırmızı at. (Bkz. D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, bs. 15, Vadi Yay., Ankara, 2001, s. 340.)

⁶⁰³ İbn Kesir, *Bidâye*, VII, 235-236; Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, III, 33.

Zübeyr, Talha ve Hz. Aişe'nin Basra'ya gittikleri haberi Hz. Ali'ye ulaştığında⁶⁰⁴ Hz. Ali, yerine Sehl b. Hanif el-Ensari'yi bırakarak 700 kişilik bir grupla Medine'den ayrılıp Irak'a hareket etmişti.⁶⁰⁵ Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmaması gerekçesi ile yola çıkan Hz. Aişe'nin, Ali'ye olan kırgınlığını İfk olayıyla ilişkilendirenler vardı.⁶⁰⁶ Ancak Hz. Aişe'nin Hz. Ali'ye karşı takip ettiği muhalefet politikasında geçmişteki olayların etkisini kabulle beraber o anda ortaya çıkan durumun da büyük etkisi vardı.⁶⁰⁷

Hz. Ali, Kûfelileri kendi saflarına katmak istiyordu. Bu sebeple Haşim b. Utbe b. Ebî Vakkas'ı Kûfe ehlini biata teşvik için gönderdi. Onun ardı sıra da oğlu Hasan ve Ammar b. Yasir'i gönderdi. Elçiler Kûfe'ye varıncaya kadar ilerlediler. Ebu Musa o gün mescidde oturuyordu. İnsanlar onun etrafını sarmışlardı⁶⁰⁸ ve o, Hz. Peygamber'in şu hadisini naklediyordu: Muhakkak ki kıyametten önce karanlık geceyi yararcasına bir takım fitneler çıkacaktır. İşte o fitneler anında kişi mümin olarak sabahlayıp kafir olarak akşamlayacak ya da mümin olarak akşamlayıp kafir olarak sabahlayacaktır. O fitne anında oturan ayakta olandan, ayakta olan yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlıdır. O an geldiğinde yaylarınızı kırmızı, kirişlerinizi (yay iplerinizi) koparınız, kılıçlarınızı taşa vurunuz. Eğer sizden birinizin (öldürmek için) evine girilse, o Adem'in iki oğlundan hayırlı olanı gibi olsun."⁶⁰⁹ "...Dinleyenler: 'Bize ne emredersiniz?' dediklerinde Hz. Peygamber (as.): "Evinizin demirbaşları olun" cevabını veriyordu.⁶¹⁰ Bu hadisi okuduktan sonra Ebu Musa, insanları birbirlerine el uzatmaktan men etti ve evlerine kapanmalarını istedi.⁶¹¹

Ebu Musa bu konuşmayı yaptığı sırada Hasan b. Ali ve Ammar (Kûfe'deki) büyük mescide vardılar. İnsanların bilginleri Ebu Musa'nın yanında

⁶⁰⁴ Dineverî, **el-Ahbâr**, 137.

⁶⁰⁵ Mesudî, **Müruc**, II, 359.

⁶⁰⁶ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, 212; Filibeli Ahmed Hilmi, **İslâm Tarihi**, 254.

⁶⁰⁷ Savaş, **Râşid Halifeler Devrinde Kadın**, 223.

⁶⁰⁸ Dineverî, **el-Ahbâr**, 137; Mesudî, **Müruc**, II, 359; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236-237.

⁶⁰⁹ Ebu Davud, **Sünen**, s. 132, (Fiten ve Melâhim Bab2 4/4259; Tirmizî, **Sünen**, IV, (Fiten, 33/2211); Dineverî, **el-Ahbâr**, 137; Mesudî, **Müruc**, II, 359; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236-237; Beyhakî, **es-Sünenü'l Kübrâ**, VIII, 191; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236-237.

⁶¹⁰ Ebu Davud, **Sünen**, s. 133-134, (Fiten ve Melâhim, Bab:2, 7/4262); Hâkim, **el-Müstedrek**, V, 385, (Fiten ve Melâhim, 8531).

⁶¹¹ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 237.

toplanmışlardı. Ebu Musa Kûfe halkına bu ve benzeri konuşmalar yapıyor ve onları savaşa çıkmamaları konusunda ikna etmeye çalışıyordu.⁶¹² Bu durum karşısında Abd Hayr şöyle dedi:

- Şu anda insanlar (yani Müslümanlar) dört fırkaya ayrılmışlardır. Ali, Kûfe'nin yakınında taraftarlarıyla birlikte bulunuyor. Talha ve Zübeyr Basra'da bulunuyorlar. Muaviye ise, Şam'da bulunuyor. Diğer taraftan Hicaz'da kendilerinden vazgeçilmeyen ve bir tarafa itilemeyen ancak hiç kimseye karşı çarpışmak istemeyen Hicaz ehli bulunmaktadır. Ebu Musa sözün burasında şöyle demişti:

- İşte Hicaz'da bulunanlar en hayırlı fırkadır. İşte fitne kopmuştur.

Bundan sonra orada bulunanlar karşılıklı laf atmaya başladılar. Sonra Ammar ile Hz. Hasan minbere çıkıp insanlara, Müminlerin Emiri Hz. Ali'nin yanına gitmeleri çağrısında bulundular. Her kişinin ayağa kalkıp konuştuğu ve insanları Hz. Ali'nin saflarına katılmaya teşvik ettiği bir zamanda Ebu Musa:

- “Ey insanlar! Muhammed'e arkadaşlık eden sahabîler, Allah ve Rasulü'ne sahabî olmayanlara nisbetle daha iyi bilirler. Sizin bizim üzerimizde haklarınız vardır. Ben size bir öğüt vereceğim. Sakın ola ki Allah'ın otoritesini hafife almayasınız ve onun emrine karşı cüretkarlık yapmayasınız. Artık fitne kopmuştur... Ortalık sakinleşinceye kadar haksızlığa uğrayanları ve mazlumları aranızda barındırın ki, bu fitne yok olup gitsin.” diyerek onları Hz. Ali'nin yanına gitmekten men ediyordu. Minberin üzerinde Ammar ve Hasan ile birlikte duruyordu. Nihayet Hz. Hasan ona:

- Yazıklar olsun sana, anası ölesice, yanımızdan uzaklaş ve minberimizi terk et, dedi.⁶¹³

Anlatıldığına göre Hz. Ali, Eşter'i Kûfe'ye göndermiş, o da Ebu Musa'yı Kûfe valiliğinden azlederek aynı gecede vali konağından ihraç etmişti.⁶¹⁴ Yaşanan bu olaylar sonucunda Ebu Musa'yı valilikten azleden Hz. Ali,

⁶¹² Dineverî, **el-Ahbâr**, 137-138; Mesudî, **Müruc**, II, 359.

⁶¹³ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236-237.

⁶¹⁴ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 237.

yerine Karaza b. Ka'b el-Ensari'yi Kûfe'ye vali tayin etti.⁶¹⁵ Ondan sonra Kûfeliler, Hz. Ali saflarına katılma çağrısına icabet etmişler ve Hz. Hasan'la birlikte karadan ve Dicle nehrinden gitmek üzere 9000 kişiyle Hz. Ali'nin yanına varmışlardı. Başka bir rivayete göre ise Hz. Hasan'la birlikte 12000 kişi Hz. Ali'nin yanına gitmiş, Hz. Ali de yanında bulunan toplulukla Zikar'da yol üzerinde onları karşılamıştı.⁶¹⁶

Görüldüğü gibi Ebu Musa: Müminler kardeşirler, birbirlerine kanları ve malları haramdır. (Allah bizi birbirimize kardeş kılmışken, mallarımız ve kanlarımız birbirimize haramken biz nasıl olur da savaşıabiliriz. Öyleyse fitneden de uzak durun diyerek ayetlerden ve hadislerden deliller getiriyor ve kendisi gibi onları da savaştan uzak tutmaya çalışıyordu.⁶¹⁷

Ebu Musa'nın Hz. Peygamber'den rivayet etmiş olduğu şu hadisler, tam da onun görüşünü yansıtmaktaydı. Nitekim Ebu Musa, Hz. Peygamber'den duymuş olduğu bu hadisler sebebiyle Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmamış, hatta o, bu savaşlara katılmamakla kalmayıp, etrafındakileri de buna teşvik etmişti. Onun Hz. Peygamber'den duyup rivayet ettiği "Bize karşı (kullanmak için) silah taşıyan bizden değildir."⁶¹⁸ hadisi ve

- "İki Müslüman kılıçları ile karşılaştıkları zaman öldüren de ölen de ateştedir."

- "Yâ Rasûlallah, bu katildir (ve cehennemdedir), peki öldürülen ne sebeple cehennemdedir?"

- "O da karşısındakini öldürmek istemişti."⁶¹⁹ hadisi, onun Müslüman grupların kendi aralarında yapmış oldukları savaşlara katılmamasının sebebidir.

Hz. Peygamber'in bu hadislerine rağmen insanlar bu dönemde farklı icthatlar yapmışlar, sanki "Müminler ancak kardeşirler."⁶²⁰ ayetini rafa kaldırmışlar, kardeş olduklarını unutmuşlar ve de "Bir müminin diğer bir

⁶¹⁵ Mesudî, **Müruc**, II, 359.

⁶¹⁶ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236-237.

⁶¹⁷ İbn Haldun, **Kitâbu'l-İber**, II, 159; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236-237; Cuayt, **el-Fitne**, 160.

⁶¹⁸ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2432, (Fiten, 7).

⁶¹⁹ Nesaî, **Sünen**, VII, 124, (Tahrim, 29); Suyûtî, **Suyûtî Şerhi ve İmam Sindî Hâşiyesiyle Sünenü'n-Nesaî**, VII, 142-143.

⁶²⁰ Hucurât Sûresi (49), 10.

mümini öldürmesi olacak şey değildir... Kim bir mümini kasten öldürürse cezası içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”⁶²¹ tehditlerini hatırlamamışlar yahut da bu ayetleri tevil yoluna gitmişlerdir.

Ebu Musa ise başlangıçta tamamen iyi niyetle hareket etmiş ve Hz. Peygamber’in tam da bu günler için söylemiş olduğu hadisleri, valisi bulunduğu halk ile paylaşmış ve Müslümanlar arasında vukuu bulması muhtemel bir savaştan kendi tebaasını uzak tutmak istemiştir.

a.2) Haklı ve Haksızın Ayırt Edilememesi Sebebiyle

Ebu Musa Cemel savaşından önce halka: “Haklı kimdir, haksız kim, bilen yok; onun için Ali’nin davetine uymayın, savaşa girişmeyin.” diyordu.⁶²²

Hakem olayında henüz görüşme yapılmadan önce Muğîre, Ebu Musa’nın yanına gidip ona:

- Savaştan uzak durmuş bir topluluk olan bizim hakkımızdaki görüşün nedir? dediğinde Ebu Musa:

- Ben sizi bu hususta insanların en isabetli karar vereni olarak görüyorum. (Bu iki savaşa katılanların dışındaki halk) sizinle beraberdir demişti.⁶²³

Ebu Musa haklı ve haksızın belli olmadığı bir savaşta bulunmanın, haksız yere bir Müslüman’la savaşmanın yanlış olduğuna inanıyor bu sebeple de bu dönemde verilebilecek en isabetli kararın tarafsız kalmak ve savaşmamak olduğuna inanıyordu.

a.3) Halifenin Şûra Tarafından seçilmesi Gerektiğine İnanması Sebebiyle

Ebu Musa kör bir bıçak gibiydi. Fitne zamanında her bir grup için ortaya daha yakın görünen, kılıcı kimseye kalkmayan, tarafsızlığı herkesçe kabul

⁶²¹ Nisâ Sûresi (4), 92-93.

⁶²² Ali b. Ebî Talib, *Nehcü’l Belaga*, 249.

⁶²³ İbn Esir, *el-Kâmil*, III, 330; Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, II, 253.

edilen Ebu Musa el-Eş'arî de⁶²⁴ çoğu sahabî gibi halifenin şûra tarafından seçilmesi gerektiğine inanıyor ancak bu şekilde seçilen bir halifenin herkesin kabul edeceği bir halife olduğuna inanıyordu. Müslümanlar arasında meydana gelen savaşların bu sayede son bulacağını düşünüyor, insanlar arasında ittifakın gerçekleşmesi için bunun gereğine inanıyordu.

Ebu Musa hilafet ve saltanatı birbirinden şu sözlerle ayırıyordu:

- “Emirlik (yani hilafet) müşavere ile ayakta kalabilen bir iştir. Meliklik (yani saltanat) ise, kılıç zoru ile ele geçen bir makamdır.”⁶²⁵ İşte Ebu Musa bu sözleriyle hilafeti ayakta tutan şeyin müşavere olduğunu vurguluyor ve Hz. Ali'nin bu şekilde seçilmediğini düşündüğü için de ona biat etmiyor, diğer grupların içinde de yer almıyordu. Çünkü aynı şeyler onlar için de geçerli idi.

Aslında Hz. Ali de böyle düşünüyordu. Nitekim Hz. Osman'ın şehadetinden sonra bazı kimseler Hz. Ali'yi halife yapmak istiyorlardı. Fakat Hz. Ali onlara açıktan açığa şöyle söyledi:

- “Siz böyle hareket edemezsiniz. Bu iş sizin selahiyetiniz dahilinde değildir. Halifenin seçimi şûra ehline ve ehli Bedr'e aittir. Ehli şûra ve ehli Bedr kimi halife yapmak isterse o halife olur. Şimdi geliniz, toplanalım ve bu husus üzerinde düşünelim.”⁶²⁶ Ancak asilerin beklemeye tahammülü olmadığı için ikinci kez Hz. Ali'ye geldiklerinde Hz. Ali bu görevi kabul etmiştir.

b) SİYASÎ SEBEPLER

b.1) Hz. Osman'ın Katillerinin Cezalandırılmaması Sebebiyle

Cemel ve Sıffin Savaşlarını tetikleyen en büyük olay tabii ki Hz. Osman'ın şehit edilmesi sonucu ümmet-i Muhammed'in yeni halifeyi seçme

⁶²⁴ Taberî, **Tarih**, V, 52; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 319.

⁶²⁵ Mevdûdî, **Hilafet ve Saltanat**, 95.

⁶²⁶ Mevdûdî, **Hilafet ve Saltanat**, 94.

hususunda ihtilafa düşmesi ve yine ümmet-i Muhammed'in Hz. Ali halife seçildikten sonra ondan Osman'ın kanını istemesiydi.⁶²⁷

Nitekim Mısır, Basra ve Kûfe'den Medine'ye gelerek Hz. Osman'ı uzun bir süre muhasara eden isyancı grup, 18 Zilhicce 35'te Cuma günü Hz. Osman'ı şehit etmişlerdi.⁶²⁸ Halifenin ve onun bazı valilerinin birtakım uygulamalarından memnun olmayan isyancılar, halifenin ortadan kaldırılmasıyla her şeyin düzeleceğini zannetseler de, "Hz. Osman'ın şehit edilmesi, Müslüman toplumu ardı arkası gelmeyen iç karışıklıklara sürüklenmiş, İslam toplumunda mezhep kavgaları ortaya çıkmıştı."⁶²⁹

İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye adlı eserinde meseleyi daha geniş bir şekilde, şöyle ele almaktadır:

Hz. Ali, Muhammed b. Ebî Bekir ve Muhammed b. Cafer ile birlikte kendilerine katılmaları ve yardımcı olmaları için Kûfelilere bir mektup göndermişti. Onlar da Hz. Ali'nin mektubunu Ebu Musa'ya götürüp Hz. Ali'nin isteğini halka duyurmuşlardı. Ancak isteklerine uyan ve çağrılarına icabet eden olmadı. Akşamleyin akıllı birkaç kişi Ebu Musa'nın yanına vardılar ve Hz. Ali'ye itaat etmesini istediler. Ebu Musa da: "Bu, dün olan bir şeydir. Zamanı geçmiştir." diyerek bu davete icabet etmek için bir şart koştu ve: "Vallahi Osman'a yapılan biat hem benim boynumda hem arkadaşınız Ali'nin boynundadır. Eğer mutlaka savaşılacaksa, biz her nerede olurlarsa olsunlar ve her kim olurlarsa olsunlar Osman'ın katilleriyle olan davamızı sonuçlandırmadıkça hiç kimseyle savaşmayacağız." dedi⁶³⁰ ve tarafsız kalmayı tercih etti.

Kûfeliler Hz. Osman'ın şehit edilmesinde Medinelilere de sorumluluk yüklüyorlardı. Hz. Ali, Kûfelileri ikna etmek ve yardıma çağırarak için Hasan ile Ammar b. Yasir'i elçi olarak gönderdiğinde Ammar'la Hasan yola çıktılar ve Kûfe'ye varıp mescide girdiler. Kendilerine ilk selam veren kişi Mesruk b. Ecda'

⁶²⁷ Yusuf Tunç, **Cemel-Sıffin Savaşları ve Abdullah b. Ömer**, DİB Kayseri Eğitim Merkezi, 4. Dönem, Basılmamış Bitirme Tezi, Kayseri, 2008, s. 8.

⁶²⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 31.

⁶²⁹ Hizmetli, **İslam Tarihi**, 422.

⁶³⁰ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236.

oldu. Mesruk, Ammar'a şöyle sordu:

- "Osman'ı neden öldürdünüz?"

- "İrzimize sövüldüğü, canlarımıza vurulduğu için."

- "Vallahi size davranıldığı gibi davranmadınız. Eğer sabretseydiniz, bu sabır sizin için daha hayırlı olurdu."

Bu konuşmadan sonra Ebu Musa çıkıp geldi ve Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ı yanına aldı ve Ammar'a şöyle dedi:

- "Ey Ebu Yakzan, Müminlerin Emiri Osman'a hücum ettin ve onu öldürdün mü?" Ammar:

- "Bunu niçin yapmış olalım? Ama onun öldürülmesi ağırıma gitmedi ve beni üzmedi de." dedi.⁶³¹

Kûfelilerin bu sorusuna Ammar'ın verdiği cevap, onların şüphelerini artırmıştı. Evet, Ebu Musa el-Eş'arî'nin nezdinde Kûfelilerin isteği, Hz. Osman'ın katillerinin tespit edilmesi ve cezalandırılması idi. Bu yapılmadığı müddetçe de Ebu Musa ve ona tabi olan Mesruk b. Ecda' gibi Kûfeliler bu davete icabet etmeyecek, bu savaflara katılmayacaklardı.

Ebu Musa'nın yukarıda geçen, "Vallahi Osman'a yapılan biat, hem benim boynumda, hem arkadaşınız Ali'nin boynundadır. Eğer mutlaka savaşılacaksa biz, her nerede olurlarsa olsunlar ve her kim olurlarsa olsunlar Osman'ın katilleriyle olan davamızı sonuçlandırmadıkça hiç kimseyle savaşmayacağız." İfadesinden de anlaşılacağı üzere onun tarafsız kalma sebeplerinden biri, şüphesiz Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmaması idi. Ebu Musa yönettiği halka karşı vefalı olduğu kadar, halkın tamamının kendisine biat ettiği Hz. Osman'a karşı da vefalı idi. Ancak bu katillerin cezalandırılması o kadar da kolay değildi. Nitekim "Halife (Hz. Ali) bir keresinde Hz. Osman (ra.)'ın katillerine kısas uygulayacağını söyledi. Bunun üzerine sayısı 10000'e varan bütün askerler,

⁶³¹ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236.

hep birden mızraklarını kaldırarak ayağa kalktılar ve biz hepimiz Osman'ın katilleriyiz, kim kısas uygulamak istiyorsa hepimize uygulasin diye açıkça bağırdılar.”⁶³²

“ İmam Hz. Ali (ra.), kim bu insanlara ceza uygulanmasını isterse, ona: ‘Sizin bildiğinizi ben bilmiyor değilim. Fakat bizi kontrolleri altına almış olup kendilerini kontrolümüz altına alamadığımız bu insanlardan nasıl kurtulayım. Bunlar, sizin kölelerinizin bile kendilerine katıldığı, bedevilerin dahi kendileriyle birleştiği kimselerdir ve onların hepsi karşımızdadır, istediklerini yapmaktadırlar. Onları kontrol altına almaya imkan görebiliyor musunuz? İstediklerinizi yapabilmeye bir imkan var mıdır?’ diyordu.”⁶³³ Ancak Ebu Musa, yine de Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması hususunda Hz. Ali'ye baskı yapıyor ve: Biz Osman'ın katilleriyle olan davamızı sonuçlandırmadıkça hiç kimseyle savaşmayacağız⁶³⁴ diyordu.

b.2) Hz. Ali Tarafından Valilikten Azledilmesi Sebebiyle

Hz. Osman'ın hilafeti boyunca Kûfe valiliği yapan Ebu Musa, Hz. Osman'ı çok seviyor, onun için: “Eğer Osman'ın öldürülmesi bir hidayet olsaydı, Muhammed ümmeti bu hidayet sayesinde süt sağıp içerdi. Ama onun Öldürülmesi dalalet oldu ve bu yüzden Muhammed ümmeti kan sağdı.” diyordu.⁶³⁵ Ancak Hz. Osman'ı bu kadar seven Ebu Musa, Hz. Ali'ye de biat etmesine rağmen ona karşı daha mesafeli davranıyordu. Ebu Musa'yı Hz. Ali'den uzaklaştıran şeylerin başında, halk kendisinden memnun olduğu halde Hz. Ali tarafından valilikten azledilmesi geliyordu. Gerçi bazı kaynaklar onun sonuna kadar valiliğe devam ettiğini yazmaktadırlar. Ancak diyebiliriz ki, Hz. Ali'ye nispetle onun valiliği bir problem teşkil etmişti. Aynı zamanda Ebu Musa'nın bu tavrı ideolojik manada i'tizâlî düşünce akımının temelini teşkil etmiştir.⁶³⁶

Yukarıda da değindiğimiz gibi Hz. Ali, Kûfeliler'e elçiler gönderip onları yardıma çağırdığında Ebu Musa onlara fitne zamanında oturmayı

⁶³² Ebu'l Hasen en- Nedvî, **Hz. Ali el Murtezâ**, Risale Yay., İstanbul, Nisan 1995, s. 178.

⁶³³ en- Nedvî, **Hz. Ali el Murtezâ**, 178.

⁶³⁴ en- Nedvî, **Hz. Ali el Murtezâ**, 178.

⁶³⁵ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 192-193.

⁶³⁶ Cuayt, **el-Fitne**, 160.

emretmiş, Bu sebeple Hz. Ali Eşter'i Kûfe'ye göndermiş, o da Ebu Musa'yı Kûfe valiliğinden azlederek aynı gecede vali konağından ihraç etmişti.⁶³⁷ Yaşanan bu olaylar sonucunda Ebu Musa'yı valilikten azleden Hz. Ali, yerine Karaza b. Ka'b el-Ensari'yi Kûfe'ye vali tayin etti.⁶³⁸ Ondan sonra Kûfeliler'den 9000 kişi başka bir rivayette 12000 kişi Hz. Ali'ye katılmış⁶³⁹ geri kalanların büyük bir bölümü ise Ebu Musa sebebiyle Kûfe'de kalmışlardır.

Ebu Musa, Kûfeliler tarafından sevilip sayılan birisiydi. Nitekim hakem olayında illâki Ebu Musa'nın hakem olmasını isteyenler, bu duruma şahitlerdi. O Ebu Musa ki, Kûfeliler valilerini değiştirmek isteyen Hz. Osman ile restleşmeleri sonucunda h. 34. yılda onu kendilerine vali seçmişlerdi. Kûfeliler Hz. Ali'nin valisinden ziyade yine Ebu Musa etrafında toplansalar da yine de Hz. Ali'ye biat etmişlerdi.⁶⁴⁰ Ancak Hz. Ali, Kûfelilerin ancak dörtte birini, devamında da az bir kısmını silah altına alma imkanına sahip olmuştu. Dolayısıyla onlar için savaşmak asla çözüm değildi ve fitnenin başlamasından itibaren Ebu Musa, Kûfeliler için merkezî bir şahsiyet konumundaydı.⁶⁴¹

Hz. Ali tarafından görevinden azledilen Ebu Musa, insanları Hz. Ali'nin çağrısına uymamaya davet etmiş, Kûfe savaşçılarının gönüllerine savaşmanın asla çözüm olmadığı şüphesini ekmişti. Kûfelilerden bir çoğu Ebu Musa sebebiyle Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmamışlardı. Öte yandan Ebu Musa'yı dinlemeyerek bu savaşlara katılanlar da Ebu Musa'dan vaz geçememişler, belki de daha sonra onun haklı olduğuna kanaat getirdikleri için Siffin'de hilafet meselesi hakemlerin kararına bırakıldığında⁶⁴² "Basra kurrâsından biri olan Mis'âr b. Fedekî et-Temimî ve arkadaşları, tahkim olayı konusunda Hz. Ali'ye karşı bazı olumsuz davranışları ile tanınan Eş'as b. Kays ile ortak hareket etmişler, arkasından da Basra valisi olarak görev yaptığı sıralarda kendilerini güçlü bir teşkilat haline getiren Ebu Musa el-Eş'arî'nin hakem tayin edilmesi hususunda ağırlıklarını koymuşlar"⁶⁴³ ve:

⁶³⁷ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 237.

⁶³⁸ Mesudî, **Müruc**, II, 359.

⁶³⁹ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236-237.

⁶⁴⁰ Cuayt, **el-Fitne**, 144.

⁶⁴¹ Cuayt, **el-Fitne**, 160-161.

⁶⁴² Taberî, **Tarih**, V, 48; Mesudî, **Murûc**, II, 390.

⁶⁴³ Bakır, **Hz. Ali Dönemi**, 41, (el-Kalamavî, Edeb, 20)'ye atfen.

- Biz hakem olarak Ebu Musa'dan başkasına razı olmayız, demişlerdi. Hz. Ali, Ebu Musa'nın düşmanlığını ve samimiyetsizliğini bildiği halde⁶⁴⁴ "onların başkasını kabul etmeyeceğini anlayınca:

- Bildiğiniz gibi yapın demiş,⁶⁴⁵ Onlar da Kûfelilerin Hz. Osman'a rağmen kendilerine vali yaptıkları, Hz. Ali'nin hiç de özel bir dostu olmayan Ebu Musa el-Eş'arî'yi kendine temsilci seçmeye mecbur bırakmışlardı.⁶⁴⁶

Her ne kadar Zehebî'de, "Hz. Ali, Ebu Musa'nın celalet ve fazileti sebebiyle onu kendine hakem tayin etmiştir"⁶⁴⁷ ifadesi yer alsada iş böyle değildir. Hz. Ali Ebu Musa'nın hakem olmasını istemiyordu. Ona herhangi bir sorumluluk da vermemişti. (Bütün bu olaylar sebebiyle Hz. Ali ve Ebu Musa arasında bir kırgınlık vardı.) Nitekim Ebu Musa, hilafet hususunda Ali'den vazgeçip ondan sırt çevirdi. Hz. Ali (hakem olarak Ebu Musa'yı) kabul etmek istememesine rağmen Yemenliler de Ebu Musa'nın Tahkim'e gönderilişinde Hz. Ali'ye galip gelmişlerdi.⁶⁴⁸

İşte böylesine halkın gönlünü kazanmış olan Ebu Musa'nın Hz. Ali tarafından yok yere valilikten azledilmesi, Ebu Musa'nın Hz. Ali'ye karşı bir tavır almasına, ona kin beslemesine sebep olmuştur. Ebu Musa yapılan savaşlarda ondan başka birinin yanında yer alarak Hz. Ali'ye biatını bozmamışsa da Hz. Ali ile birlikte de hareket etmemiştir. Hatta ona olan tavrını bununla sınırlı tutmamış, halk üzerindeki nüfuzunu kullanarak Hz. Ali ile birlikte savaşa çıkmayın çağrısında bulunmuştur.⁶⁴⁹

Denilebilir ki; Hz. Osman, Ebu Musa'yı azlettiğinde halk onun valiliğinden memnun olduğunu bildirmiş ve onun yerine vali tayin edilen Said b. As geri gönderilmişti. Hz. Ali göreve başladığında fazla zaman kaybetmemiş o da valileri azletmişti. Bu durum diğer valiler gibi Ebu Musa tarafından da hoş görülmemişti. Ancak Ebu Musa bu sefer ardında Osman zamanındaki kadar güçlü bir

⁶⁴⁴ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 189.

⁶⁴⁵ Dîneverî, **el-Ahbâr**, 176-177.

⁶⁴⁶ Hodgson, **İslâm'ın Serüveni**, I, 158.

⁶⁴⁷ Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâ**, I, 40.

⁶⁴⁸ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 327.

⁶⁴⁹ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, 249.

halk desteği bulamamış ve yeni valiye biat etmeyi kabul etse de halifenin bu tavrına, nüfuz edebileceği kişileri ondan uzak tutmakla karşılık vermişti.

İddia edildiğine göre Ebu Musa, Hz. Ali'nin kendisini valilikten azletmesi sebebiyle onun yanında yer almamış, ancak Hz. Ali'ye karşı da savaşmamıştır. Burada ifade etmekte fayda gördüğümüz bir husus da vardır ki o da Ebu Musa'nın Hz. Ali'ye karşı durmasını valiliğin elinden alınması sebebine bağlayanlar daha çok Şia yanlılarıdır. Nitekim mal ve saltanat için safını belirleyecek kişinin Muaviye gibi zengin ve iyi bir siyasetçinin yanında yer alması daha mantıklıdır. Ama Ebu Musa bunu yapmamış ve: "Para sizden öncekileri helak etti, sizi de helak edecek şeyin para olduğunu görüyorum."⁶⁵⁰ demiştir.

Ayrıca Muaviye ona bir mektup yazmış ve mektubunda: "Amr b. As bana tâbi olma konusunda biat etmiştir. Allah'a and olsun ki, şayet Amr'ın biat ettiği hususta sen de biat edersen, şüphesiz ben seni iki oğlundan birini Basra'ya diğerini Kûfe'ye vali tayin edeceğim ve senin önünde hiçbir kapı da kapanmayacak, sensiz hiçbir hüküm verilmeyecektir. Bu mektubu bizzat ben kendi hakkımla yazıyorum. Sen de cevabı bizzat kendin yaz." Ebu Musa yazıyı geç bir dönemde öğrendiği için Muaviye'ye hattı kötü olan bir mektup göndermiş ve: "Senin bana yazmış olduğun mektupta bahsetmiş olduğun mesele, Hz. Peygamberin ümmetini ilgilendiren büyük bir meseledir. Bana sunmuş olduğun tekliflere benim bir ihtiyacım yoktur."⁶⁵¹ demiştir.

Evet, Ebu Musa'nın Hz. Ali'ye karşı durmasında bu gibi siyasi kararların etkisinden bahsedilebilir. Ancak Ebu Musa'nın bu tavrını sadece valilikten azledilmesi sebebine bağlamak yanlış olur. Çünkü eğer Ebu Musa'nın nihai hedefi valilik olsaydı Muaviye'nin teklifini değerlendirdi.

Diğer taraftan Muaviye'nin halife olduktan sonra Ebu Musa'yı tekrar valiliğe getirmesine baktığımızda acaba Ebu Musa bu teklifi değerlendirmiş midir? Tahkim olayında Amr b. As ile aralarında geçen diyaloglar daha önceden kurgulanmış olabilir mi? Nitekim bu söylediğimizi daha önce hiç

⁶⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, **Kitâbü'z-Zühd**, II, 292.

⁶⁵¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 113.

kimse dile getirmemişse de Ebu Musa'nın anlattığına göre, vali olduğunda Muaviye'ye varmış, o dönemde de kendine hiçbir kapı kapanmamış ve her türlü ihtiyacı karşılanmıştı.⁶⁵² Ayrıca Ebu Musa'nın, Muaviye'ye uyup Hz. Ali'ye lanet edenlerden ve Hz. Ali tarafından lanet edilenlerden olduğu söylenir.⁶⁵³

b.3) Sorumluluk Bilinci ve Barış Yanlısı Olması Sebebiyle

Ebu Musa, Kûfe'ye ve Kûfelilere huzur ve güvenin hakim olmasını istiyordu. Bu sebeple üzerinde sorumluluğu bulunan Kûfe halkının bu savaflara katılmasını istemiyor ve onları tarafsızlığa sevk ediyordu. Tamamen sorumluluk bilinciyle hareket eden Ebu Musa: "Ey Kûfe ehli, bana tâbi olun ki böylece Arabın köklerinden bir kök olursunuz, mazlumlar size sığınır, korkanlar sizin içinizde emniyet bulur. Ey İnsanlar! Fitne ortaya çıktığında şüphe olur ancak ortadan kalktığında her şey ayan beyan anlaşılır. Bu fitne inancı yıkar, insanları birbirinden ayırır ve nereden geldiği asla bilinmez." diyordu.⁶⁵⁴ Ebu Musa, ilk etapta pasif tarafsızlar gibi bir kenara çekilip sessiz kalmamış, halkı Kûfe mescidinde toplayıp, onlara bazı hadisleri okuyarak birbirlerine el uzatmaktan men etmiş ve onlardan evlerine kapanmalarını istemişti.⁶⁵⁵ Onun fitne döneminde aktif bir tarafsızlık politikası gütmesi, sorumluluk bilincinden ve barış yanlı olmasından kaynaklanıyordu.

Ebu Musa'nın yapmış olduğu şey çöle ve dağlara çekilmekten çok öte bir şeydi. Onun yaptığı Sa'd gibi suskunluk üzerine kurulmuş bir uzlet de değildi. Bilakis o sonuna kadar tarafsız kalmasına rağmen mücadeleye devam ediyor, kılıçların kınlarına sokulması, birlikteliğin olması ve fitnenin izale edilmesi için onlara va'z-u nasihatte bulunuyordu. Ebu Musa'nın bu sesi hangi derinlikten geliyordu? Elbette hakkı ayırt etme ve hakkı ifade etme konusunda Hz. Peygamber'e sahabî olmasından kaynaklanıyordu. Onlar Allah ve Rasulü'nü

⁶⁵² İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 113.

⁶⁵³ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, 249.

⁶⁵⁴ Dineverî, **el-Ahbâr**, 137; Mesudî, **Müruc**, II, 359; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 236-237; Câbirî, **İslâm'da Siyasal Akıl**, s. 475.

⁶⁵⁵ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 237.

başkalarından daha iyi tanıyorlardı. Ayrıca onun bu tavrı ona karşı güvencini dile getiren ona sahip çıkan Kûfe ehli karşısındaki bilinç ve mesuliyetinden kaynaklanıyordu. Onları bu şerden uzaklaştırmayı arzu ediyordu. O, Müslümanların kendi aralarında husule gelen bu şerri, aile içi bir harp olarak görüyor ve onları bu savaştan sakındırmak istiyordu. Çünkü bu savaş mutlak bir şerdi. Öyle ki bu şerrin tasavvuru imkansızdı. Ebu Musa'nın bundan tamamen uzaklaşması da mümkündü. Eğer Kûfeliler onu yalnız bırakmış olsalardı, o bunların hepsinden vazgeçip bu işten tamamen el etek çekebilirdi. Her halükarda Kûfelilere gerekli olan kendilerini muhafaza etmek, yani salt İslamî bir çevre nasılsa öyle olmak, mağlup olmuş kişiler için bir sığınak olmak ve tarafsızlığını korumaktır.⁶⁵⁶

Ebu Musa karakteri gereği yanlış olduğuna inandığı bir şeye muhalefet etmekten geri durmazdı. Belki de onun Kûfeliler tarafından çok sevilmesi, valiliğinin devamı için Hz. Osman'dan talepte bulunmaları, Hz. Ali'ye karşı Kûfelilerin büyük bir bölümünün Ebu Musa'nın yanında yer alması, tebaası için doğru olduğunu düşündüğü şeyi yapmaktan geri durmaması, ve halkın kendisine olan güveni idi.

Fitnenin başlamasından itibaren Ebu Musa, Kûfeliler için merkezî bir şahsiyet konumundaydı. İşte bu durumda Ebu Musa, onları etkisi altına alıp gölgelemekten, onların gönüllerine hitap etmekten asla geri durmayacaktı.⁶⁵⁷ Çünkü o barıştan yanaydı.

Ebu Musa'nın fitne döneminde izlemiş olduğu siyaset, pasif bir tarafsızlıktan çok daha öte bir şeydi. O, bir köşeye sinmek suretiyle, sadece kendini kurtarmak yerine, kendilerinden sorumlu olduğu tebaasını huzur ve güven içinde yaşatmak ve bu savaşlardan uzak tutmak için, halifeye ters düşme pahasına, belki de valilikten azledileceğini bile bile çaba sarf ediyor, doğru bildiğini kendisini çok seven bu kişilerle paylaşıyordu.

c) KABİLECİLİK

Ebu Musa, ne Hz. Ali'nin ne Talha ve Zübeyr'in ne de Muaviye'nin halifeliğinden razı değildi. Bu sebeple Cemel ve Siffin Savaşlarına kendisi

⁶⁵⁶ Cuayt, *el-Fitne*, 160.

⁶⁵⁷ Cuayt, *el-Fitne*, 160-161.

katılmadığı gibi başkalarını da bu savaştan uzak tutma gayreti içerisine girmişti.

Nihayet bu savaşlar yapılmış, iş hakemlerin kararına bırakılmıştı. Kararlaştırılan zamanda iki taraf, Devmetü'l Cendel (Dumetü'l Cendel)'in Ezruh mintikasında bir araya geldiklerinde⁶⁵⁸ “Amr b. As, Ebu Musa'ya, Muaviye'nin Hz. Osman'ın intikamının takipçisi olduğunu, onun Kureyş içinde şerefli bir yere sahip olduğunu anlattı. Fakat Amr, Ebu Musa'dan arzu ettiği karşılığı bulamadı.”⁶⁵⁹ Ebu Musa, Amr'a başka bir teklifle geldi: “Ümmetin iyiliği ve Allah'ın rızası için, Abdullah b. Ömer'i hilafete getirelim. Çünkü o bu savaşlara asla katılmadı.⁶⁶⁰ Hem o Ömer'in sünnetini (adını) yaşatmış olur” deyince,⁶⁶¹ Amr b. As ona: Oğlum Abdullah'ı halifelğe getir. Çünkü o, ilim, amel ve zahitlik hususunda Abdullah b. Ömer b. Hattab'a yakın derecededir, dedi. Ebu Musa da ona: Sen oğlunu kendinle birlikte fitneye soktun, diyerek karşılık verdi. Mamafih Amr'ın oğlu Abdullah özü sözü doğru bir adamdı. Sonra Ebu Musa: Ey İbn As! Doğrusu Araplar, kılıçlarla birbirine girip mızrakları birbirine fırlattıktan sonra haklarında karar vermek üzere seni görevlendirdiler. Sen onları önceki fitnenin benzeri ya da daha şiddetli bir fitneye sürükleme, dedi.⁶⁶²

Görüldüğü üzere Hz. Ali tarafından hakem tayin edilen Ebu Musa, hâli hazırda halife olan Hz. Ali'nin vekili olduğunu unutmuş, damadı Abdullah b. Ömer'in hilafete teklif etmişti.⁶⁶³

Ebu Musa el-Eş'arî'nin Hz. Ali için hakem olması, hem Hz. Ali tarafından hem de Hz. Ali'nin yakınındaki kişiler tarafından hoş karşılanmayan bir durum idi. Hal böyle iken göz göre göre onu kendine hakem tayin edemezdi. Çünkü Hz. Ali çok iyi biliyordu ki, Ebu Musa, kendi hakkını savunmaz, eline bir fırsat geçerse onu hilafette söz sahibi yapmazdı. Hz. Ali gibi düşünmeyip tarafsızlar safında olması, Ebu Musa'nın tercihini Ali'den yana kullanmayacağına işaretledi. Nitekim o ilk etapta tercihini damadı Abdullah b. Ömer'den yana kullanmıştı. Ebu

⁶⁵⁸ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 282.

⁶⁵⁹ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 190.

⁶⁶⁰ Dîneverî, **İslam Tarihi**, Tercüme, 250.

⁶⁶¹ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 190; Minkarî, **Vak'atü Sıffîn**, 534.

⁶⁶² İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 283-284.

⁶⁶³ Mesudî, **Murûc**, II, 397.

Musa, ümmeti fitneden kurtarmanın yolunun Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmış Ali'nin ve bu halifeyi kabul etmeyen Muaviye'nin azledilmesinden geçtiğine inanıyor, Amr b. As, Muaviye'nin halife olmasını isterken Ebu Musa meşru halifenin hakkını savunmuyor, hilafet meselesinde ona hiçbir hak tanımıyordu. Diğer taraftan damadı Abdullah b. Ömer'i hilafete önerdiğinden olsa gerek, Amr da bir başka Abdullah'ı, yani oğlunu, halife adayı göstermekten çekinmiyordu. Bu durum, hiçbir gruba dahil olmayan Ebu Musa, damadı Abdullah b. Ömer'in halife olmasını istediği için mi farklı grupları desteklemeyip tarafsız kalmıştır? Yoksa İbn Ömer fitneye bulaşmadığı için mi onun halife olmasını istemişti. Ebu Musa, Abdullah b. Ömer'in halife olmasını isteme sebebini, İbn Ömer'in fitneden uzak durması, takvası ve Hz. Ömer'e olan kan bağı olarak açıklamışsa da, onun bu isteğini Amr, kendi damadını halife yapma çabası olarak görmüş ve bu isteğe niye senin damadın halife oluyor da benim oğlum olmuyor dercesine hilafete kendi oğlunu teklif ederek karşılık vermişti.

Araplardaki akrabalık bağları öylesine güçlüydü ki, kendi aralarında bir anlaşmazlık olsa bile dışarıdan gelecek bir tehlike karşısında bu bağ onları birbirine daima kenetlemişti. Akrabalık bağlarını bu denli sıkılaştıran bir diğer unsur da şüphesiz evlilik bağı idi. Hz. Peygamber'in yapmış olduğu bazı evlilikler sonucunda eşlerinin bağlı olduğu kabilelerin İslam'a girmesi de buna güzel bir örnektir. İşte Ebu Musa el-Eş'arî ile Abdullah b. Ömer arasında da böyle bir bağ vardı. Ebu Musa el-Eş'arî Abdullah b. Ömer'in fitneye katılmamasını da gerekçe göstererek kendi damadını aday gösteriyordu.

Ebu Musa ve İbn Ömer Cemel ve Sıffin'den önce de hiçbir gruba dahil olmamışlardı. Hatta İbn Ömer yeni halifeye biat da etmemişti. Ancak Hz. Ali, biat etmeyenlerden kefil istememesine rağmen, belki de halife olma isteğini sezdiğinden olsa gerek, insanlar biat etmedikçe ben de biat etmeyeceğim diyen İbn Ömer'den kefil getirmesini istemiş, İbn Ömer ise buna: “Ben herhangi bir kefil göremiyorum” diyerek karşılık vermişti.⁶⁶⁴ İşte Ebu Musa bu konumda olan damadı ile aynı safta yer almış, onun gibi tarafsız kalmıştı. Hatta savaştan önce Kûfe mescidinde söz alan Abdi Hayr:

⁶⁶⁴ Taberî, **Tarih**, IV, 428; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 191.

- Şu anda insanlar (yani Müslümanlar) dört fırkaya ayrılmışlardır. Bunlardan biri de Hicaz'da kendilerinden vazgeçilmeyen ve bir tarafa itilemeyen ancak hiç kimseye karşı çarpışmak istemeyen Hicaz ehlidir, dediğinde Ebu Musa sözün burasında:

- İşte Hicaz'da bulunanlar en hayırlı fırkadır. İşte fitne kopmuştur, demişti.⁶⁶⁵ Bilindiği gibi Hicazda bulunan bu tarafsızların en meşhuru Ebu Musa'nın damadı Abdullah b. Ömer'di. İbn Ömer'in bu savaşlarda tarafsız kalmasını fitne hakkında rivayet ettiği hadislere bağlamayanlar ve: "Vallahi senin asıl niyetin bu değildir. Sen Rasulullah'ın ashabının birbirlerini yok etmesini senden başka kimse kalmayınca da, Abdullah b. Ömer'e gelerek onun halifeliğine biat edin! denilmesini istediğin için böyle yapıyorsun."⁶⁶⁶ diyenler de vardı. Bir nevi onu tarafsızların lideri olarak görüyorlardı. İşte Ebu Musa da damadı gibi tarafsız kalıyor ve onun halife olmasını istiyordu. İbn Ömer'in de böyle bir isteği yok değildi. Nitekim Tahkim olayına çağrıldığında kız kardeşi Hafsa'ya: Şimdi Haremeyn ve başka yerde hayatta kalan sahabîleri toplayıp fikirlerini almak istiyorlar), bu hilafet ve emirlik meselesinde bana hiçbir hak tanımadılar. (Benim bu işle bir ilgim yoktur o yüzden müzakerelere gitmeyeceğim)," diyerek beklentisini dile getiriyordu.⁶⁶⁷ İşte Ebu Musa da bu konumda olan damadını destekliyor ve diğer gruplara katılmadığı gibi hakem olduğu sırada da Hz. Ali'yi hiç gündeme getirmiyor, İbn Ömer'i halifeliğe teklif ediyordu. Belki de Cemel ve Sıffin Savaşlarına girmeme sebebi de onun yanında yer almak idi.

B) EBU MESUD EL-BEDRÎ

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Hazrec kabilesine mensup olan Ebu Mesud el-Bedrî (ra.)'nin asıl adı Ukbe b. Amr 'dır.⁶⁶⁸ Annesi Sül mâ bint Âzib b. Avf olup Kûfe sakinlerindendir.⁶⁶⁹ Ebu Mesud'un Bedir Savaşı'na katıldığına dair rivayetler varsa da gerçekte Bedir Savaşı'na katılmış değildir ancak Bedir'e su getirmesi sebebiyle el-Bedrî diye meşhur olmuştur. Bir çok hadis rivayet eden ve Akabe biatına katılan

⁶⁶⁵ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 237.

⁶⁶⁶ Ebu Nuaym, **Hilye**, I, 294.

⁶⁶⁷ Buharî, **Sahîh**, V, 214-215, (Meğâzî, 146), (Beyrut, 1987).

⁶⁶⁸ el-Hayyât, **et-Tabakât**, ss. 166,229.

⁶⁶⁹ el-Hayyât, **et-Tabakât**, 166-229.

Ebu Mesud, ashabin büyükleri arasında sayılmıştır.⁶⁷⁰ Ebu Mesud, Hz. Ali'nin katledilmesinden az bir süre önce vefat etmiştir.⁶⁷¹

Ebu Mesud el-Bedrî de Cemel ve Sıffin Savaşlarında tarafsız kalanlardandır. O bu savaşlarda tarafsız kaldığı halde bir kenara çekilip eli kolu bağlı durmamış, halkın içerisinde yaşamış, görüşlerini onlarla paylaşmış, bu sebeple de aktif tarafsızlar arasında sayılmıştır. Elbette onun bu tarafsızlığının bazı sebepleri vardır.

2- EBU MESUD EL-BEDRÎ'NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

a.1) Ebu Musa'nın Etkisi ve Hadisler Sebebiyle

Öncelikle ifade etmek gerekirse, Ebu Mesud'un tarafsızlık anlayışı ile Ebu Musa'nın tarafsızlık anlayışı birbirine paralellik arz ediyordu. Fitnenin başlamasından itibaren Ebu Musa, Kûfeliler için merkezî bir şahsiyet konumundaydı. İşte bu durumda Ebu Musa, Kûfelileri etkisi altına alıp gölgelemekten, onların gönüllerine hitap etmekten asla geri durmuyordu.⁶⁷² Ashabdan cömert bir zengin olan ve Kûfelilerce sevilip sayılan Ebu Mesud da bunlardan birisiydi. Şimdi o da Ebu Musa gibi davranıyor, onunla birlikte hareket ediyordu.

İşte bu sebeple diyebiliriz ki, Ebu Mesud'un tarafsızlık sebeplerinden biri, kendisiyle aynı düşünceyi paylaştığı Ebu Musa'nın sık sık dile getirdiği Rasulullah'ın fitneden sakınmayı emreden hadisleriydi.⁶⁷³ Ebu Musa bu hadisleri Kûfelilerin beynine iyice kazıdı. Ebu Mesud da Ebu Musa'nın bu tavsiyelerine muhatap olanlardandı.

Ebu Mesud'un Ebu Musa ile birlikte hareket ettiğinin en güzel örneği Şakik b. Abdillah'ın anlattığı şu olaydır:

⁶⁷⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 494-495.

⁶⁷¹ el-Hayyât, *et-Tabakât*, 166-229.

⁶⁷² Cuayt, *el-Fitne*, 160-161.

⁶⁷³ İbn Deyba, *Kütüb-i Sitte*, XIII, 294-295.

Hz. Ali, Kûfe ehlini savaşa çağırmak üzere Ammar'ı Kûfe'ye gönderdiğinde “Ben (Şakik b. Abdillâh), Ebu Musa el-Eş'arî, Ebu Mesud el-Ensarî ve Ammar ile beraber oturuyordum. Ebu Mesud, Ammar'a:

- “İstesem senin arkadaşlarından her birinin hakkında ileri geri konuşacak bir şey bulabilirim. Ama sen ayrısın. Senin hakkında bir şey söyleyemem. Senin, Rasulullah'a sahabî olduğun günden beri bu işte (insanları savaşa çağırma hususunda) bu kadar aceleci davranman dışında bir kusurunu görmüş değilim.” dedi. Bunun üzerine Ammar:

- “Ey Ebu Mesud! Ben de Rasulullah (as.)'a sahabî olduğunuz günden beri ne sende ne arkadaşında bu işi bu kadar ağırdan almanız dışında bir kusur görmüş değilim.” dedi.

Ebu Mesud zengin biriydi. (Yanında bulunan bir hizmetçisine): Oğlum! İki takım elbise getir. Birini Ebu Musa'ya, birini de Ammar'a ver dedi ve (Onlara dönerek): “Cumaya bu elbiselerle gidin.” dedi.⁶⁷⁴

Hz. Ali'nin işi gerçekten çok zordu. Görüldüğü gibi, aralarında akrabalık bağı olan, yerine vekil bıraktığı kişi⁶⁷⁵ Hz. Ali ile aynı görüşü desteklemiyor, Ammar'ın asker toplamasına sıcak bakmıyordu. İsimler ve adamlar aynen kalsa da fikirler değişmişti. Bu da Hz. Ali'nin işini daha da güçleştirmiş ve ülkenin büyük bir kaosa sürüklenmesine sebep olmuştu. Asiler Ebu Bekir'e baş kaldırdığında, yanında Ömer, Osman, Ali vardı, ancak asiler Ali'ye baş kaldırdığında Ali'nin yanında ne Ebu Bekir ne Ömer ne de Osman vardı. Üstelik Hz. Ali'ye o dönemde hayatta olan Sa'd'dan, Said b. Zeyd'den, Abdullah b. Ömer'den de bir fayda yoktu. Kendisinin tayin ettiği vali bile onun yanında olmuyor, ondan farklı bir yol çiziyordu ve Ukbe b. Nafi bu durumu şöyle özetliyordu:

Hz. Ali Irak'a yürümeye karar verince, ensarın büyükleri toplanmışlar ve Hz. Ali'nin huzuruna girinceye kadar Irak'a yürüme kararını benimsemişlerdi. Daha sonra Bedir gazilerinden biri olan Ukbe b. Nâfi: “Ey Mü'minlerin Emîri! Muhakkak senin Rasulullah'ın mescidinde namaz kılmaktaki ve

⁶⁷⁴ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2441, (Fiten, 17).

⁶⁷⁵ Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin, Ebu Mesud'un kızı ile evliydi. (Bkz. İbn Habîb, **Muhabber**, 290-291.).

onun kabri ile minberi arasında sa'y etmekteki kaybın, Irak'tan istediklerinden daha büyük, daha mühimdir. Orduyu savaş için Şam'a hareket ettirmek istersen, şüphesiz Ömer bizim içimizde yaşadı ve Kadisiye ordusuna karşı Sa'd'ı, Ehvaz ordusuna karşı Ebu Musa'yı göndermek ona yetti. Şimdi onlardan kimse yoktur. Seninle beraber olanlar ancak onların benzerleridir. Kişiler aynıdır yalnız devir değişti." dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: "Muhakkak mallar ve adamlar Irak'tadır. Şam halkında ise bir ayaklanma var ve ben oraya yakın olmak istiyorum." diyerek insanları sefere çağırdı ve yola çıktı. İnsanlar da onunla beraber çıktılar.⁶⁷⁶ Hz. Ali Medine ehlinin biatını tam olarak alamamaktan olsa gerek daha farklı arayışlara girmiş ve Irak'a yönelmişti. Ancak gerçekten Ukbe'nin de dediği gibi, Sa'd ve Ebu Musa gibi kişiler hâlâ hayatta olsalar bile onların halife Ömer'e olan bağlılıklarından eser kalmamış, her ikisi de Ali'ye itaatten sakınmışlar, aynı sadakatle Ali'ye biat etmemişlerdi. Hatta onun da ötesinde Hz. Ali'nin güvenip, yerine vekil bıraktığı Ebu Mesud, Hz. Ali'nin davasını gütmemiş, tarafsız kalmayı yeğlemişti. Onun bu tarafsızlığında yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Ebu Musa el-Eş'arî'nin de etkisi büyüktü. Hz. Ali: "Mallar ve adamlar Irak'tadır." dese de zamanla her şey değişmişti. Ukbe b. Nâfi bu konuda çok haklıydı. Ümmet-i Muhammed gruplara ayrılmıştı. Her biri farklı düşünür olmuştu.

"Nitekim Hz. Ali, Şam'a gitme kararıyla Kûfe'den yola çıkarak Nâhile'de ordugâh kurmuş, Kûfe'de kendi yerine Ebu Mesud Ukbe b. Âmir el-Bedrî el-Ensârî'yi vekil bırakmıştı. Bazı kişiler Hz. Ali'nin Kûfe'de kalmasını, Şam'a ordu göndermesini tavsiye ettilerse de diğer bazı kişiler bizzat kendisinin de bu orduyla Şam'a gitmesini teklif ettiler.⁶⁷⁷ Hz. Ali'nin Kûfe'de kalmasını isteyenler Ebu Mesud'un da Hz. Ali'nin davasını gütmeyeceğini bilmeleri sebebiyle öyle söylemişlerdi. Çünkü o da Ebu Musa gibi düşünüyordu.

Ebu Mesud (Ukbe b. Amr el-Ensârî) o gün için Hz. Ali'nin Kûfe valisi olarak bulunuyor⁶⁷⁸ ve insanları savaşa çağıran Hz. Ali'nin elçisi Ammar'ı bu işten vaz geçirmek için aktif bir çaba sarf ediyordu. Bunu yaparken de "İstesem senin arkadaşlarından her birinin hakkında ileri geri konuşacak bir şey bulabilirim. Ama sen ayrısın." diyerek önce onun gönlünü alıyor sonra da insanları

⁶⁷⁶ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, 136.

⁶⁷⁷ İbn Kesir, *Bidâye*, VII, 254-255

⁶⁷⁸ İbn Hacer, *Fethu'l Bârî*, XIV, 562.

savaşa çağırma konusundaki aceleciliğini tenkit ederek onu heyecanlı bir savaş taraftarı olmakla itham ediyordu. Ammar da onları bu savaşta (haklı olan) Hz. Ali'yi yeterince desteklemeyip ağırdan almakla itham ediyordu. Her iki grubun da savaşa katılma hususunda içtihatları farklıydı: Ammar (ra.) ağır davranmayı hoş görmezken diğer ikisi aceleci olmayı hoş görmüyorlardı. Şüphesiz her iki taraf da görüşünde haklıydı. Ammar'ın aceleciliğini hoş görmeyen Ebu Mesud ve Ebu Musa el-Eş'ârî Rasulullah'ın fitneden sakınmayı emreden hadislerini esas almış olmalıdırlar. Ammar da asilerle savaşmayı emreden ayet-i kerimeyi esas almış olmalıdır.⁶⁷⁹

a.2) “La İlahe İllallah” Diyen Birisiyle Savaşmayı Hoş Görmemesi Sebebiyle

Hz. Peygamber, Galib ile beraber Ukbe b. Amr (Ebu Mesud el-Bedrî), Üsame b. Zeyd, Ka'b b. Ucre ve Ulbe b. Zeyd'in de içlerinde bulunduğu bir grubu Beşir b. Sa'd Seriyyesi'nin ardından sefere göndermişti. Bu sefer sırasında Üsame b. Zeyd, Nehîk b. Mirdas denilen bir adamla karşılaşmış ve Üsame kılıcını kaldırdığı esnada Mirdas, “La ilahe illallah” demişti. Ancak Üsame onun bu sözüne kulak asmayıp Mirdas'ı öldürdü. Bunun üzerine içlerinde Ebu Mesud'un da bulunduğu ashap: Vallahi sen ne kötü bir iş yaptın; “La ilahe illallah” diyen bir adamı öldürdün diyerek onu kınamışlar ve Üsame'nin elindeki kılıcı bıraktırmışlardı. Üsame yaptığı işten dolayı çok pişman oldu.⁶⁸⁰ Ancak iş bununla kalmadı. Seriyyede Üsame'nin beraberinde bulunan sahabîler, ki Ebu Mesud da bu seriyyede savaşanlardandır, Medine'ye geldiklerinde durumu Rasulullah'a bildirmişlerdi. (Rasulullah'ın bu konuda söyleyeceği söz adeta kanun niteliğindedir. Şayet o gün Hz. Peygamber bu işi normal karşılamış olsaydı, belki de Ebu Mesud ve etrafında bulunanlarda, şüphe anında bir Müslümanın kanının dökülebileceği fikri hasıl olacaktı ve Cemel ile Sıffin'de yer almak bu kişiler tarafından da normal karşılanacaktı. Ancak Rasulullah'ın bu olaya tavrı sert oldu.) ve:

- “Ya Üsame! Sen bir adamı “La ilahe illallah” dedikten sonra öldürdün mü?” dedi. Üsame:

⁶⁷⁹ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 294-295.

⁶⁸⁰ Vâkıdî, **Kitâbü'l Meğâzî**, 725.

- “Ama o bu sözü ölmekten korktuğu için söyledi.” dedi. Rasulullah ise:

- “Ya Üsâme! Sen bir adamı “La ilahe illallah” dedikten sonra öldürdün mü? Sözüünü hiç durmadan tekrar ediyordu. O kadar ki Üsâme:

- “Keşke bu günden önce İslam’a girmiş olmasaydım” diye temennide bulunmuş⁶⁸¹ ve bu sözü duyduktan sonra “Lâ ilâhe illallah” diyen birisi ile asla savaşmam demişti.⁶⁸² Bir başka rivayette Rasulullah Üsameye:

- “Bari kalbini yarıp da bu sözü korkudan dolayı söyleyip söylemediğine bir baksaydın ya!” buyurdu ve bu sözü o kadar çok tekrarladı ki, Üsame, keşke bu gün Müslüman olsaydım (bu günden önce İslam’a girmiş olmasaydım) diye temenni etti.”⁶⁸³ Sonra Rasulullah: “Bakalım kıyamet günü La ilahe illallah diyen kişinin seninle durumu ne olacak.” diye ekledi.⁶⁸⁴ Üsame, Rasulullah’ın bu sözünü duyduktan sonra “La ilahe illallah” diyen birisi ile asla savaşmam diyerek⁶⁸⁵ Allah’a ant içti. Bunun üzerine Rasulullah:

- “Ya benden sonra Ey Üsame” dedi. Üsame:

- “Senden sonra da (Ya Rasulallah)” dedi.⁶⁸⁶

Nitekim zaten bir Müslümanı öldürmenin doğru olmadığını düşünen Ebu Mesud’un da içlerinde bulunduğu sahabî grubunun görüşü, yaşanan bu olayla Rasulullah tarafından da destek bulmuştu. Ebu Mesud ve yanındakiler, Hz. Peygamber’in çok sevdiği Üsame’ye olan tepkisini ve bu tepkinin Üsame üzerindeki etkisine bizzat şahit olmuşlardı. İşte bu sebeple Ebu Mesud “La ilahe illallah” diyenlerle savaşmak istememiş, hem Cemel Savaşı’ndan hem de Sıffin Savaşı’ndan uzak durmuş ve diğer Müslümanlara da doğru olanın savaşmamak olduğunu anlatmıştı.

a.3) Savaşın Sonunu Şer Görmesi Sebebiyle

⁶⁸¹ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2361, (Diyet, 1), (Dimaşk, 1993); V, 259, (Meğâzî, 162), (Beyrut, 1987); Müslim, **Sahîh**, II, 287, (İman, 5/159).

⁶⁸² İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 69.

⁶⁸³ Vâkıdî, **Meğâzî**, 725; Müslim, **Sahîh**, II, 286, (İman, 4/158).

⁶⁸⁴ Beyhakî, **Sünenü’s-Sağîr**, II, 224.

⁶⁸⁵ İbn Sa’d, **Tabakât**, IV, 69.

⁶⁸⁶ İbn Kesir, **Bidâye**, IV, 222.

Hız. Ali, Muaviye ile harp ettiği sırada, Ebu Mesud el-Bedrî'yi Kûfe'ye vali tayin etmişti. Ebu Mesud:

- "İki gruptan birinin diğerine karşı muzaffer olmasını hoş görmüyorum (istemiyorum)." dediğinde ona, o zaman bu işi bırak denildi. Ebu Mesud ise: - "Aralarında sulh olabilir." diyerek karşılık verdi. Hız. Ali geldiğinde Ebu Mesud'un söyledikleri kendisine haber verildi. Bunun üzerine Ali, Ebu Mesud'a:

- "O zaman bizim işimizden uzak dur" dedi ve o da bu işi bıraktığını söyledi. Hız. Ali, Ebu Mesud'a:

- "Biz seni aklını kullanmayan birisi olarak bulduk" deyince Ebu Mesud:

- "Benim aklımda kalan bu işin sonunun şer olduğudur." diyerek cevap verdi.⁶⁸⁷

Müslümanlar arasında kin ve düşmanlığın bulunmasını istemeyen Ebu Mesud, barışın hâkim olmasını istiyor, bu işin sonu şerdir, diyerek tarafsız kalıyordu.

C) EBU HUREYRE

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Devs kabilesine mensup olan Ebu Hureyre'nin ismi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Cahiliye döneminde onun isminin: Abdü Amr b. Abdi Ganm, Abdü Ganm b. Abdi Amr,⁶⁸⁸ Abdurrahman b. Sahr, İbn Ganm, Abdullah b. Âiz, İbn Âmir, İbn Amr, Sükeyn b. Vezeme, İbn Hanî, İbn Sermele, İbn Sahr, Âmir b. Abdi Şems, İbn Umeyr, Yezid b. İşraka, Abdü Nehm, Abdü Şems, Ganm, Ubeyd b. Ganm, Amr b. Ganm, Said b. Hâris, Abdü Şems b. Sahr... olduğu söylenmektedir. İslam'daki ismi ise Abdurrahman'dır.⁶⁸⁹

⁶⁸⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 494-495.

⁶⁸⁸ Neysabûrî, *et-Tabakat*, I, 151-152.

⁶⁸⁹ İbn İshak, *Sîre*, 266.

Annesinin ismi Meymûne binti Sabih olan Ebu Hureyre'nin önceki künyesi Ebu'l Esved⁶⁹⁰ iken Rasulullah (as.), bulduğu kedi yavrularını koruyup kolladığı için onu "Ebu Hureyre" diye künyelendirmiştir.⁶⁹¹

Ebu Hureyre ve annesi hicretin 7. yılında Müslüman olmuşlardı.⁶⁹² Bu aynı zamanda Hayber'in fethedildiği yıldır. Hatta onun Rasulullah ile beraber bu savaşa katıldığına dair rivayetler de vardır.⁶⁹³

Ebu Hureyre açlığı tatmış bir sahabî olmasının yanında ibadet ve zikir açısından oldukça zengindi.⁶⁹⁴ O, sahabîler arasında en fazla hadis ezberleyendi ancak sahabîlerin en faziletlisi değildi.⁶⁹⁵ İslam âleminin ilk mektebi, ilim ve hikmet merkezi olan Medine mescidinin yanındaki suffa ashabından olan Ebu Hureyre, büyük muhaddislerdendi.⁶⁹⁶ Hadis öğrenmeye karşı 'hırs' diyebileceğimiz büyük arzu sahibiydi. Bu arzu tabii olarak onu Hz. Peygamber'in her sözünü dikkatle dinlemeye, sonra da bu dinleyip öğrendiklerini başkalarına nakletmeye sevk ediyordu. Hadis rivayetinden dolayı bazen ashabin itirazına maruz kaldığı da oluyordu; fakat bu itirazlar onu tekzip etmekten ziyade, onun fazla hadis rivayetinden ileri geliyor, hataya düştüğünü ileri sürenlere karşı da rivayetini teyit edecek şahitler bulmaktan geri kalmıyordu.⁶⁹⁷ Bunun yanında Muhammed Hamidullah Hoca, Ebu Hureyre'nin yazı yazmasını bildiğinden ve bu sayede bir çok hadisi yazıya geçirdiğinden ve öğrencileri için derlemiş olduğu bir çok mecmuanın günümüze kadar ulaştığından söz etmektedir.⁶⁹⁸

Ebu Hureyre başlangıçta açlığı tatmış bir sahabî iken Hz. Ömer'in onu vali tayin etmesinden sonra mal yönünden zenginleşmişti.⁶⁹⁹ Medine'de

⁶⁹⁰ İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, IV, 601.

⁶⁹¹ İbn İshak, **Sîre**, 266.

⁶⁹² Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâ**, I, 43.

⁶⁹³ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 335.

⁶⁹⁴ Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâ**, I, 43-44.

⁶⁹⁵ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 335.

⁶⁹⁶ Yörükân, Yusuf Ziya, **Hız. Muhammed'in Doğumundan Ölümüne Kadar İslâm Dini Tarihi**, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 125.

⁶⁹⁷ Talat Koçyiğit, **Hadis Tarihi**, Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Yay., bs.2, Ankara, 1988, s. 56.

⁶⁹⁸ Muhammed Hamîdullah, **İslâm'ın Doğuşu**, Beyan Yay., İstanbul, 1997, s. 58-59.

⁶⁹⁹ Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâ**, I, 43-44.

fetva veren ehliyet sahibi kişilerden biri olan Ebu Hureyre, Muaviye'nin hilafeti zamanında Medine valiliği de yapmıştı.⁷⁰⁰

Vefat yılı hakkında ihtilaf vardır. Hicrî 58, 59'da⁷⁰¹ Akik'te vefat etmiştir. Namazını, Mervan b. Hakem azledildikten sonra yerine geçen o günkü Medine Valisi Velid b. Ukbe b. Ebî Süfyan kıldırmıştır.⁷⁰²

Hz. Osman'ın şehid edilmesinin ardından meydana gelen Cemel ve Sıffin Savaşlarına o da iştirak etmemiş, tarafsızlığını muhafaza etmiştir. Onun bu tarafsızlığı pasif bir tarafsızlık değildir. O, Sıffin'de olduğu gibi gerektiğinde muhalif taraflar arasında arabuluculuk görevini üstlenen aktif bir tarafsızlık politikası izlemiştir.⁷⁰³ Peki onun bu savaşlara katılmayıp tarafsız kalmasına sebep olan şeyler nelerdir?

Öncelikle ifade etmek gerekirse, “Ebu Hureyre'nin fitne konusunda benimsediği -ve birçok sahabînin de katıldığı- dinî-siyasi tavrı gereği, Müslümanlar arasındaki siyasi çatışmalardan uzak durduğu ve başkalarının da bu olaylara katılmalarına engel olmak istediği doğru olmakla birlikte, savaştan korkup kaçtığı iddiasını kabullenmek mümkün değildir. Zira onun Peygamber (sav.) ile birlikte Vâdi'l-Kurâ, Zâtu'r-Rikâ, Umretu'l-Kazâ, Mekke'nin fethi, Tebük ve Mute seferlerine, Ebu Bekir (ra.) döneminde ridde savaşlarına ve Hz. Osman'ın hilafetinde Ermenistan ve Cürcan seferlerine katıldığı düşünülecek olursa, bu iddianın onun kişiliğini tahfife yönelik maksatlı bir iddia olduğu açıkça ortaya çıkacaktır.”⁷⁰⁴

2- EBU HUREYRE'NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

a.1) Hadisler Sebebiyle

Hz. Peygamber, Müslümanlar arasında vuku bulacak olan fitne mevzu bahis olduğu zaman daima fitneden sakınmayı emrederdi. Onun bu

⁷⁰⁰ Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâ**, I, 44.

⁷⁰¹ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 335; Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâ**, I, 44.

⁷⁰² İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 335.

⁷⁰³ Osman Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 64.

⁷⁰⁴ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 58.

hadislerini rivayet eden sahabîlerden bir kısmı Cemel ve Sıffin Savaşları yapılmadan önce vefat etmişlerdi. Fitne zamanına erişen bir çok sahabî ise, bu hadisler sebebiyle Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan olaylara müdahil olmamışlardı. Ebu Hureyre'nin de rivayet ettiği bu hadislerden birinde Hz. Peygamber:

“Muhakkak ki kıyametten önce karanlık bir geceyi yararcasına bir takım fitneler çıkacaktır. İşte o fitneler anında kişi, mümin olarak sabahlayıp kafir olarak akşamlayacak ya da mümin olarak akşamlayıp kafir olarak sabahlayacaktır. O fitne anında oturan ayakta olandan, yürüyen koşandan daha hayırlıdır. O an geldiğinde yaylarınızı kırımız, kırışlerinizi (yay iplerinizi) koparınız, kılıçlarınızı taşa vurunuz. Eğer sizden birinizin (öldürmek için) evine girilirse, o Adem'in iki oğlundan hayırlı oğlu gibi olsun.” diyordu.⁷⁰⁵

Medine mescidinin yanındaki suffa ashabından olan Ebu Hureyre, büyük muhaddislerdendi⁷⁰⁶ ve hadis öğrenmeye karşı da büyük hırs ve arzu sahibiydi. Bu arzu, tabii olarak onu Hz. Peygamber'in her sözünü dikkatle dinlemeye, bu dinleyip öğrendiklerini başkalarına nakletmeye⁷⁰⁷ ve bu hadislerde yer alan tavsiyelere uymaya sevk ediyordu. Nitekim Hz. Peygamber'in fitneye dahil olmama hakkında da bir çok tavsiyeleri vardı.

Yine bir keresinde Hz. Peygamber istikbalde meydana gelecek bir fitneden bahsetmişti. Yanındakiler: “O vakit ne yapmamızı, nasıl davranmamızı emredersiniz?” diye sorduklarında cevabı şu oldu: “İnsanlar onları terk etmelidir.” Hz. Peygamber fitne çıkarıcıların yalnız bırakılmalarının lüzumunu ve fitneye karışmamanın gereğini herkesin anlayacağı bir üslupla, çok vazih bir şekilde ifade eder. Ebu Hureyre, (Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamasına sebep olan bu hadisi başkalarına da nakleder ve) der ki:⁷⁰⁸

“Yakın bir zamanda bir takım fitneler vuku bulacak. Bu fitne anında oturan ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyen ise koşandan daha

⁷⁰⁵ Ebu Davud, **Sünen**, s. 132, (Fiten ve Melâhim Bab2 4/4259; Beyhakî, **es-Sünenü'l Kübrâ**, VIII, 191.

⁷⁰⁶ Yörükân, **İslâm Dini Tarihi**, 125.

⁷⁰⁷ Koçyiğit, **Hadis Tarihi**, 56.

⁷⁰⁸ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 188.

hayırlıdır. Kim bu fitneye uğrar da onu görmeye çalışırsa onun kahrına uğrar. Kim o fitne anında sığınacak ve korunacak bir yer bulursa hemen oraya sığınsın.”⁷⁰⁹

İşte Ebu Hureyre, Hz. Peygamber’den naklettiği yukarıdaki zikri geçen hadis sebebiyle, halkı bu olaylarda daha fazla Müslüman kanının akıtılmaması için sükunetle hareket etmeye davet etmiştir.⁷¹⁰ Ayrıca onun, Hz. Osman’ın şehadetiyle başlayıp Hz. Ali ile Muaviye arasında cereyan eden bu fitne olaylarında tümüyle ‘tarafsız’ kalması, oğlu Bilal ve diğer Devslilerle birlikte Hıms’a sığınması⁷¹¹ Hz. Peygamber’in “Kim o fitne anında sığınacak ve korunacak bir yer bulursa hemen oraya sığınsın.”⁷¹² hadisiyle yakından alakalıdır.

Ebu Hureyre’nin tarafsız kalmasına sebep olabilecek bir başka hadis-i şerif de:

“Davaları bir olan iki büyük fırka karşı karşıya gelip harp etmedikçe, kıyamet kopmayacaktır”⁷¹³ şeklindedir. Öyle ki, Beyhakî Sıffin Savaşı’nı Ebu Hureyre’den rivayet edilen bu hadisin bir tahakkuku olarak yorumlamıştır.⁷¹⁴

Maalesef âlimlerin ve fâkihlerin savaşı önleme çabaları bir fayda vermemiş ve cemaziye’l-âhir 37/Kasım 657’de yapılan⁷¹⁵ Sıffin Savaşı çok kanlı bir savaş olmuş ve bu savaş, ümmet-i Muhammed arasında hâlâ süre-gelen birtakım tefrikalara yol açmıştır. Birçoklarının anlattığına göre bu savaşın son günlerinde 70.000 kişi, bir başka rivayette de 60.000 kişi öldürülmüştür.⁷¹⁶

Ebu Hureyre gibi hadisler ışığında hareket edenlere göre “Çıkan fitnenin büyümesini önlemede ve ondan gelecek zararlara karşı korunmada en isabetli tedbirlerden biri, fitneciye yalnız bırakmaktır. Haklı ve haksız tarafların

⁷⁰⁹ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2434, (Fiten, 9); Müslim, **Sahîh**, IV, 2212, (Fiten, 10); Nevevî, **Minhâc**, XVIII, 216-217.

⁷¹⁰ Güner, **Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler**, 57.

⁷¹¹ Güner, **Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler**, 57.

⁷¹² Buhârî, **Sahîh**, IV, 2434, (Fiten, 9); Müslim, **Sahîh**, IV, 2212, (Fiten, 10); Nevevî, **Minhâc**, XVIII, 216-217.

⁷¹³ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2445-2446, (Fiten, 23); Müslim, **Sahîh**, IV, 2214, (Fiten, 17); Nevevî, **Minhâc**, XVIII, 221.

⁷¹⁴ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 275.

⁷¹⁵ Nuri Ünlü, **Başlangıçtan Osmanlılara Kadar İslâm Tarihi**, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfi Yay., İstanbul, 1992, I, 152.

⁷¹⁶ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 275.

belli olduğu durumlarda, haklı tarafın desteklenmesi tavsiye edilmiş olmakla beraber, haklı veya haksızın belli olmadığı durumlarda, hiçbir tarafa destek vermemek, bütün tarafları terk etmek esastır. Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerden bu anlaşılmaktadır.”⁷¹⁷ Öyle ki Ebu Hureyre'nin bildirdiğine göre Rasulullah (as.) şöyle buyurmuştur:

“Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, kıyamet kopmadan önce insanlar öyle günler görecek ki, katil niçin öldürdüğünü, maktul de niçin öldürüldüğünü bilemeyecek.”

“Bu nasıl olur?” diye soruldu.:

“Bu herç ile olur. Öldüren de ölen de cehennemdedir” dedi.⁷¹⁸

İşte Ebu Hureyre bu herç günlerinde fitneye dalmak ve ölen de öldüren de olmak istemiyor, Hz. Peygamber'den duymuş olduğu bu hadisleri başkalarıyla da paylaşıyordu. Müslümanlar arasında meydana gelen gruplaşmalar ve katillemelerin kıyametin habercisi olduğunu biliyordu. Nitekim Ebu Hureyre (ra.)'den gelen bir rivayette Rasulullah (as.):

Kıyamete yakın zaman hızlanır, ilim azalır, aç gözlülük çoğalır, fitne ayyuka çıkar ve herç çoğalır, dediğinde Herc nedir Ya Rasulallah denilmiş, o da: (iki kere) katl katl, buyurmuştu.⁷¹⁹

Peki fitneye dahil olmamak için sadece sabretmek, uzlete çekilmek, fitnecileri yalnız bırakmak, öldürmektense ölmeyi tercih etmek, silah edinmemek yeterli olur muydu? Ya da daha başka neler yapmak gerekirdi? Diyecek olursak buna şu şekilde cevap vermek uygun olur:

Hz. Peygamber (as.)'in bir kısım hadislerinde bildirdiğine göre, fitne yoksa çıkarıcı, çıkmış ise büyütüp geliştiren ve fertleri fitnenin getireceği şerhlerin içine atan en mühim amillerden biri de “dil”dir. Fitneye karşı müminleri uyarmak maksadıyla varid olan bir kısım hadislerde dilin rolüne dikkat çekilerek dilin kılıç

⁷¹⁷ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 188.

⁷¹⁸ Müslim, **Sahîh**, IV, 2215, (Fiten, 18); Nevevî, **Minhâc**, XVIII, 242.

⁷¹⁹ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2430-2431, (Fiten, 5); Ebu Davud, **Sünen**, s. 130, (Fiten ve Melâhim 16/4255).

gibi, hatta kılıçtan da beter olduğu ifade edilmiştir.⁷²⁰ Denilebilir ki, Ebu Hureyre'nin Hz. Ali ve Muaviye'den bahsederken ikisinin de iyi yönlerinden bahsetmesi, diliyle fitneye sebebiyet vermek istememesidir. Nitekim Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber: “İleride sağır, dilsiz ve kör fitneler olacaktır. Kim fitnelere yaklaşırsa, onlar da o şahsı kendilerine çekerler. Dilin fitnelere dalması kılıç darbesi gibidir.”⁷²¹ demiştir.

İşte yukarıda bahsi geçen bütün bu hadisler Ebu Hureyre'nin Cemel ve Sıffin Savaşlarında herhangi bir grup içerisinde yer almamasının başlıca sebeplerindendir. Tabi ki onun bu tavrını tamamen hadislerle bağlamak ve o bu tavırla hiçbir siyasi ve ekonomik sebep gözetmemiştir demek de doğru bir yaklaşım değildir.

a.2) Hz. Osman'ın Telkinleri Sebebiyle

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslüman olduklarını söyleyip zekat vermeyen kişilerle savaşma hususunda görüş birliğine varmışlardı. Tarihte Ridde olayları olarak anılan, bizzat şahit olduğu⁷²² bu savaşlar hakkında Ebu Hureyre şunları anlatır:

Rasulullah (sav.)'ın vefatından sonra Ebu Bekir'in hilafeti döneminde, “Namaz kılarız ancak zekat vermeyiz” diyenler ortaya çıkmıştı. Hz. Ebu Bekir onlarla savaşmak isteyince Hz. Ömer tereddüt etmiş ve Rasulullah (sav.): “La ilahe illallah deyinceye kadar size insanlarla savaşmayı emrediyorum. Kim La ilahe illallah derse malını ve nefsinin benden korumuş olur. Ancak onun hakkı ve hesabı Allah'a kalmıştır.” demişken sen nasıl olur da şehadet kelimesini söyleyen kişilerle savaşırın, diyerek bu olaya karşı tepkisini ve tereddüdünü ortaya koymuştu. Ancak Hz. Ömer daha sonra Hz. Ebu Bekir'in hak üzere olduğunu kabul etti.⁷²³

Muhtemeldir ki Ebu Hureyre, daha önceden yaşanmış olan bu hadiseler sebebiyle Hz. Osman'a karşı ayaklanan asilerle de savaşmanın helal

⁷²⁰ İbn Deyba, *Kütüb-i Sitte*, XIII, 201.

⁷²¹ Ebu Davud, *Sünen*, s. 134, (Ftn.ve Mlh., 3).

⁷²² Güner, *Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler*, 58.

⁷²³ Hatib el-Bağdâdî, *Kitâbü'l Esmâ'i'l Mübheme*, 194-195.

olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple de kılıç kuşanıp gelmişti. Ancak Hz. Osman aynı görüşte değildi.

Ebu Hureyre bu durumu şöyle anlatıyordu:

Osman'ın evi muhasara edildiği gün, onun yanına girdim ve:

- “Ey Mü'minlerin Emîri! Artık savaşmak helal olmadı mı?” dedim. O da:

- “Ey Ebu Hureyre: Ben de dahil olmak üzere, insanların tamamını öldürmek senin hoşuna gider mi?” dedi. Ben de:

- “Hayır!” dedim. Bunun üzerine Hz. Osman:

- “Vallahi tek bir kişiyi öldürürsen, bütün insanları öldürmüş gibi olursun”⁷²⁴ dedi. Ben de geri döndüm ve hiç kimse ile savaşmadım.⁷²⁵

Eğer o gün Hz. Osman kabul etseydi, Ebu Hureyre asilerle savaşırdı. Ancak Hz. Osman “Vallahi tek bir kişiyi öldürürsen, bütün insanları öldürmüş gibi olursun”⁷²⁶ diyen Maide Suresi'nin 32. ayetini okuyarak onu bu savaşlardan uzak tutmuştu.

Ebu Hureyre, Hz. Osman'ın kuşatılması ile başlayan bu olaylarda, Hz. Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin'in de bulunduğu bir grup sahabîyle birlikte, ileride Müslümanlar arasında büyük bir fitne hareketine sebep olacak talihsiz olaylara engel olmak ve halifeyi isyancılara karşı savunmak için büyük bir çaba sarf etmişti.⁷²⁷ Ancak onun bu çabası, fiili bir mücadeleye dönüşmüş değildi. Bunun en önemli sebeplerinden biri de Hz. Osman'ın Ebu Hureyre'ye savaşmama konusundaki kesin emri idi. “İddia edildiği gibi Ebu Hureyre bu olayları, kendi kariyerini güçlendirmek ve şöhretini artırmak için kullanmış değildi.”⁷²⁸ Zaten bu olaylarda tarafsız kalmak yalnızca Ebu Hureyre'ye has bir tutum da değildi. İfade edildiğine göre ashaptan, halife Osman'ın savunmasına bilfiil katılmış olan Abdullah b. Ömer,

⁷²⁴ Maide Sûresi (5), 32.

⁷²⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 70.

⁷²⁶ Maide Sûresi (5), 32.

⁷²⁷ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 57.

⁷²⁸ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 57.

Sa'd b. Ebî Vakkas, Said b. el-As, İmrân b. Husayn, Ühban b. Sayfî, Ebu Bekre, Ka'b b. Ucre, Muaviye b. Hudeyc gibi daha bir çok sahabî bu olaylarda tarafsız kalmıştı.⁷²⁹ Hz. Osman'ın telkinleri bunların tarafsızlığında da etkili olmuştu.

a.3) Müslümanlarla Savaşmayı Hoş Görmemesi Sebebiyle

Ebu Hureyre Hz. Peygamber'e sahabî olmuş kişilerin her birini farklı hasletleri sebebiyle övüyor ve onlardan birinin safına katılıp diğeriyle savaşmak istemiyordu.

Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse diyebiliriz ki, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın gözünde Ali'yi yücelten ve ona karşı savaşmaktan uzak durmasına sebep olan özellikler, Ebu Hureyre tarafından da bilinmekteydi ki bunlar Ebu Hureyre'nin rivayetleri arasında da yer alıyordu. Dolayısıyla Sa'd'ın tarafsızlığında etkili olan, Ömer'in övgüsüne mahzar olan bu hasletlerin Ebu Hureyre'yi de etkilenmiş olması doğaldır ve mümkündür. Nitekim Ebu Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir:

- "Ebu Talip oğlu Ali'ye üç özellik verildi. Bu özelliklerinden birine sahip olmak, benim için kırmızı tüylü davarlara sahip olmaktan daha hoştur."

- "O özellikler nelerdir ey mü'minlerin emiri?" diye sorduklarında Hz. Ömer şu açıklamayı yapmıştı:

- "Ali'nin, Rasulullah (sav.)'ın kızı Fatıma ile evlenmesi, Rasulullah (sav.) ile birlikte Mescid-i Nebevî'de ikamet etmesi (bu sebeple) o mescitte Rasulullah'a helal olan şeylerin Ali'ye de helal olması ve Hayber Savaşı'nda bayrağın Ali'ye verilmesi."⁷³⁰

Hz. Ömer, Hz. Ali'nin faziletinden bahsediyordu. Bunu da bizzat Ebu Hureyre rivayet ediyordu. Yine Ebu Hureyre, Ali ve Muaviye'ye eşit mesafede olduğunu, Hz. Ali'nin faziletini, Muaviye'nin cömertliğini överek dile getiriyordu. Hal böyleyken o, bu iki sahabîden birinin yanında yer almıyor, ancak onların

⁷²⁹ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 57.

⁷³⁰ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 342.

kalplerini de kırmıyordu. Hz. Ali ve Muaviye arasında anlaşmazlık vuku bulduğunda: “Muaviye’nin yemeğini (yağlı madesini) yesem, Hz. Ali’nin ardında namaz kılsam. Yani (her ikisinin hasletleri) mükemmel ve kusursuzdur, harbi terk ise eslemdir (daha güvenlidir).” diyerek tarafsız kalıyordu.⁷³¹

Ebu Hureyre’nin de böyle bir ortamda her iki sahabînin iyi yönlerinden bahsetmesi, yerilmesi gereken bir durum değil övülmesi gereken bir durumdu. Çünkü Müslüman, elinden ve dilinden başka bir Müslümanın selamette olduğu kişi olmalıydı.

Peki, bu sözlerden yola çıkarak Ebu Hureyre, Hz. Ali’nin fazileti sebebiyle Muaviye’nin yanında yer almamış, Muaviye ile olan çıkar ilişkisi sebebiyle de Muaviye’ye karşı savaşmamıştır diyebilir miyiz? Yani Ebu Hureyre’nin Siffin Savaşına katılmamasının sebebi Muaviye’nin madire yemeğinden mahrum kalmamak mıdır? İşte bunun sebebini öğrenebilmek için söz konusu olaya farklı pencereden bakan iki ayrı görüşü sunmak ve değerlendirmek yerinde olacaktır.

Ebu Reyze, “Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması” kitabında Ebu Hureyre’nin Ali ve Muaviye hakkında söylediği sözlerden ve benzeri ifadelerinden yola çıkarak aç karnını doyurmak için her türlü kötülüğü yapabileceğine işaret etmekte ve onu şu eleştirilere tâbî tutmaktadır:

Ebu Hureyre, -bizzat kendi ifadesine göre- Rasul (as.) ile karın tokluğuna beraber olmuş fakirliğinden dolayı Suffe’ye sığınmıştı. Ebu Hureyre’nin bu konumu, Ebu Bekir (ra.) ve Ömer (ra.)’ın döneminde de devam etmiş, -uzun sessizlikten sonra- ancak Osman (ra.) döneminde tezahür etmeye başlamıştı. Rasul (as.), Ebu Bekir ve Ömer dönemlerinde yaşanan güçlü günlerden sonra firkaların türemesinin akabinde Ali ile Muaviye arasında savaş patlak verip Müslümanlar guruplaşmaya başlayınca Ebu Hureyre tabiatının yatkın olduğu guruba yakınlaşmıştı. Bu gurubun arzuları da onunkilerle çakışıyordu. Bu, Muaviye’nin grubuydu. Bütün lüksü, savleti ve variyetiyle Muaviye’nin grubu; fakirlik, açlık ve zühtten başka bir şeye sahip olmayan Ali’nin gurubuyla karşılaştırıldığında Ebu Hureyre’ninki gibi bir hayat süren kişinin yapabileceği en muhtemel tercihti. Ali

⁷³¹ Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 79.

(ra.)'ye giden yoldan uzaklaşıp, oburluğunu Muaviye'nin rengarenk sofralarıyla, ihtirasını onun değerli hediyeleriyle tatmin etti. Zaten Ebu Hureyre'nin bütün isteği de buydu.⁷³²

Yukarıda anlatılanlara karşı Osman Güngör “Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler” adlı kitabında şöyle söylemektedir:

Ebu Hureyre muhalifleri tarafından, onun fakirliği sebebiyle aç kaldığı ve karnını doyurmak için Peygamber'in yanından ayrılmadığı iddia edilmektedir. Öncekilerde olduğu gibi bu iddiada da Şerafeddin ile halefi Ebu Reyre'nin başı çektiği görülmektedir. Ebu Hureyre'nin Peygamber (sav.)'e karşı duyduğu sevgi ve saygıdan dolayı değil, yalnızca aç olan karnını doyurmak için ona hizmet ettiğini, midesine düşkün obur biri olduğunu, özellikle süttten ve etten yapılan madire' adlı yemeğe çok düşkün olduğunu, bu nedenle kendisine 'şeyhu'l-madire' denildiğini, Muavive b. Ebî Süfyan'ın da bu yemeği çok sevdiğini ve sofrasından hiç ayırmadığını' iddia etmektedirler. Onlar bu iddialarına, bazı Şîî imamların eserleriyle meşhur hadis kaynaklarında geçen rivayetleri de delil olarak kullanmışlardır. Söz konusu bu iddiaların tümüyle mesnetsiz olduğu elbette söylenemez. Ancak Ebu Hureyre'nin şahsiyetiyle ilgili bu iddiaların, onun şahsiyetini karalamaya yönelik duygusal ve önyargılı iddialar olduğu, karşı delillerin göz ardı edilerek iddialarına mesnet olabilecek delillerin büyük bir titizlikle seçildiği açıkça anlaşılmaktadır.⁷³³ İslam'ın hiç bir kaide ve kuralında, bir insanın herhangi bir yemeğe düşkünlüğü dolayısıyla ayıplandığına rastlamak mümkün değildir.' Nitekim Hz. Peygamber de koyun budunu, kabak ve tirit yemeğini yemeyi çok severdi.⁷³⁴ Üstelik Ebu Hureyre başlangıçta açlığı tatmış bir sahabî iken Hz. Ömer'in onu vali tayin etmesinden sonra mal yönünden zenginleşmişti.⁷³⁵ Bir madire yiyemeyecek kadar fakir değildi.

Esasen Ebu Hureyre'ye yöneltlen bu eleştirinin altında başka bir neden daha yatmaktadır ki, o da madire yemeğinin Muaviye ile Ali arasındaki siyasi çekişmelerde, Muaviye lehine tercih ettirici bir role sahip olduğu iddiasıdır. İddiaya göre, Ebu Hureyre bu yemeğe o kadar düşkündür ki, bu durum adeta onu siyasi

⁷³² Ebu Reyre, **Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması**, 232-233.

⁷³³ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, ss. 49-50,54-55.

⁷³⁴ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 54-55.

⁷³⁵ Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâ**, I, 43-44.

olaylarda Muaviye'nin yanında yer almaya sürüklemiştir. Böyle bir iddia ancak tarihte yaşandığı gibi karşı gruptakileri itham etmek için her türlü yolu, hatta Peygamber'in (sav.) ağzından hadis uydurmayı bile mubah görebilecek kadar mutaassıp bir tavır takınan bazı Şia mensupları tarafından ortaya atılabilecek son derece maksatlı bir iddiadır.⁷³⁶

Ancak Ebu Hureyre'nin Muâviye'ye biat etmesi daha sonraki dönem için söz konusudur. Bu da sadece ona mahsus bir durum değildir.

Ayrıca Ebu Reyze sanki Sıffin Savaşı'nda Ebu Hureyre'nin Muaviye'nin yanında yer aldığı izlenimini vermektedir. Halbuki bu doğru değildir. Ebu Hureyre'nin ne Cemel ne de Sıffin Savaşı'nda yer aldığına dair her hangi bir kayıt mevcut değildir. Tam aksine adı geçen savaşlara katılmayıp tarafsız kaldığına dair rivayetler vardır. Ebu Hureyre'nin Muaviye'ye biat etmesi, Hz. Hasan'ın ona biatinden sonradır. Ayrıca bu durum sadece Ebu Hureyre'ye has bir durum da değildir. Nitekim Hz. Ali'nin şehit edilmesinden 6 ay sonra oğlu Hz. Hasan'ın Muaviye'ye biat etmesi⁷³⁷ üzerine Muaviye artık meşru bir halife olarak görülmüş ve hem fitne döneminde tarafsız kalan kişilerce hem de ona karşı savaşan kişilerce Muaviye'ye biat edilmiştir. Yani Ebu Hureyre, Muaviye'yi Ali'ye tercih etmiş değildir. Onlar arasında meydana gelen Sıffin Savaşı'nda o tarafsızdır. Hatta bu savaşı engellemek için arabuluculuk da yapmıştır. Denilebilir ki onun tarafsız kalma sebeplerinden en önemlisi, Müslümanlarla savaşmak istememesi ve böyle bir savaşı da doğru bulmamasıdır.

Diğer taraftan Ebu Hureyre'nin Muaviye'yi övmüş olması Hz. Ali'yi yerdiği anlamına gelmez. Nitekim Ebu Hureyre, Ehl-i Beyt'e karşı aşırı bir sevgi ve saygı besleyen bir sahabîydi. Hz. Hasan'ın h.41 yılında hilafetten çekilmesinden sonra Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (ra.) Medine'de yaşamaya başlamışlardı. Ebu Hureyre onları hâlâ çocukken gözettiği pek değerli Peygamber

⁷³⁶ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 55.

⁷³⁷ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 59.

(sav.) torunları olarak görür ve onlara “seyyidi” diye hitap ederdi. Ayrıca o, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’in faziletine dair de bir çok hadis nakletmişti.⁷³⁸

Ebu Hureyre’nin, Emevîler tarafından yaptığı hizmetlerine karşılık yüklü miktarda mal elde ettiği de söylenir. Ancak bunlar Muaviye’nin halife olmasından sonradır. Ebu Hureyre bu dönemde Muaviye’nin Medine valisidir ve halifeden maaş alması da doğaldır. Diğer taraftan “Ebu Hureyre’nin Hz. Ömer döneminde Bahreyn valiliği ve sonrasında Medine’de defalarca üstlendiği valilik ve kadılık görevlerinden elde ettiği bir miktar mal varlığının bulunduğu da doğrudur. Onun, Medine ve çevresinde ev, arazi ve arsasının olduğu kaydedilmektedir. Medine’nin kenar semtlerinden biri olan Vâdi’l-Akîk’te, Ebu Hureyre’ye, Medâyin fatihi Sa’d b. Ebî Vakkas’a, Said b. el-As’a, Said b. Zeyd’e, vali Mervan’a ve diğer bazı varlıklı şahıslara ait yazlık evler vardı. Ebu Hureyre’nin, Zü’l-Huleyfe’de bulunan arazisiyle de annesinin ilgilendiği nakledilir. Bununla birlikte onun, dünya malına değer vermediğini gösteren ilginç olaylar da vardır.”⁷³⁹

Nitekim Medine Valisi Mervan, kendisine hediye olarak 100 dinar gönderir. Ertesi gün biriyle haber salıp, parayı yanlışlıkla ona gönderdiğini, aslında başkasına vermek istediğini belirterek onu geri ister. Ebu Hureyre ona: “Göndermiş olduğun parayı infak ettim; ay başında onu maaşımdan kes!” diye haber gönderir.⁷⁴⁰ Esasen Mervan bununla, onun mala karşı olan tutkusunu denemek istemiş ve böylelikle onun mal biriktirme hırslarının olmadığını anlamıştır. Onun şu sözleri, sahip olduğu malı başkalarına tasadduk etmekten ne kadar hoşlandığını göstermektedir: “Bir dirhem de olsa (kendi alın terimle kazandığımı) tasadduk etmek, bana, falancanın yüz binlerce meblağ tutarındaki malından daha sevimli gelmektedir.”⁷⁴¹ Ayrıca Ebu Hureyre’nin bütün gayesinin dünya malı olmadığını şu olay açıkça ortaya koymaktadır. Rivayete göre Hz. Peygamber, bir ganimet taksimi esnasında Ebu Hureyre’nin taksimata kayıtsız kaldığını görünce ona: “Sahabenin istediği bu ganimetten sen de istemez misin?” diye sormuş, o buna: “Ey Allah’ın

⁷³⁸ Güner, **Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler**, 60-61.

⁷³⁹ Güner, **Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler**, 62-63.

⁷⁴⁰ İbn Kesir, **Bidâye**, VIII, 114.

⁷⁴¹ Güner, **Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler**, 63.

Elçisi, benim senden istediğim tek şey var. O da Allah'ın sana öğrettiği ilimden bana da öğretmendir.” diye karşılık vermiştir.⁷⁴²

Bilinmelidir ki burada gayemiz Ebu Hureyre'yi korumak değildir. Sadece onun Cemel ve Sıffin Savaşlarında tarafsız olduğunun bilinmesi, bunun sebebinin tespit edilmesidir. Ancak onun tutumunun nedenlerinin anlaşılması noktasında yanlış bilgilenmemize sebep olabilecek yazıların ne sebeple yazıldığını, kimler tarafından yazıldığını, bunun yanında haklı oldukları tarafların neler olduğunu gözler önüne sermektir. Bilinmelidir ki Ebu Hureyre Hz. Ali ile Muaviye arasında vuku bulan savaşta hiçbir tarafta yer almamıştır. O, Hz. Ali hayattayken Muaviye'nin yanına yanaşıp Hz. Ali'ye karşı sözle saldırıda bulunmuş da değildir. Denilebilir ki, onun yapmış olduğu şey, ümmetin Muaviye'nin hilafeti hususunda icma etmesinin ardından onun meşruiyetini sağlamlaştırmaya yardımcı olacak tavırlardır. Eğer bunun sebebi madire yemek olsaydı, Ebu Hureyre Muaviye'den başlangıçta da ayrı kalmaz ve açıkça taraf olarak istediği yemeğe daha çabuk kavuşurdu. Ancak o bunu yapmadı. Çünkü onun gayesi bu değildi.

Kısacası Ebu Hureyre Hz. Ali'nin faziletinden, Muaviye'nin de cömertliğinden ve yemeğinden bahsederek sahabîlerin her birinin farklı hasletlere sahip olduğunu bildirip onları övüyor onlardan birinin safına katılıp diğeriyle savaşmak istemiyordu. Hatta bunu başkalarıyla da paylaşıyordu ki onlar da bu savaşlarda tarafsız kalsınlar.

b) SİYASÎ SEBEPLER

Ebu Hureyre'nin tarafsız kalma sebeplerinden bir diğeri Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmada yetersiz kalmasıdır.

Esasen Ebu Hureyre her ne kadar Hz. Ali taraftarı olsa da, onun Peygamber (sav.) nezdindeki konumunu takdir ediyor ve faziletini asla inkar etmiyordu. Ancak halife Osman (ra.)'ın bir âmili ve taraftarı olarak onun katillerinin yakalanıp cezalandırılmasını istiyor ve Ali'nin bu konuda yetersiz kaldığını

⁷⁴² Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 54.

düşünüyordu.⁷⁴³

“Sonuçta Ebu Hureyre Hz. Osman’ın hilafeti döneminde ortaya çıkan fitne olaylarında, Hz. Hasan’ın yaptığı gibi, haklı olarak halifenin yanında yer almış, daha sonra Hz. Ali ile Şam valisi Muaviye arasında cereyan eden olaylarda, bir çok sahabînin de benimsediği gibi, Müslümanların siyasi nedenlerle birbirlerinin kanlarını akıtmalarına gönlü razı olmadığı için ‘tarafsız’ kalmıştır. Esasen bu, pasif bir tarafsızlık da değildir. Sıffin’de olduğu gibi gerektiğinde muhalif taraflar arasında arabuluculuk görevini üstlendiği erdemli aktif bir tarafsızlıktır.”⁷⁴⁴

Ebu Hureyre, Ebu’d-Derdâ ile birlikte Hims’tan Sıffin’e gelerek savaş öncesinde Ali ile Muaviye arasındaki ihtilafa barışçıl bir çözüm yolu bulmak için her iki tarafa da teklifte bulunmuş ancak defalarca her iki grup arasında arabulucu olarak gidip gelmelerine rağmen bu çabalarından herhangi bir sonuç alamayıp Hims’a geri dönmek zorunda kalmıştır. Şifler, Ebu Hureyre’yi Sıffin’de Ali’nin yanında yer almadığı gerekçesiyle kınamışlar ve onun şu sözleri söyleyerek savaştan kaçtığı iddiasında bulunmuşlardır: “Muaviye’nin yemekleri daha tatlı, Ali’nin arkasında kılınan namaz daha faziletli, savaştan uzak kalmak ise daha güvenlidir.” Ebu Hureyre tarafından söylendiği iddia edilen bu sözlerin, sadece Şifî imamların eserlerinde geçmiş olması oldukça manidardır. Ali’ye karşı savaştığını iddia edenlerin, onun tarafsızlığını anlamaları elbette kolay değildir.⁷⁴⁵ Yukarıda bahsi geçen bu konunun siyasi bir tarafının olması da mümkündür. Ebu Hureyre, hangi tarafın kazanacağını belli olmadığı bir savaşın sonunda her iki tarafa da yakın olmak gerektiğini düşünerek hiçbir grupta savaşmamıştır denebilir. Ancak onu sıkı bir Muaviye taraftarı olarak göstermek ve bunu sadece madire yemek için yaptığını iddia etmek oldukça sığ bir düşüncenin ürünüdür.

c) SOSYAL SEBEPLER

Ebu Hureyre’nin önceden yaşadığı Medine’de etkileşim halinde bulunduğu kişilerin, Hims’ta yaşayanların ve kendi kabilesi olan Devs kabilesi mensuplarının, yaşanan olaylar karşısındaki tavrı Ebu Hureyre’nin fikrini

⁷⁴³ Güner, **Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler**, 57.

⁷⁴⁴ Güner, **Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler**, 64.

⁷⁴⁵ Güner, **Ebu Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler**, 58.

güçlendiriyordu. Ebu Hureyre'nin yaşam felsefesi zâhidâne bir hayattı.⁷⁴⁶ Ve Hıms'taki sosyal çevre onun bu hayatının devamında etkili olmuştu.

Ebu Hureyre'nin, Hz. Osman'ın şehadeti sonrasında h. 35-40'lı yıllardaki geçmişi hakkında çok az malumat vardır. Onun, her ne kadar Ali'ye biat etmeyen şahıslar arasında adı geçmiyorsa da, bu seçimde çekimser kaldığı, sonrasında Suriye'ye gittiği ve Cemel Savaşı'nın vuku bulduğu hicretin 36. yılında Hıms'ta oğluyla birlikte kaldığı anlaşılmaktadır.⁷⁴⁷ Ebu Hureyre'nin Hıms'a taşınmasının sebebi bu olaylara karışmamaktır. O yıllarda, Muaviye'nin destek çağrılarına olumlu cevap vermeyen "tarafsızlar" Hıms'ta çoğunluğu teşkil ediyordu. Ebu Hureyre'nin, Ali ile Muaviye arasında geçen siyasi çekişmelerde takındığı tarafsız tutumunu, oradaki çoğunluğun bu tavrı daha da güçlendirmiş olmalıdır.⁷⁴⁸ Denilebilir ki, Ebu Hureyre Hıms'a taşındığı için tarafsız kalmamış, tarafsız kaldığı için kendisi gibi düşünenlerin mekanı olan Hıms'a taşınmıştır.

Bununla birlikte olayı tersten okumak da doğrudur. Bilindiği üzere Ebu Hureyre Hz. Peygamber'in her sözünü dikkatle dinler ve dinleyip öğrendiklerini başkalarına naklelerdi.⁷⁴⁹ Hadis kitaplarında geçtiği üzere Ebu Hureyre'nin, fitne zamanında savaşmamak gerektiğine dair de Hz. Peygamber'den rivayet ettiği bir çok hadis vardır. Dolayısıyla Hıms'ta yaşayan bazıları da Ebu Hureyre'den duymuş oldukları bu hadisler sebebiyle savaşlara katılmamış olabilirler.

Tarih kaydeder ki, Ebu Hureyre, oğlu Bilal ve diğer Devsliler gibi Muaviye'nin Sıffin savaşına katılma çağrısına uymamış ve Hıms'ta kalarak Hz. Peygamber'den naklettiği bir hadisle halkı bu olaylarda daha fazla Müslüman kanının akıtılmaması için sükunetle hareket etmeye davet etmiştir.⁷⁵⁰

Son tahlilde denilebilir ki, Hıms'ta yaşayanlar Ebu Hureyre'den etkilenmiş ve tarafsızlığının devamında onu etkilemişlerdir. Diğer taraftan Ebu Hureyre'nin tarafsızlığı da zaten pasif bir tarafsızlık değildir. Her ne

⁷⁴⁶ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 62.

⁷⁴⁷ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 57.

⁷⁴⁸ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 57.

⁷⁴⁹ Koçyiğit, **Hadis Tarihi**, 56.

⁷⁵⁰ Güner, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, 57.

kadar Hims'a taşınmışsa da içine kapanık kalmamış, Cemel ve Sıffin'de iki tarafı barıştırmak için büyük çaba sarf etmiştir.

D) SAİD B. AS

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Said b. As b. Said b. As b. Ümeyye, hicretin 1. yılında doğmuştur.⁷⁵¹ Hz. Peygamber vefat ettiğinde henüz dokuz yaşındadır.⁷⁵² Künyesi Ebu Osman olan Said, Ümmü Gülsüm bint Abdillâh b. Ebî Kays'ın tek oğludur.⁷⁵³ Said b. As'ın kendisinin ise Ömer, Muhammed, Abdullâh, Yahya, Osman, Utbe ve Ebân diye yedi oğlu vardır.⁷⁵⁴

Said b. As Kureys'in fasih konuşanlarından. Bu sebeple (Hz. Osman zamanında Kur'an'ın tek bir lehçe üzerine çoğaltılıp çeşitli ülkelere gönderilmesine karar verildiğinde), Hz. Osman, Said'i de oluşturulan komisyona çağırılmış ve çoğaltılan Kur'an-ı Kerim'de onun lehçesi esas alınmıştır. Çünkü o, lehçe itibarıyla Hz. Peygamber'e en çok benzeyen kişidir.⁷⁵⁵ Bu sebeple de belagat bakımından şöhret bulmuştur.⁷⁵⁶

Hz. Osman tarafından hicretin 34. senesinde Kufe'ye vali olarak gönderilmiş ancak Kûfeliler onun valiliğini kabul etmeyerek Ebu Musa el-Eşarî'nin vali olmasını istediklerini bildirmişler ve Osman da bunu kabul etmişti.⁷⁵⁷ Ayrıca o, halife tarafından Taberistan ve Cürçân'ın fethiyle görevlendirilmişti. Huzeyfe ve ashâbın büyüklerinden bazıları⁷⁵⁸ hatta Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin bu sefer sırasında Said ile beraberlerdir. Said, Taberistan'ın düzlük yerlerini, Er-Rûyan'ı ve Denbâvend'i, Tamîse'yi ve Nâmine'yi fethetti, Cürçân'ı da vergiye bağladı.⁷⁵⁹

⁷⁵¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 31; İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 183.

⁷⁵² İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, I, 208; İbn Hacer, **İsâbe**, III, 90.

⁷⁵³ İbn Hacer, **İsâbe**, III, 90.

⁷⁵⁴ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 185.

⁷⁵⁵ İbn Hacer, **İsâbe**, III, 90; Muhammed Emhazûn, **Tahkîku Mevâkîfi's-Sahabe fi'l-Fitne**, I-II, Mektebetü'l Kevser, Riyad, 1415/1994, c. I, s. 422.

⁷⁵⁶ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 183.

⁷⁵⁷ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 184.

⁷⁵⁸ İbn Hacer, **İsâbe**, III, 90-91; Emhazûn, **Tahkîku Mevâkîfi's-Sahabe fi'l-Fitne**, I, 422.

⁷⁵⁹ Belâzurî, **Fütûhu'l Büldân**, 480-481.

Hz. Osman öldürüldüğünde Said b. As evine çekilmiş, fitne döneminde yapılan Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamıştı.⁷⁶⁰

Fitne ortadan kalkıp insanlar Muaviye'nin hilafeti üzerinde birleştiklerinde Said b. As, Mervan b. Hakem'le dönüşümlü olarak Muaviye'nin Medine valiliğini üstlenmiş,⁷⁶¹ hatta Hasan b. Ebî Talib onun Medine valisi olduğu sırada hicretin 50. yılında vefat etmiş ve cenaze namazını Said b. As kıldırmıştı.⁷⁶² Said b. As kendisi ise Muaviye'nin hilafeti esnasında hicretin 59. yılında vefat etmişti.⁷⁶³ Ancak onun hicretin 53. yılında Akik'te bulunan köşkünde vefat ettiği de söylenir.⁷⁶⁴

2- SAİD B. AS'IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNÎ SEBEPLER

Amr b. Yahya anlatıyor:

Bir defasında Mescid-i Nebevî'de Ebu Hureyre ile oturuyorduk. Mervan da bizimle beraber idi. Ebu Hureyre:

- “Doğru söyleyenlerin en doğrusunun ümmetimin helakı Kureyş'ten iki tecrübesiz gencin elinden olacaktır.” dediğini işittim diyerek bir hadis rivayet etti. (Mervan lanetin kendi kabilesinden bazı gençlere ait olduğunu anlamazdan gelerek veya hiç üzerine almayarak)

- “Allah onlara lanet etsin.” dedi. Bunun üzerine Ebu Hureyre:

⁷⁶⁰ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 184.

⁷⁶¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 35; İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 184; İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, I, 208; İbn Hacer, **Fethu'l Bârî**, XIV, 499.

⁷⁶² İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 35.

⁷⁶³ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 185.

⁷⁶⁴ İbn Hacer, **İsâbe**, III, 92.

- “İsterseniz bu gençleri falan oğulları, filan oğulları diye açıklayabilirim.” diyerek karşılık verdi.

Amr b. Yahya diyor ki:

- “Mervan oğulları Şam’da saltanatı ele geçirdiklerinde, dedemle beraber Şam’a gitmiştik. Orada Benî Mervan’ın gençlerini gördük.” Dedem (Said):

- “Bu gençler ümmeti helaka sürükleyecek gençler olabilir mi?” dedi.

Biz de:

- “Sen daha iyi bilirsin.” dedik.⁷⁶⁵

Abdüssamed’in rivayetinde hadis “helak-u hazihil ümmeti” şeklinde geçmektedir. Bununla murad o dönemde ve onlara yakın dönemde yaşayan kişilerdir. Kıyamete kadar gelecek olan ümmetin tamamı değildir.⁷⁶⁶

Ebu Hureyre bu gençlerden Allah’a sığınmıştır. Bunun sebebini ise “Onlara itaat ederseniz dininiz helak olur, itaat etmezseniz dünyanız helak olur” diyerek açıklamıştır.⁷⁶⁷

Görünürde bu gençler kendi soyundan olmasına rağmen Mervan onlara lanet etmiştir. Allah Teala Mervan’ı konuşurmuş ve Mervan ağzıyla onlar lanet okutmuştur ki bu onların aleyhine bir delil teşkil etsin ve bu durumdan öğüt alsınlar.⁷⁶⁸

Yukarıdaki olayı anlatan Amr b. Yahya b. As’ın dedesi Said b. As’tır.⁷⁶⁹ Bu da Said b. As’ın ümmetin helakına sebep olacak gençlerin kendi kabilesinden olduklarının şüphesi içerisinde olduğunu gösterir. Dolayısıyla Said b. As’ın tarafsız kalmasının dinî sebebi, ümmetin helakına sebep olacak kişilerle kendi kabilesinden de olsa aynı safta bulunmak istemeyişidir diyebiliriz.

b) SİYASİ SEBEPLER

⁷⁶⁵ Buhârî, **Sahîh**, IV, 2429, (Fiten, 3).

⁷⁶⁶ İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 500.

⁷⁶⁷ İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 501.

⁷⁶⁸ İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 501

⁷⁶⁹ İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 499.

b.1) Said b. As'ın Görüşlerinin Kabul Görmemesi Sebebiyle

Hız. Osman gibi Said b. As da Ümeyye oğullarındandı. Hız. Osman'ın evi muhasara edildiğinde Said b. As, Osman'ın yanına varmış ve:

- “Ey Mü'minlerin Emîri! Daha ne kadar bizi böyle elimiz kolumuz bağı bekleteceksin? Bu topluluk bizi yedi bitirdi. Kimi ok atıyor, kimi taş atıyor, kimi kılıcını gösteriyor. Artık bize emrini ver de çıkıp savaşalım.” demişti. Hız. Osman ise:

- “Vallahi ben onlarla savaşmak istemiyorum. Onlarla savaşsam yeneceğimi umuyorum ancak ben gerek onları gerek onları benim aleyhime toplayanları Allah'a havale ediyorum ki Rabbimizin huzurunda bir araya geleceğimiz gün yakındır. Savaşmaya gelince, ben sana asla savaşmanı emretmem.” dedi. Bunun üzerine Said:

- “Bundan sonra asla sana bir şey sormayacağım.” dedi ve dışarı çıkıp savaşmaya başladı ve başından bir yara alıncaya kadar asilerle çarpıştı.⁷⁷⁰

Muğîre b. Ahnes de, Hız. Osman'ın taraftarlarındandı. Hız. Osman'ın evine girmek isteyenlere beş yüz kölesiyle karşı durmaya çalışıyordu; başları Mervan'dı. Muğîre de, Said b. As ile gelenlere saldıranlar arasındaydı. O gün Hız. Osman'ın evine girilinceye dek şiddetli bir savaş olmuştu. O güne, “Ev günü” anlamına (Yevmü'd-Dâr) denildi ve çetin savaşlar o günkü savaşa benzetilir oldu.⁷⁷¹

Muhasara ve çarpışmalar Osman'ın şehadetiyle son buldu. Osman'ın ortadan kaldırılmasıyla her şeyin düzene kavuşacağını zanneden asiler yanılmışlardı. Asıl sıkıntılı günler yeni başlıyordu. Hız. Ali'nin halife seçilmesinin ardından ona karşı yeni bir cephe oluşturulmuştu. Bunların başını Talha, Zübeyr ve Aişe çekiyordu. Cemel ashâbı yola çıkarken ortamın gerileceğini, hatta kan akacağını hiç düşünmemişlerdi belki de. Toplanan bu kuvvetler daha çok caydırma amaçlı idi. “Talha, Zübeyr ve Aişe Mekke'den çıkıp Basra'ya yürüdükleri esnada, Said b. As, Mervan b. Hakem, Abdurrahman b. Attâb b. Üseyd ve Muğîre b. Şu'be de onlarla beraber çıktı. Merrü'z-Zahrân (Zât-u Irk)'a vardıklarında, Said b. As ayağa kalktı, hamd ve senadan sonra: “Hız. Osman dünyada övgüye layık bir şekilde yaşadı. Bir

⁷⁷⁰ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 34.

⁷⁷¹ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü'l Belaga**, 182.

şeyler elinden alınmış ve hakkı gasp edilmiş olsa da bu dünyadan mutlu ve şehit olarak ayrıldı. Allah onun hasenatını kat kat artırsın, kötü amellerini af ve mağfret etsin. Allah Teâlâ, kendisine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler, salihlerle beraber onun da derecesini yüceltsin. Onlar ne güzel dostturlar. Ey İnsanlar! Siz Hz. Osman'ın kanını talep etmek için yola çıktığınızı iddia ediyorsunuz. Eğer siz gerçekten onun intikamını almak istiyorsanız, onun katilleri bu bineğin önünde ve arkasındadır. Kılıçlarınızla onlara saldırınız yahut da evlerinize dönünüz. Yoksa birilerinin rızası uğruna savaşın kendinizi heba etmeyiniz. Kıyamet gününde insanlar size hiç bir yarar sağlamayacak ve sizden hiçbir şeyi def edemeyecektir.” dedi. Bunun üzerine Mervan b. Hakem de: “Hayır, bilakis biz onları bir birine vurduracağız, kim öldürülürse bu konuda zafer elde edilmiştir, kalan kalır. Geri kalanlar bitkin ve zayıf düşerler, biz de onları (kolayca) alt ederiz.” dedi. Sonra Muğîre b. Şu'be ayağa kalktı, hamd ve senadan sonra: “Şüphesiz doğru olan görüş, Said b. As'ın görüşüdür. Şimdi Hevâzin'den kim bana katılmak istiyorsa katılsın.” dedi. Onlardan bir grup kendisine tâbi oldu ve Muğîre bu grupta oradan çıkarak Taif'e varıncaya kadar yola devam etti. Cemel ve Sıffin Savaşları bitinceye kadar oradan ayrılmadı. Said b. As da, kendisine tâbi olanlarla beraber Mekke'ye dönüp oraya yerleşti. Cemel ve Sıffin Savaşları bitinceye kadar o da oradan ayrılmadı. Talha, Zübeyr, Aişe ve onlarla beraber Abdurrahman b. Attâb, İbn Üseyd ve Mervan b. Hakem, Kureyşten ve diğer kabilelerden kendilerine tâbi olanlarla Basra'ya gittiler ve Cemel Savaşı'na şahit oldular.”⁷⁷²

Görüldüğü gibi Mekke'den Basra'ya doğru yola çıkan birlik içerisinde Said de vardır. Ancak “Zâtu İrk” denilen yere ulaştığında Benî Ümeyye arasında ihtilaf çıkmış ve Said b. As, Osman'ın öldürülmesinde Talha ve Zübeyr'in de rollerinin bulunduğunu belirterek önce bunlarla savaşılması gerektiğini, aksi takdirde onlarla birlikte Hz. Ali'ye karşı savaşılmasının anlamsız ve gereksiz olduğunu savunmuş lakin bu görüş diğer Ümeyyelilerce kabul görmemiştir. Mervan b. Hakem'in başını çektiği diğer Ümeyye oğulları Hz. Osman'ın öldürülmesinde Hz. Ali kadar Talha ve Zübeyr'in de suçlu olduğunu düşünüyorlardı. Bu sebeple Talha ve Zübeyr'i, Hz. Ali ile karşı karşıya getirip bunları birbirine kırdırmak istiyorlardı. Bu

⁷⁷² İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 34-35.

için de her iki grupta da savaşmak gerektiğini düşünen Said b. As'ın görüşüne itiraz etti.⁷⁷³ İşte bu gibi görüş farklılıkları, Said'in içinde bulunduğu gruptan ayrılmasına ve bu savaşlarda yer almamasına sebep olmuştu. Daha açık bir ifadeyle anlatmak gerekirse Said b. As, hem Hz. Ali'yi hem de Talha, Zübeyr ve Aişe'yi Hz. Osman'ın ölümüyle sorumlu tuttuğu için Cemel Savaşı'na katılmamış, Mervan ve diğer Ümeyyeliler tarafından görüşlerinin kabul görmemesi sebebiyle ona uyanlarla beraber diğer Ümeyye oğullarından yolunu ayırmış ve tarafsız kalmıştı. Bu açıdan bakıldığında başlangıçta Said, Mervan'dan daha fazla savaş taraftarıydı.

Sanki Mervan ve Said arasında gizli bir rekabet vardı. Said kendi görüşleri çerçevesinde hareket ediyor, bu görüşün Mervan tarafından kabul görmemesi üzerine etrafında bulunanların bir kısmını da yanına alarak bir kenara çekiliyordu. Belki de Muaviye, aralarındaki bu rekabeti bildiği için halife olduktan sonra onları birbirinden ayırmıyor, dönüşümlü olarak Medine'ye vali olarak atıyordu.

Yukarıda da ifade edildiği üzere ayaklananların ordusuna dışarıdan bakıldığında birleşmiş bir halde idi. Fakat onların yapmak istedikleri şeyler birbirinden çok farklı idi. Aişe, Talha ve Zübeyr Hz. Osman'ın kanını istemek üzere meydana çıkmışlardı. Emevîlere gelince, onlar Hz. Osman'ın katline sebep olanların ona itiraz edenler olduğunu, bundan dolayı hepsinin katiller sırasında bulunduğunu kabul ediyorlardı. Lakin Emevîler de kendi içlerinde ayrı düşmüşlerdi. Onların bir kısmı hem Cemel hem de Hz. Ali ashabıyla savaşmayı isterlerken diğer bir kısmı da onları birbirine çarpıştırarak zayıflattıktan sonra hepsini yok etmek istiyorlardı.⁷⁷⁴

Bu görüşü Mervan tarafından kabul görmemiş olan Said b. As'ın halife olacak kişi hakkındaki görüşü de kabul görmemişti. Muğire her iki konuda da Said'i destekliyordu. Cemel Savaşı günlerinde Zat-i Irk denilen yerde Said b. As, Mervan b. Hakem ve ashabıyla karşılaştıktan sonra Talha ve Zübeyr ile bir araya gelerek onlara:

- "Eğer siz ikiniz bu savaşta muzaffer olursanız hanginiz halife olacak?" diye sordu. Onlar:

- "İnsanlar hangimizi seçerse o halife olur." dediler. Said:

⁷⁷³ Sarıçam, **Emevî-Hâşimî İlişkileri**, 263.

⁷⁷⁴ Taberî, **Tarih**, IV, 453; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 209; Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 21-22.

- “Madem ki siz Osman’ın kanını talep etmek için yola çıktınız. O halde Osman’ın oğullarından birini halife seçmelisiniz.” dedi. Talha ve Zübeyr:

- “Muhacirlerin büyüklerini bırakıp da Osman’ın yetimlerini mi halife seçelim.” dediler. Said bu cevaba kızdı ve:

- “Ben kendimi, Abdi Menaf oğullarından hilafeti almaktan başka bir çaba içerisinde görmüyorum.” diyerek geri döndü. Abdullah b. Halid b. Esîd de onunla beraber döndü. Bunun üzerine Muğire b. Şu’be:

- “Bu konuda doğru olan ancak Said’in dediğidir. Burada Benî Sakîf’ten kim varsa geri dönsün.” diyerek Hz. Osman’ın oğlu Ebân ve Velid de yanlarında olduğu halde kavmi alıp geri döndü.⁷⁷⁵ Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kaldı. Said’in tarafsızlığı aktif bir tarafsızlıktı. Hz. Osman’ın oğulları Ebân ve Velid de onun sebebiyle tarafsız kalanlardandı.

Said b. As’a göre Osman’ın oğullarından birinin halife olması gerekiyordu. Muaviye, Amr b. As ile kendini hilafete hazırlayan bir anlaşma yapmıştı. Bu sebeple Said, kendi görüşüne Muaviye tarafından da riayet edilmeyeceğine kanaat getirmişti. Kendisiyle aynı görüşü paylaşmayan diğer gruplardan ayrılan Said, Muaviye’nin yanında da yer almamış ve Cemel Savaşı’nda olduğu gibi Sıffin Savaşı’nda da tarafsız kalmıştı.

b.2) Emevî-Haşimî Mücadelesi ve Mülkiyet

Emevî-Haşimî mücadelesi İslamiyet’ten önceye dayanıyordu. Nitekim “Emevî ailesinin İslam’ı kabulde bu kadar gecikmesinin temelinde, onların müşrik Mekke toplumunda ulaştığı mevki ile Hz. Muhammed (sav.)’in peygamber olarak eskiden beri münasebetlerinin iyi olmadığı ve mücadele halinde oldukları Haşim oğullarından gelmesinin büyük rolü vardı.”⁷⁷⁶ Mekke döneminde müşriklerin ele başı Ebu Cehil, Hz. Ali ile karşılaştığında “Amcanın oğlu doğru söylüyor.” dedikten sonra iki kabile arasındaki rekabeti uzun uzadıya sıralayıp, “Şimdi de Haşim oğulları tutmuşlar bir peygamber çıkarmışlar; biz

⁷⁷⁵ Taberî, **Tarih**, IV, 453; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 209; Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 21-22.

⁷⁷⁶ Aycan, Sarıçam, **Emeviler**, 1-2.

nereden bulalım peygamberi?” diyordu.⁷⁷⁷

Ümeyye oğullarının Hz. Ali'ye karşı Cahiliye döneminde bazı düşmanlıkları vardı. Daha sonra Müslüman olmaları önceden kalan bu anlaşmazlıkları tamamen ortadan kaldırmış değildi. Hz. Peygamber ve ilk iki halife zamanında bu durum kendini göstermese de Hz. Osman'ın akrabalarını devlet kademelerinde görevlendirmesi, Hz. Ali'nin tepkisine neden olmuştu. Hz. Ali, Hz. Osman'dan sonra hilafetin en güçlü adayı idi. Osman'ın daha sonra asiler tarafından şehit edilmesiyle Muaviye ve diğer Ümeyye oğulları saltanatlarının sonunun geldiğine inanıyorlardı. Şu bir gerçektir ki, Hz. Ali o zamana kadar kendisine yapılan bütün kışkırtmalara rağmen yönetim aleyhine bir faaliyetin içinde olmamıştır. Hz. Ali'nin bu dönemde Hz. Osman'ın yerine geçme hırsı içinde olsaydı dahi, onun Osman'ın öldürülmesi için gayret göstermesi anlamsız olurdu. Zira halifenin vefatından sonra en güçlü aday zaten kendisiydi. Aslında Hz. Ali'nin yönetime muhalif hareket etmediğini Ümeyye oğulları da biliyorlardı. Ancak onu siyaseten olayların sorumlusu olarak göstermek istiyorlardı. Hz. Osman'ın öldürülmesinden onu sorumlu tuttıkları gibi bundan sonra olacakların faturasını da peşin olarak ona çıkarmışlardı.⁷⁷⁸

Hz. Ali'nin halife olmasıyla ellerindeki malı mülkü ve valilik gibi görevleri kaybedeceklerine inanan Ümeyye oğulları ya Ali'nin karşısında yer almışlar ya da Said b. As gibi her iki gruba da katılmayıp tarafsız kalmışlardı. Said'e göre, Hz. Ali kadar Hz. Osman'ı ve Ümeyye oğullarından olan valileri eleştiren Cemel ashabının önderleri de suçlu idi. Bu sebeple onlardan birinin tarafında yer almak doğru olmazdı.

Kendisi gibi Ümeyye oğullarından olan Hz. Osman'ın ölümünde ihmalleri bulunduğu için Talha, Zübeyr ve Aişe'ye düşman olan Said'in Hz. Ali'ye karşı olan düşmanlığı onlardan daha fazlaydı. Bunun sebebi de babasının Bedir Savaşı'nda Hz. Ali tarafından öldürülmüş olmasıydı. “Hz. Ali, savaşlarda bir çok müşrik öldürmüştü. Bu sebeple o kişilerin akrabaları İslam'a girmelerine rağmen

⁷⁷⁷ İslâmoğlu, **İmamlar ve Sultanlar**, 37.

⁷⁷⁸ Adem Apak, “Hz. Ali'nin Siyasi Kişiliği”, **Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu**, (Hazırlayan: M. Selim Arık), Bursa, 2005, s. 35-36.

zaman zaman Hz. Ali aleyhine bir tavır sergileyebiliyorlardı.”⁷⁷⁹ Nitekim Hz. Ali’nin halife seçildiği ve halkın toplu halde ona biat ettiği sırada Hz. Ali’ye düşman olan Emevî mensupları bu merasimde bulunmamışlardı.⁷⁸⁰ Cahiliye dönemine kadar uzanan Emevî-Haşimî mücadelesi ve edinilen mülklerin Hz. Ali tarafından ellerinden alınacağı korkusu, Emevî sülalesinden bir çok kişinin Hz. Ali’ye biat etmeme sebeplerindendi. Öteden beri devam edegelen bu kin, her ne kadar Ümeyye oğulları Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber hayatta iken bastırılrsa da, Hz. Osman’ın şehit edilip Ali’nin halife seçilmesiyle açıkça dile getirilir olmuştu.

Hz. Ali halife olduktan sonra kendisine biat etmekten geri duran Mervan b. Hakem, Said b. As ve Velid b. Ukbe’ye elçi gönderip yanına çağırdı.⁷⁸¹ Biattan geri duran Said b. As, Mervan b. Hakem ve Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt Hz. Ali’ye gelmişlerdi. Velid b. Ukbe kavmin sözcüsü idi. Şöyle dedi: “Biz sana biat etmemek için geri kalmadık; sen bizim kökümüzü kazıdın. Bana gelince Bedir günü babamı öldürdün ve bana had vurdun. Aynı zamanda o gün Said’in babasını da öldürdün ki o Kureyş’in ileri gelenlerindendi. Mervan’ın babasına hakaret ettin ve onu yanına aldığı için Osman’ı ayıpladın.”⁷⁸² Biz, şuan karşı karşıya olduğumuz şu durumdan bizi kurtarman, ellerimizde bulunan şeyleri almaman ve arkadaşımızı (Osman’ı) öldürenleri öldürmen üzere sana biat ettik.” Bunun üzerine Hz. Ali sinirlendi ve şöyle dedi: “Benim sizin kökünüzü kazıdığımı söylüyorsunuz. Halbuki sizin kökünüzü Hak kazıdı. Size isabet eden şeyi sizden kaldırmamı istiyorsunuz. Allah’ın koymuş olduğu şeyi benim kaldırmam mümkün değildir. Ellerinizde bulunan Allah’ın ve Müslümanların hakkı olan şeyleri affetmeme gelince bu konuda adalet sizi kuşatıyor. Hz. Osman’ın katillerini öldürmeme gelince o katilleri bugün öldürmem gerektiği gibi yarın da bu bana gerekmektedir. Sizin için yapacağım şey, sizi Allah’ın kitabı ve peygamberinin sünnetine sevk etmemdir ki Hak kimin yaşantısını daraltırsa (bilsin ki) batıl o kişiye daha dardır. İsterseniz bana biat etmeyip geride kalanlar arasına katılabilirsiniz.” Bunun üzerine Mervan: “Bilakis biz sana biat ediyoruz, seninle beraber kalacağız, bunu sen de göreceksin,

⁷⁷⁹ Ali b. Ebî Talib, **Nehcü’l Belaga**, 171-172.

⁷⁸⁰ Şükrî, **İslam Tarihinde Nifak**, 45.

⁷⁸¹ İbn A’sem, **el-Fütûh**, I, 441.

⁷⁸² Ya’kûbî, **Tarih**, II, 178; Mesudî, **Müruc**, II, 353-354; İbn A’sem, **el-Fütûh**, I, 441.

biz de göreceğiz.” dedi.⁷⁸³

Said'in dedesi Bedir'den önce müşrik olarak ölmüştü.⁷⁸⁴

Babası As b. Said b. As da Bedir Savaşı'nda Ali b. Ebî Talib tarafından kafir olarak öldürülmüştü. (Daha sonraları Ömer b. Hattab, Said b. As'ın kendisine soğuk davranmasından olsa gerek) Said'e gelerek:

- “Bedir günü babanı Ali b. Ebî Talib öldürdü. Ben dayım As b. Saim (As b. Hişam'ı savaşta kafir olarak) öldürdüm. Ancak senin babanı öldüren ben değilim. (Aslında) ben bir müşriği öldürmekten dolayı özür beyan etmem (ve onu öldürmekten geri durmam)” dedi. Bunun üzerine Said:

- “Ey Müminlerin Emîri! Babamı öldürsen bile sen hak üzereydin, o ise batıl üzere.” deyince Hz. Ömer onun bu cevabına çok şaşırды ve sevindi.⁷⁸⁵ Hatta:

- “Kureyş, hilm (yumuşak huyluluk) bakımından insanların en faziletlisidir.” demekten de kendini alamadı.⁷⁸⁶

Bir şeyden hoşlansa da hoşlanmayıp buğz etse de bunu asla söylemeyen ve Toplumun önde gelen şahsiyetlerinin kin ve nefretini kazanmak istemeyen Said b. As,⁷⁸⁷ gerçekten böyle mi düşünüyordu, yoksa asıl düşüncesini gizliyor muydu? Eğer gerçekten böyle düşünüyorduysa Hz. Ali'ye niçin Hz. Ömer'e söylediklerinin aksini söylemişti? Hz. Ömer hak üzere idiyse Hz. Ali hak üzere değil miydi? Niçin Mervan b. Hakem ve Velid b. Ukbe ile Hz. Ali'den ta Bedir'de öldürülen babasının hesabını sormaya gitmişti? Yahut da Said b. As Hz. Ali'ye hiç de böyle bir serzenişte bulunmadığı halde sırf Emevî olduğu için “Hz. Ali yanlılarına temâyülü ile tanınan Ya'kûbî”⁷⁸⁸ gibi tarihçilerin kitaplarında mı böyle yer almaktadır? Eğer bu rivayet sahih ise Said b. As'ın Hz. Ali'ye düşmanlığının sebebinin de bu olduğu doğrudur. Hz. Ali'nin onlara olan cevabı da sert olmuştu.

⁷⁸³ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 178-179; İbn A'sem, **el-Fütûh**, I, 441.

⁷⁸⁴ İbn Hacer, **İsâbe**, III, 235.

⁷⁸⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 31; İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 183; İbn Hacer, **İsâbe**, III, 90.

⁷⁸⁶ İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 184.

⁷⁸⁷ İbn Hacer, **İsâbe**, III, 92.

⁷⁸⁸ Seyyide İsmâil Kâşif, **İslâm Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları**, (çev. Mehmet Şeker, Rıza Savaş, Ramazan Şimşek), İzmir, 1997, s. 43.

Hz. Ali iyi bir hukuk adamıydı. Onun kitabında tedbir için bile olsa doğru olandan şaşmak yoktu. İbn Abbas'ın ifadesiyle: O, cesur ve kahraman bir adamdı fakat fikir ve tedbir sahibi değildi.⁷⁸⁹ Bu durum Muaviye'nin saltanat hırsıyla çatışınca Müslümanlar arasında meydana gelecek savaş kaçınılmaz olmuştu.

Muaviye ve Şam ehli Hz. Ali'nin Osman'ın katillerini tanıdığına ve onları cezalandırmaya güç yetirebileceğine inanıyorlardı. Ancak bu durum Sıffin Savaşı'nın asıl sebebi değildi. Hz. Osman'ı Ali'nin öldürmediğini herkes gibi onlar da biliyorlardı. Ancak Emevîleri devlet kademelerinden uzaklaştırmayı kafasına koymuş olan Hz. Ali'ye karşı insanları kışkırtmanın en güzel yolu, onun Hz. Osman'ın kanına girdiğine ve asileri bildiği halde cezalandırmak istemediğine dair siyaset yapmaktır. Yani Sıffin Savaşı'nın asıl sebebi Emevî-Haşimî mücadelesi ve elde edilen mülkiyeti kaybetme korkusuydu.

Hz. Ali halife seçildikten sonra Muğîre b. Şube'nin, İbn Abbas tarafından da desteklenen: "Muaviye dünya ehlidir, onu sana biat edinceye kadar yerinde bırak." şeklindeki nasihatı da bize gösteriyor ki, Cahiliye dönemine kadar uzanan Emevî-Haşimî mücadelesi kadar saltanat ve mülkiyet de Hz. Ali'ye karşı tavır alınmasının sebepleri arasındadır. "Özellikle Bedir Savaşı'nda Velid ve Said'in babaları da dahil olmak üzere Ümeyye oğullarından bir çok kişinin Ali tarafından öldürülmesi gibi konular sebebiyle Mervan, Said ve Velid'in, hilafetinin ilk günlerinde Hz. Ali'nin huzuruna çıkarak geçmişte Benî Hâşim tarafından haksızlığa uğramış bir topluluk olduklarını dile getirmeleri, şayet daha önce biriktirdikleri mallar ve o anda ellerinde bulunan servete dokunmayacağına ve Osman'ın katillerini cezalandıracağına söz verirse kendisine biat edeceklerini bildirmeleri ve bunun Ali tarafından reddedilmesi,"⁷⁹⁰ devam edegelen Emevî-Haşimî mücadelesini ve pazarlık konusu olan malların, Said'i Hz. Ali'den uzaklaştırmış olması ve Sıffin Savaşı'nın asıl sebepleri arasında sayılması uzak bir ihtimal değildir. İşte Hz. Ali'nin hilafetinin, Emevîlerin sonu olacağı düşüncesi Sıffin Savaşı'nı kaçınılmaz kılmıştır. Ancak Hz. Ali'ye karşı duruş Emevîlerin her birinde aynı şekilde olmamıştır. Yani Said b. As; Mervan b. Hakem ve Velid b. Ukbe gibi

⁷⁸⁹ Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiya**, III, 8.

⁷⁹⁰ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 178-179; Mesudî, **Müruc**, II, 353-354; Sarıçam, **Emevî-Hâşimî İlişkileri**, 258.

Medine'den ayrılmış olsa da onlar gibi savaşa müdahil olmamış ve kendisine tâbi olanları da yanına alarak Mekke'ye yerleşmiş, savaş bitene kadar oradan ayrılmamış ve yanındakileri de ayırmamayı başarmıştır.

b.3) Kûfeliler Sebebiyle

Yukarıda Said b. As'ın Mervan'ın ve Cemel ashabının ve Hz. Ali'nin yanından yer almama sebeplerine değinmiştik. Denilebilir ki onun Hz. Ali'nin yanında yer almama sebeplerinden biri de Ali'nin ordusunun çoğunluğunun Kûfelilerden oluşması ve Eşter'in Hz. Ali yanında yer almasıdır.

“Said b. As Hz. Osman tarafından Kûfe'ye vali olarak atandığında Kûfeliler, valileri Said b. As'ın Kûfe'ye girmesine engel olmuşlar ve silaha sarılmışlardı. Onu şehre sokmamaya yemin eden Kûfeliler, Hz. Osman'dan onu azledip yerine Ebu Musa el-Eş'arî'yi atamasını istemişler ve bununla da kalmayıp Cer'a denen yere toplanmışlardı. O esnada Ester en-Nehâî: “Allah'a yemin ederim ki, bizim kılıçlarımız elimizdeyken o (Said) şehre giremeyecektir.” dedi. Said, Cer'a'da toplanıp bekleyen insanlarla savaşmadı. Kûfeliler onu şehre sokmamaya kesin karar vermişlerdi... Nitekim Said b. As, Medine'ye geri dönmüş, fitne kırılmıştı. Kûfe halkı bundan memnun olarak Hz. Osman'a kendilerine vali olarak Ebu Musa el-Eş'arî'yi atamasını istediklerine dair bir mektup yazdılar... Hz. Osman da bu isteklerini yerine getirdi.”⁷⁹¹

İşte şimdi Hz. Osman şehit edilmiş ve insanlar Cemel ve Siffin Savaşı için bir araya gelmişlerdi. Her iki tarafta da Hz. Osman'ın katline göz yumanlar olduğu halde Hz. Ali'nin yanında bulunanların çoğu, daha önce kendisini Kûfe'ye sokmayan ve Ümeyye oğullarının valiliğine karşı çıkanlardan oluşuyordu. Bu sebeple tarihte bu savaşı Kûfe-Basra savaşı olarak değerlendirenler de olmuştur.⁷⁹² Görüşlerini kabul etmedikleri için Mervan'dan, Talha'dan ve Zübeyr'den ayrılan Said'i Hz. Ali'den uzaklaştıran sebeplerden biri de Eşter gibi Kûfeliler'le aynı safta yer almak istememesi olabilir.

c) PSİKOLOJİK SEBEPLER

⁷⁹¹ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 167.

⁷⁹² Apak, “Hz. Ali'nin Siyasi Kişiliği”, **Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu**, 41.

Halim ve vakarlı biri olan Said b. As, bir şeyden hoşlansa da hoşlanmayıp buğz etse de bunu asla söylemez ve kalpler değişkindir, bugün methettiğini yarın ayıplaması kişiye yakışmaz, derdi. Ayrıca o, insanlara: Toplumun önde gelen şahsiyetleriyle dalga geçme; böyle yaptığın takdirde onların kin ve nefretini kazanırsın. Alt tabakadaki kişilerle de şakalaşma; böyle yaparsan basite alınırsın diye tavsiyelerde bulunurdu.⁷⁹³ Kureş’in ileri gelenlerinden Said b. As cömertlik bakımından da şöhet bulmuştu.⁷⁹⁴

İşte Said b. As kimsenin kin ve nefretini üzerine çekmek istemeyen, buğz ettiği kimseye bunu söylemeyen birisiydi. Ne Muaviye ne de bir başkasının saltanatı için savaşmayacağını bildiren Said kendisiyle aynı kabileden olan “Muaviye ve diğer Ümeyye ailesi fertleri tarafından siyasi bir koz olarak ortaya atılan,”⁷⁹⁵ daha çok Muaviye’ye yarayan savaşlarda yer almamış, tarafsızlığını muhafaza etmişti. Ancak insanlar Muaviye’ye biat ettiğinde ve ona itimat ettiğinde ona gidip tâbi olmuştur.⁷⁹⁶ Cemel ve Ali taraftarları arasına başka sebeplerle katılmadığı halde Muaviye’nin yanında da yer almamasının sebebi, onun saltanatını desteklemek istemeyen yapısından kaynaklanıyordu. Nitekim Said b. As gibi bazı Ümeyye oğulları daha temkinli hareket edip bir kenara çekilmişler ve tarafsız kalmışlardı. Said’in tarafsız kalması, Ali’nin kin ve nefretini kazanmak istememesi, savaşın sonunda Hz. Ali galip gelirse cezalarının ağır olacağını düşünmesi sebebiyle temkin amaçlı da olabilirdi.

Hz. Osman’ın şehit edilmesinden sonra hiçbir harbe iştirak etmeyen Said, insanlar Muaviye’ye biat edip, Muaviye kendisine güvence verinceye ve kendisini Medine’ye vali olarak atayınca kadar olayların dışında kaldı.⁷⁹⁷ Muaviye, Said b. As’ı, kendisine yardım etmeyip savaşlarından geri kalması sebebiyle azarladı. Said bu sebeple Muaviye’den özür dilemişti. Daha sonra Muaviye onu Medine’ye vali tayin etti ve zaman zaman Mervan ve Said arasında Medine valiliği yer değiştirdi.⁷⁹⁸

⁷⁹³ İbn Hacer, **İsâbe**, III, 92.

⁷⁹⁴ İbn Abdi’l-Berr, **İstîâb**, II, 183.

⁷⁹⁵ Bakır, **Hz. Ali Dönemi**, 29.

⁷⁹⁶ İbn Sa’d, **Tabakât**, V, 35; İbn Abdi’l-Berr, **İstîâb**, II, 184; İbn Hacer, **Takrîbü’t-Tehzîb**, I, 208.

⁷⁹⁷ İbn Abdi’l-Berr, **İstîâb**, II, 184.

⁷⁹⁸ İbn Hacer, **İsâbe**, III, 91.

Fitne ortadan kalkıp insanlar Muaviye'nin hilafeti üzerinde birleştiklerinde ve Muaviye'ye itimat ettiğinde Muaviye zamanında birkaç kez Medine'ye vali tayin edilmişti.⁷⁹⁹

E) MUĞİRE B. ŞU'BE

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Sakif Kabilesi'ne mensup⁸⁰⁰ bir sahabî olan Muğire b. Şu'be'nin künyesi Ebu Abdullah ve Ebu İsa'dır.⁸⁰¹ Annesi Benî Nasr b. Muaviyeli bir kadın olan Muğire b. Şu'be, uzun boylu ve cüsseli bir yapıya sahiptir. Hendek Savaşının yapıldığı yıl Müslüman olmuştur ve Rasulullah'la ilk kez Hudeybiye'de görüşmüştür. Yermük Savaşı'nda gözüne aldığı bir darbe sonucu (tek gözünü kaybetmiştir.)⁸⁰² Bu olayın Taif'in fethi sırasında yaşandığını söyleyenler de vardır. Irak'a gelen ve Medain'de bulunan Muğire b. Şu'be,⁸⁰³ Yermük ve Taif'ten başka Kadisiye ve Nihavend'de de savaşmıştır.⁸⁰⁴

Hz. Ömer zamanında Basra valisi olan Muğire, aleyhinde yapılan bir şahitlik sonucunda Hz. Ömer tarafından Basra valiliğinden azledip Kûfe valiliğine atanmış ve Hz. Ömer şehit edilip yerine Hz. Osman halife oluncaya kadar valilik görevine devam etmiştir.⁸⁰⁵

O, çok zeki bir sahabîydi.⁸⁰⁶ Arabın dâhîlerinden sayılan Muğire'nin,⁸⁰⁷ 40/660-1 yılında Muaviye tarafından hac emiri vazifesine tayin edilmiş görünen sahte bir belge düzenlediği, bundan sonra Muaviye'nin, bu kurnaz ve becerikli adamın yardımına muhtaç olduğunu düşünerek onu Kûfe valiliğine getirdiği rivayet edilir.⁸⁰⁸ Onun en önemli işleri Kûfe valiliğini üstlenmesi ve Haricî

⁷⁹⁹ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 35; İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, II, 184; İbn Hacer, **Takrîbü't-Tehzîb**, I, 208.

⁸⁰⁰ Hayyat, **et-Tabakât**, 222.

⁸⁰¹ Neysabûrî, **et-Tabakât**, I, 173.

⁸⁰² İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 8.

⁸⁰³ Hatîb el-Bağdadî, **Tarihu Bağdad**, I, 205-206.

⁸⁰⁴ Dineverî, **İslam Tarihi**, 194.

⁸⁰⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 35; İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 8.

⁸⁰⁶ İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 330.

⁸⁰⁷ Câhîz, **el-Osmaniyye**, s. 94-95.

⁸⁰⁸ Bahriye Üçok, **İslam Tarihi Emevîler-Abbâsiler**, MEB Basımevi, bs. 2, Ank., 1983, s. 34.

fitnesini ortadan kaldırmasıdır.⁸⁰⁹ Hz. Ali'nin vefatından sonra Kûfe'ye vali olan Muğîre burada yaklaşık on yıl görev yaptıktan sonra hicrî 50. yılın Şaban ayında Kûfe'de vefat etmiştir.⁸¹⁰ Vefat sebebi kanser olan Muğîre'nin hicrî 46'da vefat ettiğine dair rivayet de vardır.⁸¹¹

2- ASİLER HZ. OSMAN'I KUŞATTIĞI SIRADA MUĞİRE B. ŞU'BE

Hz. Osman zamanında ikinci plana düşen Muğîre, halifeye karşı çıkan ayaklanmaya katılmadığı için yeniden yükselmişti.⁸¹² Muğîre, Osman'ın evi asiler tarafından abluka altına alındığı gün onun yanına varmış ve şöyle demişti:

- “Sen bütün Müslümanların imamısın. Başına gelenleri gördün. Sana üç yol göstereceğim. (içinde bulunduğun bu sıkıntıdan kurtulmak için) bu üç yoldan birini seç: Ya çık ve onlarla savaş. Çünkü gerek sayı gerekse kuvvet bakımından üstünlük sendedir. Ayrıca sen hak üzere olduğun halde, onlar batılın peşindedirler. Ya arkadan bir kapı açtır, bineğine bin, Mekke'ye git. Orada olduğun süre içerisinde kimse sana dokunamaz. Yahut da Şam'a git. Ki onlar Şam ehlidir, Muaviye de oradadır (yani onlar seni korumaya muktedirler)” dedim. Bunun üzerine Osman bana:

- “Onların karşısına çıkıp savaşayım öyle mi? Rasulullah'tan sonra ümmet-i Muhammed içerisinde (Müslüman) kanı akıtan ilk kişi asla ben olmayacağım. Mekke'ye gidip oraya sığınma fikrine gelince (bilesin ki) oraya sığınmayacağım. Çünkü ben Rasulullah'ın şöyle dediğini duymuştum: ‘Kureys'ten bir adam geri dönüp Mekke'ye sığınacak, işte o kimseye âlemin tamamına verilecek azabın yarısı kadar azap vardır.’” Bu durumda o kişi ben olamam. Benden Şam'a gitmemi istiyorsun. Ancak ben ne hicret yurdumdan ayrılıyorum, ne de Rasulullah'ın komşuluğunu bırakırım.”⁸¹³ cevabını verdi.

⁸⁰⁹ Dineverî, **İslam Tarihi**, 194.

⁸¹⁰ Hatib el-Bağdâdî, **Târîhu Bağdad**, I, 205-206.

⁸¹¹ Dineverî, **İslam Tarihi**, 194.

⁸¹² Üçok, **İslam Tarihi Emevîler-Abbasiler**, 34.

⁸¹³ İmam Ahmed, **Müsned**, I, 519, H. No: 481.

Sakif kabilesine mensup olan Muğîre b. Şu'be, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ali'ye biat konusunda gevşek davranmıştı.⁸¹⁴ Hatta Muğîre, Cemel Savaşı öncesinde aktif bir tarafsızlık örneği göstererek kendi kabilesi olan Sakif ile birlikte Taif'te yaşayan Hevazinlileri de kendine tâbi olmaya davet etmiş, Cemel ve Sıffin Savaşları bitinceye kadar Taif'e kapanmış ve oradan ayrılmamıştı.⁸¹⁵ Ancak Hakem olayında hazır bulunanlar arasında o da vardı.⁸¹⁶

Muğîre, Hz. Ali zamanında yapılan Cemel ve Sıffin Savaşları hiçbir grubun yanında yer almamış ve tarafsız kalmıştı.⁸¹⁷ Bunun bazı sebepleri vardı. Ancak bu sebepler daha çok siyasi sebeplerdi.

3- MUĞÎRE B. ŞU'BE'NİN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) SİYASÎ SEBEPLER

a.1) Tavsiyelerine Uyulmaması Sebebiyle

Muğîre nerede nasıl davranması gerektiğini bilen ileri görüşlü bir sahabîydi. Bu sebeple o, Arabın dört dâhîsinden biri kabul edilirdi. Hz. Ali halife seçildiğinde Muğîre ona bir takım tavsiyelerde bulunmuştu. Ancak tavsiyelerinin dikkate alınmadığını gören Muğîre, Hz. Ali'den uzaklaşmış ve ona karşı olan gruplar içerisinde yer almıştı. Ancak görüşlerine bu kişiler tarafından da değer verilmediğini gören Muğîre sadece kendisi tarafsız kalmamış, ona uyanları da Cemel ve Sıffin Savaşlarından uzak tutmayı başarmıştı. Bu sebeple onun tarafsızlığı pasif değil aktif bir tarafsızlıktı.

Mısır, Basra ve Kûfe'den Medine'ye gelerek Hz. Osman'ı uzun bir süre muhasara eden isyancı grup, 18 Zilhicce 35 Cuma günü Hz. Osman'ı

⁸¹⁴ Mesudî, **Müruc**, II, 353.

⁸¹⁵ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 34-35.

⁸¹⁶ İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 330.

⁸¹⁷ İbn Sa'd, **Tabakât**, V, 35; İbn Abdi'l-Berr, **İstîâb**, IV, 8.

şehit etmişlerdi.⁸¹⁸ Kuşatma kırk gün boyunca devam etmişti.⁸¹⁹ Hz. Osman'ın öldürülüşünden sonra Medine beş gün halifesiz kalmıştı.⁸²⁰ Her ne kadar Hz. Ali başlangıçta asilerin kendisine biat etmesini istememiş ve:

- “Sizin işinizde bana ihtiyaç yoktur, ben sizinle beraberim, siz kimi seçerseniz ben ona razıyım.” demişse de, Hz. Ali'nin halife olmasını isteyen bu grup:

- “Vallahi senden başkasını seçmiyoruz.” diyerek Hz. Ali'den ısrarla halife olmasını istemişler, nihayet onu halife seçmişlerdi.⁸²¹

Hz. Ali halife olmasına rağmen henüz hâkimiyeti tam olarak sağlayabilmiş değildi. Halifenin içinde bulunduğu durum açıkça ortadayken “Talha, Zübeyr ve sahabîlerin önde gelenleri onun yanına giderek hadleri tatbik etmesini ve Osman'ın intikamının alınmasını talep ettiler. Hz. Ali de asilerin yardımcılarının ve destekçilerinin bulunduğunu söyleyerek o işi bu günde yapamayacağını ifade etti ve onlardan özür diledi. Zübeyr, Kûfe'den kendisine (Hz. Ali'ye) yardımcı askerler getirebilmek için Hz. Ali'den kendisini Kûfe valiliğine atmasını istedi. Talha da gidip yardımcı askerler getirmek için Hz. Ali'den kendisini Basra valiliğine atmasını istedi ki, böylece asî ve haricîlerle birlik olan cahil bedevîlere karşı kuvvetlensin. Çünkü bunlar, Hz. Osman'ın öldürülmesine iştirak etmişlerdi. Ancak Hz. Ali, Talha ile Zübeyr'e: “Yavaş olun hele, ben bu idare işini tamamıyla elime geçireyim, ondan sonra bu işe bakarım.” diyerek onların bu isteklerini geri çevirmişti.”⁸²² “Halifenin Talha ve Zübeyr'i darıltması siyasi açıdan hatalı bir davranıştı. Bu aynı zamanda Hz. Ali'nin ilk siyasi hatasıydı.”⁸²³

Muğîre b. Şu'be Emevîleri iyi tanıyordu.⁸²⁴ Hz. Ali'nin hilafete geçtiğini, Talha ve Zübeyr'in de vali olmak istediklerini duyunca, Ali'ye gelip: “Sana biat etmek de nasihat etmek de vacip oldu. Bugünden tedbir almak yarın

⁸¹⁸ İbn Sa'd, **Tabakât**, III, 31.

⁸¹⁹ Zirikli, **A'lâm**, IV, 372.

⁸²⁰ İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 192.

⁸²¹ Taberî, **Tarih**, IV, 427-428; İbn Esir, **el-Kamil**, III, 190.

⁸²² Taberî, **Tarih**, IV, 429; İbn Esir, **el-Kâmil**, III, 191; İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 227.

⁸²³ Akbulut, **Sahabe Dönemi İktidar Kavgası**, 175.

⁸²⁴ Danışman, **Büyük İslam Tarihi**, III, 211, Tarih Yay., İstanbul, 1985.

olacak şeyi engeller. Eğer bugün bu fırsatı kaçıırırsan yarın onu kaybedersin.”⁸²⁵ Talha’yı ve Zübeyr’i vali olarak gönder.⁸²⁶ Ayrıca “ben hiç kimsenin sana muhalefet etmesinden korkmuyorum ancak Muaviye hariç. O, Osman’ın amca oğludur, Şam onun elindedir.”⁸²⁷ Hatta ona, kendinin ve babasının şerefini hatırlatacak bir mektup yaz ve Muaviye’nin yerinin senin yanında Ömer ve Osman’dan daha iyi olacağını bildir. Amr b. As’ı Mısır’a tekrar vali olarak ata, onun şeref ve konumunu hatırlatacak bir mektup yaz. Çünkü o senin katında zikretmeye değer bir adamdır. Bu iş kesinleştiğinde (sana biatleri geldiğinde) ülkeleri ve tebaaları hakkında bilgi vermek için o ikisinin sana gelmelerine izin ver. Sonra da iki vali gönderip onları bu bölgelere yerleştir. Bunu yapmak senin elindedir. Şayet bundan yüz çevirirsen bu beldeden çık. Burası süvari ve silah (savaş) beldesi değildir, deyince⁸²⁸ Hz. Ali, “Vallahi ben Muaviye’ye kılıçtan başka bir şey vermem” dedi.⁸²⁹ Muğîre, nasihatının dikkate alınmadığını görünce, kızarak onun yanından ayrıldı.⁸³⁰

Ertesi gün şehit edilen halife Hz. Osman tarafından Mekke’ye memur olarak gönderilmiş olan Abdullah b. Abbas hacdan dönmüştü.⁸³¹ Muğîre tekrar Ali’ye geldi ve: “Bence valileri görevden azletmelisin ki hangisinin sana itaat ettiğini, hangisinin asi olduğunu anlayasın.” dedi (ve oradan ayrıldı). Muğîre, Ali’nin yanından çıkarken İbn Abbas da içeri girmekteydi. Ali’ye biat ettikten sonra Muğîre’nin niçin geldiğini sordu. Ali de ona: Dün bana geldiğinde şöyle şöyle söylemişti, bugün ise şöyle şöyle söyledi diyerek olayı anlattı. Bunun üzerine İbn Abbas: “Dün sana öğüt vermiş ama bugün seni aldatmış.”⁸³² Çünkü Muaviye ile diğer Emevî kumandanları dünya adamlarıdır. Yerlerinde bırakırsan ilgilenmezler, şayet yerlerinde bırakmaz azledersen seni suçlu çıkararak Şam ve Irak ahalisini senin aleyhine ayaklandırırılar. Bununla beraber ben Talha ile Zübeyr’den de emin değilim. Muaviye’yi yerinde bırak sana biat etsin. Sonra onu yerinden koparmayı ben üzerime alırım.”dedi.⁸³³

⁸²⁵ Taberî, **Tarih**, IV, 438.

⁸²⁶ İbn Abdi'l-Berr, **el-İstîâb**, IV, 9.

⁸²⁷ İbn A'sem, **el-Fütûh**, I, 446.

⁸²⁸ İbn Hibban, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, s. 524-525.

⁸²⁹ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 180; Taberî, **Tarih**, c. IV, ss. 438-441; Mesudî, **Mürûc**, c. II, ss. 354-356.

⁸³⁰ İbn Abdi'l-Berr, **el-İstîâb**, IV, 9.

⁸³¹ Şükrî, **İslâm Tarihi'nde Nifak**, 51.

⁸³² Taberî, **Tarih**, IV, 438; İbn Hibban, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, 525-526.

⁸³³ Cevdet Paşa, **Kisâs-ı Enbiya**, III, 8.

Hiz. Ali henüz hakimiyeti tam olarak ele almış değildi. Onu hilafete layık gören ümmetin büyükleri bile ona biat etmekte tereddüt içerisindeydiler. Çünkü “Hz. Ali hilafete çok istekli görünüyordu. Onun bu hali, kendisini sevenlerce ve onu hilafete layık görenlerce hoş karşılanmıyor, insanların ondan uzaklaşmasına sebep oluyordu. Bu sebeple Muğîre b. Şu’be de: “Ben bazı insanlarda sana karşı (biat ve emrine itaat hususunda) bir gevşeklik görüyorum. Bu sebeple senin eşyalarını bir deveye yükleyip insanlardan kaçarak uzaklaşmanı istiyorum. (Eğer böyle yaparsan) insanlar senden daha iyi deve ve atlar alıp, her nerede olursan ol, sana yetişmek için peşinden koşacaklar ve bu durum, onların toplu halde seni halife tayin etmelerine sebep olacaktır. Şayet bunu yapmazsan Muaviye Şam’ın tamamına hakim olacaktır.”⁸³⁴ diyerek Hz. Ali’yi uyarıyordu. Abdullah b. Abbas da ona benzer bir tavsiyede bulunuyor ve ihtilaf ve fesadın nasıl ortadan kalkacağını soran Hz. Ali’ye: “Şimdi artık ne söylesem boştur. Çünkü vakit ve fırsat geçti. Bunu önceden yapmak gerekirdi. Halk sana biat etmek istiyordu. Senin bu halktan kaçman gerekirdi. Mesela hızlı bir deveye binerek Mekke’ye gidecektin. Seni isteyen halk, seni gelip orada da bulurlardı. Çünkü bu makama senden daha layık bir kimse yoktu. O zaman senin vaziyetin, bu günkü vaziyetten daha iyi olurdu. Halbuki şimdi Benî Ümeyyeliler Osman’ın kanını senden isterler ve bazı hususlarda bu cinayet için seni muhatap tutarlar. Eğer sen burada olmasaydın, bu sözler, bu dedi kodular hiçbir vakit yer bulmazdı. Fakat bunları yapmadın ve iş böyle olmadı. Şimdi kadere rızadan başka ve vaziyeti en makbul yoldan gitmek suretiyle idareden başka çare kalmadı...” diyordu.⁸³⁵

Gerek İbn Abbas’ın gerekse Muğîre’nin tavsiyelerinin temelinde Hz. Ali’nin bu işe fazla istekli olduğu için insanlar tarafından biatin ağırdan alındığının, bu sebeple kendisini biraz ağırdan satması gerektiğinin ifadesi mevcuttur. Aslında Muğîre b. Şu’be ve Abdullah b. Abbas haklıydı. Her ikisi de Ali’nin hilafet makamında endişe kalmaması için hüsn-ü niyetle çalışıyorlardı. Fakat Hz. Ali böyle dolambaçlı yollardan iş yapmak istemiyordu. O, züht ve takva yolunda bir halifelik yapmak istiyordu. Zannediyordu ki her şey Hz. Ömer’in zamanındaki gibiydi. Halbuki devir o devir değildi. Ömer’in zamanında halk arasında tefrika namına

⁸³⁴ İbn Hibban, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 524-525.

⁸³⁵ Şükrî, *İslâm Tarihinde Nifak*, 51-52.

hiçbir şey yoktu. Hiç kimse halifenin emrine muhalefet edemezdi. Nitekim o devir ile bu devir arasında çok fark vardı. Çeşitli firkalar zuhur etmişti, Emevîler hilafette söz sahibi olmuştu. Bütün bu ahval ve şerait dahilinde Muğîre ve İbn Abbas'ın nasihatleri çok yerinde bir nasihatti. Ancak Hz. Ali için zamana uymak ve tebdîl-i meslek etmek müşkül bir durumdu fakat o tavsiyeleri dinlemedi.⁸³⁶ Muğîre b. Şu'be: Eğer bu söylediklerimi dinlemezsen buradan çık ve başka bir yerde mesken tut. Burası süvari ve silah beldesi değildir, dedi.⁸³⁷ Muğîre Medinelilerin böyle bir savaşta yer almayacağını ve bu kutsal beldede savaşmanın hoş olmayacağını düşündüğünden olsa gerek burada kendini müdafaa edemezsin diyordu.

Aslında Hz. Ali de Medinelilerin Müslümanlar arasında vuku bulacak bir savaşa hoş bakmadıklarını, dolayısıyla eğer bir savaş olursa bu savaşı kazanmanın yolunun Medine'den çıkarak Kûfe ve Basralıların desteğini almakla mümkün olacağını biliyordu. Bu sebeple Hz. Ali: "Muhakkak mallar ve adamlar Irak'tadır. Şam halkında bir ayaklanma var ve ben oraya yakın olmak istiyorum." diyerek insanları sefere çağırdı ve yola çıktı. İnsanlar da onunla beraber çıktılar.⁸³⁸

Hz. Ali, Muaviye'yi daha fazla yerinde tutmak istemiyordu. "Muaviye'ye karşı tutumunda da bir sertlik vardı. Bunda ise Hz. Osman zamanında Muaviye'nin, Hz. Ali'ye karşı davranışlarının ve Ali'nin Muaviye'yi küçümsemesinin büyük bir payı bulunmaktaydı."⁸³⁹ Bu sebeple Hz. Ali, Muğîre'nin ve başkalarının dediklerini dikkate almıyor, eğer doğru bir şey yaptığına inanıyorsa onu en kısa zamanda gerçekleştirmek istiyordu. İbn Abbas gibi Hz. Ali'ye kan bağıyla da bağlı olanlar yine de Hz. Ali'nin yanından ayrılmıyorlarsa da Muğîre gibi bazı sahabîler yanındakilerle beraber Ali'den ayrılmışlardı.

"İbn Abbas'ın sözleri çok halis ve iyi niyetli olmasına rağmen Hz. Ali hile ile iş yapmayı kendi âli-cenaplığına uygun bulmadığı için, o tavsiyeleri reddetmişti. Bunun üzerine İbn Abbas ona: 'Ey Mü'minlerin Emîri, sen cesur ve kahraman bir adamsın, fakat fikir ve tedbir sahibi değilsin' demişti."⁸⁴⁰

⁸³⁶ Şükrî, **İslâm Tarihinde Nifak**, 53-54.

⁸³⁷ İbn Hibban, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, 524-525.

⁸³⁸ Dineverî, **el-Ahbâr**, 136.

⁸³⁹ Akbulut, **Sahabe Dönemi İktidar Kavgası**, 175.

⁸⁴⁰ Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiya**, III, 8.

Gerçekten de Ali iyi bir hukuk adamıydı. Onun kitabında tedbir için bile olsa doğru olandan şaşmak yoktu. Kendisine hakkıyla inanan ve onu seven taraftarları vardı. Büyük İslam hakikatinin son eseri olduğuna inanıyor ve ona bu gözle bakıyorlardı. Ancak Hz. Ali'nin etrafında sırf fitne körüklensin diye bir araya gelenler de mevcuttu.⁸⁴¹ Onun karşısında ise önceden beri yerleşik bir kent düzeninde olan Şam'da yirmi yıl gibi uzun bir süre valilik yapmasına rağmen halkın kendisinden çok memnun olduğu, gerektiğinde kanuna muhalefet bile etmiş olsa yanındakileri affedip koruyan, aynı zamanda Arabın dört dâhîsinden biri sayılan, öncelikle Amr b. As'ı, halife olduktan sonra da Ziyad b. Ebî Süfyan ve Muğîre b. Şu'be gibi diğer üç dâhîyi yanına çekmeyi başarabilmiş, Kureyş'in şereflilerinden, iyi bir siyaset adamı olan Muaviye b. Ebî Süfyan duruyordu.

“Hz. Ali haklı olarak hükümetin bir an evvel kuvvetlenmesini, istikrar bulmasını istiyordu. Ortalık sükûnet bulmadan, makam-ı hilafet Medine ve vilayetlere tam manasıyla hâkim olmadan hiçbir iş görmeye imkan yoktu. Bütün valiler Emevîlerdendi. Onları değiştirerek kendine sadık valileri vilayetlere yerleştirmek lazımdı.”⁸⁴² Selefini öldüren asilerin gölgesi kasvetli bir bulut gibi üzerindeyken, ne kendisi ne de ümmet-i Muhammed güven içindeydi. Artık daha fazla beklemeye tahammülü yoktu. Ancak Muğîre ve İbn Abbas'ın tavsiyeleri oldukça yerindeydi. İşte onun kendisine yapılan tavsiyelerin aksine, alâlacele Osman'ın valilerini ve âmillerini görevden alması vb. konular, Hz. Ali'ye muhalefeti ve husûmeti daha da güçlendirmişti.⁸⁴³ İnsanlar Ali'nin göndermiş olduğu yeni valilerden Osman'ın öcünün alınmasını istemişler, hatta bir kısmını vali olarak kabul etmeyip geri göndermişlerdi.⁸⁴⁴ Artık otorite iyice bozulmuş, ortam gerilmiş, karmaşalar ilerlemişti. Hz. Ali'ye karşı büyük bir kuvvet meydana gelmişti.

Muğîre b. Şu'be Hz. Ali ile üç ay boyunca istişare etmiş, ona tavsiyelerde bulunmuştu. Görüşlerinin dikkate alınmadığını görünce de artık dilediğini yap diyerek onun yanından ayrılmıştı.⁸⁴⁵ Hz. Ali, belki de kendisine

⁸⁴¹ en-Neşşâr, **İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu**, I, 321-322.

⁸⁴² Danışman, **Büyük İslam Tarihi**, III, 211.

⁸⁴³ Hizmetli, **İslam Tarihi**, 505.

⁸⁴⁴ Taberî, **Tarih**, IV, 442-443.

⁸⁴⁵ İbn Hibban, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, 524.

tavsiyelerde bulunan Muğîre'ye güvenmiyordu. Ona hitap ederken "Ey A'ver" (tek gözlü)⁸⁴⁶ diyordu.

Muğîre'nin Hz. Ali'ye verdiği öğütlerin Hz. Ali tarafından kabul görmemesi, onun adeta ne halin varsa gör dercesine Hz. Ali'den uzaklaşmasına hatta Hz. Ali'yi aldatma çabasına sebep olmuştu. Arabın dört dâhîsinden biri olan Muğîre'nin Hz. Ali'ye küsmesi ve onun yanından uzaklaşması da bir çok kişinin Muğîre'ye katılmasına, Cemel ve Sıffin Savaşlarında taraf tutmamasına sebep olmuştu.

a.2) Yeni Halifenin Kim Olması Gerektiği Hakkındaki Görüş Farklılıkları Sebebiyle

Muğîre b. Şu'be tavsilerine uymadığı için Hz. Ali'den ayrılmış, ona kaşı olanların safına katılmıştı. Ancak ona karşı olanlar da kendi içerisinde bölünmüş durumda ve Hz. Osman'ın kanını isteme konusunda şüphe içerisindeydiler. Onların şer'an yapması gereken şey önce biat etmek, sonra şer'î ölçüler çerçevesinde haklarını istemektir. Osman'ın katilleri belli olmamakla birlikte, hakikatte onun kanını talep etme bakımından velileri elbette oğulları idi.⁸⁴⁷ Said b. As ve Muğîre de bu görüşte idiler. Bu sebeple her ikisi de tarafsız kalmıştı. Onların tarafsızlığı pasif bir tarafsızlık da değildi.

Cemel ashabının savaş için toplandıklarını gören Said b. As, Talha ve Zübeyr ile görüşüp:

- "Savaşı kazanırsanız hanginiz halife olacaksınız" diye sormuş, onlar da:
 - "Halk hangimizi isterse o olur." diye cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Said:
 - "Siz Osman'ın kanını istemek için ayaklandığınıza göre, halifeliğe Osman'ın oğullarından birini geçirmelisiniz." dediği zaman Talha ve Zübeyr:

⁸⁴⁶ İbn Hibban, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 524.

⁸⁴⁷ İbn Imâd, *Şezerâtü'z-Zehab*, I, 45.

- “Muhacirlerin ihtiyarlarını bırakıp da, yetimleri mi başa geçirelim.” diye cevap vermişlerdi. Said bu cevaba kızarak dönüp gitmiş ve Muğire b. Şube:

- “Doğru fikir ancak Said’in dediğidir.” diyerek o da kendi kabilesi olan Sakif oğulları ile beraber dönmüştü.”⁸⁴⁸ Yani Hz. Ali’ye karşı oluşan muhaliflerin bir kısmı ona karşı savaşırken diğer bir kısmı Ali’ye karşı gelenlere de karşı gelmişler ve Muğire gibi bir kenara çekilip beklemek gerektiğine inanmışlardı. Said b. As’ı destekleyen bir konuşma yaparak Hevâzin’den kendisine katılmak isteyenleri de yanına alıp oradan çıkan, Taif’e varıncaya kadar yola devam eden, Cemel ve Sıffin Savaşları bitinceye kadar oradan ayrılmayan⁸⁴⁹ Muğîre’nin fitne döneminde izlemiş olduğu aktif tarafsızlık politikası sonucu Sakîf kabilesi fertleri⁸⁵⁰ ve bir grup Hevâzinli ona tâbi olarak bu savaflara katılmamışlar ve tarafsız kalmışlardı.⁸⁵¹

J) ABDULLAH B. SELÂM

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Medine Yahudilerinin ulularından ve âlimlerinden olan Abdullah b. Selam’a⁸⁵² Ebu Yusuf⁸⁵³ ve İbn Haris denildiği gibi Ebu Haris el-İsrailî de denilmektedir. Asıl ismi Husayn olduğu halde Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak isimlendirmiştir. Hz. Yusuf b. Yakub’un soyundan gelen Abdullah b. Selam, Hz. Peygamber’in hicret ettiği sırada Müslüman olmuştur. O, Hz. Peygamber’in ashabının ileri gelenlerindedir.⁸⁵⁴

Hz. Peygamber’in Veda Haccında bulunan Abdullah, Hz. Ebu Bekir devrinde mürtedlerle yapılan savaflara katılmıştır. Hz. Ömer devrinde ise

⁸⁴⁸ Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 21-22.

⁸⁴⁹ İbn Sa’d, **Tabakât**, V, 34-35.

⁸⁵⁰ Bakır, **Hz. Ali Dönemi**, 69.

⁸⁵¹ İbn Sa’d, **Tabakât**, V, 35.

⁸⁵² Köksal, **İslâm Tarihi**, VIII, 80.

⁸⁵³ Zirikli, **A’lâm**, IV, 223.

⁸⁵⁴ Zehebî, **Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ**, II, 413-414.

genellikle halifenin yanından ayrılmamıştır.⁸⁵⁵ Ancak Nihavent Savaşı'na katılanlar arasında onun da adı geçmektedir.⁸⁵⁶ Ayrıca onun Beytü'l Makdis'in fethine şahit olduğu da söylenir. Hz. Peygamber'in vefatından iki yıl önce vefat ettiği söylene de bu haber şazdır, merduttur.⁸⁵⁷ O, Muaviye'nin halifeliği sırasında Medine'de vefat etmiştir.⁸⁵⁸ Ebu Hureyre, Enes b. Malik, Abdullah b. Ma'kil, Abdullah b. Hanzala, iki oğlu Muhammed, Yusuf ve daha bir çokları ondan hadis rivayet etmişlerdir. Hakkında bazı ayet-i kerimeler nazil olmuştur. Mesela şu ayet İbn Selâm, Sa'lebe b. Sa'ye ve Esed b. Ubeyd hakkında inmiştir.⁸⁵⁹

“Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyan bir topluluk da vardır. Onlar Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışır. İşte onlar salihlerdendir.”⁸⁶⁰

Rasulullah (as.)'ın Abdullah b. Selâm'ı cennetle müjdelediği rivayet edilmektedir. Ayrıca Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ adlı eserinde Ahkâf Suresi'nin 10. ayetinin de onun hakkında nazil olduğunu rivayet etse de,⁸⁶¹ Seyyid Kutub bu surenin Mekke'de indiğini, Medine'de inen hiçbir ayetinin bulunmadığını, Abdullah b. Selâm'ın ise Medine'de Müslüman olduğunu, dolayısıyla bu ayetin onun hakkında nazil olmasının mümkün olmadığını ifade eder.⁸⁶²

Ayrıca “Kafir olanlar: Sen Rasul olarak gönderilmiş bir kimse değilsin, derler. De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitab'ın bilgisi olan yeter,⁸⁶³” ayetinde “yanında Kitab'ın bilgisi bulunan” kişiden kastın Abdullah b. Selâm olduğu söylenir.⁸⁶⁴

2- ABDULLAH B. SELÂM'IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

⁸⁵⁵ İhlâs Matbaacılık, “Abdullah b. Selâm”, **İslâm Âlimleri Ansiklopedisi**, I-XIII, İstanbul, (t.y.), I, 211.

⁸⁵⁶ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, II, 422.

⁸⁵⁷ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, II, 415-416.

⁸⁵⁸ Mustafa Fayda, “Abdullah b. Selâm Maddesi”, **TDVİA**, (I-...), İstanbul, 1988, I, 135.

⁸⁵⁹ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, II, 413-416.

⁸⁶⁰ Âl-i İmrân Sûresi (3), 113-114.

⁸⁶¹ Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, II, 417.

⁸⁶² Seyyid Kutub, **Fî Zılâli'l Kur'an**, (trc. İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, M. E. Saraç), Hikmet Yay., İstanbul, (t.y.), XIII, 311.

⁸⁶³ Ra'd Sûresi (13), 43.

⁸⁶⁴ Zirikli, **A'lâm**, IV, 223.

a) DİNÎ SEBEPLER

a.1) Hz. Osman'ın Telkini Sebebiyle

Hz. Osman'a yardım etmek istediği halde Cemel ve Sıffin Savaşlarında hiçbir gruba dahil olmayıp tarafsız kalanlardan biri de, yanında Kitab'ın bilgisi bulunan Abdullah b. Selâm'dır. Abdullah'ın bu dönemde takınmış olduğu tavır ve bu tavrın sebepleri hakkında şunları söyleyebiliriz.

Ebu Leyla el-Kindi anlatıyor:

“Osman'ı görmüştüm, asiler evini kuşatınca duvardaki bir gedikten başını uzatıp isyancılara: ‘Ey İnsanlar! Beni öldürmeyin. Bir suçum varsa benden onu telafi etmemi isteyin. Eğer Allah'a yemin olsun ki beni öldürürseniz artık bir arada namaz kılamazsınız, birlik olup düşmanla savaşamazsınız. (Parmaklarını birbirine kenetleyip) işte bunun gibi birbirinize girersiniz.’ dedi ve konuşmasını⁸⁶⁵ ‘Ey Milletim! Bana karşı gelmeniz, Nuh kavmine veya Hud kavmine yahut da Salih kavmine gelen felaketin bir benzerini sakın başınıza getirmesin. Lut kavmi sizden uzak değildir.’⁸⁶⁶ ayetiyle bitirdi.

Hz. Osman zamanında Medine'de kalan Abdullah, onun müşavere heyeti (danışma kurulu) içerisine girmişti. Hz. Osman, kendisine isyan edenler evini kuşattıklarında yukarıdaki konuşmayı yapmış ve durumdan haberdar olan Abdullah, şehit oluncaya kadar veya Allahü Teâlâ Osman'ı kurtarıncaya kadar halife ile birlikte kalmak istemişti⁸⁶⁷ ancak Hz. Osman ona: ‘Kesinlikle dövüşten uzak dur, kesinlikle dövüşten uzak dur! Böyle yapman senin iyiliğine daha güçlü bir delil olur.’ dedi⁸⁶⁸ ve ekledi: “Benim senden istediğim, dışarıda onların karşısına çıktığın zaman Allah Teâlâ'nın senin sebebinle onları iyiliğe sevk edip, kötülüklerine mani olmasıdır.” buyurdu. Bundan sonra Abdullah, Mısırlı asilere karşı onları ikna edici bir konuşma yaptı ancak asiler onu dinlemediler⁸⁶⁹ ve 18 Zilhicce 35 Cuma günü Hz. Osman'ı

⁸⁶⁵ Muhammed Yusuf Kândehevî, **Hayâtü's-Sahâbe**, I-IV, (trc. Sıtkı Gülle), Divan Yay., İstanbul, 1991, II, 424.

⁸⁶⁶ Hûd Sûresi (11), 89.

⁸⁶⁷ İhlâs Matbaacılık, “Abdullah b. Selâm”, **İslâm Âlimleri Ansiklopedisi**, I, 211.

⁸⁶⁸ Kândehevî, **Hayâtü's-Sahâbe**, II, 424.

⁸⁶⁹ İhlâs Matbaacılık, “Abdullah b. Selâm”, **İslâm Âlimleri Ansiklopedisi**, I, 211-212.

şehit ettiler.⁸⁷⁰ Abdullah b. Selam, onun şehadeti esnasında yanında bulunanlara: “Hz. Osman son olarak o esnada ne dedi?” diye sordu. Onlar da “Hz. Osman: “Allahım, ümmet-i Muhammed’in fitnesini kaldır ve kendilerini birleştir” diye üç kere dua etti.” dediler. Abdullah b. Selam (ra.) da: “Eğer Hz. Osman böyle dua etmeseydi, Müslümanlar kıyamete kadar bir araya gelemezlerdi.” buyurdu.⁸⁷¹

Ashab-ı kiramın büyükleri genellikle fitne döneminde savaştan uzak durmaya çalışmışlardı. Abdullah b. Selam da bunlardan biriydi. Şüphesiz Abdullah b. Selam’ın Cemel ve Siffin Savaşlarında yer almamasında, daha hayattayken: “Kesinlikle dövüşten uzak dur, kesinlikle dövüşten uzak dur! Böyle yapman senin iyiliğine daha güçlü bir delil olur.”⁸⁷² diyen Hz. Osman’ın etkisi büyük olmuştu. Yine Hz. Osman’ın ondan: “Benim senden istediğim, dışarıda onların karşısına çıktığın zaman Allahü Teâlâ’nın senin sebebinle onları iyiliğe sevkedip, kötülüklerine mani olmasıdır.”⁸⁷³ şeklindeki isteği, Abdullah’ın asileri uyarmasında etkili olduğu gibi daha sonra savaş için “Medine’den ayrılan Hz. Ali’ye biat etmemekle beraber ona Irak’a gitmemek ve Aişe ile mücadeleye girişmemek konusunda telkinde bulunmasına”⁸⁷⁴ sebep olmuştur.

a.2) Hadisler Sebebiyle

Hz. Peygamber (as.) cemiyetin kaderini, yarınını alâkadar eden emr-i bi’l ma’rûf ve nehy-i ani’l münker (irşad) hizmetini ifâ etmek gerektiğini, yani dinin yasakladığı bir şey yapılmaya emrettiği bir şey de terk edilmeye başlandığı zaman hakkı tebliğ ederken yılmamak gerektiğini ifade eder. Hakk, sultana karşı da halka karşı da çekinmeden söylenmelidir.⁸⁷⁵ İşte Abdullah b. Selam, halifeye karşı hak bildiğini çekinmeden söylemesi sebebiyle aktif taraflardan sayılmaktadır.

Hz. Ali Cemel Savaşı’na giderken Medinelilerden pek çok halk Hz. Ali ile birlikte sefer hazır oldular. İçlerinde Bedir’de bulunanlardan altı kişi de vardı. Bunun üzerine Hz. Ali, Bedir ehlinde Hanif-i Ensârî’nin oğlu Sehl’i

⁸⁷⁰ İbn Sa’d, **Tabakât**, III, 31.

⁸⁷¹ İhlâs Matbaacılık, “Abdullah b. Selâm”, **İslâm Âlimleri Ansiklopedisi**, I, 212.

⁸⁷² Kândehevî, **Hayâtü’s-Sahâbe**, II, 424.

⁸⁷³ İhlâs Matbaacılık, “Abdullah b. Selâm”, **İslâm Âlimleri Ansiklopedisi**, I, 211-212.

⁸⁷⁴ Fayda, “Abdullah b. Selâm Maddesi”, **TDVİA**, I, 135.

⁸⁷⁵ Canan, **Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi**, 134.

Medine’de vekil bıraktı ve Medine halkından kendisine tabi olanlarla beraber hicretin 36. yılının Rabû’l-âhir ayında Medine’den çıkıp Rebeze’ye gitti. Medine’de bulunan Kûfe ve Basra ahalisinden 900 kadar gönüllü de onunla beraber gitti.⁸⁷⁶

“Hz. Ali, Talha, Zübeyr ve Aişe’nin kendine karşı bir kuvvet oluşturmak amacıyla Basra’ya gittiklerini haber aldığıında, yanında bulunanlarla birlikte Medine’den ayrıldı ve yolda Abdullah b. Selam ile karşılaştı. Abdullah atının dizgininden tutup ‘Ey Müminlerin Emiri! Medine’den çıkma. Vallahi sen buradan çıkacak olursan artık buraya İslam hükümeti girmez.’ dedi.”⁸⁷⁷

Orada bulunanlar, (bu sözleri sebebiyle) ona sövüp saydılar. Hz. Ali ise ‘Ona dokunmayın. O, Rasulullah’ın ashabından ne güzel bir adamdır.’ dedi ve Rebeze’ye doğru yoluna devam etti.”⁸⁷⁸ Gerçekten de Abdullah’ın sözü doğru çıkmış, ondan sonra Medine hilafet makamı olmamıştı. Çünkü Hz. Ali Kufe’yi başkent yapmış, daha sonra Şam Emeviler’e, Bağdat da Abbasiler’e saltanat başşehri olmuştu.⁸⁷⁹

Henüz Cemel ve Sıffin Savaşları yapılmadan önce Hz. Ali’yi uyaran Abdullah b. Selam, Hz. Ali’ye sözünü dinletememişti. Bunun üzerine bir kenara çekilen Abdullah b. Selam, tahtadan bir kılıç edinmiş Ali ile Muaviye arasındaki mücadeleden uzak durmuş ve fitne döneminde yapılan bu savaşa katılmamıştı.⁸⁸⁰ Bunun sebebi, Hz. Peygamber’in bazı sahabîleri, insanlar ihtilafa düştüklerinde tahtadan bir kılıç edinmekle mükellef kılmasıydı.⁸⁸¹

Abdullah b. Selam’ın tarafsızlık politikası aktif bir tarafsızlık politikası idi. Gerek Hz. Osman’ın evi muhasara altına alındığında yaptıkları gerek Medine’den çıkmaması için Hz. Ali’nin yoluna çıkarak onu ikna etmeye çalışması bunun en güzel örneğiydi. Ancak Abdullah b. Selam bütün çabalarına rağmen bunu Hz. Ali ve yanındakilere dinletememiş, fitneyi engelleyememişti. Görüldüğü gibi Abdullah b. Ömer Cemel ashâbı içerisinde yer alanlardan sadece kardeşini geri çevirmeye çalışırken Abdullah b. Selam Hz. Ali ve yanındaki herkesi geri çevirmek

⁸⁷⁶ Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 30.

⁸⁷⁷ Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 30.

⁸⁷⁸ Taberî, **Tarih**, IV, 455.

⁸⁷⁹ Cevdet Paşa, **Kısâs-ı Enbiyâ**, III, 30-31.

⁸⁸⁰ Zirikli, **A’lâm**, IV, 223.

⁸⁸¹ Tirmizî, **Sünen**, IV, 86, (Fiten, 33).

için gayret sarfediyordu. Bu sebeple kitleleri bu savaştan uzaklaştırmak isteyen İbn Selam aktif tarafsızlar arasında yer alıyordu. Üstelik o, sadece kendisine soru sorulduğunda konuşanlardan da değildi. Aktif tarafsızlar arasında saymış olduğumuz Ebu Musa el-Eş'arî, Ebu Mesud el-Bedrî, Ebu Hureyre ve Abdullah b. Selam sadece bir kenara çekilip beklemiyorlar, bizzat Hz. Ali'yi ve ulaşabildikleri diğer müminleri bu savaştan uzak tutmaya çalışıyorlardı. Halbuki pasif tarafsızlar sadece kendileri bir kenara çekiliyorlar ve sadece kendilerine bunun sebebi sorulduğunda cevap veriyorlardı. Diğer taraftan aktif tarafsızlar arasında saydığımız Said b. As ve Muğîre b. Şu'be de yanlarına bir çok kişiyi alarak tarafsız kaldıkları için aktif tarafsızlardan sayılıyorlardı. Abdullah b. Amr'ın durumu diğerlerinden biraz farklı konumda olmakla birlikte kendisi savaşmaması, Şamlıların lideri olan Muaviye ve Amr b. As'a sürekli savaşmama konusunda telkinde bulunması sebebiyle aktif tarafsızlardan sayılıyordu.

F) ABDULLAH B. AMR B. ÂS

1- KISA BİYOGRAFİSİ

Künyesi Ebu Muhammed⁸⁸² Ebu Abdurrahman ve Ebu Nusayr es-Sehmî olan Abdullah b. Amr'ın asıl adı As iken Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber tarafından Abdullah diye isimlendirmiştir.⁸⁸³ Annesinin adı Rayta bint Münebbih olan Abdullah,⁸⁸⁴ babası Amr b. As'tan önce Müslüman olmuştur.⁸⁸⁵

Uzun boylu, göbekli ve kızıl tenli biri olan Abdullah, ibadete çok düşkündür. Nitekim Rasulullah (sav.) ona: “Gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kıldığından haberdar edilmediğimi mi sanıyorsun? Bazen oruç tut, bazen iftar et, bazı geceler uyu, bazı geceler ibadet et. Vücudunun senin üzerinde hakkı vardır, boğazının ve gözünün senin üzerinde hakkı vardır, eşinin senin üzerinde hakkı vardır.” demek suretiyle, sorumluluklarını ihmal etmeme hususunda onu uyarmış ve ayda üç gün oruç tutmanın yeteceğini söylemiştir. Onun defalarca: Ya Rasulallah ben buna güç yetirebilirim demesine rağmen onu her gün oruç tutmaktan men etmiş,

⁸⁸² el-Hayyât, **et-Tabakât**, 62.

⁸⁸³ Mizzi, **Tehzîbü'l Kemâl**, XV, 357.

⁸⁸⁴ el-Hayyât, **et-Tabakât**, 62.

⁸⁸⁵ Mizzi, **Tehzîbü'l Kemâl**, XV, 358; Zirikli, **A'lâm**, IV, 250.

Davud (as.)'in tuttuğu gibi birer gün arayla oruç tutmasını tavsiye etmiştir.⁸⁸⁶ Âlim, müfessir ve fakih bir sahabî olan Abdullah b. Amr,⁸⁸⁷ züht hayatı yaşayan bir sahabîdir.

Abdullah b. Amr, henüz Cahiliye dönemindeyken yazabiliyordu. Rasulullah (sav.), kendisinden duymuş olduğu her şeyi yazabileceğine dair ona izin vermişti.⁸⁸⁸ “Ashap arasında en fazla hadis rivayet eden o idi. Ebu Hureyre bunu: Ashaptan Abdullah b. Amr b. As dışında benden daha fazla hadis rivayet eden kimse yoktu. Çünkü o yazardı ben ise yazmazdım.”⁸⁸⁹ sözleriyle dile getiriyordu. Ayrıca Abdullah b. Amr, Süryanice'yi de çok iyi biliyordu.⁸⁹⁰ O bir yere oturduğunda Kureyş konuşmaktan imtina ederdi.⁸⁹¹

Abdullah, harplere ve gazvelere katılmıştı. Fitne döneminde de Muaviye ile beraber Sıffin Savaşı'na katılmış⁸⁹² ancak kimseyle savaşmamıştı. Kendisinden 700 hadisi şerif rivayet edilmiş olan Abdullah, 72 yaşında, 65 yılında Mısır'da, diğer bir rivayete göre ise Mekke'de veya Taif'te vefat etmiştir.⁸⁹³

2- MUAVİYE'NİN AMR B. AS'I YANINA ÇEKME ÇABASI

Cemel ashabının başına gelenleri duyduktan sonra Muaviye işin ciddiyetinin daha da farkına vardı. İçinde bulunduğu durum sıranın kendisine geldiğini haber veriyordu. “Hz. Ali Kûfe'ye yerleşmiş ve en kuvvetli rakibi en sona kalmıştı. Bu gaileyi de bertaraf ederse belki İslam âleminin durumu bambaşka olacak, İslam tarihinin mecrası değişecekti. Muaviye b. Ebî Süfyan, nüfusu kalabalık, hazinesi dolu, kendisinin çok sevildiği bir beldeye hâkimdi. Hz. Osman da kendisi gibi Emevî idi.”⁸⁹⁴ Dolayısıyla fazla vakit geçirmeden son hazırlıkları yapmak gerekti. Muaviye her ne kadar Ali'ye karşı koyabilecek kuvvetli bir orduya sahipse de, kendisi de biliyordu ki harp sadece kolluk güçleriyle olacak iş değildi. Muaviye

⁸⁸⁶ İbn, Sa'd, **Tabakât**, IV, 263-266.

⁸⁸⁷ Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, I, 367.

⁸⁸⁸ Zirikli, **A'lâm**, IV, 250.

⁸⁸⁹ Hatib el Bağdâdî, **Kitâbü'l Esmâ'î'l Mübheme**, 172-173; Mizzî, **Tehzîbü'l Kemâl**, XV, 357-358.

⁸⁹⁰ İbn, Sa'd, **Tabakât**, IV, 266; Zirikli, **A'lâm**, IV, 250.

⁸⁹¹ İbn, Sa'd, **Tabakât**, IV, 267.

⁸⁹² Zirikli, **A'lâm**, IV, 250.

⁸⁹³ Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, I, 367.

⁸⁹⁴ Ünlü, **İslâm Tarihi**, I, 152.

bu düşünce ile, sonradan kendisi lehine savaşın seyrini değiştirecek Amr b. As'ı yanına çekmek için bir girişimde bulundu ve Amr b. As'a bir mektup yazarak:

- “Şüphesiz Ali, Talha, Zübeyr ve Aişe'nin durumu sana ulaşmıştır. Mervan, Basra Rafizîleri içinde bize geldi. Aynı zamanda Cerir b. Abdillah, Hz. Ali'nin biatı hususunda bana geldi. Senin gelmeni dört gözle bekliyorum. Allah'ın lütfu ve bereketi ile gel!” sözleriyle onu yanına davet ediyordu. Mektup Amr b. As'a ulaştığında Amr, iki oğlu Abdullah (b. Amr b. As) ve Muhammed'i yanına çağırarak bu konuyu o ikisiyle istişare etti. Oğlu Abdullah ona:

- “Ey yaşlı babacığım! Muhakkak Rasulullah vefat ettiğinde senden razı idi. Ebu Bekir ve Ömer de senden razı olarak vefat etti. Eğer sen Muaviye ile beraber elde edeceğin az bir dünya menfaati karşısında dinini fesada uğrattıysan (dinine halel getirirsen) yarın kıyamette ikiniz de cehennem ateşine atılacaksınız.” dedi. Amr, Muhammed'e (dönerek):

- “Sen ne düşünüyorsun?” dedi. Muhammed babasına:

- “Bu işte acele et ve sakın geri durma, kuyruk olacağına baş ol!” dedi.⁸⁹⁵

Minkarî, Vak'at-ü Sıffîn kitabında bu olaydan aynen bahsediyor ve buna ek olarak şunları aktarıyor: “Abdullah babasına:

- “...Onlar senden razı olarak vefat ettiler, Hz. Osman vefat ettiğinde de sen burada değildin. Evinde dur ve sakın çıkma, sen halife kılınacak da değilsin, az bir dünya mukabilinde Muaviye taraftarı olmayı da arzu etmiyorsun, eğer bu savaşa girersen helak olursun.” diyordu. Diğer oğlu Muhammed ise:

- “Sen Kureş'in efendisisin, onların işlerinde söz sahibisin, eğer bu hilafet meselesi karara bağlandığında sen orada bulunmazsan, senin yetkin zayıflar, git ve Şamlılara katıl, onların gücünden bir güç ol, Osman'ın kanını talep et. Sen Benî Ümeyye içinde kalmış birisin.” dedi. Amr b. As, oğlu Abdullah'a (dönerek):

- “Sen bana, dinimle ilgili yarar sağlayabilecek bir şey emrettin.

⁸⁹⁵ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 184-185.

Muhammed'e gelince, o bana dünyada benim için hayırlı olacak bir şeyi emretmiştir. Ben bu konuyu düşüneceğim." dedi⁸⁹⁶ ve çok geçmeden kararını verdi. Şamlılar intikam için hazırıldılar. Siyaset dâhîlerinden Amr b. As da Muaviye'nin saflarına katılmıştı.⁸⁹⁷

3- ABDULLAH B. AMR B. AS'IN TARAFSIZLIK SEBEPLERİ

a) DİNİ SEBEPLER

a.1) Dininin Fesada Uğramasından Korkması Sebebiyle

Dünya menfaatinde gözü olmayan ve bu savaşlarda taraf olmak istemeyen Abdullah, babasının da böyle davranmasını istiyordu. Siffin Savaşı'na katılmasını isteyenlere de: "Bana ne oluyor da ben Siffin'e katılacağım ve Müslümanlarla savaşacağım. Şüphesiz ben, bütün bunlar yaşanmazdan on yıl önce ölmeyi isterdim. Allah'a ant olsun ki! Ben hiç kimseye bir kılıç darbesi vurmam, hiç kimseyi yaralamadım ve hiçbir ok da atmadım. Bu konuda bütün bunları yapmamış biri olarak benden daha gayretkâr biri yoktur." diyordu. Kesin olmamakla birlikte onun kısa süreliğine bayraktarlık yaptığından ve zaman zaman kılıcını dalgalandırmış olabileceğinden bahsedilir.⁸⁹⁸

Siffin Savaşı'nda "Amr b. As, oğlu Abdullah'ı yanına çağırması ve ona (bir sancak vererek): Bu sancağı al ve önüme geç demişti. Abdullah: Bunu yapmayacağım. Sen Allah'ı asla inkar etmemiş bir adama karşı benim harp etmemi istiyorsun dedi. Amr b. As bu cevaba sinirlendi ve sonra: Vallahi ya onu alırsın, yahut da bu kılıcı indiririm (diyerek onu tehdit etti). Bunun üzerine Abdullah: Şayet Rasulullah (sav.) bana "Ey Abdullah babana itaat et demiş olmasaydı, bu iş hususunda asla sana itaat etmezdim dedi ve sancağı eline alarak babasının ve onun ashabının önüne geçti."⁸⁹⁹

Ancak Abdullah bir müddet sancak taşımış olsa bile, fiili mücadelede yer almamış hatta bunun için büyük bir gayret sarf etmiştir. Nitekim

⁸⁹⁶ Minkarî, *Vak'atü Siffin*, 34-35.

⁸⁹⁷ Ünlü, *İslâm Tarihi*, I, 152.

⁸⁹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 266-267.

⁸⁹⁹ İbn A'sem, *el-Fütûh*, c. III-IV, 23-24.

onun Sıffin Savaşı'nda Muaviye'nin yanında bulunması, babasıyla kendi arasındaki yaş farkı 12-13 olan Abdullah'a Hz. Peygamber'in babasına itaat etmesini emretmesi sebebiyle idi. Abdullah bu sebeple babasının yanında yer alsa da, dünya menfaati uğruna Müslümanlarla savaşmanın "dinini fesada uğratacağından korktuğu için"⁹⁰⁰ Sıffin'e katılmayacağını ve Müslümanlarla savaşmayacağını ifade ediyordu."⁹⁰¹ Yani Abdullah b. Amr bu savaşlarda hiçbir gruba karşı savaşmamış ve tarafsız kalmıştır. Üstelik o yanında bulunanlara da bu savaşlarda yer almamaları gerektiğini sürekli hatırlatarak pasif bir tarafsızlık değil aktif bir tarafsızlık politikası gütmüştür.

a.2) Hadisler Sebebiyle

Tabi ki onun bizzat Rasulullah'tan duyup rivayet ettiği şu hadisler de onun bu savaşlara katılmama sebeplerindendir:

Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre Rasulullah (sav.) şöyle buyurmuştur:

"İleride Arapları temizleyen (öldüren) bir fitne olacaktır. O yüzden ölenlerin hepsi cehennemdedir. O fitne esnasında dil darbesi kılıç darbesinden daha şiddetlidir."⁹⁰²

Yani Hz. Peygamber (a.s.)'in bir kısım hadislerine göre, fitne yoksa çıkarıcı, çıkmış ise büyütüp geliştiren ve fertleri fitnenin getireceği şerlerin içine atan en mühim amillerden biri de "dil"dir. Fitneye karşı müminleri uyarmak maksadıyla varid olan bir kısım hadislerde dilin rolüne dikkat çekilerek dilin kılıç gibi hatta kılıçtan da beter olduğu ifade edilmiştir. Abdullah b. Amr'ın yukarıda rivayet etmiş olduğu hadis de bunlardandır. Yine Abdullah b. Amr'dan gelen bir rivayette, Hz. Peygamber (as.)'in gelecek fitne ile alâkalı tasvir ve ihbarları üzerine, "O çıktığı zaman ne yapalım?" diye soranlara: "Evine çekil, diline sahip ol, maruf ile amel et, münkeri terket, kendi çoluk çocuğunla ilgilen, başkasıyla meşgul olma."

⁹⁰⁰ Ya'kûbî, **Tarih**, II, 184-185.

⁹⁰¹ İbn Sa'd, **Tabakât**, IV, 266-267.

⁹⁰² Ebu Davud, **Sünen**, s. 134, (Fiten ve Melâhim, Bab: 3, 2/4265); Tirmizî, **Sünen**, IV, 74, (Fiten, 16/2185).

şeklinde cevap verdiğini görmekteyiz.⁹⁰³

Ayrıca İbn Amr'ın Ammar hakkında duymuş olduğu rivayet edilen şu hadis onun bu savaflara katılmamasında etkili olmuştur diyebiliriz.

(Sıffin Savaşı esnasında) iki kişiden her biri Ammar'ı kendisinin öldürdüğünü iddia ederek İbn Amr'ın huzuruna geldiler ve aralarında tartışmaya başladılar. Onların bu halini gören Abdullah b. Amr:

- “Ammar'ı ben öldürdüm.” diyerek çekişen iki adama şöyle dedi: Ammar'ı öldürme konusunda her biriniz diğerine karşı gönlünü hoş tutsun. Çünkü ben, Rasulullah (as.)'in:

- “Ammar'ı zalim bir topluluk öldürecekler.” dediğini duymuştum. Bu durumda ikinizden biri Ammar'ı öldürmesini içine sindirebilir mi?” dedi. Bunun üzerine Muaviye:

- “Öyleyse senin bizimle ne işin var?” deyince Abdullah:

- “Babam beni Rasulullah'a şikayet etti. Bunun üzerine Rasulullah: ‘Sağ olduğu sürece babana itaat et, ona baş kaldırma!’ dedi. İşte bu yüzden ben sizinle beraberim. Fakat kimseyi öldürecek de değilim” dedi.⁹⁰⁴ Sonra babasına dönerek:

- “Şayet Rasulullah (sav.), sana itaat etmemi bana emretmiş olmasaydı, seninle birlikte buralara kadar gelmezdim. Sen Rasulullah (sav.)'ın Ammar b. Yasir'e: ‘Seni asi bir grup öldürecekler.’ dediğini işitmedin mi?” dedi.⁹⁰⁵

Muaviye durumu kurtarmak için: Ancak Ammar'ı öldürenler, onu buraya getirenler ve onu bu savafla sokanlardır.” diyerek olaya farklı bir yorum getiriyordu.⁹⁰⁶ Hz. Ali ise, eğer bu şekilde düşünürsek o zaman Hz. Hamza'yı Uhud Savaşı'na Hz. Muhammed getirdiği için onu öldüren de Hz.

⁹⁰³ İbn Deyba, **Kütüb-i Sitte**, XIII, 201.

⁹⁰⁴ Rûdânî, **Büyük Hadis Külliyyatı**, c. V, s. 349, (Fiten, 9838); İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 269.

⁹⁰⁵ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 269.

⁹⁰⁶ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 269.

Muhammed'dir demek gerekir, diyerek bu mantığın yanlışlığını dile getiriyordu.⁹⁰⁷

Yine Abdullah b. Amr b. As'tan rivayet edilen ve onun bu savaflara katılmamasına sebep olabilecek bir hadiste Rasulullah (sav.) şöyle buyurdular: Nefsim yed-i kudret elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, bir mümini öldürmek, Allah katında dünyanın yok olup gitmesinden daha büyük bir günahdır.⁹⁰⁸ İşte Hz. Peygamber'in tavsiyelerine uyan ve dindar bir sahabî olan Abdullah, hadisler sebebiyle Cemel ve Sıffin Savaşlarında hiçbir Müslümanın kanını dökmemişti.

Ayrıca İbn Amr'ın tarafsızlık sebeplerinden biri olan İbn Ömer'den rivayet ettiği hadis de: "Her kim ki kasten bir mümini öldürürse Allah'a nankörlük etmiş olur."⁹⁰⁹ şeklindedir.

⁹⁰⁷ İbn İmâd, **Şezeratü'z-Zehab**, I, 45; Sırma, **Örnek Halifeler Dönemi**, 159.

⁹⁰⁸ Nesaî, **Sünen**, VII, 82, (Tahrim, 2/3987); Suyûtî, **Suyutî Şerhi ve İmam Sindî Hâşiyesiyle Sünenü'n-Nesaî**, VII, 94-95.

⁹⁰⁹ İbn Ömer, **Müsned**, H. No: 41, s. 77.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sebepler ve sonuçları itibarıyla Cemel ve Sıffin Savaşlarının İslam Tarihi açısından bir dönüm noktası olduğunda şüphe yoktur. Kaynakların “büyük fitne” ya da “birinci fitne” olarak isimlendirdikleri bu dönemde Müslümanlar, çeşitli gruplara ayrılmışlardır. Bu gruplar arasında meydana gelen savaşlar sonucunda ayrılıklar daha da kesinleşmiş, saflar daha da belirginleşmiştir. Dönemin göz ardı edilemeyen en önemli gruplarından biri de Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kalan sahabîler grubudur. Genellikle dindar kişiler olan bu sahabîlerin Cemel ve Sıffin Savaşlarında yer almamasının en önemli sebebi Hz. Peygamber’in fitne hakkında söylemiş olduğu hadislerdir. Fitne zamanında savaşmama ile ilgili hadisler genellikle tarafsız kalmayı tercih eden sahabîler tarafından rivayet edilmiştir. Elbette bu bir tevâfuktan ibaret değildir. Toplumla yön verebilme, kitleleri peşinden sürükleyebilme kudretine sahip olan bu sahabîlerin yapılan savaşlara katılmama nedenleri sorulduğunda onlar bu soruya, bazen Kur’an’dan bir ayeti aktararak bazen de Rasulullah’tan duydukları bir hadisi rivayet ederek cevap vermişlerdir. Hatta bazı sahabîler gerilen ortamı yatıştırma gayretiyle kendilerine sorulmaksızın bu ayet ve hadisleri insanlara ulaştırmışlardır. Rasulullah tarafından, özellikle bu kişilere Müslüman kanı dökmenin haramlığı defalarca vurgulanmış ve belki de henüz testi kırılmadan onların fitnelere uzak durması sağlanmıştır. Nasıl ki Rasulullah’ın, Ebu Zer’e mal biriktirmenin doğru olmadığını tekrar tekrar hatırlatması Ebu Zer’in daha sonraları mal biriktirmemesine ve bunu da insanlara defalarca telkin etmesine sebep olmuşsa, yine Rasulullah’ın özellikle bazı sahabîlere Müslümanlarla savaşmanın doğru olmadığını tekrar tekrar hatırlatması da onların Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamasına sebep olmuştur denilebilir.

Tarafsız sahabîlerin rivayet ettikleri hadislerde fitneden sakınma ve başkalarını fitneye girmekten sakındırmaya yönelik bir teşvik vardır. Çünkü o fitnenin şerri, fitneye tutunma nispetince olur. Ayrıca fitne esnasında haklı haksız ayırt edilemez. Selef bu konuda ihtilaf etmiş ve mutlak olarak Müslümanlar arasında meydana gelen savaşa girmekten vazgeçmişlerdir. Sa’d b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Mesleme ve Ebu Bekre gibi bazı sahabîler mezkur rivayetlerin zâhirlerine tutunmuşlardır. Bu kişilerden bir grup evlere kapanmanın

gerekliliğini savunmuş, diğer bir grup da asıl olarak fitne beldesinden uzaklaşmayı savunmuştur. Sonra tekrar ihtilaf etmişler ve onlardan bir grup: Fitne esnasında kişiye saldırılsa ve öldürülmek istense, öldürmeye yeltenene karşı el kaldırılıp nefis müdafaası yapılmaz derken diğer bir grup savaştan geri durmayı kabulle birlikte nefis müdafaasını caiz görmüşlerdir. Diğer taraftan bazıları, “İki taife birbirleriyle savaşılırsa, gücü yeten herkese hatalı olan tarafı savaştan vazgeçirmesi ve mazlum tarafa yardım etmesi aynı şekilde vaciptir.” derken, diğer bazıları, “Eğer ümmetin başında bir imam yoksa Müslüman iki grup arasında vaki olan her savaş kesinlikle yasaktır... Eğer iş karışık olur (haklı ile haksız birbirinden ayırt edilemezse) işte kendisinde savaşmaktan nehyedilen durum bu durumdur.” demişlerdir.⁹¹⁰

Hadislerle savaştan nehyedilen bu kişilerden bazıları Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle başlayan döneme ulaşmışlardır. Ancak diğer taraftan Ebu Zer el-Ğıfârî ve İbn Mesud gibi tarafsızlığa meyyal bazı sahabîler henüz Cemel ve Sıffin Savaşları yapılmadan önce vafat etmişlerdir. Ayrı bir başlık altında ele alınmasa bile tezimizde de yer aldığı üzere Hz. Osman’ın oğulları Ebân, Velid ve Ebu Hureyre’nin oğlu Bilal de bu savaşlarda yer almamışlardır. Ebu’d Derdâ’nın da tarafsız kaldığına dair rivayetler olduğu gibi henüz Hz. Osman zamanında hicrî 32. yılda vefat ettiği de söylenir.⁹¹¹ Diğer taraftan Cemel Savaşı’na katıldığı halde Sıffin Savaşı’na katılmayan, Sıffin Savaşı’na katıldığı halde Cemel Savaşı’na katılmayan binlerce kişi vardır. Mesela Hz. Aişe, Amr b. As ve Habbab b. Eret bunlardan bazılarıdır. Hakem b. Amr (Ebu Berze el-Ğıfârî) ve Ebu Said el-Hudrî için bazı kaynaklarda Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamışlardır ifadesi yer alırken⁹¹² İbn Habib, “Muhabber” adlı eserinde, Hakem b. Amr Sıffin’de Muaviye taraftarları arasında Ebu Said el-Hudrî Hz. Ali taraftarları arasında sayılmıştır.⁹¹³ Ayrıca zü’ş-Şahadeteyn lakabıyla ünlenmiş olan Huzeyme b. Sabit⁹¹⁴ ve ölüm tarihi hakkında farklı rivayetler söz

⁹¹⁰ İbn Hacer, **Fethu’l Bârî**, XIV, 526-527.

⁹¹¹ Ali Bardakoğlu ve diğerleri, **Sahâbîler Ansiklopedisi**, (b.y.y.), (t.y.), s. 166.

⁹¹² Zehebî, **Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ**, II, 475; İbn Hacer, **İsâbe**, III, 66; Mehmet Ali Sözmez, “Hakem b. Amr (Ebu Berze)” **TDVİA**, İstanbul, 1997, c. 15, s. 175; Akbulut, **Sahabe Dönemi İktidar Kavgası**, 168.

⁹¹³ İbn Habib, **Muhabber**, 295.

⁹¹⁴ Nurettin Ali b. Sultan Muhammed b. Herevî Aliyyî’l Kârî, (öl. 1014), **Şerhu Müsnedi’l İmâmi’l-A’zam Ebî Hanîfe**, (b.y.y.), (t.y.), s. 39; Safedî, **Vefâyât**, XIII, 310-311; İbn Esir, **Üsdü’l-Ğâbe**, I, 296-297.

konusu olan Malik b. Teyyihân⁹¹⁵ gibi bazı sahabîler, Hz. Ali ile birlikte Cemel ve Sıffin Savaşlarına şahit oldukları halde hatalı bir tavır sergileyebiliriz endişesiyle silahlarını her iki gruba da denk tutmuşlar ve bu iki savaşta da fiilen yer almamışlardı. Ancak Ammar b. Yasir şehit edildiğinde rivayete göre Hz. Peygamber'den işittikleri, “Ammar, azgın (asi) bir topluluk tarafından öldürülecektir.” sözünü hatırlamışlar ve kılıçlarını sıyırıp karşı tarafa hücum ederek bu savaşta öldürülünceye kadar savaşmışlardı.⁹¹⁶

Cemel ve Sıffin Savaşları öncesi ve sonrasında yaşananlar her grubun diğerinin kabahatini zikredemeyeceği kadar büyüktü. Aslında Müslümanların ileri gelenleri tamamen anlaşmış olsaydı, yüz yüze geldikleri bu azgınlığa karşı durmaları işten bile değildi. Ama kalplerin birbiriyle olan ülfet ve bağları kopmuş, böylece ayak takımı vaziyete hâkim olmuş ve yapacaklarını yapmışlardı. Oysa kangrenleşen bu fitne ortamında yapılacak bir tek şey vardı ki, o da herkesin içindeki şeyleri unutmalarıydı.⁹¹⁷ İşte kılıçların çekildiği, İslam kardeşliğinin unutulduğu, Müslüman kanı dökmenin mubah sayıldığı bu ortamda tarafsız kalan sahabîlerin yaptığı şey, konuşmak yerine susmak, hatırlamak yerine unutmak ve Rasulullah'ın tam da bu günler için söylediği, “Şüphesiz önünüzde karanlık gecenin bölümleri gibi fitneler vardır. (O zaman) kişi mümin olarak sabahlayacak, kafir olarak akşamlayacaktır. O fitne esnasında oturan ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyende koşandan daha hayırlıdır.” (İşte bu fitneyle karşılaştığımızda), “evinizin çulları (gibi) olunuz.”⁹¹⁸ hadisinin gereğini yerine getirmektir. Tabi ki bütün bu olanlar karşısında sessiz kalıp yapılanları sineye çekmek o kadar kolay değildi.

Bazı klasik kaynaklar, ashabın tamamını Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmış olarak gösterirken diğer bazı kaynaklar, birkaç kişi hariç hiçbir sahabînin söz konusu savaşlarda yer almadığını rivayet etmektedirler. Bu savaşlarda birkaç sahabî dışında hiç kimse yer almamıştır denilmesinin sebebi, bu kişilerden rivayet edilen hadislerinin sıhhat derecesine zarar gelmemesi içindir. Çünkü fitne zuhur edinceye kadar senet sorulmazken fitneden sonra hadis rivayet edenlerin

⁹¹⁵ Bardakoğlu ve diğerleri, **Sahâbîler Ansiklopedisi**, 173.

⁹¹⁶ Safedî, **Vefâyât**, XIII, 311; İbn Esir, **el-Kâmil**, I, 297.

⁹¹⁷ Komisyon, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, II, 216.

⁹¹⁸ Ebu Davud, **Sünen**, (Fiten ve Melâhim, 7/4262), (Ebu Musa (r.a.)'dan rivayet ediliyor).

durumu araştırılmaya başlanmıştır.⁹¹⁹ Bu haber, fitnenin başlamasıyla birlikte bazı insanların siyasi fikirlerini sağlam bir temele dayandırmak için Hz. Peygamber adına hadis uydurdukları ve bu sebeple hadis rivayet edenler hakkında bir araştırma yapılmaya başlandığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun, ifrat ve tefrit noktasındaki bu yaklaşımların her ikisinin de gerçeği yansıtmaktan çok uzak olduğunu ifade etmeliyiz. Öncelikle bilinmesi gereken şudur ki, ashabın tamamı fitneye karışmış değildir. Karışmayanların sayısı da tezimizde geçen isimlerle sınırlı değildir. Muhammed b. Sîrin: “Fitne ortaya çıktığında Rasulullah (sav.)’ın 10000’lerce sahabîsi vardık. Bunlardan yüz kadarı, hatta belki otuzu dışında kimse bu olaylara karışmadı.”⁹²⁰ diyerek tarafsız kalan sahabîlerin sayısı hakkında bize bilgi vermektedir. Üstelik bu kişiler Huzeyme b. Sabit gibi savaşmamakla kalmamışlar, savaş meydanında da bulunmamışlardır.

Ancak bu konudaki rivayetler arasında büyük farklılıklar vardır. Mesela, Hakem, Sıffin Savaşı’na Bedir ehlinden yetmiş kişinin katıldığını bildirir. Hakem’in bu sözüne karşı Abdurrahman b. Ebî Leyla ise: Ebu Şeybe (Hakem), yalan söylemiştir. Biz bu hususu kendisiyle tartıştık. Sıffin Savaşı’nda, Bedir’e katılanlardan Huzeyme b. Sabit dışında hiç kimseyi görmedik, demiştir. Başka bir rivayette: Sehl b. Hanif ve Ebu Eyyub el-Ensarî hariç hiçbir Bedir ehli Sıffin Savaşı’na katılmamıştır, denilmiştir.⁹²¹ İbn Teymiye ise Kitabı’r-Red ale’r-Râfıza adlı eserde Bükeyr b. Eşec’in: “Osman’ın öldürülmesinden sonra Bedir ehlinden olanlar evlerine kapandılar. Dışarı çıkmadılar. Ancak öldüklerinde mezarlarına götürüldüler.” dediğini rivayet etmiştir.⁹²²

Görüldüğü üzere rivayetler arasında çok büyük farklılıklar vardır. Bazıları ashabı toptan bu savaşlara dahil ederken bazıları da olaya tamamen savunmacı bir mantıkla yaklaşmış ve hiç kimsenin bu savaşlara bulaşmadığını söylemiştir. Objektif bir şekilde olaya bakıldığında denilebilir ki, ashabın tamamı Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmamışlardır ancak ashabın tamamı tarafsız da kalmamışlardır. Mesela Ebu Bekre bölümünde ele aldığımız gibi Ahnef b. Kays 10

⁹¹⁹ Ertürk, **Metin Tenkidi**, 218-219.

⁹²⁰ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 253.

⁹²¹ İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 253.

⁹²² İbn Kesir, **Bidâye**, VII, 253-254.

000 kişiyi Cemel Savaşı'ndan uzak tutmuştur. Ancak diğer taraftan Hz. Ali ile ve Hz. Aişe ile birlikte yola çıkan ve savaşan onbinlerce er de vardır. Said b. As ve Muğîre b. Şu'be bir çok kişiyi bu savaşlardan uzaklaştırırken Mervan ile savaşanlar da vardır. Kûfe'de Hz. Hasan ve Ammar b. Yasir'e uyararak savaşa çıkanlar varken Ebu Musa ile Kûfe'de kalanlar da vardır. Bu kişilerin kaçış ashabdandır bilinmez ancak bu savaşlara katılmayan ashabin tezimizde bahsedilenlerden daha fazla olduğunda şüphe yoktur. Lakin bu kalabalıklar tek tek isim olarak kaynaklarda yer almamıştır. Tezimizin giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi bizim ele aldığımız kişiler için toplumda nüfuz sahibi olduğu halde tarafsız kalan sahabîler demek daha doğru olacaktır. Diğer taraftan o dönemde sahabeden olup da Maverâünnehir gibi merkeze uzak bölgelerde bulunan veya çöl hayatı yaşayan kimseler vardır. Bu kişilerin tamamının tespit edilmesi, bu savaşlara katılıp katılmadığının bilinmesi mümkün değildir. Ancak yine de Selemetü'bnü Ekva' gibi bedevî hayatı yaşadığından haberdar olduğumuz kişiler tezimizde yer almıştır. Ancak tezimizde tarafsızlıkla meşhur olan sahabîler titiz bir çalışma ile kaynaklardan tek tek çıkarılmaya gayret edilmiştir. Tarafsız sahabîler her iki tarafa da eşit davranmışlar ve hiç kimseyi kafirlikle itham etmemişlerdir. Bunlar birbiriyle çarpışan iki Müslüman gruptan hangisinin hak üzere olduğunu araştırmamışlar ve hükmü Allah'a bırakmışlardır. Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebu Bekre, Abdullah b. Ömer, İmrân b. Husayn ve saire bunlardandır.⁹²³

Bu savaşlarda kimi sahabîler, dinî sebeplerle bir kenara çekilip uzlete dalmışken, kimilerinin tarafsızlığında siyasi anlaşmazlıkların, ekonomik beklentilerin, kabilevî eğilimlerin ve sosyo-psikolojik tutumların etkisi olmuştur. İşte bütün bu değerlendirmeler ışığında sağlıklı bir anlayışına sahip olabilmek için, Hz. Peygamber'i gören ve ondan İslam'ı öğrenen ilk nesil olan sahabîlerin İslam'a eşsiz hizmetleri yanında, onların da insan oldukları, farklı dinî, siyasi tutumlar takınabildikleri, ekonomik ve idarî beklentilerinin olabileceği gözden ırak tutulmamalıdır. Başta ifade ettiğimiz gibi Cemel ve Siffin Savaşlarına katılmayan bu sahabîler genellikle dindar sahabîlerdir. Ancak asıl tarafsız kalma

⁹²³ Ebu Zehra, **Ebu Hanife**, 161.

sebebi farklı olduğu halde dinî bir gerekçe öne sürerek savaşa katılmamasının asıl sebeplerini gizlemeye çalışan bazı kişiler de olmuştur.

Bu sahabîlerden bazıları pasif bir tarafsızlık politikası güderken bazıları aktif bir tarafsızlık politikası izleyerek diğer Müslümanları da bu 'kaos' ortamından uzak tutmaya çalışmışlardır.

Bu kişilerin o dönemde çok sesi çıkmasa da sonradan onların görüşünü dillendiren doğru olan görüşün onlarındaki olduğunu savunan büyük topluluklar olmuştur. Hatta Abbasiler döneminde Mürcie'nin tarafsızlık görüşünü dillendirenlerin başında Ebu Hanife gelmektedir. Ebu Hanife'nin vefatından sonra temelde Mürciî akideye bağlı Rey'de Neccârîlik, Nişabur'da ve Sicistan'da Kerrâmîlik, Semerkant'ta daha sonraları Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olarak tanımlanan Maturîdîlik olmak üzere üç ayrı fikir ekolü ortaya çıkmış ve Maturîdîliğin teşekkülüyle birlikte Mürcie tanımlaması terk edilmiştir.⁹²⁴ Yani Mürcie'nin birbiriyle çarpışan iki Müslüman gruptan hangisinin hak üzere olduğunu araştırmaksızın hükmü Allah'a bırakma şeklindeki tarafsızlık görüşü, daha sonra Müslümanların çoğunluğunu oluşturan Ehl-i Sünnet'in görüşü haline gelmiştir.

Cemel ve Sıffin Savaşlarıyla başlayan günümüz İslam dünyasında ortaya çıkan bölünmüşlük hâlâ devam etmekte, Şiî ve Sünnîlerin birbirlerine olan tahammülsüzlükleri bu bölünmüşlüğü daha da keskinleştirmektedir. Gerek klasik gerekse günümüz İslam Tarihi eserlerinde Cemel ve Sıffin Savaşları anlatılırken sadece savaşan gruplardan bahsedilmekte, çoğu zaman tarafgirâne bir tutumla bu gruplardan biri övülürken diğeri yerilmektedir. Halbuki Müslümanların kaynaşmasını sağlamak için Cemel ve Sıffin Savaşlarına katılmayıp tarafsız kalan sahabîlerin daha çok anlatılması, İslam ülkesi önderlerinin Ebu Musa gibi aktif bir tarafsızlık politikası güderek daha çok barıştan yana olmaları gerekmektedir. Nitekim İslam dünyasında fitne sona ermiş değildir. 1. Dünya Savaşı'nda ayaklanan Şerif Hüseyin'in askerleri Müslüman Osmanlı askerleriyle savaşırken, Irak'ta Araplar, Türkmenler ve Kürtler birbirlerini bombalarken, Filistin'de Hamas ve el-Fetih birbirlerine intikam yeminleri ederken, Afganistan'da Müslüman gruplar birbirleriyle

⁹²⁴ Kutlu ve diğerleri, **İslâm Düşünce Ekolleri Tarihi**, 69.

uğraşırken ve dünya bunlara seyirci kalıp alkış tutarken yapılması gereken ayrılıktan çok birlikten bahsetmek, düşmanlıktan çok kardeşlikten bahsetmek, yapılan kötülüklerden çok iyiliklerden bahsetmektir. İş sadece dindarlıkta da değildir. Çünkü binlerce Müslümanı öldürdükleri halde karıncayı incitmeme gayreti güden Haricîler de oldukça dindar kişilerdir. Bilinçli ve akıllı davranmak tarafsız sahabîlerin düşüncelerini iyi kavramak gerekmektedir. İşte tezimizin konusu bu açıdan ayrı bir önem arz etmektedir. Sadece ülkelerin kendi içlerindeki düşmanlıkların değil, ülkeler arasındaki kin ve nefretin kalkması için de buna ihtiyaç vardır.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'ÂN-I KERÎM

- ADALI, Oya ve diğerleri, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, İstanbul, 1986, VI, 3211.
- AĞIRAKÇA, Ahmed, “Abdullah b. Ömer”, **Şâmil İslâm Ansiklopedisi**, I-VI, Şâmil Yayınevi, İstanbul, 1994.
- AHMED B. HANBEL, (öl. 641/124), **Müsnedü İmâm-ı Ahmed b. Hanbel**, (thk. eş-Şeyh Şuayb el-Arnaûd), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2. Baskı: 1999/1420. **Kitâbü'z-Zühd**, I-II, (trc. Mehmed Emin İhsanoğlu), İz Yay., İstanbul, 1993.
- AKALIN, Şükrü ve diğerleri, **Türk Dil Kurumu Yazım Klavuzu**, bs. 24, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
- AKBULUT, Ahmet, **Sahabe Dönemi İktidar Kavgası**, (t.y.), (b.y.y.).
- ALİYYÜ'L KÂRÎ, Nurettin Ali b. Sultan Muhammed b. Herevî, (öl. 1014), **Şerhu Müsnedi'l İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe**, (b.y.y.), (t.y.).
- APAK, Adem, “Hz. Ali'nin Siyasi Kişiliği”, **Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyumu**, (Hazırlayan: M. Selim Arık), Bursa, 2005.
- ATASOY, İhsan ve diğerleri, **Sahabîler Ansiklopedisi**, I-II, Nesil Basım-Yayın, İstanbul, Ocak, 1997.
- AYCAN, İrfan ve Sarıçam, İbrahim, **Emeviler**, T.D.V. Yay., Ank., 2005.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi İslam Devlet Yönetimi”, **İslam ve Demokrasi Kutlu Doğum Sempozyumu-1998**, (Yayına Hazırlayan: Ömer Turan), bs. 2, TDV Yay., 1999.
- AYNÎ, Bedru'd-Dîn Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed (öl. h.855), **Umdetü'l Kârî Şerh-i Sahîh-i Buhârî**, Dâru'l Fikr, (y.y.), (t.y.).
- A'ZAMÎ, Mustafa, “Asr-ı Saadette Yazı ve Vahiy Kâtipleri”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, (I-IV), Ensar Neşriyat, (Editör: Vecdi Akyüz), bs. 2, İstanbul, Eylül 2007.
- BABA, Sadi, **Emir Muaviye Sahabe mi?**, İstanbul, Eylül 1996.
- BAKIR, Abdulhalık, **Hiz. Ali Dönemi**, Mehter Yay., bs. 1, Ank., 1991.
- BARDAKOĞLU, Ali ve diğerleri, **Sahabîler Ansiklopedisi**, (b.y.y.), (t.y.).
- BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), **Fütûhu'l Büldân**, (çev. Mustafa Fayda), bs. 2, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 2002.

- BEYHAKÎ, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, Alâü'd-Dîn b. Ali b. Osman ibnü Türkmanî el-Mardinî, (458/1066), **es-Sünenü'l Kübrâ el-Cevherü'n-Nakî fi'r-Reddi ale'l Beyhakî**, I-X, Beyrut, 1344. **Kitâbü's-Süneni's-Sağîr**, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1993/1414.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu**, Ankara, 1996.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed bin İsmâil (256/870), **el-Câmiü's-Sahîh**, Tahkîk: eş-Şeyh Kâsım eş-Şemâî er-Rifâî, Dâru'l Kalem, Beyrut, bs. 11987/1407 ve Dâru'l Ulûmi'l İnsâniyye, Dımaşk, bs.2, 1993/1413.
- BURSALI, Mustafa Necati, **Aşere-i Mübeşşere**, Çelik Yayınevi, İstanbul, 1983.
- CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, **İslâm'da Siyasal Akıl**, (çev. Vecdi Akyüz), İstanbul, 1997.
- CÂHİZ, Ebu Osman Amr (255/869), **Osmâniyye**, Tahkik ve Şerh: Abdullah Muhammed Harun, Mısır, 1955/1374
- CANAN, İbrahim, **Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi**, İstanbul, 1982.,
- CEVDET PAŞA, Ahmed, **Kısâs-ı Enbiyâ**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- CUAYT, Hişam, **el-Fitnetü Cedeliyyetü'd-Dîn ve's-Siyase fi İslâmi'l-Mübekkir**, Arapçaya çev.: Halil Ahmed Halil, 2. baskı, Beyrut, 1993.
- ÇETİN, Abdurrahman, **Örneklerle Peygamberimiz**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.
- ÇUBUKÇU, Asri, "Ebu Bekre", **TDVİA**, İstanbul, 1994.
- DANIŞMAN, Zuhûrî, **Büyük İslam Tarihi**, Tarih Yay., İstanbul, 1985.
- DEMİRCİ, Mustafa, "Hz. Osman Devri Fitne Olaylarının Sosyoekonomik Boyutları", **İslamiyat Dergisi**, Sayı:1 Ocak-Mart 2004.
- DİNEVERÎ, Ebû Hanîfe Ahmed b. Davud (282/895), **el-Ahbâru't-Tivâl**, Dâr-u İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Kâhire, 1960.
- İslam Tarihi**, (el-Ahbâru't-Tivâl Tercümesi Tercümesi), (çev. Nusrettin Bolelli, İbrahim Tüfekçi), İstanbul, 2007.
- DOĞAN, D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, bs. 15, Vadi Yay., Ankara, 2001.
- EBU DAVUD, Süleyman İbnü'l Eş'as es-Sicistânî (275/888), **Sünen**, 1. Baskı, Dâru'l Mârifet, Bey., 2001/1422.
- EBU NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-Isbehânî, **Hilyetü'l Evliyâ ve Tabakâtü'l Esfiyâ**, I-X, Dâru'l Kitâbi'l Arabiyye, Beyrut, bs.2, 1967/1387.
- EBU ZEHRA, Muhammed, **Ebu Hanife**, (çev. Osman Keskioglu), bs. 2, DİB Yay., Ankara, 1997.
- EBU REYYE, Mahmud, **Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması**, (trc. Muharrem Tan, Yöneliş Yay., İstanbul, (t.y.).
- EMHAZÛN, Muhammed, Tahkîku Mevâkîfi's-Sahabe fi'l-Fitne, I-II, Mektebetü'l Kevser, Riyad, 1415/1994.

- ERİŞ, Mustafa, **Kırk Sahâbî Saâdet Çağından Sîmâlar**, Erkam Yay., İstanbul, 1427/2006.
- ESEDÎ, Seyf b. Ömer ed-Dabbî, **el-Fitnetü ve Vak'atü'l Cemel**, bs. 7, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1413/1993.
- FAYDA, Mustafa, "Abdullah bin Selâm", **TDVİA**, İstanbul, 1993.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, **İmam Ali**, T.D.V. Yay., Ank., 1998.
- FİLİBELİ AHMED HİLMİ, Ziya Nur, **İslâm Tarihi**, bs. 2, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1982.
- GÜNER, Osman, **Ebu Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001.
- HÂKİM, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysaburî, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, I-V, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1. Baskı, 2001/1421.
- HALİFE b. el-Hayyât (230/845), **Kitâbu't-Tabakât**, Tahkîk: Süheyl Zekkâr, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1993.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, **İslâm'ın Doğuşu**, Beyan Yay., İstanbul, 1997.
- HATİB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit (öl.: h. 463), **Târîhu Bağdad**, I-XIV, Dirâse ve Tahkîk: Mustafa Abdülkadir Atâ, 1.Baskı, Dâru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1997/1417;
- Kitâbü'l Esmâi'l Mübheme fi'l Enbâi'l Muhkeme**, (thk. İzzeddin Ali es-Seyyid), bs. 2, Mektebetü'l Hancî, Kâhire, 1992/1413.
- HİZMETLİ, Sabri, **İslam Tarihi İlk Dönem**, bs. 4, Ank., 2001.
- HODGSON, Marshall G. S., **İslâm'ın Serüveni**, (Redaksiyon ve Tashih: Metin Karabaşoğlu), İz Yay., İst., 1993.
- HURÇ, Ramazan, **İslam Tarihinde Dört Halife Dönemi**, Elazığ, 2003.
- İBN ABDİ'L-BERR, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed (463/1071), **el-İstîfâb fî Ma'rifeti'l Ashâb**, I-IV, bs. 2, Beyrut, 2002/1422.
- İBN A'SEM, Ebu Muhammed Ahmed el-Kûfî (öl. 314/926), **el-Fütuh**, (I-VIII), Dâru'l Kütübi'l İlmiye, bs. 1, Beyrut, 1406/1986.
- İBN DEYBA, **Teyşîru'l Vüsûl ilâ Câmii'l Usûl**, (ter. İbrahim Canan, **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte** adıyla), I-XVIII, Akçağ Yay., (t.y.).
- İBN HABÎB, Ebû Ca'fer Muhammed (245/859), **Kitâbu'l Muhabber**, Beyrut, (t.y.).
- İBN HACER, Şihâbü'd-Dîn Ebu'l Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448), **Fethu'l Bârî bi Şerhi Sahîhu'l Buhârî**, XIV, 539-540, Beyrut, 1. Baskı, 2000/1420;
- Takrîbü't-Tehzîb**, I-IV, Dâru'l Fikr, 1995;
- Tehzîbü't-Tehzîb**, I-XII, Müessesetü'r-Risâle, bs. 1, Beyrut, 2001/1421;
- el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, bs. 1, Dâru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1995/1415.

- İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed el-Hadramî (808/1405), **Kitâbu'l İber ve Dîvânü'l Mübtedei ve'l Haber fi Eyyâmi'l Arab ve'l Acem ve'l Berber ve Men Âsârahüm min zevi's-Sultâni'l Ekber (Tarihu İbn-i Haldun)**, (I-VII), Beyrut, 1391/1971.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said (456/1064), **Ashâbü'l-Fütyâ min es-Sahâbeti ve't-Tâbiîn ve min Ba'dihim Alâ Merâtibihim fi Kesreti'l Fütyâ**, (thk. Seyyid Kesrevî Hasen), Beyrut, 1.Baskı, 1995/1415.
- İBN HİBBAN, İbn Ahmed Ebu Hâtim Muhammed et-Temîmî (354/965), **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l Hulefâ'**, Müessesetü'l Kütübü's-Sekâfiyye, (Tek Cilt), bs. 1, Beyrut, 1407/1987.
- İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdülmelik (218/833), **Sîretü'n-Nebeviyye**, (thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el-Ebyarî, Abdülhafız eş-Şelebî), Beyrut, (t.y.).
- İBN İMÂD, Ebu Felah, Abdü'l Hay el-Hanbelî (1089/1678), **Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbâr-i men Zeheb**, I-VIII, Merkezü'l Mevsûati'l Arabiyye, Beyrut, (t.y.)
- İBN İSHAK, **Sîretü İbn İshak** (151/768), (Tahkik ve Ta'lik: Muhammed Hamîdullah), Hayra Hizmet Vakfı, 1981/1401.
- İBN KESİR, İmâdü'd-Dîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer ed-Dımaşkî (774/1372), **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, I-XIV, Mektebetü'l Maârif, Beyrut, 1966.
- İBN ÖMER, Abdullah, **Müsnedü Abdillâh b. Ömer**, (thr. Ebî Ümeyye Muhammed b. İbrahim, thk. Ahmed Râtib Armuş), bs. 1, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1973/1393.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed (230/844), **Tabakâtu'l Kübrâ**, Beyrut, 1998/1418.
- İBN TEYMİYYE, Takıyyu'd-Dîn Ahmed (728/1328), **Ashab-ı Kiram**, (trc. Heyet), bs. 2, Tevhid Yay., İstanbul, 1998.
- İBNU'L ESİR, İzzü'd-Dîn Ebu'l-Hasan Ali bin Ebi'l-Kerem Muhammed bin Muhammed bin Abdi'l-Kerîm bin Abdi'l Vâhid eş-Şeybânî (630/1232), **el-Kâmil fi't-Târih**, I-XII, Dâr-u Sâdır, Beyrut, 1979/1399. **Üsdü'l-Ğâbe**, el-Mektebetü'l İslâmiyye, Mısır, 1286.
- İHLÂS MATBAACILIK, "Abdullah b. Selâm", **İslâm Âlimleri Ansiklopedisi**, I-XIII, İstanbul, (t.y.).
- İSLÂMOĞLU, Mustafa, **İmamlar ve Sultanlar**, Denge Yayınları, İstanbul, 14. Baskı, Kasım 2003.
- KÂNDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf, **Hayâtü's-Sahâbe**, I-IV, (trc. Sıtkı Güllü), Divan Yay., İst., 1991.
- KÂŞİF, Seyyide İsmâil, **İslâm Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları**, (çev. Mehmet Şeker, Rıza Savaş, Ramazan Şimşek), İzmir, 1997.
- KOÇYİĞİT, Talat, **Hadis Tarihi**, Ank. Üniv. İlâhiyat Fak. Yay., bs. 2, Ankara, 1988.
- KÖKSAL, M. Asım, **İslâm Tarihi**, I-XVIII, Şamil Yayınevi, İstanbul, (t.y.), VIII 182.

- KOMİSYON, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi**, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- KURTUBÎ, ebu Abdillâh Muhammed bin Ahmed el-Ensârî (671/1272), **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân**, bs. 2, Dâru'l Hadis Kâhire, 1996/1416.
- KURUCAN, Ahmet, Mercan, Zühdü, Cennetle Müjdelenen On Sahabi, İstanbul, 2001.
- KUTLU, Sönmez ve diğçerleri, **İslâm Düşünce Ekolleri Tarihi**, bs. 2, Ankara, 2007. **Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, TDV Yay., Ankara, 2002.
- KUTUB, Seyyid (1386/1966), **Fî Zılâli'l Kur'an**, I-XVI, (trc. İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, M. E. Saraç), Hikmet Yay., İstanbul, (t.y.).
- LAPİDUS, M. Ira, **İslam Toplumlari Tarihi Hz.Muhammed'den 19. Yüzyıla**, (çev. Yasin Aktay), İletişim Yay., bs. 2, İstanbul, 2003, I, 101.
- MESUDÎ, Celil Ebu Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957), **Mürüçü'z-Zeheb ve Medâinü'l Cevher**, I-IV, Dâru'l Endülüs, bs. 1, Beyrut, 1965/1385.
- MEVDÛDÎ, Ebu'l A'la, **Hilafet ve Saltanat**, (trc. Ali Genceli), Hilâl Yay., İstanbul, 1972.
- MİNKARÎ, Nasr b. Müzâhim (212/827), **Vak'atü Sıffın**, Tahkik: Abdü's-Selâm Muhammed Harun, Mektebetü'l Hancî, bs. 3, Mısır, 1981/ 1401.
- MİZZÎ, ebû'l Haccac Yusuf (h. 654-742), **Tehzîbü'l Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl**, Beyrut, 1. Baskı: 2002/1422.
- MÜSLİM, Ebu'l Huseyin Müslim b. Haccâc (261/874), **Sahîhu Müslim**, el-Mektebetü'l İslâmiyye, İstanbul, (t.y.).
- NEDVÎ, Ebu'l Hasen, **Hz. Ali el-Murtezâ**, Risale Yay., İstanbul, Nisan 1995.
- NESAI, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (279/832), **Sünenü'n-Nesaî**, bs. 2, Çağrı Yay., İstanbul, 1992/1413. **Celâleddîn es-Suyûtî Şerhi ve İmam Sindî Haşiyesi'yle Sünenü'n-Nesaî**, Dâru'l Ma'rife, Beyrut, 2001/1422.
- NEŞŞÂR, Ali Sami, **İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu**, Çeviren : Osman Tunç, İst., 1999.
- NEVEVÎ, Muhyi'd-Dîn (627/1230), **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. Haccâc Müslim**, el-Mektebetü'l İslâmiyye, İstanbul, (t.y.).
- NEYSABÛRÎ, Müslim b. Haccac (h. 206-261), **et-Tabakat**, I-II, bs. 1, Suudî Arabistan, 1991/1411.
- NİYAZ, Mevlana, **Kadın Sahabiler**, (trc. Ali Genceli), Bilmen Basımevi, bs. 1, İstanbul, 1971.
- NUR, Ziya, Filibeli Ahmed Hilmi, **İslâm Tarihi**, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul, 1982.
- ÖZDEMİR, Serdar, **Hz. Peygamberin Seriyeleri**, Rağbet Yay., İstanbul, 2001.
- RÛDÂNÎ, **Büyük Hadis Külliyyatı Cem'u'l-Fevâid**, (I-V), İz Yay., İstanbul, 2003.

- SAFEDÎ, Selahu'd-Dîn bin Halil, **Kitâbu'l Vâfi bi'l Vefâyât**, Dâr-u Sâdır, Beyrut, 1982/1402.
- SARIÇAM, İbrahim, **Emevî-Hâşimî İlişkileri, İslam Öncesinden Abbasilere Kadar**, TDV Yayınları, Ank., 1997. "Neccâr (Benî Neccâr)", TDVİA, İSAM, İstanbul, 2006.
- SAVAŞ, Rıza, **Hız. Muhammed Devrinde Kadın**, bs.1, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2004;
- İlk Dönem İslâm Toplumunda Kadının Konumu**, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2004;
- Râşid Halifeler Devrinde Kadın**, Ravza Yay., İstanbul, 1996.
- SIRMA, İhsan Süreyya, **Örnek Halifeler Dönemi**, İstanbul, 1993.
- SÖNMEZ, Mehmet Ali, "Hakem b. Amr (Ebu Berze)" TDVİA, İstanbul, 1997.
- SOFUOĞLU, Mehmed, **Sahîh-i Buharî ve Tercemesi**, I-XVI, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987.
- SÖNMEZ, Mehmet Ali, "Hakem b. Amr b. Mücedda", TDVİA, İstanbul, 1997.
- SUYÛTÎ, Celâleddin b. Ebî Bekr (911/1505), **el-Câmiü's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr**, I-II, bs. 2, Dâru'l Kitâbi'l İlmiye, Beyrut, 2004/1425; **Celâleddîn es-Suyûtî Şerhi ve İmam Sindî Haşiyesiyle Sünenü'n-Nesaî**, Dâru'l Ma'rife, Beyrut, 2001/1422.
- ŞEKER, Mehmet, **İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, bs. 6, Ankara, 2003.
- ŞÜKRÎ, Kemâlû'd-Dîn, **İslam Tarihinde Nifak Ali**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1928.
- ALİ B. EBÎ TALİB, **Nechü'l Belaga**, (Derleyen: Şerif Radıy Muhammed b. Huseyn, Mütercim: Abdülbaki Gölpınarlı), İran, (t.y.).
- TABERÂNÎ, Ebu Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (260-360), **el-Mu'cemü's-Sağîr**, Dâru't-Turâsi'l Arabî, Beyrut, (t.y.).
- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr (310/922), **Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk**, Dâru'l Maârif, Kâhire, (t.y.).
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. serve (279/892), **Sünenü Tirmizî**, I-IV, Dâru'l Fikr, Beyrut, 2001/1421.
- TUNÇ, Yusuf, **Cemel-Sıffin Savaşları ve Abdullah b. Ömer**, DİB Kayseri Eğitim Merkezi, 4. Dönem, Basılmamış Bitirme Tezi, Kayseri, 2008.
- ÜÇOK, Bahriye, **İslam Tarihi Emevîler-Abbasiler**, MEB Basımevi, bs. 2, Ank., 1983.
- ÜLKÜ, Hayâti, **Muhtasar İslâm Tarihi**, Şelâle Yay., İstanbul, 1972.
- ÜNLÜ, Nuri, **Başlangıçtan Osmanlılara Kadar İslâm Tarihi**, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 1992.
- VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer (207/822), **Kitâbü'l Meğâzî**, (thk. Marsden Cons), I-III, Âlemü'l Kütüb, bs. 3, Beyrut, 1984.

- YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer bin Vehb (294/897), **Târîhu'l Ya'kûbî**, I-II, Dâr-u Sâdır, Beyrut, (t.y.).
- YILDIZ, Hakkı Dursun (İlmî Müşavir ve Redaktör), **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- YÖRÛKÂN, Yusuf Ziya, **H. Muhammed'in Doğumundan Ölümüne Kadar İslâm Dini Tarihi**, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- YÛKSEL, Ahmet Turan, "Dört Halife Dönemi Olayları Karşısında Abdullah bin Ömer", **İslâm San'at, Tarih, Edeb. ve Mûsikîsi Dergisi (İSTEM)**, Yıl: 3, Sayı: 6, Konya, 2005.
- ZEBÎDÎ, Zeynü'd-Dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latîf (893/1488), **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi**, Çev: Ahmed Nâim, D.İ.B. Yay., Ankara, 1970.
- ZEHEBÎ, Şemsü'd-Dîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (748/1374), **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, I-XXIII, Müessesetü'r-Risâle, bs. 4, Beyrut, 1986/1406. **Ma'rifetü'l-Kurrâi'l Kibâr alâ't-Tabakât-i ve'l-A'sâr**, bs. 1, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, (t.y.).
- ZİRİKLÎ, Hayruddîn, **A'lâm**, I-XI, bs. 3, (b.y.y.), Beyrut, 1969.